

*Ойлик
адабий-бадиий,
ижтимоий-сиёсий
журнал*

Шарк қаламузи

Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг органи

50-йил чиқиши

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

ТАБРИКНОМА

1936 йилнинг баҳор ойлари эди. Узоқ Шарқ чегараларида ўз хизмат бурчини ўтаб юрган қадрдон дўстимдан эҳтиросли мактуб олдим. Унда тавсиф этилган ёрқин лавҳалар, баён этилган самимий фикрлар мени тўлқинлантириб, қалбимни қувончларга тўлдирди. Мактубни қайта-қайта ўқиганим эсимда. Дўстимнинг сиймоси, унинг бой ички дунёси мени ҳаяжонга солиб, ўйлантириб қўйди, унинг орзу-армонлари, севги ва садоқати, ғайрат ва шижоати дилимда ҳавас уйғотиб, унинг шаънига шеърий асар ёзиш иштиёқини туғдирди.

Худди ўша пайтлар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журналининг янги сонига кўзим тушди. Унда Ойбек, Ҳамид Олимжон, Фафур Гулом, Яшин, Уйғун, Шайхзода ва бошқа ёзувчиларнинг асарлари босилган экан. Уларни зўр ҳаяжон ва қизиқиш билан астойдил ўқиб чиқдим у ижодга бўлган ихлосим ортди, дoston ёзиш ниятим мустаҳкамланди, илҳомимга илҳом қўшилди. Шу-шу бўлдию «Посбон» номли дoston юзага келди, 1938 йилда эса жонажон журналимизда босилиб чиқди.

Бу кичик бир мисол. Лекин мен жуда кўп асарларнинг яратилиш тарихи ана шундай кечган деб ўйлайман.

Ўтган вақт ичида журнал жуда катта камолот йўлини босиб ўтди, маърифат ва маданият чароғбонига, илҳом ва ижод манбаига, маҳорат ва жасорат мактабига айланди. Кенг китобхон оммасининг ҳурмат-эътиборини, меҳр-муҳаббатини қозонди. Катта-ю кичик ёзувчини бағрига олиб, ўз атрофига жипслаштириб, таълим-тарбия берди, ҳаммамиз учун мураббийлик вазифасини адо этиб келди. Қизгин мунозаралари ва муҳокамалари, қимматли тавсия ва маслаҳатлари билан ижодий жараёнда бевосита иштирок этди, адабиётимизга янгича гоъвий руҳ ва шукуҳ бахш этди.

Кўплаб ёш қаламкашлар ижодга йўллангани шу журналдан олдилар, ёзувчиларимизнинг етуқ ва сара асарлари шу журнал саҳифаларида сайқал топди («Ғолиблар», «Бўрондан кучли», «Қудратли тўлқин» романларининг қутлуғ тақдирини учун автор севимли журналимиздан муттасил миннатдор).

Шонли журналимиз «Шарқ юлдузи» ўзининг олтин санасини — навқирон эллик ёшини нишонламоқда. Адабиётимиз жонкуярининг эллик йиллик заҳмат ва машаққатлари юксак тақдирланиб, жонажон партия ва ҳукуматимизнинг олий мукофоти «Халқлар дўстлиги» орденига мушарраф бўлган экан, биз унинг муаллиф ва мухлислари севимли журналимизнинг аҳил коллективига табрик сўзимизни баён этамиз, ифтиҳор ва эҳтиром билан чин дилдан таъзим қиламиз. Қайноқ давримиз, қаҳрамон халқимиз, маъмур элимизни муносиб асарлар билан шод этамиз.

Шароф РАШИДОВ.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

ЖУРНАЛИ РЕДАКЦИЯСИГА

СССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариати журналнинг редколлегиясини, ходимларини, муаллифлар активини «Шарқ юлдузи»нинг ярим асрлик юбилеи билан табриклайди.

«Шарқ юлдузи» ўзбек совет адабиётининг шаклланишида муҳим роль ўйнаган мамлакатимиздаги энг йирик адабий-бадий ва ижтимоий-сиёсий журналлардан биридир.

Журнал ўзининг дастлабки сонлариданоқ янги ҳаёт, янги социалистик жамият қурилишида актив иштирок эта бошлади. Ҳозирги кунда машҳур бўлган бу журналнинг бошида Абдулла Қодирий, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Фафур Ғуломдек даҳо ижодкорлар турган эди. Ҳозирги пайтда ҳам журналда мамлакатимизнинг кўзга кўринган адиблари муттасил қатнашмоқдалар:

Журнал адабиётнинг халқ ҳаёти билан алоқасини мустаҳкамлаш, коммунистик бунёдкорлик масалаларини ёритиш, асарларнинг бадий-ғоявий савиясини ошириш йўлида талабчанликни, адабиётнинг ёш авлодни вояга етказишдаги энг яхши анъаналарини давом эттириб келмоқда ва кўп миллатли совет адабиётининг нодир намуналарини ўзбек тилида кенг йўсинда тарғиб этмоқда.

СССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариати журналга коммунистик партиямизнинг адабиёт ва санъат ходимлари олдига қўйган масъулиятли ва шарафли вазифаларни бажаришда катта ижодий муваффақиятлар тилайди.

СССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИ СЕКРЕТАРИАТИ.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

ЖУРНАЛИ РЕДАКЦИЯСИГА

Қадрли ўртоқлар!

Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правлениеси адабий-бадий ва ижтимоий-сиёсий журнал «Шарқ юлдузи» коллективини, журналнинг 50 йиллиги билан чин кўнгилдан табриклайди.

Ўтган ярим аср мобайнида журнал минг-минглаб китобхонлар учун ташкилотчи ва ташвиқотчи, хушёр ва оқил маслаҳатгўй, ленинча миллий сиёсат ғояларининг тарғиботчиси, халқлар ўртасидаги дўстликни мустаҳкамловчи «забардаст комиссар» вазифасини бажарди. Журнал саҳифаларида адабий асарлар орқали КПСС Марказий Комитети ва Совет ҳукуматининг ички ҳамда ташқи сиёсатини кенг кўламли ташвиқ қилинди. Журнал Ўзбекистоннинг илғор кишилари ва уларнинг тажрибалари учун минбар вазифасини ўтади, Советлар мамлакатининг барча халқлари билан чинакам дўст ва қардош бўлиб, ривожланган социализм жамиятини қурган, коммунистик келажакка ишонч билан қараётган республикамиз меҳнаткашларига доим ҳамқадам бўлди.

«Шарқ юлдузи» журнали эллик йил мобайнида ўзбек совет адабиётида партиявий бурч ва виждон амри билан яратилган барча энг яхши асарларни тарғиб қилишда унумли иш олиб борибгина қолмай, у журналхонлар учун кўп миллионли СССР давлатидаги ёрқин дўстликнинг университети бўлиб қолди, классик демократик Ғарб адабиёти ва барча қитъалардаги прогрессив ёзувчиларнинг пропагандистига айланди.

Журнал саҳифалари энг қимматли ва ҳаяжонли воқеалар — икки халқ — улуғ рус халқи ва Ўзбекистон халқи ўртасида туғилган қардошлиқ туйғуларини акс эттириб, ушбу қардошлиқ туфайли республикамизда эришилган ютуқлар бутун жаҳонни ҳайратга солаётганини ҳикоя қилиб берди.

Ер юзидаги энг гуманистик, энг илғор бўлган — иттифоқимиз адабиётининг қудратли ва обрўли отрядларидан бирига айланган ўзбек социалистик реализм адабиётининг шаклланишида Россиянинг, бошқа қардош республикалар ёзувчиларининг қўшган ҳиссалари ҳақида ҳам батафсил маълумот берган. Бу ҳақда шу йилнинг март ойида республикамизга Ленин ордени топширилиши муносабати билан Тошкентга ташриф буюрган Леонид Ильич Брежнев шундай деган эди: «Сизлар Ибн Сино, Навоий, Улуғбек номлари билан боғлиқ ёки Самарқанд, Бухоро, Хиванинг меъморчилик ёдгорликларида мужассамлашган қадимий маданиятнинг ноёб анъаналарини ҳақли равишда эҳтиёт қилиб асраб, ардоқлаяпсизлар. Аммо сизлар башарти ўз маданиятинингизни ҳозирги замон цивилизацияси ютуқлари билан, социализмнинг маънавий бойликлари билан, бошқа қардош халқларнинг тажрибаси билан бойита олмаганингизда, бу камлик қилган бўлур эди».

Қадрли ўртоқлар! «Шарқ юлдузи» журнали КПСС XXVI съезди ҳамда Ўзкомпартиянинг XX съезди қарорларини амалга ошира бориб, мамлакатимизда коммунистик жамият бунёдкорлиги йўлидан, ер юзида мустаҳкам тинчликни барқарор қилиш ва ҳамкорлик йўлидан республикамиз меҳнаткашлари билан, бутун совет халқи билан ҳамнафас ҳолда қадам ташламоқда.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, «Шарқ юлдузи» редакцияси коллективига, кенг муаллифлар даврасига Коммунистик партия ва совет халқининг ленинча буюк идеалларини амалга ошириш йўлида янгидан-янги ижодий муваффақиятлар тилайди.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИНИНГ ПРАВЛЕНИЕСИ.

СЕВИМЛИ ЖУРНАЛХОНЛАРИМИЗ!

«Шарқ юлдузи» журналимиз эллик ёшга кирди. Эллик ёш — катта давр. Хўш, шу йиллар давомида сеvimли журналимиз қандай ютуқларга эришди? Бир сарҳисоб қилиб кўрайлик-чи.

Маълумки, бизнинг совет адабиётимиз ҳамиша халқ билан, партия билан ҳамнафас, ҳамфикр бўлиб, жонажон республикаимизда рўй бераётган барча ютуқларимизни, ишларимизни ва лозим бўлганда, айрим нуқсонларимизни бадий образлар орқали акс эттириб келди, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолишига аминмиз.

Эллик йил ичида Ўзбекистон Совет Социалистик республикаимиз мисли кўрилмаган даражада ўсди, камол топди. Агар мана шу эллик йилнинг ҳар бир йилини солномаимизнинг бир саҳифаси деб фараз қилсак, бу саҳифаларга қараб унинг биринчисидан иккинчиси, ўнинчисидан ўттинчисиси... эллингичи саҳифалари шаклан гўзаллашиб, мазмунан бойиб, юксалиб борганини аниқ тасаввур қилиш мумкин бўлади.

Совет ҳокимиятининг дастлабки кунларидаёқ доҳиймиз В. И. Ленин: «Биз энг қийин вазифани бажардик. Лекин олдимизда қийинлиги жиҳатидан бундан қолишмайдиган бир вазифа бор. У ҳам бўлса, янги одамни вояга етказишдир», деб таъкидлаган эди. Ҳозирги кунда биз билан бирга яшаётган одамларни кўриб, доҳиймизнинг орзуси ушалганини пайқамасдан иложимиз йўқ. Бу давр ичида қишлоқларимизнинг, шаҳарларимизнинг қиёфаси таниб бўлмайдиган даражада ўзгариб кетди. Илгари қолоқ ва аграр ҳисобланган қишлоқ хўжалигимиз мисли кўрилмаган даражада ўсди: унинг барча тармоқлари механизациялаштирилди, илгариги омочу бўйинтуруқлар ўрнини кучли тракторлар, комбайнлар эгаллади. Ҳозирги колхоз, совхоз раислари олий маълумотли агроном. Эллик йил илгари биринчи тракторни кўриб, ёқасини ушлаган деҳқонларнинг фарзандлари бугун техникани ўзлари яратмоқдалар, ишга солмоқдалар. Республикада, бошқа қардош республикалардаги каби илм-фан қадами етмаган соҳани топиш қийин. Қишлоқларимизнинг ўзида фан кандидатлари, фан докторлари ишлайди. Хуллас, Ўзбекистон бугунги кунда қудратли индустриал республикага айланган. Буни ўз кўзлари билан кўрган чет эллик меҳмонлар ҳайратланидилар. Бизнинг ютуқларимиз уларнинг кўзларига мўъжиза бўлиб кўринади.

Республикаимиз социалистик маданияти, фан ва техникаси, sanoати, қишлоқ хўжалиги тинмай ривожланиб боришининг ягона омили — шонли Коммунистик партиямизнинг ленинча миллий сиёсатни оғишмай амалга ошириб келаётганида, янги дунё кишиларига коммунистик ёрқин келажакка тўғри йўл кўрсата билганида, бу борадаги тўсиқ ва қийинчиликларни енгиб ўта олиш санъатини ўрганганида ва улар қалбида социалистик Ватанимизни ҳар қандай ташқи тажовуздан ҳимоя қилиш туйғусини шакллантира олганидадир.

Биз эски дунёни ағдариб, янгисини қура бошладик, гоъвий душ-

манлар бизни кўра олмадилар. Курашдик — энгдик! Қишлоқ хўжалигини коллективлаштириш, саноатни индустриаллаштириш ишларини қизитиб юбордик, синфий душманлар бизни кўра олмадилар. Курашдик — энгдик! Энди нафасимизни ростлаб олганимизда, Гитлер Германияси бизга тажовуз қилди. Бутун мамлакатимиз бир жон, бир тан бўлиб оёққа турди. Курашдик — энгдик! Буларнинг ҳаммасини оддий совет кишилари уддалади. Уларнинг ирода ва иқтидорларига Коммунистик партия раҳбарлик қилиб турди. Бизга хайрихоҳ ажнабийлар бунни ва халқларимизнинг байналминал дўстлигини, бу дўстликнинг улкан қудратини мўъжиза деб аташди. Ғоявий душманларимиз эса, ана шу дўстлик қудратини камайитириш учун ғайриинсоний тадбирларни қўллашдан ҳам тоймаётдилар.

Халқимизда «даромадга қараб буромад» деган яхши гап мавжуд. Ҳар бир даврнинг ўзига яраша даромади ва буромади бўлган. Бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади. Турмушда қандай воқеа рўй берса, бу воқеа адабиёт ва маданиятда ҳам ўз аксини топиши табиий ҳол. Шундай экан, ўзбек совет адабиёти ҳам ана шу давр қаҳрамонларини ўзининг ёрқин саҳифаларида акс эттириб, бутун бир қаҳрамонлар галереясини яратди. Шу нарсани фахр билан айта оламизки, келажак авлод адабиётимизга қараб республикамизнинг тараққиёт босқичларини, ундаги тенденцияларни аниқ тасаввур қилади; аграр ўлкадан шарққа машғал ўлка даражасига кўтарилган Ўзбекистонимизнинг бўй-бастини кўради; истибодга қарши кураш йўлида тўкилган қони қутлуғ бўлиб қолган Йўлчидан тортиб коммунизм қурувчиларининг энг олдинги сафида турган Ойқизгача бўлган адабий аҳолининг фаолиятида кишиларимизнинг революцион онги ва характерларидаги тадрижий тақомилни босқичма-босқич аён кўрадилар, ҳеч шубҳа йўқки, уларнинг фидойиликларига, жасоратларига таҳсин ўқийдилар.

Моддий неъмат яратаётган баҳодирларимизнинг, айниқса, пахтакорларимизнинг баракали ишлари иттифоқимиз экономикасида ўзига муносиб ўринга эга. КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиуми Раиси, буюк замондошимиз қадрли Леонид Ильич Брежнев шу йил март ойида республикамизга Ленин ордени топшириш муносабати билан Тошкентга ташриф буюрганида шуларни назарда тутиб: «Сизлар мамлакат учун, ҳар бир совет кишиси учун муҳим бўлган катта иш қиляпсизлар», деб таъкидлади.

Ҳа, ҳозирги кунда республикамиз улкан муваффақиятларга эришмоқда. У, маданияти ва экономикаси жиҳатидан жаҳондаги кўп мамлакатлардан олдинда туради. Унинг икки минг ёшга тўлаётган гўзал пойтахти Тошкент қатор халқаро анжуманлар марказига айланган.

Гап меҳнат кишилари ҳақида бораётганда, шубҳасиз, яна адабиётимизга кириб келган ва кириб келаётган қаҳрамонлар эсга тушади. В. И. Ленин бу хусусда: «...мамлакатнинг қудратини, унинг келажакини ташкил қилувчи энг сара кишилар адабиётнинг қаҳрамонлари бўлиши керак» — деган эди. Ўзбек адабиёти доҳийнинг ана шу васиятига доим амал қилиб келгани билан фахрланади. Ғофир, Қўкан, Зайнаб билан Омон, Нурхон, Йўлчи, Ойқиз билан Олимжон, Саида, Уктам, Улуғбек билан Али қушчи, Азиз сингари образлар ўзи яшаган давр ва замоннинг муносиб қаҳрамонларидир. Шунингдек, адабиётимиз ўзининг минг йиллик тарихида илгари сурган гуманистик ғоялари, яратган ва яратаётган образлари билан жаҳонда ибрат бўларли ютуқларга эга. Шу юксак анъана совет ҳокимияти йилларида яна ҳам тиниқроқ жаранглади. Насримиз, назмимиз, драматургиямиз ҳамда публицистикамиз мисли кўрилмаган даражада ўсди, камол топди. Бунинг биз баралла айтишга ҳақлимиз, чунки инқилобдан аввал бизда ҳозирги маънодаги на роман, на драматургия ва на публицистика бор эди.

Шу кунда Ёзувчилар союзи атрофига қарийб беш юзга яқин қаламкаш тўпланган; ҳар йили уларнинг юзлаб китоблари чоп этилади. Илгари бирорта профессионал театри бўлмаган республикамизда йи-

гирмадан ортиқ театр бор, уларда минглаб истеъдодли санъаткорлар ишлашади. Инқилобдан илгари бирорта расмана ўқув юртимиз йўқ эди. Эндиликда эса, қирқдан ошиқ ўқув юртига эгамиз; буларда минг-минглаб малакали кадрлар ёш авлодга дарс беришади. Ҳатто бу институт ва дорилфунунларимизда хориждан келиб билим олишади.

Халқлар дўстлиги мавзуси адабиётимизнинг бош мавзуси ҳисобланади. «...Инқилобий ҳаракатнинг синалган ва муҳим принципи бўлган пролетар интернационализмини ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш ҳар бир марксчи-ленинчининг муқаддас бурчи бўлиб келди ва бу ҳамиша шундай бўлиб қолади», деб ёзган эди Шароф Рашидович Рашидов ўзининг «Буюк Октябрь ва СССРда пролетар интернационализмининг ғалабаси» деган асарида. Дарҳақиқат, интернационализм турмуш тарзимизнинг бош ғояси бўлгани каби, адабиётимизнинг ҳам бош мавзуси бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади. Бунга адабиётимизда мисоллар кўп. Шароф Рашидов, Яшин, Сарвар Азимов, Назир Сафаров, Асқад Мухтор, Ҳамид Фулом, Мирмуҳсин, А. Удалов, Иброҳим Раҳим, Раҳмат Файзий, Ҳаким Назир, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Ўлмас Умарбеков, Уктам Усмонов сингари ёзувчиларимизнинг қисса ва романлари, Уйғун, Зулфия, Туроб Тўла, Қуддус Муҳаммадий, Рамз Бобожон, Шукрулло, Шухрат, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Гулчеҳра Нуруллаева, Ҳалима Худойбердиева, Омон Матжон, Барот Бойқобилов каби шоир ва шоираларнинг назмда ёзилган асарлари юқоридаги фикримизга далил бўла олади.

Эллик йил мобайнида қадрдон журналимиз турли даврларда: «Қурилиш», «Ўзбекистон шўро адабиёти», «Ўзбекистон совет адабиёти», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ва ниҳоят «Шарқ юлдузи» номи билан аталди. У қайси ном билан нашр этилмасин, ҳамма вақт буюк коммунистик ғоямизга содиқ ҳолда ёзувчиларимизнинг хизмати-га камарбаста бўлиб келди, уларнинг асарларини чоп этиб, халқимизга ўз вақтида етказиб бериб турди. Журналимизга ҳаммиша адабиётимизнинг Ҳамид Олимжон, Ойбек, Ғафур Фулом, Яшин, Шароф Рашидов, Уйғун, Ғайратий, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир, С. Бородин, М. Швердин каби оқсоқоллари бош-қош бўлдилар. Бу давр ичида қадрдон журналимиз бутун бир ёш ёзувчилар авлодини тарбиялаб етиштирди, десак муболаға бўлмайди. Шу билан бирга журналнинг ўзи ҳам ўсди, камол топди. Унинг дастлабки тиражи уч ярим минг нусхагина бўлса, ҳозир икки юз ўн беш минг нусхага етди, ғоявий салмоғи ҳам, бадиий қуввати ҳам ошди.

Журнал шунингдек, рус адабиётининг етук намояндалари, қардош республикалар адабиёти ҳамда жаҳон прогрессив адабиётининг энг яхши асарлари билан ўз ўқувчиларини мунтазам равишда таништириб келяпти. Улуғ рус классик ҳамда совет ёзувчилари Пушкин, Некрасов, Гоголь, Маяковский, Шолохов, Фадеев, А. Толстой, К. Симонов, Чаковский, Г. Марковларнинг асарлари билан шунингдек жаҳон классикаси ва ҳозирги замон адабиётидан Шекспирнинг «Ромео ва Жульетта», «Қирол Лир», «Юлий Цезарь», «Ужарнинг бўйсундирилиши», Юлиус Фучикнинг «Қатл олдидаги сўз» каби асарлари; Пабло Неруда, Луи Арагон, Р. Тагор, Азиз Несин, Нозим Ҳикмат каби адибларнинг асарлари билан ҳам шу журнал саҳифаларида танишганмиз.

Шу йиллар мобайнида журнал адабиётшунослик ва танқидчилик масалаларига ҳам катта аҳамият бериб келди. Унинг саҳифаларида босилаётган танқидий материалларнинг илмий-назарий савияси ошиб бормоқда, уларда адабиётнинг муҳим масалалари кўтарилмоқда, муайян асарлар атрофлича ва чуқур таҳлил қилинмоқда. Айниқса, КПСС Марказий Комитетининг «Адабий-бадиий танқид ҳақида»ги 1972 йил қарори адабий танқидчилигимиз ривожига муҳим аҳамият касб этди. «Шарқ юлдузи» журналининг актив авторлари бутуниттифоқ миқёсига чиқиши бунга ёрқин мисол бўла олади.

Ўзкомпартия Марказий Комитетининг ижодкор ёшлар билан ишлаш масалалари ҳақидаги 1975 йил январь қарори, сўнг КПСС Мар-

казий Комитетининг «Ижодкор ёшлар билан ишлаш тўғрисида» қабул қилган қарори ёш ёзувчиларимизнинг руҳига руҳ, илҳомига илҳом қўшиб юборди. Сўнгги беш-олти йилнинг ўзида Эркин Аъзамов, Хайриддин Султонов, Усмон Азим, Азим Суюн, Мурод Муҳаммаддўст каби ёш шоир ва насрнависларнинг фаол ижод қилиши ва уларнинг адабиётимизга дадил кириб келиши бизни беҳад қувонтиради. Буларнинг барчаси қаламини «Шарқ юлдузи» саҳифаларида чархлади.

Ўзбекистон Қомпартиясининг ташаббуси билан «Йилдиз» журналининг чиқарилиши ва айниқса, истеъдодли ёшларнинг активлиги ошган бир пайтда «Ёшлик» журналининг ташкил топтирилиши айни муддао бўлди. Буни биз партия ва ҳукуватимизнинг умуман адабиётимизга, жумладан татар ёзувчиларига ҳамда ёш ўзбек ёзувчиларига нисбатан оталарча ғамхўрлиги, катта ишончи, меҳр-оқибати деб биламиз.

Иш бор жойда нуқсон ҳам бор, дейишади. Ҳали халқ хўжалигимизнинг турли жабҳаларига адабий қаҳрамон бўлишга муносиб кишилар ўз ёзувчиларини кутмоқдалар. Журнал саҳифаларида ҳали қанчадан-қанча ёритилиши керак бўлган проблемалар бор. Биз улар олдида бурчлимиз.

Яқинда Леонид Ильич Брежнев Тошкентга келиб сўзлаган нутқида Ўзбекистон меҳнаткашлари амалга ошираётган ишларга, партия ташкилотининг раҳбарлигига юксак баҳо бериб, айрим масалаларга яна ҳам диққат-эътиборини кучайтириш лозимлигини уқтириб ўтди. Чунончи, чорвачилик масаласининг оқсаётгани, айрим колхозларда молнинг кам боқилаётгани, қишлоқларимизда ортиқча ишчи кучи бўла туриб, тўқимачилик саноатимизда ишчи кучи етишмаётгани каби қатор муҳим масалаларга тўхталиб ўтдиким, бу масалалар ёзувчилар зиммасига катта масъулият юклайди. Яна, Леонид Ильич ўзининг шу фикрини ривожлантириб, таассуф билан: «Афсуски, Сизлар мутахассислардан кўпинча лозим бўлган тарзда фойдаланмаяпсизлар. Масалан, олий ва ўрта қишлоқ хўжалик маълумоти олган мутахассисларнинг ярмидан озроғигина бевосита республика колхоз ва совхозларида ишлаб турибди», деб таъкидлади. Журнал шу масалаларга жиддий эътибор бермоғи лозим бўлса, ёзувчиларни мазкур объектларга сафарбар қилмоғи керак, деб биламиз. Ҳаётга публицист сифатида, ўзимизни шу замин хўжаси сифатида билиб, ғамхўрлик билан қарашга ўрганишимиз керак. Айниқса, буни биз рус ёзувчиларидан кўпроқ ўрганишимиз лозим. Уйлаймизки, йигит ёшига мардона кириб келган севимли журналимиз бу ишларнинг ҳам улдасидан чиқади. Уткир проблематик очерклар, ҳикоялар, қиссалар, романлар пайдо бўлишига аминимиз.

Қадрдон журналимиз бундан сўнг ҳам халқимизнинг бадий дидини ўстириш учун социалистик реализм принципларига таянган ҳолда ўқувчиларни коммунистик руҳда, пролетар интернационализм руҳида тарбиялаш учун ҳормай-толмай хизмат қилаверади, халқимизга ғоявий юксак, бадий етук асарлар совға қилишдан чарчамайди. Биз, ўз навбатида, қадрдон «Шарқ юлдузи» журналимизнинг навқирон коллективига, авторларига куч-қувват, омад, унинг бундан буёнги ишларига, ташаббус ва изланишларига ижодий парвозлар тилаймиз.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» ЖУРНАЛИ РЕДКОЛЛЕГИЯСИ.

ШОНЛИ ЙЎЛ

«Хурматли редакция, мен «Шарқ юлдузи» журналини битта қўймай ўқиб келаман... «Шарқ юлдузи» келганда, онадан янги туғилгандай бўламан». Худди шунга ўхшаш мазмунда ёзилган жуда кўп хатларни журналхонлардан олиб турамиз. Улар «Шарқ юлдузи» саҳифаларида босилган асарлар ҳақида ўз мулоҳазалари билан ўртоқлашадилар, пухта чиққан ижобий қаҳрамонлардан ўрناق олишга уринадилар, ярамас нарсаларга, сарқитларга нафратларини билдирадилар, асарлардаги нуқсонларни дадил кўрсатиб берадилар.

Мана ярим асрки, «Шарқ юлдузи» журналхонларга қадрдон йўлдош, ақлли маслаҳатчи, дардларига даво бўлувчи малҳам, эстетик тарбия берувчи мураббий бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

«Шарқ юлдузи» бу йиллар давомида халқ оммаси орасида кенг тарқалди ва сеvimли журнал бўлиб қолди. Унинг ҳар бир сони қўлдан-қўлга ўтиб ўқилмоқда, журналхонлар ҳамиша унга мурожаат этиб, мутолаа қилиб бормоқдалар. «Янги йирик асарлар билан энг олдин,— деб қайд этган эди ТошДУ кутубхонасининг раҳбарларидан бири,— асосан «Шарқ юлдузи» журнали орқали танишамиз. Шунини айтиш керакки, журналнинг «эски» сонлари ҳам студентлар томонидан жуда кўп сўраб турилади».

«Шарқ юлдузи» фақат Ўзбекистондагина эмас, балки у мамлакатимизнинг кўп жойларига чиқиб борди ва у ерларда маълум ва машҳур бўлиб кетди.

Айниқса Тожикистон, Қирғизистон, Қозоғистон, Туркменистон ўқувчилари «Шарқ юлдузи»ни худди ўзларининг қадрдон журналларидай севадилар ва эъзозлайдилар.

«Шарқ юлдузи» чет элларга ҳам қадам ташлади, у мамлакатлардаги кишиларнинг борган сари диққат-эътиборини кўпроқ жалб қилмоқда. Афғон биродарларимиз «Шарқ юлдузи»ни севиб-севиб ўқиётганликлари бизга қувонч бағишлайди.

Шу сабабдан ҳам илгари журнал 3500 нусхада чиққан бўлса, ҳозирги вақтда унинг тиражи 200000 дан ошиб кетди, ҳажми ҳам икки ярим ҳиссадан кўпроқдир.

«Ўзбекистон шўро адабиёти» (ҳозирги вақтда «Шарқ юлдузи»)нинг ташкил бўлиши, унинг 1932 йилдан бошлаб, 1—2 (июнь—июль) сонларининг чоп этилиши ўзбек халқининг тарихида, унинг маданий ҳаётида катта, унутилмас воқеа бўлди. Уша вақтдан бошлаб шу кунга қадар (Улуғ Ватан уруши давридан ташқари) «Шарқ юлдузи» системали равишда чиқиб турибди. Тўғри, бу даврларда у турли номда чоп этилди. Журнал олдин «Ўзбекистон шўро адабиёти» (1932—1934), «Ўзбекистон совет адабиёти» (1934), «Совет адабиёти» (1934—1937), «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» (1937—1941), 1946 йилдан бошлаб «Шарқ юлдузи» номи билан аталди. Журналнинг ташкилотчиларидан бири ва биринчи муҳаррири, Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг бирин-

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

МАСЪУЛ

МУҲАРРИРЛАРИ

Раҳмат МАЖИДИЙ

чи раҳбари, ҳозирда филология фанлари кандидати Раҳмат Мажидий бўлган. У уч йилдан ортиқ, энг қийин вақтда, журнал ишларига бошчилик қилди. Ундан кейин эса Қурбон Берегин (1935—1938), Холмат Қурбонов (1938—1939), Сотти Ҳусайн (1940)лар муҳаррирлик вазифасини бажаришди.

Биз бу ерда журналга бош муҳаррир бўлган, узоқ вақт республика Ёзувчилар союзи правлениесига бошчилик қилган, адабиётнинг ривожига катта ҳисса қўшган Комил Яшин (1941), Ойбек (1946—1948), Уйғун (1950—1951)ларнинг катта адабий ҳамда ташкилий хизматларини таъкидлаб ўтмоқчимиз.

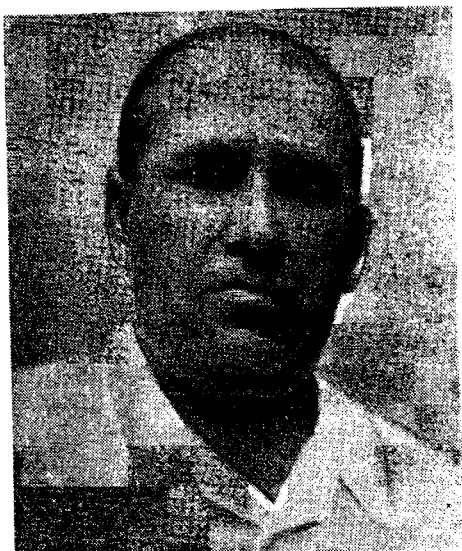
Булардан ташқари Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги Воҳид Зоҳидов (1949), Асқад Мухтор (1961—1965), Ҳамид Ғулом (1965—1971)лар ҳам журналнинг ғоявий-бадний савиясини кўтариш учун астойдил ҳаракат қилдилар. Журналга узоқ вақт, деярли йигирма йил (1951—1960 ва 1972—1981) муҳаррирлик қилган ва унинг сифатини яхшилаш учун жуда катта куч сарф қилган адибимиз Мирмуҳсиндир.

Республикада адабий ҳаракатчиликнинг бошида турган, унинг тараққиётига улкан ҳисса қўшган Ўзбекистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси Ҳамид Олимжон, КПСС Марказий Комитети Сиёсий Бюроси аъзоллигига кандидат, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Шароф Рашидов ҳамда Ёзувчилар союзимизнинг ҳозирги раҳбари, филология фанлари доктори Сарвар Азимовлар журналга ҳар томонлама ёрдам бердилар. Бу ерда биз, айниқса, Шароф Рашидовнинг «Шарқ юлдузи» фаолиятида ўйнаган чексиз ролини катта мамнуният ва самимий хурсандчилик билан қайд қилмоқчимиз. Журнал ҳамisha Шароф Рашидовнинг диққат марказида турди. У ўзининг меҳрибонлиги ва ғамхўрлигини тўла равишда «Шарқ юлдузи»га сочди.

Шароф Рашидов 1938 йилда (10-сон) «Шарқ юлдузи» саҳифаларидан жой олган «Посбон» номидаги биринчи шеърларидан бошлаб, то ҳозирги кунгача журналимизнинг энг фаол авторларидандир. Адибнинг «Ғолиблар», «Бўрондан кучли», «Қудратли тўлқин» романлари ва киносценарийлари «Шарқ юлдузи»ни бегади. Журнални, умуман адабиётимизни назарий-илмий жиҳатдан савиясини кўтаришда ҳам унинг қилган ишлари улкандир. Ижодкор 1941 йилда чоп этилган атоқли украин шоирасига бағишланган «Леся Украинка» мақоласи

Курбон БЕРЕГИН

Холмат ҚУРБОНОВ

ва урушдан кейин ёзилган «Ўзбек совет адабиёти 25 йил ичида» (1950) илмий-танқидий очеркидан бошлаб, адабиётнинг пухта ва ўткир назарий-танқидий сифатида ўзини яққол кўрсатди.

Шароф Рашидовнинг «Шарқ юлдузи» саҳифаларида босилган мақолалари ва танқидий очерклари партиявийлиги ва халқчиллиги билан, адабиётнинг чуқур таҳлили билан ҳамда асарларга берилган ҳаққоний фикрлари билан ажралиб туради.

Адиб мақолаларидан бирида бундан 32 йил олдин бундай ёзади: «Бадий адабиёт партиямиз қўлида қудратли мафкуравий қуролдир. Шунинг учун ҳам партиямиз Марказий Комитети адабиётимизнинг сиёсий ўткир; бадий пишиқ; ғоявий юксак бўлиши ҳақида ҳамма вақт ғамхўрлик қилиб келмоқда».

Шароф Рашидов бу қудратли қуролга астойдил хизмат қилмоқда, ҳамда совет адабиётининг ғоявий-бадий жиҳатдан юксак бўлиши ҳақида ҳаммаша ғамхўрлик қилиб келмоқда. Республикадаги барча ёзувчилар ва журналистлар каби «Шарқ юлдузи» ходимлари ҳам бу меҳрибонликдан ҳамма вақт баҳраманд бўлмоқдалар.

«Шарқ юлдузи»нинг 50 йиллик фаолиятига назар ташлар эканмиз, КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси Л. И. Брежневнинг қўйидаги сўзларини келтиришни ўринли деб биламиз:

«Халқ манфаатлари билан яшаш, унинг қувончи ва қайғусига шерик бўлиш, ҳаёт ҳақиқатини, инсонпарвар идеалларимизни қарор топтириш, коммунистик қурилишнинг актив иштирокчиси бўлиш — санъатнинг чинакам халқчиллиги, чинакам партиявийлиги мана шундан иборат».

Журнал ўзининг бутун ижод йўлида партия ва халқ манфаатларидан келиб чиқишга, коммунистик ғояларга хизмат этишга астойдил ҳаракат қилди.

«Шарқ юлдузи» чиқа бошлагандан кейиноқ В. И. Лениннинг «Партия ташкилоти ва партия адабиёти» номли машҳур мақоласини нашр этди ва журнал учун ҳам бу асар доимий қўлланма бўлиб қолди.

КПСС Марказий Комитетининг идеология соҳасидаги қарорлари, партия съездларининг материаллари журнални ва унинг ижодий ходимларини ғоявий-сиёсий жиҳатдан чиниқтиришда ғоят катта роль ўйнади.

Биз ўртоқ Л. И. Брежневнинг «Кичик ер», «Тикланиш», «Қўриқ»

Сотти ҲУСАИН

Комил ЯШИН

ҳамда «Эсдаликлар» каби ажойиб асарларини ўзбек ўқувчиларига тўла равишда етказганимиз билан фахрланамиз.

Бу асарлар ўқиш ва ишлашда, партия ва халққа хизмат қилишда, раҳбарлик ва ташкилотчилик соҳасида, меҳрибонлик ва инсонийликни кўрсатишда ҳаммамизга юксак ўрнак бўлмоқда.

Босиб чиқарилган асарлардан — Ҳамзанинг «Яша, Шўро!» сидан бошлаб Эркин Воҳидовнинг кейинги вақтда журналимизда чоп этилган шеърларигача катта бир ғоя -- меҳнаткашларни Ватанга, халққа, партиёга садоқатли қилиб тарбиялаш қизил ип каби ўтади.

Журнал ўз фаолиятини янги инсонни камол топтириш ва уни коммунистик руҳда тарбиялаш ҳамда эстетик динди оширишга қаратди.

Совет кишисини мадҳ этиш, қаҳрамонона меҳнатни куйлаш, мардона курашни кўрсатиш -- «Шарқ юлдузи»нинг энг асосий вазифаси бўлиб қолди.

«Совет кишиси, -- деб таъкидлаган эди Л. И. Брежнев, -- бу ҳалол меҳнаткаш, юксак сиёсий маданиятга эга инсон, ватанпарвар ва интернационалистдир. Уни партия, мамлакатимизнинг қаҳрамонона тарихи, бутун тузумимиз тарбиялаб етиштирди. У янги дунё бунёдкори сифатида ғайрат-шижоат билан яшамоқда».

Худди шундай инсоннинг образини яратган асарлар бирин-кетин журнал саҳифаларидан мустаҳкам жой олиб борди. Кўкан, Зайнаб, Омон, Обид кетмон, Гулсара, Хуррият, Ойқиз каби образлар ўзларининг илк қадамларини «Шарқ юлдузи» саҳифаларидан бошлаганлар.

«Замондошларимизнинг ёрқин образларини яратишда, ижодий ходимлар шубҳасиз ютуқларга эришдилар. Бу образлар одамларни ҳаяжонлантирмоқда, баҳсларга сабаб бўлмоқда, ҳозир ва келажак ҳақида ўйлаб кўришга ундамоқда». Уртоқ Л. И. Брежневнинг бу сўзлари нақадар ҳаққоний эканлигини ўзбек адабиёти мисолида ҳам яққол кўришимиз мумкин.

Йўлчи, Алишер Навоий, Улуғбек, Абу Али ибн Сино, Берунийларнинг мукамал образлари билан журналхон биринчи бор «Шарқ юлдузи»да танишди.

Журналнинг энг катта ютуқларидан бири шундаки, унда адибларимизнинг турли жанрларда яратган улуғ доҳиймиз В. И. Ленинни улуғловчи шеър ва поэмаларига, прозаик ва драматик асарларига катта ўрин берилишидир.

Булардан ташқари, халқ хўжалигининг турли соҳаларида меҳнат

ОЙБЕК

Воҳид ЗОҲИДОВ

қилаётган ишчи ва колхозчи, қурувчи ва олим, ўқитувчи ва инженер, врач ва милиционер, жангчи ва тинчлик учун курашувчи, хуллас барча кишиларнинг образлари «Шарқ юлдузи»даги асарларнинг асосий қаҳрамонлари бўлиб қолди.

Бу шуни кўрсатадики, журнал социалистик воқелик билан, янги ҳаёт билан Ўзбекистон адабиёти ва санъати тараққиёти билан узвий боғлиқ ҳолда ўзининг ғоявий-бадиий савиясини кўтариб борди. «Шарқ юлдузи» миллий адабиётимизнинг кўзгуси сифатида адибларимизнинг яхши асарларини кенг тарғиб қилди, адабий жараёнга самарали таъсир этди. Бу ҳол республикамизнинг адабий-бадиий, социал-маданий ривожига унинг улкан роль ўйнаганлигини кўрсатади.

«Шарқ юлдузи» бутун тарихи давомида янги порлоқ ҳаётни, социалистик турмуш тарзини, принципларини тасдиқлаш, жонажон партияимизнинг сиёсатини амалга ошириш учун изчиллик ва ҳаққонийлик билан кураш олиб борди.

Тинчлик мавзуси, фашизм ва империализмга, янги урушнинг оловини ёқмоқчи бўлган ёвларга қарши кураш мавзуси журналда катта ўрин олган. Журнал ҳамisha тинчлик ғояларини кенг тарғиб қилди ва урушнинг олдини олишга, ҳушёрликни оширишга даъват этди.

Демак, замонавийлик — журналнинг қалбига айланади, унинг асосий мазмунини, бош пафосини ташкил этади.

Журнал тарихимизга, қаҳрамонона ўтмишимизга бағишланган асарларга мурожаат қилганида ҳам, улардан замон руҳини, бугунги кунларимизга хизмат қиладиган томонларини қидирди ва шу талабларга жавоб берган тақдирдагина уларга ўз саҳифаларидан ўрин берди.

Деярли барча тарихий асарларимиз ўз моҳияти билан замонамизга хизмат қилди, халқнинг қаҳрамонона ўтмиши ва зулматли тузумнинг шафқатсиз жиҳатлари билан журналхонларни таништирди, ҳозирги порлоқ ҳаётимизнинг қадрига ҳар томонлама етишга даъват этди.

Бу масалалар ва мавзуларни кенг ва чуқур кўтарган ўзбек совет адабиётининг асосчиси Ҳамза, классик адибларимиз Садриддин Айний ва Абдулла Қодирий, Ҳамид Олимжон, Фафур Фулом, Ойбек ва Абдулла Қаҳҳор, Файратий ва Шайхзода, Миртемир ва Ойдинларнинг асарлари коммунистик ғояларнинг бадиий ифодаси бўлиб жаранглади ва меҳнаткашлар ўртасида шуҳрат қозонди.

Султон Жўра, Ҳасан Пўлат, Усмон Носир, Амин Умарий, Зафар

УЙГУН

МИРМУХСИН

Диёр, Мамарасул Бобоевлар эса «Шарқ юлдузи»нинг актив муаллифлари эдилар.

К. Яшин, Уйғун, С. Азимов, Зулфия, Н. Сафаров, Р. Бобожон, А. Мухтор, Ҳ. Фулом, Мирмуҳсин, И. Раҳим, Шукрулло, Шухрат, С. Аҳмадлар журнал орқали ўқувчиларга кенг танилдилар.

Очигини айтишимиз керакки, «Шарқ юлдузи» кўп истеъдодли ёш қаламкашларни кашф этди, уларни ажойиб оламга — адабиёт оламига йўллади, уларнинг бадиият соҳасидаги тақдирларини ҳал қилиб берди.

Маданий меросга муносабат, халқимизнинг ўтмиш адабиётини ёритиш масалларида ҳам «Шарқ юлдузи», асосан, тўғри позицияда турганлигининг гувоҳи бўламиз. Журнал ёрдами билан социалистик революциядан олдин ижод этган кўп классикларнинг асарлари ўзбек китобхоналарига кенг тақдим қилинди.

Журнал, айниқса, Алишер Навоий ҳамда Бобир, Машраб, Муқимий, Фурқат, Огаҳийларнинг ижоди бўйича катта илмий-тадқиқотларнинг якунларини халққа етказди. Ўтмиш адабиётида маълум даражада роль ўйнаган ҳар бир шоир «Шарқ юлдузи» саҳифаларидан четда қолиб кетмади.

20-йилларда Ўзбекистонда марксча-ленинча эстетика масалалари, социалистик реализм принциплари назарий жиҳатдан деярли ишланмаган эди. Совет адабиётининг назарий ва илмий муаммолари билан кенг китобхонларни таништириш сув ва ҳаводек зарур бўлган. Бу ўринда ҳам «Шарқ юлдузи» алоҳида роль ўйнади. Уша вақтларда жуда ҳам кам китоб нашр қилинганлиги, айниқса адабиётшунослик ва адабий-танқидга оид китоблар эса бармоқ билан санарли ҳолда чоп этилганлиги сабабли, «Шарқ юлдузи» жуда масъулиятли вазифани адо этиши лозим эди. У бу вазифасини қандай бажарди? Дадил айтишимиз мумкинки, у бу ишнинг улдасидан чиқа олди.

Журнал биринчи сонларидан бошлабоқ адабиётнинг назарий ва бадиий-танқидий масалаларига катта аҳамият бера бошлади. «Шарқ юлдузи»нинг илк сонларида М. Горькийнинг «Социалистик реализм тўғрисида», «Пьесалар ҳақида», А. Луначарскийнинг «Шўро драматургиясининг йўллари ҳам вазифалари», ўзбек адабларидан Ҳ. Олимжон ва Уйғунларнинг «Социалистик реализмни эгаллаш йўлида», Ойбекнинг «Социалистик лирика учун», Анқабойнинг «Социалистик даврнинг драматургиясини яратиш учун», А. Саъдийнинг «Социалистик

Асқад МУХТОР

Ҳамид ҒУЛОМ

тик ёш наслнинг ижодий қадамлари тўғрисида», кейинчалик шу муаллифларнинг бошқа танқидий-илмий асарлари ҳамда Қ. Яшиннинг драматургия ва театр санъатига бағишланган туркум мақола ва тақриزلари, А. Қаҳҳор, М. Шайхзодаларнинг долзарб масалаларни кўтарган, адабиётимиз тарихини ёритган мақолалари бирин-кетин журнал-хонларга етказиб борилди.

Уттизинчи йилларда танқидчиларга нисбатан адиблар назария ва эстетика масалалари билан кўпроқ шуғулланганлар ва бу соҳада ажойиб намуналар яратганлар.

Ҳ. Олимжон, Уйғун, Қ. Яшинларнинг бу борадаги яна битта фазилатлари шундан иборатки, улар миллатчилик оқимиغا, реакцион қарашларга, жадидизмга қарши кескин ва шафқатсиз кураш олиб бордилар. Юқорида эсланган мақолаларда, айниқса, Ҳ. Олимжоннинг «Фитратнинг адабий ижоди» (1936, 4, 5-сонлар) ҳақида жиддий илмий тадқиқотида миллатчилик тенденциялари объектив ва адолатли равишда қаттиқ танқид қилинади. Адибларимиз ўз мақолалари билан коммунистик ғояларни, адабиётнинг ленинча партиявий принципларини тантана қилиши учун ҳазилакам тер тўкмадилар.

Илмий назария билан чуқур қуроолланган бу адибларнинг республикада адабиёт ҳақидаги фанни ва танқидни камол топтириш ва ўстиришдаги хизматлари таҳсинга сазовордир.

Ҳамза, А. Қодирий ва номлари эсланган адиблар ўзбек адабиётшунослиги ва бадий танқиднинг мустаҳкам пойдеворини ўрнатдилар.

Бу мустаҳкам пойдевор заминидан танқидчилик ва адабиётшунослик ривож топди. Юқори даражадаги, профессионал олимлар — адабиётшуносларнинг етишиб чиқиши журналнинг ҳам назарий ва илмий савиясини кўтаришга асос бўлди. Бир томондан «Шарқ юлдузи» ёш олимларни вояга етказишга, уларни камол топтиришга самарали ижобий таъсир этган бўлса, ўз навбати билан улар ҳам журнални илмий-назарий жиҳатдан бойитиб бордилар. Кўп адабиётшунос ва танқидчиларнинг танглайи «Шарқ юлдузи»да кўтарилди.

Адабиёт ҳақидаги фан соҳасида астойдил ижодий-илмий меҳнат қилиб, халқ оmmasи ўртасида кенг танилган танқидчиларни эслаганимизда, биринчи навбатда С. Азимов, В. Зоҳидов, И. Султонов, Ҳ. Ёқубов, М. Нурмуҳамедов, М. Қўшжонов, Л. Қаюмов, Г. Владимиров, У. Норматов, П. Шермуҳамедов, С. Мамажоновларни тилга олишимиз лозим. Бу талантили олимларимиз «Шарқ юлдузи» саҳифаларидан

ўтиб, мамлақатимизга машҳур бўлиб бордилар, баъзилари эса жаҳон миқёсида танилмоқдалар.

Халқлар дўстлигини тарғиб қилишда ҳам журналнинг ўзига хос ўрни бор. Олтиндан қиммат, бўрондан кучли, пўлатдан мустаҳкам, океандан чуқур, тоғдан баланд бўлган дўстликнинг мадҳини журнал ҳар хил йўллар ва воситалар билан намоён этди. Биринчидан, журнал ўзбек қаламкашларининг турли халқ намояндалари ўртасида меҳнатда ва жангда, курашда ва ҳаётда чиниққан биродарлигини акс эттирувчи асарларини чоп этиш, иккинчидан эса, бошқа қардош халқлар адибларининг ижодларига кенг ўрин бериш орқали ўзининг интернационал бурчини бажариб борди. Бундан ташқари ҳар хил миллатдаги қаламкашларнинг турли съезд ва конференцияларини, кенгашлардаги учрашувларини, улар ўртасидаги шахсий ижодий самимий муносабатларини ёритиш ҳам улуғ мақсадни рўёбга чиқаришга қаратилганлигидан мамнунмиз. Қардош адабиётлар ва уларнинг йирик намояндалари ҳақида журнал саҳифаларида изчиллик билан бериб борилган мақолалар ҳам ниятимиз йўлига бўйсундирилган эди.

Ўзбекистонда ўтказилган адабиёт ва санъат декадалари, ҳафталиклари ва кунлари ҳамда ўзбек адиблари ва маданият ходимларининг қардош республикаларда бўлишларига доир масалаларни журнал саҳифаларига кенг кириб бориши ҳам халқлар ўртасидаги биродарликни кучайтирадиган омиллардан эканлиги шубҳасиздир. Биз фахр билан айта оламизки, журналимизнинг деярли биронта сони йўқки, унда қардош адабиётлар намунаси ёки бирор намояндаси ҳақида материал берилмаган бўлсин.

«Шарқ юлдузи»нинг диққат марказларидан бири — прогрессив жаҳон адабиётини ёритишдир. Жаҳон классикларининг талайгина энг яхши асарлари журнал орқали биринчи марта ўзбек ўқувчиларига етказиб берилди. Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг ижодлари ҳам журнал саҳифаларига борган сари кенгроқ кириб бормоқда. Бу ҳол, айниқса бу мамлакатларнинг Тошкентда бўлиб ўтган биринчи конференциясидан (1958 йил) кейин яққол сезилиб борди. «Тошкент руҳи» бутун дунёда жаранглагандай, бу руҳ журналда босилган материалларга ҳам алоҳида мазмун касб этди.

Тошкентда бир неча бор муваффақиятли ўтказилган Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатлари кинофестивали ҳам «Шарқ юлдузи»даги халқаро мавзуни кенгайтиришга олиб келди.

«Шарқ юлдузи» редакциясининг яхши ишларидан яна бири шундаки, у ҳамиша журналхонлар билан, умумаъ халқ оммаси билан, ҳаёт билан алоқани мустаҳкамлаш учун ҳаракат қилди. Журнал ходимлари, редколлегия аъзолари ўқувчилар билан ёзишиб туришди, конференциялар ташкил қилиб, бевосита улар билан учрашиб турдилар. Адабий ходимларимиз ҳаётнинг қайнаган жойларига тез-тез бордилар, у ерлардан кўп нарсаларни ўрганиб билиб қайтдилар.

«Шарқ юлдузи»нинг адабий ходимлари ёки унинг йўлланмаси билан борган адиблар Мирзачўл, Қарши, Жиззахдаги чўлқуварлар, БАМда жонбозлик кўрсатган қаҳрамонлар, Иваново ва Новгороддаги ноқоратупроқни ўзлаштираётган азаматлар ҳузурида кўп марта бўлганлар ҳамда давримизнинг энг янги нафасини журналга олиб кирганлар.

«Шарқ юлдузи»нинг ижобий ишлари қаторида, унинг вақти-вақти билан адабиётимизнинг долзарб масалаларига бағишланган «Доира стол» атрофида ўтказилган баҳсларни таъкидлаш мумкин. Бу баҳслар кўп адабий жанрларни, социалистик реализмнинг қатор проблемаларини қамраб олиши билан аҳамиятга эгадир. Очиқ суҳбатда дилимизда кезиб юрган муаммолар, турли асарлар ҳақидаги мулоҳазалар юзага қалқиб чиқади, жумбоқларни ечишга йўл очилади, улар маълум даражада ҳал қилиб берилади.

«Шарқ юлдузи» ўзининг бутун тарихида КПСС Марказий Коми-

тети ва Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети раҳбарлигида ва оталарча ёрдамида вояга етди ва халқ ўртасида машҳур бўлиб кетди. Партия раҳбарлигидан куч ва қудрат олган, ундан чексиз руҳланган «Шарқ юлдузи» адабиётимизнинг гоёвий софлиги, бадиий юксаклиги учун курашди, совет кишиларини ижобий меҳнат зафарларига илҳомлантирди. Унинг халқ ва партия олдидаги тарихий хизматлари маъна шунда.

Тўғри, журнал ўзининг ярим асрлик тарихи даврида ҳамиша ҳам теп-текис кетавермади. Баъзан нуқсонлар, хатоларга йўл қўйди. Унда гоёвий чалкаш, бадиий жиҳатдан бўш асарлар ҳам ўрин эгаллаб қолди. Лекин редакция ходимлари ва редколлегия аъзолари камчиликларнинг олдини олиб, бундан кейин хатоликлар юз бермаслиги учун бутун чора-тадбирларни кўрмоқдалар.

Уртоқ Л. И. Брежневнинг КПСС XXVI съезди минбаридан айтган қуйидаги сўзлари биз журнал ходимлари учун ҳамиша программавий кўرғазма бўлиб қолади: «...Гоёсизлик кўринишлари, дунёқарашни белгилашдаги лоқайдлик, айрим тарихий воқеаларга ва шахсларга баҳо беришда аниқ синфий позициядан чекинишлик, ҳатто истеъдодли кишиларининг ижодига ҳам зарар етказиши мумкин. Бизнинг танқидчиларимиз, адабий журналларимиз, ижодий союзларимиз ва биринчи навбатда уларнинг партия ташкилотлари у ёки бу томонга тойилиб кетганларни тартибга чақири билишлари лозим. Улар, шубҳасиз, бизнинг совет воқелигимизни бадном қиладиган асарлар пайдо бўлган ҳолда, актив, принципиал фикр билдиришлари керак. Партия санъатимизнинг гоёвий йўналишига бефарқ қарамайди ва қараёлмайди ҳам».

ШОНЛИ ҲУЛ
◆
АБДУСАМАТОВ.
Х.

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ.

Мен «Шарқ юлдузи» журналидан жуда миннатдорман. Бойси, менинг шеърларим ўзбек тилида биринчи мартаба шу журнал саҳифаларида меҳр қўрларини пайваста этган ажойиб дўстларим Зулфия, Шукрулло, Асқад Мухтор таржимасида чоп этилганди. «Шарқ юлдузи» фақат ўзбек адабиётининг ютуқ ва муваффақиятларини акс эттирувчи кўзгугина бўлиб қолмасдан, балки ҳаётбахш адабий жараёни ташкил қилувчи йирик адабий марказлардан бири ҳамдир. Шунингдек, чет эл ва қардош халқлар адибларининг асарларига кенг ўрин ажратиши ва тарғиб қилиши ҳам унинг катта хизматлари сирасига киради.

Журналга ва унинг муаллифларига илҳомбахш меҳнат ҳамроҳ бўлаверсин.

Мустай КАРИМ,
Социалистик Меҳнат Қаҳрамони.

ЯРИМ АСР ХАЗИНАСИДАН

Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий

Яша, Шўро!

Бузма кўнглинг, боқ, бу Шўро
Берди мангу интибоҳ.¹
Томчи ҳар қонингга олдинг
Илму урфон, эрку жоҳ.²
Яша, Шўро, яша, Шўро!
Сен яшайдирган замон.
Ишчи ўғли, шуҳратингдан
Балқисин рўйи³ жаҳон!
Чор ҳукумат вақтидаги
Қуллигингни ўйласанг,
Шодлигинг мангу туганмас,
Қанча ўйнаб, куйласанг.
Яша, Шўро, яша, Шўро!
Сен яшайдирган замон.
Ишчи ўғли, шуҳратингдан
Балқисин рўйи жаҳон!
Ишла, ишлаш вақти келди,
Ётма, ғофил бандалар⁴.
Битсин энди эски турмуш,
Ул кулоҳу жандалар!
Яша, Шўро, яша Шўро!
Сен яшайдирган замон.
Ишчи ўғли, шуҳратингдан
Балқисин рўйи жаҳон!
Эски турмуш боғларин қўй,

¹ Интибоҳ — уйғониш.

² Жоҳ — давлат.

³ Рўйи — ер юзи.

⁴ Ғофил бандалар — уйқуда ётган ки-
шиллар.

Қарға, зоғлар қишласин!
Янги турмуш боғларинда
Ёш кўнгилар яшнасин!
Яша, Шўро, яша, Шўро!
Сен яшайдирган замон.
Ишчи ўғли, шуҳратингдан
Балқисин рўйи жаҳон!
Сен бу кўргу орқасинда
Келди, ол, кутганларинг!
Борса борсин, қабр тошин —
Тангри, деб тутганларинг!
Яша, Шўро, яша, Шўро!
Сен яшайдирган замон.
Ишчи ўғли, шуҳратингдан
Балқисин рўйи жаҳон!

«Шарқ юлдузи», 1949 йил, 9-сон.

Садриддин Айний

Хуррият марши

(Марсельеза)

Илгари! Илгари, эй, йўлдошлар!
Адолат, мусоват йўлига.
Бирлашинг, ишлашинг, эй, йўлдошлар!
Қолмангиз золимлар қўлига!

Чақмоқлар чақилсин кўк юзинда,
Фақирлар дунёси яшнасин!
Хоинлар қолмасин ер юзинда,
Ишчилар отлари кишнасин!

Нақорат

Олдай бос! Олдай бос, эй, қариндош!
Бундан сўнг оқмасин кўзингдан ёш!
Қўймагил дунёда бир золимни,
Инсонлар ҳур бўлсин! Бир бўлсин!

Гурсиллаб, гурсиллаб олдай бос!
Титрасин хунхўрлар жонлари.
Дунёда зулмни қув, адолат қил!
Қўймагил қон ичган хонларни.

Кўп жафолар чекиб зулм ичинда,
Йиғладинг, инградинг неча йил.
Музладинг намли зиндон тубинда,
Эй адолат ўти, яшнагил!

Нақорат

Дунёда судхўрлар ҳоким эрди,
Фақирлар меҳнатда, ҳасратда.
Оналар, оталар қон ютди,
Жондек ўғлонлари ғурбатда.

Оқибат тонг отиб, туғди қуёш,
Бирлашмоқ, ҳурлашмоқ қуёши.
Қолмади дунёда золим бош,
Кесилди золимларнинг боши.

Нақорат

«Шарқ юлдузи», 1977 йил, 11-сон.

Абдулла Қодирий

ОБИД КЕТМОН

КОЛХОЗ ҲАЁТИДАН ҚИССА

(ПАРЧА)

8. Хатиб домлани тарра тутади

Мулла Обид домлаларни жумъа намозидан сўнг кутмоқчи бўлганидан ҳали кўп ҳозирликларни кўрмаган, шунга кўра уларнинг вақтсиз ташрифларидан анча шошади. Уларни оёқ остида тўхтатиб, Уктамбой ва Холмирза акаларнинг ёрдамида ҳовуз ёнидаги супага палос ёзиб, кўрпача тўшади. Ҳозиргина чойни ичиб бўлганликларидан Фоти-ма опага самоварни янгидан қайнатиб, дастурхон ясашга буюради. Ошириб қўйган хамири ҳали ачиб етишмаганликдан Фотима опа: «Ноним ҳам қолмаган эди, ичикмай ўлсин гадой домлалар», деб қар-габ олади.

Меҳмонлар супага ўтириб олганларидан сўнг, Хатиб домла Мулла Обидга эшитдириб, баланд товуш билан деҳқонлигига баракат, ўзига узун умр, соғлиқ ва яна аллақанча яхши тилаклар қўшиб дуо қилади.

Домлаларни чой ва дастурхон тайёр бўлгунча овутиб туриш учун Мулла Обид палакдан уч-тўртта қовун узиб чиқади. Хатиб домла Мулла Обиднинг қучоғидаги кўрилмаган даражада зўрайиб кетган қизил уруғ қовунларга ва уларнинг узоқдан кўриниб турган қоп-қора қуюқ палакларига қараб ҳайрон қолади:

— Ҳай-ҳай-ҳай! — деди Хатиб домла. — Бизнинг деҳқонларда ҳали ҳандалак ҳам пишиб етмаган, ҳолонки сизнинг қовунларингизни қаранг, ҳай-ҳай-ҳай!

Хатиб домла билан Мулла Муҳсин супага думалатилган қовунларни қўлларига олиб салмоқлайдилар.

— Офарин, офарин! — дейди Мулла Муҳсин.

— Ҳай-ҳай-ҳай! — дейди яна Хатиб домла.

— Мулла Обиднинг умри узоқ бўлсин, — дейди Холмирза ака нос искаб, — бизнинг Уктамбойларнинг ҳандалаги эндигина бир-икки арава узилди. Аммо Мулла Обид ҳандалакни сотиб битириб, бир ҳафтадан буён қовунни ҳам бозорга чиқарди.

— Таҳсин-таҳсин! — дейди Хатиб домла ҳасадли таажжуб билан. — Тоза ҳам пулни қирдик, денг... Таҳсин-таҳсин! Ўзимиз ҳам деҳқонлардан эшитиб турамиз. Мулла Обид дейман, сиз, бу деҳқончилик илмини қай ерда ўқигансиз?

Мулла Обид бир илжайиб қўйиб, жавоб бермайди. Қовуннинг бирини баркашга олиб пичоқ қўяди. Пичоқ тегиши билан қовун тарсиллаб кетиб, ҳар томондан тартибсиз равишда чатнаб ёрилади.

— Бай-бай-бай! — дейди Хатиб домла. — Қўл-кўзинг дард кўрма-син, ука, қовун экмабсан — шакар экибсан!

— Мулла Обид деҳқончиликни биздан ўрганди ва лекин «шоғирди калони шумост», — деб кулади Холмирза ака. — Биз унга устоз бўлсак ҳам, бироқ бизни «шапалоқ деҳқон» деб атайдилар. Мулла Обид эса пухта — рисоладаги деҳқон чиқди. Биз унга берган ер шилта, ғумай ва ажриқ босган бир ориқ жой эди. Кузда бу ерни Мулла Обид шундай ағдариб чопди ва ғумайни тозаладики, ҳанузгача деҳқон боласи бундай меҳнатни қилган деб айтолмайман. Ундан ташқари, мана шу кўриниб турган хирмон тепанинг ёнидан очилган янги ерни кўрасизми, ана шунинг ҳамма тупроғи беш таноб шудгор устига келиб ётди. Бола фақирнинг қилган меҳнатига ҳали бу ҳосилотлар ҳам оз, тақсир!

— Оз-оз! — дейди Мулла Муҳсин.

— «Обид кетмон» лақабини беҳудага тақадиларми? — дейди кулиб Хатиб домла.

Холмирза ака хих-хихлаб Мулла Обидга қарайди. Мулла Обид илжайган кўйи қовун тўғрайди.

Хатиб домла давом этади:

— Баъзан «Обид тепа бузган» деган лақабини ҳам эшитиб қолам, каласка аравадан ҳам каттароқ занбалғалтаги ҳам машҳур. Мулла Обид, сиз, ҳали менга шу кетмони азимингиз билан занбалғалтаги жасимингизни чиқариб кўрсатингизчи, худо ҳақи, эшитганимдан буён уларни кўришга орзуманд бўлиб юраман!

Кулишадилар. Мулла Обид ҳам кулимсираб қўяди.

— Кўрманасиз кўриш мумкин эмас! — дейди Мулла Муҳсин.

— Кўрмана ҳожат бўлса, унга ҳам тайёрмиз! — дейди Хатиб домла.

— Сиз билан мендан қандай кўрмана кутилар эди, кетмон билан занбалғалтакдан кўрманани биз оламиз!

— Тўғри-ку, аммо кетмон билан занбалғалтакнинг ҳақларига мен дуо қилсам, сиз омин десангиз, шу ҳам кўрмана-да, олтин олма, дуо ол демаганларми!

Ҳаммалари кулишиб, айниқса, Холмирза аканинг хихиллашидан ичаги узилаёзди.

Домлалар ва махдумзода қурт даҳага киргандек баркашдаги янгилик — қовунга ёпишадилар. Хатиб домла қовунга зарбдорларча хужум қилганликдан соқол-муртидан қовун шарбати оқиб тушган сайин тилини ҳилип-ҳилип танглайга қайтариб, «қовунингиз ажойиб ширин бўлган, Мулла Обид!» деб қўяди. Иккинчи қовунни ҳам Мулла Муҳсин баравар олишиб битиргандан сўнг, қорни кўпчиб тиралинқирайди. Учинчи қовундан емай қўлини артади. Аммо Хатиб домла ҳарчанд қорнининг эшилиб тушганига парво қилмай, «жаннат неъматларининг бири қовун экан, бу қовунларда асло ғубор йўқ, ҳар қанча есангиз ҳам ҳазми енгил» деб, гоҳ қовун таърифини ва гоҳ унинг ҳифзисихат учун манфаатини сўзлайди, махдумзодасини қовунга тарғиб қилиб, Мулла Муҳсинга «қовун есанг саҳар е, саҳар емасанг заҳар е» деб кулади ва мезбонларни ҳам биргалашиб туришга чақиради. Тўртинчи қовундан ҳам бир неча карж еб, қорнидаги оёқ етмас ҳамма бурчакларни ҳам чала чайнаган қовун шарбати ва туруплари билан тўлдиргач, олдига бир ҳўкизни тўйдирарли пўчоқни тўплаган ҳолда, ноилж қўлини артишга мажбур бўлади. Қорин бўғоз сигирникидек ўбдан эшилганликдан ёнидаги ёстиққа Мулла Муҳсиннинг бўш турган ёстигини ҳам замлаб ёндамасига чўкиб олади.

Орадан узоқ фурсат ўтмайди, саккиз-тўққиз ойлаб қовун кўрмаган меъдага одатдан ташқари кўп тиқилган янгилик ўз ишини қилади. Яъни Хатиб домлани қовуннинг тарраси тута бошлайди. Кучала еган каби тиришиб, бузоғи тескари келган сигирдек тўлғанади ва ихрайди...

Қовун ҳақидаги бояғи таърифотларнинг барчаси ҳам ҳозир бирдан ёдидан кўтарилади:

— Нафс қурсин... Сиз ақллили қилган экансиз, Мулла Муҳсин, — дейди қурсоғини ишқалаб, — чоғи қовуннинг тарраси ушлади мени...

— Тарраси ушлаган бўлса-ку, ҳеч гап эмас, аммо қорнингиз чатна-
намаса шукур қилингиз, махдум!

— Уҳ-уҳ, еб боради... Сизнинг сассиқ гапларингиз курсин-да,
Мулла Муҳсин... Сиз, ким, ҳали Холмирза ака, тарра тутганнинг да-
восини билмайсизми! — деб мурожаат қилади ва тиришиб ижирғана-
ди. — Бай-бай-бай, ажаб бемаъни оғриги бўлар экан-да!

Холмирза ака муолижашунослик қилиб, Ўктамбойни бир пиёла
совуқ сув келтиришга буюради ва сувни домлага тутиб бир қултум
қолдирмай ичиб юборишга таклиф қилади.

— Совуқ сувми? — деб кўзини олайтиради Хатиб домла. — Ичка-
рида ҳатто тупук ютишга ҳам ўрин йўқ, биродар!

Мулла Муҳсин қиҳ-қиҳ кулади.

— Дарҳақиқат шундан бошқа тадбири йўқ махдум, ичингиз...

— Иссиқроқ чой берилса нечук бўлар экан? Бай-бай-бай... Баай-
ни кучала егандек тиришиб бораман, ўҳ-ўҳ...

— Ҳозир иссиқ чой мумкин эмас, — дейди хозиқнамо Холмирза
ака, — тарра, қовуннинг ширасидан пайдо бўлади, ширани совуқ сув
билан юмшатишга меъдадаги совуққа иссиқ аралашгандан кейин
яна ҳам азоб ортади.

Хатиб домла ноилож бир пиёла совуқ сувни шимириб юборади,
бечора қорин яна ҳам тирсиллаб кетади...

— Қабзият ортди-да, қабзият... Шу вақтда бир ел юришса кўзим
очилармиди дейман... бай-бай-бай, эҳ...

— Бу ерни саситманг, махдум! — дейди жиддий турда Мулла
Муҳсин.

Хатиб домла оғриқ аралаш Мулла Муҳсинга хўмрайиб қарайди
ва лекин у билан сўзлашиб туриш учун ўзида мажол топмайди... Мо-
жародан хабардор Ўктамбой пиқ-пиқ кулиб, бир четга кетишга маж-
бур бўлади, Холмирза ака илжайиб ерга қарайди.

Кўрғондан дастурхон ва лаъли олиб чиққан Мулла Обид ёстиқ

Журналнинг бутун коллективини қутлуғ юбилей билан юракдан
қутлайман!

«Шарқ юлдузи» ўзининг 50 йиллигини СССР ташкил топганлиги-
нинг 60 йиллиги билан бирликда қарши олаётганлиги рамзий ҳамда
муҳим аҳамиятга эга. Бу икки сана СССР халқлари кўпмиллатли ои-
ласининг ишлари ва ютуқлари сингари бир-бири билан чамбарчас
боғлиқ. Бу борада менинг Леонид Ильич Брежневнинг шу йил март
ойида Тошкентдаги тантанали йиғинда айтган сўзларини эслатгим ке-
лади: «Мамлакатимиз барча халқларининг мустақкам, бузилмас дўст-
лиги — ССР Иттифоқи олтмиш йиллик йўлининг энг муҳим якунлари-
дан биридир, куч-қудратимизнинг бош манбаларидан биридир».

Сизнинг журналингиз мана 50 йилдан буён ўзбек халқининг Рос-
сия Федерацияси халқлари билан айна шу мустақкам бирлигига, бу-
зилмас дўстлигига хизмат қилиб келмоқда.

«Шарқ юлдузи»нинг қанчалик шуҳратга, қанчалик эътиборга эга
эканлигини, 50 йил ичида унинг қанчалик ўсганлигини ҳар қандай
таърифдан кўра ушбу рақамлар яққол ифода этади. Журнал 1932 йил-
да 3500 нусхада нашр қилинган бўлса, ҳозирда у 215000 нусхада чоп
этилмоқда!

«Шарқ юлдузи»нинг бундан кейин ҳам худди шу сингари ёрқин
порлайверишига чин қалбдан тилакдошман.

Сергей МИХАЛКОВ,

РСФСР Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси.

тортиб олган «янги бемор»га бир оз тушунолмай тўргандан кейин фожияни англайди.

Холмирза аканинг муолажаси тезда ўз таъсирини кўрсатиб, домланинг «бемаъни оғриғи» босила тушади, кучала егандек тиришиб, туғадиган сигирдек ихрож жараёнлари ўтади, домла эркин нафас олади.

— Луқмондан ҳам зиёда экансиз. Холмирза ака алҳамдулиллоҳ оғриқлар зайил бўлди... бай-бай-бай, ёмон азоб чекдим-да!

— Қовуннинг тарраси ёмон бўлади, тақсир, бу дарднинг совуқ сувдан бошқа давоси йўқ-да. Бир оздан кейин бир пиёла аччиқ чой ичиб юборсангиз жуда ҳам тирилиб қоласиз!

— Таажжуб, таажжуб!— деб Хатиб домла дурустлаброқ чўзилади, — бай-бай, тарраси қурсин дейдиган бўлдик-да.

Мулла Муҳсин ўзининг сассиқ-қўлансами ёки содда-тўғрими, баҳар ҳол, ўз бисотидаги сармойси билан сўзга аралашади:

— Вай-вай, нафс қурсин дейдиган бўлдингиз, домла.

Хатиб домла ётган жойидан Мулла Муҳсинга хўмрайиб қарайди...

— Жуда ҳам сассиқ сўзлик ярамайди, Мулла Муҳсин!

— Одамларнинг ҳузурида ичдан «ел» юриштириб ҳаммани беҳузур қилганга қараганда, меним сассиқ сўзим маъқул-да, қиҳ-қиҳ-қиҳ...

Ўқтамбой билан Холмирза ака қаттиқ куладилар, ҳатто кичкина махдум ҳам кулгига қотишади. Мулла Обид орадан ўтган гапни эшитмаганликдан аланг-жалаңг бўлади. Ҳозирда Мулла Муҳсинга сўзлаб обрў ортдириш қийинлигини сезган Хатиб домла сўз айлантириб турмайди, фақат ўзича «садқайи одамгарчилик» деб тўнғиллаб қўяди.

Хатиб домла супадан тушиб, бир оз ўзини шамоллатиб ва ичда турилиб қолган «захира»ларни нарилатиб келгандан сўнг, чой ичишга навбат етади.

Чой асноси орадан унча аҳамиятли гап ўтмаса ҳам, Хатиб домла Холмирза аканинг ҳовузи устида баҳс очиб, шу воситада Мулла Муҳсиндаги бояги кекларини бир оз енгиллаштирмоқчи бўлади.

— Ҳовузингиз даҳи дардаҳ¹ эмас, Холмирза,— дейди кашфият ясаб Хатиб домла, — бу ҳовуздан сув ўтиб турмаса, суви истеъмол учун макруҳ бўлади. Сиз, Мулла Муҳсин, фақат қўланса гапларнигина кутиб юргандан қавмларингизнинг шундай шаърий ишларига назорат қилиб турсангиз, ҳам ўзингиз савобли ҳамда қавмларингиз тўғри йўлли бўлар эдилар! Гўё сиз ҳам домласиз-да! Ҳам ўзингиз осий, ҳам қавмларингиз залолатда.

Мулла Муҳсин бирмунча вақт жавобсиз ўтиради...

— Ҳовузни ифлос сувлардан, нажас нарсалардан эҳтиёт қилинса, ҳеч боки йўқ.

Хатиб домла истеҳзоли заҳарханда қилади.

— Ҳовуз бошига ифлос сув на нажас нарсалардан эҳтиёт қилиш учун қоровул қўйиш керакми, башарти, борди-ю, бир мушук ёки сичқон тушиб ўлиб қолди, унда нима бўлади?

— Ўлимтукни чиқариб ташланади-да, бир сув ҳайдаб юборилса, тоҳир ва атҳор... Сиз ўқиган китоб бир-икки ойда ҳам сув кўрмай турган иқлимлар учун ёзилган; ҳолонки, бизнинг бу жойларда, шукур, ҳамма вақт оқар сув таёёр. Сиз айтганча ҳовуз даҳи дардаҳ бўлганда ҳам ичиги ўлимтук ёки шунга ўхшаш нажас нарса тушганда ичувчиларнинг, албатта, кўнгиллари тортмайди, кўнгил тортмагандан кейин яна сувни янгиллаш лозим бўлади.

Хатиб домла боладан кулган каби ясама кулиб олади.

— Хўп, сизнингча ҳам бўлсин. Аммо даҳи дардаҳ бўлмаган ҳовуздан қўл ювган, таҳорат олиб бурун қоққан вақтларда нима бўлади, албатта, макруҳ ва акроҳ. Сизлар айтингиларчи, — деб мезбонларга мурожаат қилади, — шу ҳовузда қўл ювиб таҳорат оласизларми?

— Ана холос!

¹ Даҳи дардаҳ — ўнга ўн ёки ҳар томони ўн газлик.

Мулла Муҳсин ҳам бўш келмайди:

— Имоми Молик мазҳабларида агарчи ҳовуз даҳи дардаҳ бўлма-са ҳам, ўзидан тез-тез сув ўтиб турадиган бўлса, жавозига рухсат бор! — дейди ва бу ҳам мезбонларга мурожаат қилади. — Шу ҳовуз-дан кун ора сув ўтадим, ёки йўқ?

Мезбонлардан, кун ора эмас, балки ҳамма вақт сув ўтиб туради, деган жавоб бўлади.

— Ана холос! — дейди тантана билан Мулла Муҳсин. — Бунда ҳатто ҳовуз ҳукми йўқ, биз буни оби жорий, яъни оқар сув деб атай-миз!

Мунозара бирмунча жиддийлашади, мубоҳаса ҳатто Хатиб домла-нинг обрўйига (айниқса Мулла Обиднинг қошида) тўқинадиган бўлади.

— Илгари билиш керак, — дейди Хатиб домла ҳаяжонланган ҳол-да, — сиз имом Аъзам Абуҳанифа мазҳабларидамисиз ёки имоми Молик?

— Мен Абуҳанифа мазҳаблариданман, хўш?

— Жуда яхши, — дейди Хатиб домла ёришиб, — бас, сиз нега энди имоми Моликдан рухсор оласиз?¹

Мезбонлар қизиқсиниб Мулла Муҳсиннинг оғзига тикиладилар. Хатиб домла «қўлга тушдинг» дегандек қилиб, қурбонининг устида ўтирган арслон вазиятини олади. Лекин домла шалҳакнинг юзида душман кутганича мағлубият сезилмайди.

— Аввал имоми Моликнинг ўзи мусулмонми, эмасми, баъдазон имоми Молик мазҳабидаги кишилар мусулмонми, кофирми, сиз ким, мулла Исо махдум, шу тўғрига жавоб берингизчи?

Хатиб домла энтикади, чунки оёғим остига тушди, деб талтайган Исо махдумнинг бетига душман томонидан «мудҳиш» бир зарб бери-лади...

— Имоми Молик мусулмонми, деб масалани чалғитманг, Мулла Муҳсин ўзингиз Абуҳанифа мазҳаблариданмисиз, ёки имоми Молик, ахир?

— Мен Абдуҳанифа мазҳабларидан бўлсам ҳам, — деб кулади Мулла Муҳсин, — бирор масалада мушкулот пайдо бўлса, имоми Мо-ликдан ҳам маслаҳат сўрайман, Шофий ва Ханбалиларга² ҳам муло-замат қилиб кўраман, қих-қих-қих. Ахир уларнинг ўзлари ва масҳаб-ларидаги одамлар ҳам мусулмон-ку, аҳли суннат вал — жамоат-ку.³

Хатиб домла қуйруқ қидириб, қулоқдан ҳам ажралиб қоладиган бўлади. Кутилмаган жойда жуда ҳам эзилиб мезбонлар олдида обрўси тушганга ўхшаб қолади. Чунки, масалани жиддий тинглаб турган Мулла Обид билан Холмирза ака Мулла Муҳсиннинг ҳалиги жавоби-дан сўнг «кенгнинг домла шалҳак» дегандек, бир-бирларига кулимсиб қарайдилар. Бу ҳолдан ўзини йўқотаёзган Хатиб домла душманнинг тўғри келган жойига ҳужум қилгали туради:

— Бўлмаса, сизнингча эшак сути ҳалол экан-да⁴, топилса эшак сутидан ҳам қатиқ уютар экансиз-да!

— Зарурат тушганда шубҳа йўқ — деб кулади Мулла Муҳсин.

Хатиб домла жуда ҳам ўнғайсиз ҳолатга тушиб қолади. Ўзи ҳам иш кўрган туллак эмасми, энди бу оғир ҳолатдан усталик билан чи-қиб олиш йўлларига ёпишади.

— Сиз, Холмирза ака, домлангизга яхши тушунсангиз керак, бу ёқнинг сўзини ҳуллол, деб қўя беринг, — дейди, — домлангиз зарурат чиқди, деб шиаликка ҳам ўта беради... Кузга боргандан сўнг беш-олти кун сувни ташланг-да, ҳовузни даҳи дардаҳ қилиб кенгайтинг... Менга хабар юборсангиз, худди китобларимиздагича ўзим ўлчаб кўрсатаман!

Холмирза ака Хатиб домланинг оғир ҳолатини яхши тушунганлик-

¹ Жойизлигига, дурустлигига.

² Булардан ҳар бири исломда мустақил бир мазҳаб эгаларидир.

³ Шу тўрт мазҳаб имомларига эришган мусулмонлар аҳли суннат валжамоат, яъни, пайғамбарнинг сўзларини тўғри тушунувчилар дейилади.

⁴ Шофиларча эшак сути ҳалол ҳисобланар эмиш.

дан ўзининг жуда ҳам хурсанд бўлишини изҳор қилади. Мулла Муҳсин ўз маслакига, яъни фатвосига тескари бўлган бу битимга қарши чурқ этиб оғиз очмайди. Эҳтимолки, унинг ўзи ҳам Хатиб домлани ҳозирги оғирликдан чиқармоқчи ёки душманни аҳмоқ ҳисоблаб, унга сукут билан жавоб бермоқчи бўлса.

Қўй сўйилиб меҳмонларга яхши қовурдоқ билан тушлик берилгандан сўнг, айниқса, Хатиб домла Мулла Обиднинг экинларини орашга орзу билдиради. Холмирза ака бошлиқ домлалар экинга кирадилар.

Такрорлаш яхши бўлмаса ҳам, яна сўзлашга мажбурмиз: тепа бузган Обид кетмон қайси нав экин эккан бўлмасин, давлатнинг намунали боғидан ҳам юқори даражада битган ва кўкарган кўриниши ва кутилган ҳосилот бизнинг чучмал домлаларнигина эмас, деҳқончиликда ва тиришқоқликда донг чиқарган немисларни ҳам ажаблантирарли даражада.

Мулла Обид бошқа ўзбек деҳқонларимиз қондаси бўйича меҳмонларга ўз қўллари билан пишиб ётган нарсалардан узиб олиш таклифида бўлади. Эгасининг одамгарчилиги ҳар қанча катта бўлганда ҳам меҳмоннинг бир қадар истиғно ва виждон доирасидан чиқмаслиги лозимдир. Ҳолбуки, Хатиб домла... Хатиб домла экин эгасидан «шаръий иқрор»ни олгандан кейин қовундан тўртни узади, пишиб етмаган ва ҳатто Мулла Обиднинг ўзи ҳали емаган қовоқдан иккини, палак ичига янглиш тушиб қолган тарракдан «болалар хуш кўради» деб бирни, хазонак бўлган ҳандалакдан «жонивор, жонивор», деб учни, «шўрвага янгилик» баҳонаси билан ёш қизилча лавлагидан уч-тўртни, «бизники ҳали кабоб учун бунчалик етмаган» деб, жўхоридан етти-саккизни, «пиёзингиз ажаб битибдими» мадҳияси билан йигирма-ўттизни — хулоса деҳқончиликдаги кўзга кўринган нарсаларнинг ҳар бирисига бир нав эҳтиёж кўрсатиб ола боради. Ҳаш-паш дегунча оз деганда бир арава юк қилиб, катта махдумдан эртага бозорга жўнатса ҳам арзийдиган миқдорга етказиб қўяди...

Мулла Муҳсин Хатиб домлага қараганда ўзини истиғно ва виждонли кўрсатмоқчи бўлади, ёки бунда ҳам бўшлиқ ва шалҳаклик кўрсатади, иккита палаги ўтиб безгак иси анқиб турган ҳандалак билан ўн-ўн бешта сабздан бошқа нарса олмайди. Мулла Обид унга «қовундан ҳам олингиз» таклифида бўлса ҳам, «илгари ўзинг сот, ука, биз бўлсак ҳамма вақт шундамиз» дейди. Мулла Обид уни қовун олишга кўндиролмагандан сўнг ўзи бир қовун узиб беради.

Хатиб домла дарров кичик махдумга икки қовунни кўтартириб уйига жўнатади ва «қайтишингда аканг бир қоп билан келиб, буларни ташиб кетсин» деб буюради. Қолмиш «ғаниматлар»ни ўзи, Холмирза ака ва Мулла Обидларга кўтартириб, ҳовуз бўйига — супачага келтириб олади.

Мулла Муҳсин жумъадан сўнг келмоқчи бўлиб қўрғонга кетади. Хатиб домла «ўз юкларини» катта ва кичик махдумлар келиб олиб кетгунчалик супадан қўзғалмайди, «ҳалол молларига кўз бўлиб туради», бу ўртада Мулла Муҳсиннинг йўқлигидан фойдаланиб, «ҳордиқ ҳам чиқариб» олади.

— Домлангиз шиами деб қўрқаман... Бобий бўлса ҳам ажаб эмас, лекин сиз, Холмирза ака, албатта, ҳовузни кенгайтирингиз. Мулла Муҳсиннинг ўзи муртад бўлибди... ҳа, айтганча, Мулла Муҳсиннинг орқасида намоз ўқиш ҳам нодуруст, агарчи тарки жамоат бўлса ҳам унга иқтидо қилмангиз; сиз ҳам, Мулла Обид!

Холмирза ака «хўп, тақсир» билан турса ҳам, Мулла Обид унинг таклифларини сукут қилиб кечиради ва сирт бергандек сўз тугалгунча эшитиб турмай, қўрғонга кириб кетади. Домлани нам босади, ўзининг хатосини англаб, сўзни кесишга мажбур бўлади. Жумъани ўқиб қайтиш учун Холмирза ака билан катта масжидга кетадилар.

Мулла Обид бу кунги зиёфатга домлалардан ташқари шу ўртадаги уч-тўртта қўшниларни ва Тиктепаннинг гузар четидан Берди татар

исмли яна бир ўртоғини ҳам айтган бўлади. Жумъадан сўнг улар ҳам супага йиғиладилар. Бир оздан кейин кичик махдумни бошлаб Хатиб домла етиб келади. Анчагина кутдириб Мулла Муҳсин ҳам алвир-шалвир ташриф этади. Меҳмонларга манти берилади, мантидан кейин уч-тўртта қовун сўйиб ширинлик қилинади.

Мулла Муҳсиндан «оғир суратда» енгилиш ва маълум гийбатга Мулла Обиднинг сирт бериб кетиши Хатиб домлани анча руҳсизлантириб ва бўшаштириб қўйган, ҳар бир мажлисда булбул бўлиб сайрай-турган Хатиб домла ҳозир сувга тушган нондек бўкиб ва шилқиллаб ўтиради. Мулла Муҳсиннинг аҳволи эса маълум, ўздан бир гап чиқариб мажлисни хурсанд қилишга иқтидор ва маҳорати йўқ. Гўёки қайнотасининг чарловига келган уятчан эски куёвлардек ёки домласининг ҳузурида ўтирган «пешқадам» муллалардек сўл оёғини остига босиб ва ўнг оёғини бўксасидан чиқарган ҳолда, икки қўлини қовуштириб ва зўр салла ўраган бошини ўнг кўкрагига мойил эгиб, баайни муроқабда ўтиради.

Ба ҳар ҳол мажлисни идора қилиш яна Хатиб домланинг ўзига қолади. Қовунни еб бўлгандан сўнг Хатиб домла бояги китоблардан бирини олиб, Мулла Муҳсинга тутати:

— Буларга китоб ўқиб беринг, Мулла Муҳсин.

— Йўқ, мен... ўзлари марҳамат қилсинлар.

— Сиз ўқинг ахир, домла.

Мулла Муҳсин ортиқ қистатмай, китобни қўлига олади ва қўйин чўнтагидан ойнагини чиқармоқчи бўлиб анча қийналади. Охирда ойнагини тополмай, китобни эгасига қайтаради.

— Ойнагим уйда қолган.

— Қайси фаслдан ўқисак экан, — дейди китобни варақлаб Хатиб домла, — а, Мулла Муҳсин?

— Баихтиёр, — дейди Мулла Муҳсин.

Хатиб домла китобни ёстиқ устига очиб қўяди ва фурсатни қўлдан қочирмай ушр масаласидан бошлайди. Мажлиснинг Мулла Муҳсиндан бошқаларига маълум бўлмаган арабий ибораларни ўқийди. Бир неча жумладан сўнг ўқишни тўхтатиб, қаттиқ товуш билан Мулла Обидга хитобан амри маъруфга муқаддима ясайди: аркони ислом, аркони исломнинг бири бўлган закот ва закотнинг бир қисми бўлган ушрнинг нимадан иборатлиги ва кимларга вожиблиги ҳақида сўзлаб,

Журналингизнинг биринчи сони чиқа бошлаганига 50 йил тўлган муборак айёмда сизларга «Октябрь» коллективи самимий, қизгин салом йўллайди.

Таниқли ўзбек совет ёзувчилари ташаббуси ва фаол иштирокида ташкил топган «Шарқ юлдузи» ўз саҳифаларида совет адабиётининг серқирра адабий жараёнини акс эттириб унинг партиявийлик ва халқчиллик анъаналарини исботлаган ҳолда катта ва шонли йўлни босиб ўтди. Журналингиз совет сўз усталарининг бадий ютуқларини тарғиб қилиб, ўқувчиларга мамлакатимиз халқларининг бой маданиятини, Улуғ Октябрь туфайли содир бўлган туб ўзгаришларни чуқурроқ англашда кўмак берди.

«Шарқ юлдузи» қардош адабиётларининг яқинлашувига, мамлакатимиз халқлари ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлашга фаол ҳиссасини қўшмоқда.

Сизларнинг масъулиятли, зарур адабий фаолиятингизга янгидан-янги муваффақиятлар тилаб йўллаган юрак сўзларимизни қабул этгайсиз.

«ОКТАБРЬ» журнали редколлегияси ва ходимлари.

яна бир-икки жумлани китобдан ўқиб қўяди. Китоб бундан неча асрлар бурун ёзилган, китобнинг айтишича, ушрни қандай ва кимлар томонидан йиғилиб, нималарга сарф қилиниши бу кунги шароитга сира ҳам қовушиб келмайди. Табиий, Хатиб домла бу тўғрида анча кучанади. Юз бало орқасида бурмалаб, сурмалаб дегандек «мақсад»га яқинлашиб келади. Сўнгра Мулла Обидга хитобан айтади:

— Ҳар бир деҳқони мўминга, яъни мусулмонга ўзининг зироатгоҳидан олган ҳосилотининг ўндан бирини, яъни вазнли ўлчовлардан ўн пуддан бир пудини, идиш билан ўлчаганда ўн идишдан бир идишини мустаҳиқларига бериш вожиб экан. Башарти, бу икки усулни зироат навига татбиқ қилиш имконияти бўлмаганда, яъни қовун, қовоқ, тарвуз, ҳоказо на вазнли ўлчовларга ва на идишларга тушмай турган ҳосилотларни айни пишиб турган фурсатида икки холис амин одамни чақириб масалан, шу палакда қанча ҳосил бор деб сўрашув лозим бўлар экан. Мазкур даъват билан келган холис аминлар қанчаки тахмин айтсалар, шу тахминнинг ўндан бирини хоҳ баҳойи тамом билан пул, яъни ақча суратида ва хоҳ мазкур тахминдаги ҳосилотнинг ўндан ўндан бирини ажратиб ўз мустаҳиқларига бериш фарз экан...

Мулла Обид Хатиб домланинг сўзини қулоғи орқасига қўлини тутган ҳолда диққат билан эшитиб олади ва:

— Мустаҳиқлари кимлар бўлар экан? — деб оҳистагина сўрайди.

— Мустаҳиқлари, — деб Хатиб домла Мулла Муҳсинга қараб қўяди, — мустаҳиқлари толиби илмлар ва муллалар бўлади-да, а, Мулла Муҳсин?

Мулла Муҳсин тасдиқ ишорасини беради.

— Толиби илмлар деб кимларни айтилади? — деб сўрайди Мулла Обид.

— Толиби илмлар деб илм олиш йўлида юрганларни, яъни қашшоқ муллабаччаларни айтамин.

Мулла Обид бир оз ўйлаб туради:

— Ҳозирги кунда ўқиш учун қишлоқдан шаҳарга бориб мактабларда ўқиб юрган камбағал ёшларга бериш керак, денгчи?

— Йўқ, йўқ, хошо ва калло! — деб Хатиб домла кулади. — Шундай толиби илмларгаки, улар фақат мадрасаларда диний илм таҳсил қилатурган бўлсинлар. Ваҳоланки ҳозирги ёшлар динга зид бўлган ва балки динсизлик илмини ўқимоқдалар. Агар уларга ушр бературган бўлсангиз, сизга кафорат¹ лозим бўлиб қолади, ука.

Мулла Обид манглайини қашиб, Муҳсин домлага қараб олади:

— Ёшлар ўқиб турган илмларнинг аксариси ўзимиз учун фойдали эмасми? — деб сўрайди.

— Масалан, қайси бириси?

— Масалан, — деб ўйланади Мулла Обид, — масалан, докторлик, инженерлик, кимиёгарлик...

— Гап ундай эмас, — дейди Хатиб домла, — мужтаҳидларимиз фақат охират учун фойдали бўлган илми илм деб атаганлар. Агарчи сиз айтган илмлар ҳарчанд дунё учун фойдали бўлсалар ҳам асли илмга қўшилмайди. Масалан, касал бўлганда доктор топмасак табиб, табиб ҳам топилмаса эми-дими билан навъе қилиб бора берамиз, ажал етган бўлса уларнинг ҳар учови ҳам фойда бермайди. Аммо, диний илмчи, диний илмдан хабарсиз қолсак, аввало мусулмончилигимиз барпо бўлмайди, намоз, рўза, ҳаж, закот каби аркони исломдан хабарсиз қолиб, ҳатто ўлганимизда жанозасиз кўмиламиз, наузанбиллоҳ. Мана шунинг учун ҳам бизга диний илм керак, хайри садоқатимизни диний илми тиргизиш йўлига сарф қилишимиз фарз!

— Ҳозирги вақтда кўп диний мадрасалар ёпилган, толиби илмлар йўқ, — дейди Мулла Обид, — яна энди кимларга бериш керак бўлади?

— Ҳа-а-а-а, ука, ана бу саволингиз тўғри! — дейди Хатиб домла, — чунки ов сайёд ёнига анча яқинлашиб қолади. — Толиби илмлар то-

¹ Диний жарима, штраф.

нилмаганда диний йўлга ишлаб, халойиқни роҳи ростга бошлаб борган муллаларга бериш керак!

— Қандай муллаларга?

— Ҳозирда масжидларимизни обод қилиб турган домлаларга бериш керак. Масалан, Мулла Муҳсин, яна шу кишига ўхшаш домлаларга...

Мулла Обид унча ҳам бўш келмайди:

— Хўп, деб рўмоли билан ўзини елпийди, — Мулла Муҳсин домланинг ўзига яраша даромади бор, масалан, боғидан унади, имомгарчиликдан келади, сигири, оти, ба ҳар ҳол ўлар ерда эмас, ўзига тўқ... яна шу ҳолда ушрга мустаҳиқ бўла оладими?

— Тоатга қувват деган гап бор, — дейди Хатиб домла, — домлангизни қанчалик яхши таъмин қилсангиз, масжид ва динингиз шу қадар обод бўлади.

— Яхши, тақсир, — деб кулимсирайди Мулла Обид, — домланинг бу йил икки таноб жойга жўхори экканларини мен яхши биламан. Шундан энг ози эллик пуд дон кўтарсалар керак. Мана шу эллик пуд дондан Мулла Муҳсин домланинг ҳам ушр беришлари керакми?

Хатиб домла ўзининг ким билан баҳслашиб турганини энди фаҳмлаб кўзи чарақлаб очилиб кетади. Бир неча вақт қандай жавоб беришини ҳам билмай туради.

Мулла Муҳсиннинг ўзидан сўранг...

Мулла Обид савол назари билан Муҳсин домлага қарайди. Мажлисдаги бошқа деҳқонлар ҳам қизиқсиниб Мулла Муҳсиннинг оғзига тикиладилар.

Мулла Муҳсин «шалҳаланади».

— Ҳа, ука, — дейди тамшаниб-тамшаниб, — алҳамдулиллоҳ муслмон бўлгандан сўнг ҳар бир мўминга ушр вожиб... башарти худой таоло менга эллик пуд дон ато қилса, шундан беш пудини жоним билан мустаҳиқларга бераман...

Мулла Обид қиҳ этиб кулади-да, Хатиб домлага юзини ўгиради:

— Ўзи ушр берган киши бошқалардан ушр олса бўладими, тақсир?

Хатиб домла бир соатли эмас, бир неча ойли ҳамма меҳнатларини ҳавога кетганлигини фаҳмлайди...

— Бўлмайди, — дейди аранг, жон бераётган кишидек кучланиб, — ушр беришга қодир бўлган хоҳ мулла, хоҳ эшон ва хоҳ бошқалар ушр ололмайдилар... Менинг сўзим шундай даромади бўлмаган мустаҳиқ муллалар устида эди-да, ука...

— Ўзингизни ушр олишга мустаҳиқ фаҳмлайсизми?

Хатиб домла ичидан ихранади, ҳамма ишни ост-уст қилиб юборган Мулла Муҳсинга хўмрайинқираб қарайди... Мустаҳиқлик изҳор

«Шарқ юлдузи»нинг ҳурматли ўқувчилари ва барча ижодий ходимлари, сизларни журналнинг қутлуғ эллик йиллик юбилеи билан чин юракдан табриклайман.

Журнал ҳақиқатдан ҳам машҳур, уни Ўзбекистонда минг-минглаб китобхонлар ардоқлаб ўқийдилар, икки юз ўн беш минг нусхада нашр этилишининг ўзи бунга исботдир. Ўзбек шеърятининг классиклари бу улуг адабиётнинг донғини кенг ёйдилар ва ҳозиргача ҳам унинг шуҳратини ошириб келмоқдалар. «Шарқ юлдузи»да асарларимнинг босилишидек шараф менга чексиз қувонч бағишлайди. Сизга, кўп миллатли совет адабиётининг бир қисми бўлган ўзбек адабиётини юксалтиришдаги олижаноб ишларингизда янги муваффақиятлар ҳамроҳ бўлишига қалбдан тилакдошман.

Анатолий САФРОНОВ,
Социалистик Меҳнат Қаҳрамони.

қилса, давлати Мулла Мұхсинниқидан ўн барабар ортиқ, унинг устига бу йил қирга септирган қирқ пуд буғдой ҳам ҳаммага маълум...

— Йўқ, ука, мен ҳам мустаҳиқ эмасман, алҳамдулиллоҳ... Мен фақат ҳадя олсам мумкин.

Мулла Обид бошқа савол бериб ўтирмайди. Хатиб домла ҳам ушр баҳсин ортиқча узайтirmaй, тезда китобни ёпади. Нима, аллақандай мустаҳиқларга ушр ундириб бериш учун кекирдан беҳудага чўза беришга кимнинг тоқати бор, дейсиз. Хатиб домла фақат ҳадя олса мумкин...

— Уғлим, шу китобни нариги ёнингга олиб қўй,— дейди кичкина маҳдумга қўлидаги китобни узатиб, — а, Мулла Мұхсин, кун ўт қўйдими, терлаб бораман... Ҳай, Уктамбой укам ачиқ-ачиқ қилиб менга бир-икки пиёла чой беринг-чи... Мантани ҳам яхшигина чанқатди!

Бундан сўнгги суҳбат жуда ҳам руҳсизланиб кетади. Айниқса Хатиб домла бу кун сар то по бахтсизликка учраб, сувга тушган мушукдек тараниб қолади. Палов пишкунчалик орадан у қадар тилга оларлик гаплар ўтмайди, фақат икир-чикир ҳангомалар бўлиб туради. Хатиб домла кўпроқ Берди татар билан ҳазил-мазоҳ қилиб вақт кечиради.

«Четан» колхозининг энг фаол аъзоси, батрак Берди татар ўртоққа алоҳида тўхтамоқчи бўлганимиздан бу ўринда ўқувчини у билан таништириб турмаймиз.

— Хўш, татар, — деб кулади Хатиб домла, — нега бу қадар уйланишдан безорсиз. Кетган хотинингиз юрагингизни жуда ҳам олиб қўйган чамаси?

Номаъқул бузоқнинг гўштини бир едик-да,— дейди Берди татар, — бир-икки йил хотин қучоқлаб шохим чиқмади, тақсир: қайтага уй-дунё алғоқ-далғоқ бўлди.

— Ўзингиз татардан уйланиб янглишгансиз-да, ўзимизнинг жайдарилардан олсангиз, бунчалик безиллаб қолмас эдингиз, «кабутар бо кабутар, жинс бо жинс», деганлар.

— Жинси ҳам қурсин, ножинси ҳам! — деб қўл силтайди Берди татар. — Бердининг манглайига хотин билан турмуш ёзилмаган экан, тақсир. Энди бундан сўнг агарчанди манглайимга ёзилган бўлса ҳам, қўлимга бир чўп олиб, ўзим қириб ташлайман!

Берди татарнинг сўзи ҳаммани кулдиради.

— Энди Бердибой учун каптарлари омон бўлсалар, бас! — дейди Холмирза ака.

— Эй, сиз нима деяпсиз ҳали, Хол ака! — дейди Берди татар, — Наҳс босган каптарларни ҳам қурутиб кетдику, юзта каптардан ўн еттига қуш қолди. Яна қандай денг, энг ўйинчи, серпарвоз каптарларимдан ажралдим-да... Эй ака, хотин олмай мен ўлай!

Олов вақтига яқин меҳмонларга палов берилиб, зиёфат итмомига етади. Ҳар қайсилари бир-икки пиёла чой ичгандан сўнг Хатиб домланинг тўн умиди билан юқори кўтарилган қўли бошқа қўлларни ҳам бир неча дақиқа муаллақ тутиб зериктиради. Фотиҳадан сўнг меҳмонлар тарқала бошлайдилар. Хатиб домла бир Мулла Мұхсинга ва бир тўн чиқиб келатурган қўрғонга қарайди. Мулла Мұхсин ўзининг тўн тўғрисидаги мунфаиллигига тушунганлигидан у қадар илинжланмай, олдинроқ жўнаб кетади. Аммо, Хатиб домла тақ этса эшикка қараган ҳолда, Холмирза аканинг кузатиши билан кўчага чиққач, ночор тўндан умидини узиб, бошқа нарсага чангини солади. Гўёки сирли бир гапи бор каби Холмирза акани четроққа олиб боради...

— Холмирза ака, энди Мулла Обид уят қилса ҳам майли, зарурат... ўзингизга маълум, бизнинг қишлоқдан гўшт топиш жуда ҳам қийин. Уша сўйган қўйингизнинг гўшtidан беш қадоққинани хоҳ пул олиб, хоҳ шундай...

— Хўп, хўп! — дейди Холмирза ака, — беш қадоқ гўшт нима бўлар эди дейсиз, шукур, Мулла Обид қўли очиқ йигит. Қани, рўмолингиз бўлса менга берингиз, тақсир.

— Худо хайр берсин, эсдан чиқмайдиган иш қиласиз! — дейди Хатиб домла рўмолини чиқариб. — Сен ўғлим, бирга кир, гўштни олгандан сўнг ўзинг борасан, мен кетдим, хайр, Холмирза ака!

— Хайр, хўш.

Холмирза ака қўлида рўмол ушлаб, супада Берди татар билан чой ичиб ўтирган Мулла Обид ёнига келиб кулади ва баланд товушда:

— Хатиб домлага озроқ гўшт керак экан, берсак майлими? — деб сўрайди.

— Майли, берингиз! — дейди илжайиб Мулла Обид. Гўё домланинг гўшт сўрашини илгаридан кутиб турган каби бепарво кўринади.

Холмирза ака кичик махдум билан гўшт учун қўрғонга жўнайди. Берди татар Хатиб домланинг кичик махдуми борлигидан бепарво Мулла Обид томон шанғиллайди.

— Яшасин Хатиб домла, уяти бўлмаса елкасига тўрва солиб гадойлик ҳам қилар эди!

Мулла Обид кичик махдумга ишорат қилиб «эшитади» дейди.

— Бе-э-э... буларнинг нимасидан уялай? Обид кетмон дейман, берган қишлоғини қайтариб олсин, мен тўғриси сўзлайманда, ўртоқ! Лекин боя зап бўғдинг-да, ошнам, мен сенинг ақлингга қойилман-да. Узи тўнғиздан тўқ, тагин сендан капсан олар эмиш, вой капсан еган тишинга... Лекин шалҳак домлани шу замоннинг авлиёси деса бўлади... Мен ўзим-ку, дўппим масжидга тушса одам ёллаб олдираман-а, аммо ҳалигидек худо тавфиқ берганда ўзига пир қилиб қўл берсанг ҳам арзийди.

Мулла Обид жавоб бермайди, фақат илжайган кўйи қўлидаги чойни пуфлаб ичади...

«Ўзбекистон Шўро адабиёти», 1932 йил, 6, 7
ва 1933 йил 1, 2-сонлар.

«Шарқ юлдузи» ўзбек совет адабиёти тарихи билан чамбарчас боғлиқ журнал ҳисобланади. Унинг солномалари архив чангларида кўмилиб кетмайди, аксинча, ҳамиша барҳаёт ва ҳар доим ибрат намунаси бўлиб қолаверади. Владимир Ильич Лениннинг машҳур жумлаларини сал ўзлаштириб айтсак: ҳақиқий адабий журнал миллий адабиётларнинг коллектив тарғиботчисигина эмас, балки унинг ташкилотчиси ҳам бўлмоғи керак. У фақат уруғ сепиладиган дала эмас, балки уруғ сепувчи ҳамдир!

Журналнинг кенг кўламдаги интернационал уфқлари ҳақида алоҳида тўхталишни истар эдим. Шарқ юлдузи — ўз нурларини бутун кўпмиллатли адабиётимиз ва унинг бутун жанрлари узра таратмоқда.

Танқидчи сифатида журнал танқидчилик «хўжалигимиз»ни яхшилашга жиддий эътибор бераётганини алоҳида таъкидлагим келади. Менинг биринчи истагим ҳам бевосита шу масалага тааллуқлидир: келинг, адабий-бадий танқидчиликнинг активлиги ва аналитик қувватини янада кучайтирайлик!

Иккинчи истагим — жанговар ўзбек публицистикасини бутуниттифоқ даражаси ва кўлами миқёсига кўтаришга эришиш мақсадида ташкилотчилик ишлари («доира стол», конференция ва бошқалар) кучайтирилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Проза, поэзия, драматургия соҳаларида эса, табиий равишда «азалий» тилакларни билдираман: яхши ва хилма-хил поэмалар, лирик асарлар, романлар, пьеса ва қиссалар кўпаяверсин...

Юрий СУРОВЦЕВ,

СССР Ёзувчилар союзининг секретари.

Ҳамид Олимжон

Бахтлар водийси

(Фарғона шеърларидан)

Кўм-кўк.
Кўм-кўк.
Кўклам қуёшидан Кўм-кўк...
Пўлат яғринларни кўкарган қирлар,
кўтарган ерлар кўм-кўк!..
Салқин саҳарларда уйқудан турган,
Булоқ сувларига юзини ювган,
Мармар ҳаволарнинг қўйнига чўмган,
Зилол бўшлиқларга кенг қулоч қўйган,
Мустақиллик ишқи билан
ёнган далалар кўм-кўк...
Уфқимизнинг ҳирсларини ўзига тортган,
Елкасига тарих билмас ғалаба ортган,
Улуғ йўлда толиқмасдан тез кетаётган
бахмал қирлар,
кенг бўшлиқлар,
Пахтазор ерлар кўм-кўк...
Тонг палласи ҳавас билан далага оққан,
Муздай совуқ шаббодалар танига ёққан,
Қетмонлари кун тиғида ярқираб боққан;
Ғўзалари ўсиб, гуллаб,
кўсақлар таққан:
Бу — тоғларнинг этагига ёзилган гилам,
Соғ ўпкаси

тўлиб нафас олгувчи бу дам,
 Товушлари куйга тўлиб
 Пишқирган дарё,
 Ҳеч ғуборсиз сезилгувчи
 бу тоза ҳаво,
 Бутун борлиғи-ла орзуга тўлган,
 Ҳуснлари қип-қизариб
 етилган гўзал,
 Томирлари кучга тўлган
 бу ёш навқирон,
 Яна янги ўлжаларга
 отланган
 карвон;
 Зўр сафарга
 руҳ беришга
 ҳаводай даркор;
 Янги бешнинг нотасини
 олган бастакор;
 Барча япроқлари
 бирдай кўкарган,
 Новдалари жонли,
 бу ноёб баҳор,
 Қарашлари нурга тўлган
 бу улуғ водий
 кўм-кўк!..
 Эй, Фарғона!
 Эй, большевик водийсида
 пахтакор — деҳқон,
 Эй, ўлкамиз
 томиридан
 жўшган
 тоза қон.
 Салом сенга!
 Эй, Қайнардан
 чиққан
 қаҳрамон!

Мана, қўлимда яқинда Киевдаги «Молодь» нашриётида чоп этилган «Қуёшли диёр» («Сонячий край») китоби. Ёш ўзбек ёзувчиларининг бу ҳикоялари украин тилига қунт ва меҳр билан таржима қилинган. Шу кунларга бағишланган мазкур асарлар билан қизиқиш-ла танишарканман, муаллифларининг навқирон чеҳрасига қарарканман, улар барчасининг ижодий тақдири қайси бир томондандир ҳозир республика адабий жамоатчилиги 50 йиллигини нишонлаётган «Шарқ юлдузи» журнали билан боғлиқлиги ҳақида ўйлайман.

«Шарқ юлдузи»ни олтин юбилейи билан чин юракдан табриклайман, дўстлар, ҳаммангизга — моҳир сўз санъаткорлари, сизларга ва сизларнинг келажакингиз бўлмиш адабий авлод вакилларига — янги катта ижодий муваффақиятлар ёр бўлаверсин. Ўзбекистон совет адабиётининг классикасига айланган, сизнинг илҳомбахш меҳнатингиз меваси бўлган бадий юксак асарларингиз барча қардош республикалар ўқувчиларининг меҳрига тушиб уларнинг сеvimли китоблари қаторидан жой олган.

Қуёш маскани, гўзаллик ва шеърят ўлкаси, дўстлик ва биродарлик замини — шухратли Ўзбекистонга Тарас юртидан, Днепр қирғоқларидан энг қайноқ саломимни йўллайман!

Сизнинг Олесь ГОНЧАР.

Салом сенга,
 Улкамизнинг кўз қорасидай,
 Гард юқтирмай,
 гуркиратиб,
 кўкка кўтарган;
 Салом сенга,
 Полосонлик
 Ҳайдар капитан!
 Кўм-кўк...
 Кўм-кўк...
 Кўм-кўк...
 Меҳнат — шараф ва шон бўлган.
 водийлар
 кўм-кўк...
 Ғўза гули билан
 қалблари ўсган,
 Ғўза япроғи-ла
 қалби кўкарган
 водийлар
 кўм-кўк...
 Кўм-кўк водийларда
 пўлат излардан,
 Кечаётир қора поезд
 учиб,
 қарсиллаб,
 Электрик томиридан
 оққан қонлардан
 Бутун ўлка
 шимираётир
 чанқаб,
 ҳарсиллаб,
 Бутун ўлка ишлаётир
 пишиниб,
 терлаб...
 Эй, Фарғона!
 Эй, бўйнига
 қора тўрва
 осган жонлардан,
 Эй, ҳар кунни,
 гадойликка
 тортган онлардан,
 Эй, таңларни
 шилиб ётган
 ҳаром қонлардан
 Бир йўласи озод бўлган азамат ўлка!
 Эй, ҳаққи-ла
 бош кўтариб,
 янги даврга,
 Миллионларнинг кенг бағрига
 улғайиб кирган,
 Эй,
 муштумзўр ўсган ерга
 электрикдан,
 Трактордан,
 комбайндан,
 қўзғалиш берган;
 Бўла,
 юмшоқ,
 семиз,

сероб
сйналарига

Янги давр юрагининг
ўти кўкарган,
Юраклари тетик урган
Опоқ,
момиқ тан!
Кўм-кўк... Кўм-кўк... Кўм-кўк...

Диллар
ҳавас билан тўлади,
Юзлар
севинч сепиб кулади.
Тўрт томони осмон билан
ўралган водий!

Кундан-кунга
ҳусни ортган ойдек тўлади.
Кўм-кўк... Кўм-кўк... Кўм-кўк...
Янги кунга чиққан
водий оёқларида

Оч ит каби,
судралгувчи
давр ўлади.

Эй, Фарғона!
Мушкул кунлар боласини
тишида тишлаб,

Ювиб,
тараб,
севиб,
ўпиб,
қучиб,
опичлаб,

Эй, бахтларни балоғатга
еткизган она!

Езилиб,
етилиб,
тўлиб ётади —

Еппасига
янги кунга
эришган Қува!..

Нафаслари тўлиб-тўлиб
қулоч отади —

Уйқуни тарк этиб
керишган ува.
Кўм-кўк... Кўм-кўк... Кўм-кўк...

Журналингизнинг 50 ёшлик тўйи муносабати билан оқсоч Днепр — Славутич қирғоқларидан салом йўллаймиз. Қардош Ўзбекистоннинг маданий ҳаётида «Шарқ юлдузи» мустаҳкам ўрин эгаллаганини украин ёзувчилари яхши биладилар. Ўзбек ёзувчилари яратган ва кўп миллатли адабиётимизнинг мулкига айланиб қолган энг яхши асарларнинг кўпчилиги журнал саҳифаларида босилиб чиққан. Адабий жараёни тўғри ташкил қилишда ҳам журналингиз, ҳеч шубҳасиз, катта роль ўйнаб келаяпти.

Ҳурматли ҳамкасбларимизга, барча ўзбек ёзувчиларига умумий ишимизда янги муваффақиятлар тилаймиз. Мамлакатимиздаги барча қардош халқларнинг шонли байрами — Советлар Иттифоқининг 60 йиллиги тўйи йилида ҳаммангизга улкан ютуқлар ёр бўлсин!

«ЎТЧИЗНА» журнали редакцияси.

Дунёларни қойил қилган
 увалар
 кўм-кўк!..
 Мардчасига отни сурган
 қувалар
 кўм-кўк...
 Бу ғолиб шторма тантанасидир,
 Бу бизнинг
 сафарнинг
 зафар сасидир.
 Дунё остин-устун бўлди,
 Янги дунёнинг
 қарашлари ўткир,
 хужумлари зўр,
 Енгилган дунёнинг бағрини босиб,
 Юлдузга интилган
 бу давр мағрур.
 Ишонч кўзи билан
 олға боқадур.
 Кўм-кўк... Кўм-кўк... Кўм-кўк...
 Йўлда катта довон бор ҳали,
 Қизил соҳилларни
 маҳкам тутайлик:
 Шунда денгизларда
 сузмас ёт қайиқ;
 Баланд чўққиларга
 кўтарилганда
 Тоза нафасларни
 тўла олайлик.
 Эй, бахтли водийнинг большевиклари!
 Эй, ўлкани
 электрик дарёларига
 Ёш боладек чўмилтмоқчи
 бўлган фидокор!
 Эй, болага тоза кўйлак
 Қийгизувчи ўртоқ
 пахтакор!
 Кўм-кўк водийларни
 кўз қорасидай
 асра!
 Баргларига
 гард ҳам юқтирмай!

«Ўзбекистон Шўро адабиёти», 1932 йил
4—5-сон.

Қадрли дўстлар, «Шарқ юлдузи» журнаlining эллик йиллиги муносабати билан йўллаётган кўнглимизнинг туб-тубидан отилиб чиққан қайноқ табригимизни қабул қилгайсизлар.

Уқувчиларнинг белорус адиблари асарлари билан ўзбек тилида дастлаб «Шарқ юлдузи» журналида танишганларини фахр билан таъкидлашни истардик.

Сизларга чин дилдан раҳмат айтамиз, журналнинг кўп миллатли улуғ совет адабиётининг энг яхши асарларини тарғиб қилиш борасидаги фаолиятига янги ижодий муваффақиятлар тилаймиз.

Максим ТАНК,
 Беларуссия Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси,
 Социалистик Меҳнат Қаҳрамони,
 Ленин мукофоти лауреати.

Ғафур Ғулом

Шараф қўлёмаси

[Инглиз лордининг бизларни қабила деб атаганига жавоб]

Қадим ўзбек халқисан,
Асл одам авлоди.
Миср эҳромларидан
Тарихинг қарироқдир.

Хоразмнинг ҳар гиштида
Боболарнинг ижоди
Англо-саксонлардан
Анча юқориоқдир.

Бизда лагорифманинг
Мушкул муаммолари
Қўлдаги бармоқлардай
Оддий қилинганда ҳал;

«Олий ирқ» даъвогари,
Черчиллнинг боболари,
Ҳатто санай олмасди
Ўн бармоқни мукамал.

Биз эккан пахталардан
Ер юзида бор киши
Уятини ёпганда,
Устма-уст, қават-қават.

Ҳозирги жанобларнинг
Маърифат ва дониши:
«Пахта дарахт қўзисин
Жуни», деб билган фақат.

Улуғ рус халқи билан
Оға-ини, қариндош,
Жаҳонлар яратарлик
Тарихий камолинг бор.

Озод Ватан эгаси,
Ўз кўкинда ўз қуёш,
Қуёшдай завол билмас
Ярқироқ жамолинг бор.

Худди шу тарихингни,
Шу еринг, қуёшингни,
Билиминг, дўстлигингни
Қўролмайди капитал.

Бечора негрлардай
Ерга тиқиб бошингни,
Қуллик кишанларида
Қилмоқ бўлади маътал.

Не-не жафо кунлари
Катта ёруғ йўл сари
Хулкар юлдузи каби,
Етаклади меҳнатинг.

Озодлик қўлёмаси —
Шарафингнинг дафтари,
Текинхўр бойваччадай
Бировга йўқ миннатинг.

Ошиқман нурга,
 шуълага ошиқман,
«Шарқ юлдузи»,
 ошиқман сенга-да.
Чақнасин юлдузлар,
 яшасин одамлар,
Порласин офтоб
 мовий осмонда.

Абдилда ТОЖИБОВ,
қозоқ шоири.

Улар не-не пактларга
Оғули муҳр босиб,
Жаҳаннам қопқасини
Ер юзида очмоқчи.

Сен ҳам шу малъунларга
Дўзахни қилиб насиб,
Қадрдон шудгорингда
Кетмонинг уриб боқ-чи...

Улар аюҳаннос солган
Атом шу тупроқдадир
Ва бу тупроқ сеники
Бутун мазмуни билан.

Оламга арзигулик
Қудрат шу чаноқдадир.
Сен қудрат эгасисан,
Меҳнат якуни билан.

Соҳибкор ўзбек халқи,
Деҳқон ашраф авлоди,
Пахтакорлик санъатинг
Тарихдан қарироқдир.

Бир зўр ур, гурилласин
Билағонлик ижодинг,
Сенинг билан шоирнинг
Манглайи ярқироқдир.

«Шараф қўлёмаси» деб
Аталган қатта хатда,
Билиб қўйки, азизим,
Сенинг улуғ номинг бор.

Партияга берилган
Сўз ўринлар, албатта.
Ваъдага вафо билан
Ўзбек топди эътибор.

«Шарқ юлдузи», 1949 йил, 3-сон.

Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг органи «Шарқ юлдузи»нинг таланти коллективини журналнинг биринчи сони чиққанига 50 йил тўлиши муносабати билан самимий табриқлаймиз. Журнал авжи ўсаётган кўп миллатли қардош Ўзбекистон, Урта Осиё республикалари ҳамда Қозоғистон адабиётларининг фаол, изланувчан тарғиботчисига айланиб қолди.

Биз бу тантанали кунда ўзбек ёзувчилари катта авлодининг атоқли намояндаларини муҳаббат билан эсга оламиз. Улар ўзларининг ёрқин ва қайноқ истеъодларини, беқиёс муҳаббатларини ўзбек совет адабиётининг фарзанди — «Шарқ юлдузи» журнаliga бағишладилар. Биз уларнинг анъаналарини бугунги кунда изчил давом эттираётган ижодкорларнинг асарларини ҳам ҳурмат билан ўқиймиз.

«Шарқ юлдузи» саҳифаларида замонавий қозоқ адабиёти намуналаридан аслига мос ва бадий мукамал таржималарнинг тез-тез берилиши бизни хушнуд этади.

Адабиётларимиз ҳамкорлигининг ривожига салмоқли ҳисса қўшаётган «Шарқ юлдузи»нинг ёрқин ва чақноқ юлдузи мангу порлайверсин.

Қадрли биродарлар, ҳамиша янгидан-янги қувончлар, соғлиқ ва бахт ҳамроҳингиз бўлсин.

Қозоғистон Ёзувчилар союзи правлениеси секретариати,
«Жулдыз» журнаli редакцияси.

Ойбек

Наъматак

Нафис чайқалади бир туп наъматак,
Юксақда, шамолнинг беланчагида,
Қуёшга кўтариб бир сават оқ гул,
Виқор-ла ўшшайган қоя лабида —
Нафис чайқалади бир туп наъматак...

Майин рақсига ҳеч қоникмас кўнгил,
Ваҳший тошларга ҳам у берар фусун,
Сўнмайди юзида ёрқин табассум.
Яноқларни тутиб олтин бўса-чун,
Қуёшга тутуди бир сават оқ гул!

Пойида йиғлайди кумуш қор юм-юм...
Нафис чайқалади бир туп наъматак.
Шамол инжуларни сепар чашмадек,
Бошида бир сават оқ юлдуз — чечак,
Нозик саломлари нақадар маъсум!

Тоғлар ҳавосининг ферузасидан
Майин товланади бутун ниҳоли.
Ваҳший қояларнинг ажиб ижоди:
Баландда рақс этар бир туп наъматак,
Қуёшга бир сават гул тутиб, хурсанд!

«Шарқ юлдузи», 1955 йил, 5-сон.

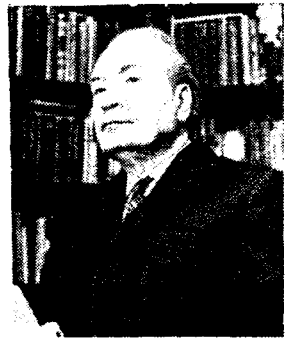
Қадрли ўзбек дўстлар, «Шарқ юлдузи» журналининг шонли юбилейи муносабати билан сизларни ва унинг ижодий коллективини барча озарбайжонлик ҳамкасбларингиз номидан ва шахсан ўз номимдан қутлайман.

Мамлакатимиз адабий юлдузлари силсиласида ярим асрдан буён ёрқин нур сочаётган «Шарқ юлдузи»нинг ёғдуси натижасида минг-минглаб китобхонлар янги ҳаёт ҳақиқатини акс эттирувчи ўзбек бадий тафаккурининг шуълаларидан баҳраманд бўлмоқдалар. Журналнинг камолотида унинг бешигини тебратган Абдулла Қодирий, Садриддин Айний, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Ғафур Ғулом, Уйғун каби атоқли сўз усталарининг хизмати беқиёсдир. Журнал мамлакатимиз қардош халқлари оиласи аъзоларидан бири бўлган ўзбек халқининг социалистик тараққиёт давридаги адабиётининг ўсиши ва юксалишини намоён этувчи йилномадир. Биз, адабиётларимизнинг қадимий дўстлиги анъаналарини озарбайжон сўз санъаткорларининг асарларини тарғиб этиш мисолида ривожлантираётгани ва бойитаётгани учун журналга ташаккур айтамыз ва ўйлаймизки, унинг бу хусусияти тобора ривож топади.

«Шарқ юлдузи» журналининг ҳамиша юлдуздек порлаб, дўстларининг умумий қувончи йўлида, ёрқин коммунистик келажак ҳаққи одамларга эзгулик бахш этаверишига тилакдошмиз.

Мирза ИБРОҲИМОВ,
Озарбайжон Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси,
Социалистик Меҳнат Қаҳрамони.

Сергей Бородин

ЙИЛДИРИМ БОЯЗИД¹

РОМАНДАН ПАРЧА

Бурса шаҳри устида қад кўтариб турган қасрнинг узун айвонида у ёқдан-бу ёққа юрар экан, султон Боязид сарой тагида бир-бири устига қалашиб ётган бинолар, тор кўчаларга кўз қирини ташлар, эрталабки офтоб нурида бу бинолар гўё янгитдан қурилгандек, деворлари заррин, тоқ-равоқлари сернақш, шаҳар ташқарисидаги боғлар баайни ерда йўқ. У византияликлар минг йилдан бери тўплаган хазина-дафинани ўлжа қилиб олиш пайида.

Султоннинг ўзи бутун қишни ўша қўшин ёнида ўтказди. Боязид елканли кемаларини Қора денгиз орқали византияликларнинг орқа томонига юбораётганида чағалоқлар бош устида айланиб юрар эдилар. Денгиз тўлқинларининг шовиллаши остида кемаларга чиқарилаётган отларнинг кишнаши эшитилмасди. Босфордан эсаётган хушбўй шамолларнинг исини отларнинг буринни ёрадиган оғир ҳидлари босиб кетган эди. Султон тепаликдан туриб, ғира-шира туман орасидан шаҳар устида тўнтариб қўйилган зар нақшли кумуш қадаҳ каби кўринадиган муқаддас Ая София ибодатхонасини кўрганда унинг билаги куч, юраги ғурур билан тўлган эди. Бу ибодатхона устидаги олтин хоч баайни ҳавода муаллақ тургандек ярқираб кўринар эди.

Боязиднинг жангчилари бир талай денгизлар: Мармара ва Оталар денгизларидаги оролларда ҳукмрон эдилар... У Константинополь устидан отлаб ўтиб, олға қадам ташламоқчи, олдида Афина ва Рим, далалари серҳосил ва бой ўлкалар ётар эди. Лекин олдин Константинопольни ишғол қилишни истарди. Унинг ўзи сараланган отлиқлар бошида туриб саросимага тушган ғанимга охири зарбани беришни, шон-шуҳрат қозонишни истарди.

Султон ўз қўшини билан ҳужумга ўтишдан олдин унинг шуҳрати ғанимнинг юрагини қўрқув, шубҳа, умидсизлик билан тўлдирар эди. Константинополь бутун христианлик оламининг диққатини ўзига жалб қилган, шу пайтда бу шаҳарни олиш Боязидга янги шуҳрат, енгилмас қудрат нишонини бағишлагуси эди. Шон-шуҳрат Боязиднинг олдига тушиб, олтин тақаларини ярақлатганича, султоннинг қўшинидан ҳам қудратли кучга эга бўлиб учиб борар, аскарлар эса, бу шон-шуҳрат ваҳимаси қуролсизлангирган ғанимни, қиличларини қинидан суғурмаёқ, босар эдилар. Константинополь бутун христианлик оламининг калити. Султоннинг назарида шаҳар Рум ипагидан тўқилган гиламга, беҳисоб бойлик тўла хазинага ўхшаб кўринар эди.

Шаҳар ғовури султоннинг қулоғига бир оғиздан айтилаётган мадҳиядек эшитилар, у ер-бу ердан кўтарилаётган тутун шаҳар устидаги осмон гумбазига қўшилиб кетаётгандек туюлар эди. Султон уч томонига

¹ Миркарим Осим таржимаси.

пастаккина девон қўйилган, ерга чўғдек қипқизил гилам тўшалган, пастаккина саккиз бурчакли хонтахта устида ўттизта шамли қандил осилиб турган ҳужрайи хосига кириш билан назарида бу ҳужра қоронғига ўхшаб кўринди. Иккита кичкина дераза токчалари шу қадар кенг эдики, унга тўшак солиб, ойна панжарасидан ҳовлига қараб ётса ҳам бўлар эди. Гилам устига қизил, кўк, сариқ ойна парчаларидан ранг-баранг шуъла тушиб товланиб турарди.

Султон кириши билан унинг дераза токчалари тагида ётган уч ўғли: Исо, Мамад ва Мусо ўринларидан турдилар. Жангларида мардлик кўрсатган бу уч ўғил маслаҳат мажлисларида қатнашиш ҳуқуқига эга эдилар. Оналари тарбиясида бўлган кичик ўғиллар эса қимматбаҳо либосларда сернақш Бурса саройидаги қабул маросимларида қатнашиш ҳуқуқигагина эга эдилар. Катта ўғиллар бир-бирлари билан камдан-кам учрашар, оталари олдига келишга мажбур бўлганларидангина бир-бирлари билан кўришар эдилар. Уларнинг ҳар бирининг ўз маҳрамлари, навкарлари, ўз саройлари бўлар, сафарлардан бўшаган вақтларида ўз қасрларида дам олар эдилар.

Бундан йигирма йилча илгари, ҳали бу ўғиллар гўдак бўлган вақтларида, султон ҳарамдан эрта билан чиқиб уларни бағрига босишни севарди. Ушанда болаларининг юраклари унинг юраги билан бир маромда тегиб турар, болалар ҳам гўё оталарининг юрагига қулоқ солгандек бўлар эдилар. Энди у биладики, болаларининг ҳар бири ўз юрак дарди билан овора, оталари билан уларнинг унча ишлари йўқ.

Бултур Сивас ҳокими қилиб тайинланган шаҳзода Сулаймон бу ерда эмас.

Ана шу пайтда Боязид давлатининг шарқий чегараларида, Арзинжон яқинида Темур лашкарининг пайдо бўлгани тўғрисидаги кўнгилсиз хабар келиб қолди. У ерларда Боязид қалъаларини ҳимоя қилиш учунгина озгина аскар қолдирган эди.

Боязид кўчманчи, оқсоқ Темурнинг саҳройи аскарларидан унчалик кўрқмагани учун қўшинининг эҳтиёт қисминигина у ерга юборган эди. Беш-олти минг отлик аскардан иборат бўлган бу қисм серблардан ва мусулмонлардан тузилган эди. Уларга юзи юм-юмалоқ, шоп мўйлов бир турк — Мустафо бошчилик қилар, у аҳолини тинчитиш ва шаҳзода Сулаймоннинг мавқеини мустаҳкамлаш, Темурни ваҳимага солиб, йўлига ғов бўлиш учун ўз аскарларини Сивасга бошлаб келган эди. Султон эса ёзда Константинополни сўнги ҳужум билан олишга қарор қилиб, бошқа ўғлига шу шаҳарни қамал қилиб туриш ва уни батамом ўраб олишни топширди, ўзи Бурсага қайтиб келди. Мақсади давлат ишларини тартибга солиб, шарқий чегараларини мустаҳкамлаш, халқини тинчитиш эди.

Унинг ўғиллари дераза тагида таъзим билан турар эдилар. Султон уларнинг саломларига алик олиб, мамнунлик билан бош ирғаб қўйди-да, ўртадаги девонга ўтирди.

Девоннинг орқасидаги деворга ранги ўнгиб сарғайиб кетган гиламча осиб қўйилган эди. Султон Мурод сафарларда доим шу гиламни ўзи билан олиб юрарди. Шоҳидларнинг айтишича, Косово майдонида серб ботири Милош Обилич султон Муроднинг кўксига найза санчиб ўлдирганда уни шу гилам устига ётқизган эканлар. Боязид итоатга келтирилган серблар, албанлар, валахлар устидан ҳукмрон бўлгандан кейин қотилни қўлга ташириб, отасининг хунини олмагунча шу гиламчани доим кўз ўнгида асади. Боязид Милошнинг қонини тўккандан кейин гиламчани шу ерга келтириб, девон орқасига осиб қўйган эди.

Султон девонга ўтириши билан катта ўғли жўмраги узун олтин обдаста билан отаси олдига келди, иккинчи ўғли четлари лаъл, забаржад билан безалган жом, учинчиси сочиқ келтирди. Улар оталарининг қўлига гулоб қуйиб, сочиқ тутдилар. Хона атирларнинг хушбўй ҳидларига тўлди.

Боязид девонга чордона қуриб ўтириб олгач, унинг девонбеклари кирдилар.

Боязид маслаҳат мажлисини бошлашдан олдин, одат бўйича, улар билан ҳол-аҳвол сўрашди. Зийрак султон ўз аъёнларининг нимадандир ташвишланаётганларини, хижолат чекаётганларини пайқади: Боязид уларга тикилиб қараганда кекса аъёнлар кўзларини опқочар, пайт пойлаб бир-бирларига қараб олар эдилар.

Душман қўшинлари тўғрисида маълумот тўплаш, чопарлар юбо-риш ишига мутасадди бўлган Қўйлибей шу бугун кечаси олинган ха-барларни баён қилиши керак эди. Аммо у ҳозир бу ерда эмас, султон уни Константинополга юборган эди. У ерда қирқ мингли серб суворий-ларининг саркардалари билан уларга бошлиқ қилиб қўйилган турк ўртасида низо чиқиб қолган эди.

Қўйлибей йўқлиги учун ёши улугроқ бир аъён сўз бошлашга маж-бур бўлди. Султон Мурод билан баравар ёшда бўлган бу аъён янги маълумотлардан унчалик хабардор эмасди. У ўтирганда устидаги кенг ва оғир жомаси бўппайиб, уни семиз қилиб кўрсатарди. У султон менга мурожаат қилади деб ўйламаган, хаёл суриб, гоҳ қалин лаблари билан тамшаниб, гоҳ хўрсиниб қалин чамбар соқолига пуфлаб қўяр эди.

Султон унга юзланиб:

— Қандай янги хабарлардан бизни огоҳ қилмоқчисиз? Қандай мас-лаҳатлар бериб, давлатимизни баҳраманд этмоқчисиз, — деб сўраганида аъён довдираб қолди.

Айтадиган сўзи бўғзига тикилгандек хириллаб:

— Араблар... — деди.

Бу сўзни эшитиб султон чўчиб тушди, кўзларида ғазаб ва изтироб учқунлари чақнади. У ўзини босишга ҳаракат қиларди. Аммо тажриба-ли аъён ҳукмдорнинг ҳаяжонланганини пайқади, лекин нима хато қил-ганини англамасдан, довдираб деди:

— Бугун шаҳарга карвон билан кириб келган Сурия араблари ха-бар берадиларки, татар Темур ўз қўшини билан Арзинжонни олибди. Бултур биздан Темур олдига қочиб борган Мутаҳҳартан унга садоқат билан хизмат қилмоқда эмиш.

Бир йил бурун Боязид Мутаҳҳартаннинг мол-мулки, йилқи, қўйла-рини мусодара қилган эди. Темур у қочоққа бошпана берганини билиб жаҳли чиқди. Боязиднинг посбонлари қўриқлаб турган, унга бож тў-лаётган шаҳарни татарлар босиб олгани унинг ғашини келтирди, демак, улар Боязиднинг ғазабидан қўрқмас эканлар. (Бу ерда Темур аскар-ларини татарлар деб юритар эдилар.)

Боязид қўққисдан саркарда Ўрхонбекка:

— Сиз бу тўғрида нима биласиз? — деб савол бериб, уни шошириб қўйди.

Сивасдан шаҳзода Сулаймон томонидан юборилган, Бурсага кеча кечқурун келган Ўрхонбек, ҳукмдorni воқеадан хабардор қилишга ҳо-зирланмаган эди. У саволга дангал жавоб қилиб, нима мақсадда кел-ганини айта қолди:

— Шаҳзода ёрдам сўраётирлар. Темур Арзинжондан Сивас устига қараб юриши мумкин.

— У ерга Мустафони юбордим-ку. Сивас арманиларининг татар-ларга хусумати бор. Уларнинг ҳар бири иккита татарга арзийди.

— Агар ҳар бири ўн аскарга тенг келганда ҳам, шаҳарни ҳимоя қилишга озлик қиладилар улар.

— Қалъа деворлари, миноралари-чи! Ҳар бир минора бир-биридан мустаҳкам! Хандақлар-чи? Хандақларда сув борми?

— Сув тўла, аммо...

— Сув бўлса, деворларнинг остини ковлаб қулатолмайдилар. Сув лаҳмларни тўлдириб қўяди. Агар тагини ковламасалар, бундай девор-ларни қулата олмайдилар!..

У Бағдод деворларининг қалинлигига ишониб, ўз ота-боболари ва қадимги Эрон шоҳлари тўплаган хазина ва дафиналарни бой бериб қўй-ган, ўзи Боязиддан паноҳ тилаб Бурсага келган Аҳмад Жалойирни эс-лади. Ҳозир шаҳар деворларининг қалинлигига ишониб Қоҳирани сақ-

лаб қолишга умид боғлаб жим ётган султон Фаражни эслади ва ўз гапини тўғрилади:

— Деворнинг қалин бўлгани, хандақда сув бўлгани яхши. Жангчи қалъа деворларини ҳам, шаҳарни ҳам ҳимоя қилиши керак. Жангчи мард бўлса, деворлар мустаҳкам бўлади. Бемадор жангчи остидаги девор қулайди. Қўрғоннинг қуввати жангчининг белида.

Султон Боязид болгарлар, юнонийлар, валахлар, венгерларнинг бир талай шаҳарларини ҳужум билан олган эди. Отаси тириклик маҳалидаёқ душман қалъаларини қамал қилиб босиб олар эди. Ўзи тахтга ўтиргандан кейин ўн йил ичида Болгария, Македония, Фессалияни забт этди. Ҳимоячилари таслим бўлмагани учун юнон шаҳри Аргосни ер билан яксон қилди. У турк аскарларини кемаларга ўтирғизиб, юнон оролларидаги қадимги қўрғонларни емириб, ҳимоячиларининг қаршилигини синдирди. Душманнинг жасорати — қўрғон, у тошдан ясалган қўрғондан ҳам мустаҳкам. Ажабо, венгер қироли Сигизмунд бошчилигидаги христиан лашкарларининг сафлари мустаҳкам қалъа деворларига ўшамасмиди. Дунай бўйида бўлган ўша жангга беш йил бўлди. Рим папаси байроғи остида католиклар ва турли мазҳабдаги христиандар — венгерлар, немислар, поляклар, французлар — жами юз минг киши тўпланган эди. Кўп қироллар шу жангга машҳур рицарлар ва энг яхши аскарларини юборган эдилар. Французларни маршал Бусико, немис рицарларини Фридрих Гогенцоллерн жангга бошлаб кирган эди. Папа ҳатто ўз поплари ва монахларини хочлар билан юборган эди.

Кўз олдинда саф тортган, қилич, қалқон, найза билан қуролланган, хоч ушлаган совутли юз минг ғанимнинг сафи қалъа деворига ўшамасмиди.

Аммо Боязид бу деворни қулатди, ўз суворийлари билан уни топтаб, бирталай ўлжа, минглаб асир олди. Аммо бу ғалаба қимматга тушди. Боязид жуда кўп аскарларидан айрилган эди. У асир тушган монахларни хотинларга хуши бўлмаган бадахлоқ сафдошларига улашиб берди. Қирол Сигизмунд қочиб қутулди. Энг ашаддий душманини Боязид қўлдан чиқарган эди. Худди шунингдек, ўша воқеадан бир неча йил бурун Косово майдонида мард Милош Обилич Боязиднинг кўзи ўнгидан отаси Султон Муродни найза санчиб ўлдирган ва шошиб қолган отлик соқликлар унга ҳамла қилмасдан бурун ғойиб бўлган эди.

Боязид тахтга ўтиришдан олдин отасининг хуни учун серб қироли Лазарни ўлдиртирган, қизини харамга олган эди. Акаси Ёқуб ўзини султон деб эълон қилмоқчи бўлганда, Боязид: «Энг олдин отамизни дафн этайлик» деган эди. Косово майдонида Султон Муроднинг қалбини ерга қўмдилар, танасини Бурсага келтирдилар, уни дафн этишга олиб кетаётганларида Боязид ўзининг қайсар акаси Ёқубни ҳам гўрга жўнатди.

Боязид ҳеч қачон мудрофаага ўтмай, шиддат билан ўз душманига ҳужум қилиб қоларди. У яшин тезлигида тўсатдан босарди. Шу сабабдан дўст, душманлар уни йилдирим (чақмоқ) деб атаган эдилар. У бировларнинг юртини истило этаётганда шундай тез ҳужумга ўтиб, деворларни қулатар, шаҳарларни олар, душманни яксон этар эди. Энди бўлса гап ўз шаҳарларини узоқдаги саҳролардан келаётган оломондан мудрофаа этиш устида кетаётир. У умрида биринчи дафъа ўз юртини мудрофаа этиш устида бош қотираётган эди. Бунда душман устига яшин тезлигида ташланиш ярамайди, устига душман бостириб келаётганда нима қилиш кераклигини эса у билмайди. Шу сабабдан у ғазабга келар, лекин суҳбатдошларидан буни яширишга уринарди, тарқалиб кетган фикрларини йиғиштириб олиб, шошмасдан шаҳарни қандай мудрофаа қилиш тўғрисида батафсил йўл-йўриқ кўрсатишга ҳаракат қиларди. Жаҳлини ақлига бўйсундиришга уринган султоннинг томоғи қуриб, овози хириллаб чиқар эди. Уни билган кишилар султоннинг қай аҳволдалигини сезиб, тушуниб турар эдилар.

Учиб турган лабларини кўрсатмаслик учун Боязид гўё мўйловини

тўғрилаб, соқолини тараб қўймоқчи бўлгандек, кафти билан оғзини беркитарди.

У Урхонбейга жавоб бериб юборди-да, ўзига келиш учун сукут сақлаб ўтирди. Шу пайт унинг кенжа ўғли, ғайратли Қосим кенг ва узун чопонда, қўлларини силкитиб кириб келди.

Кенгаш бўлаётган маҳалда шаҳзодалар ва аъёнлардан ҳеч ким девонхонага кириши мумкин эмасди. Фақат султон элчиларни қабул қилаётганда ва тантанали маросимлардагина кичик ўғиллари оталари ёнида туришга ҳақли эдилар.

Кенжа ўғли шундай катта қабул маросимларидан иккита-учтасида бўлиб, подшоҳ ва қиролларнинг ёрлиқларини элчилар қўлидан олиб, отаси қўлига берган эди. Қадимдан, аҳтимол, Бобил ва Миср ҳукмдорларидан қолган бу эски одатга Шарқ подшоларининг кўпи риоя қилар эдилар. Султон Боязид учун кичик ўғилларидан қайси бири шу вазифани бажариши бари бир эди, аммо кенжа ўғли худди аввалгидек, ёрлиқларни бошқа ўғиллар эмас, унинг ўзи отасига топширишга тиришар эди. Бу ёрлиқларни подшолар юборганини у биларди.

Шаҳзода орқасидан югуриб келиб, остонанинг нарёғида тўхтаб қолган ва ташвишланиб бир-бирлари билан шивирлашаётган кишиларга қайрилиб ҳам қарамай отаси олдига келиб, унга найча қилиб ўралган номани узатди. Аввалгидек, худди меҳмонлар олдида тургандек, таъзим билан узатди. Аммо султон кенжатоғи нима учун бундай қилаётганини англамай, ҳайрон бўлиб, ўзини орқага ташлади. Унинг ўғилларидан Мусо отаси ёнига келиб, укаси қўлидан номани олиб сўради:

— Бу нима?

Кенжа шаҳзода бу — найча қилиб ўралган нома эканини ҳамма кўриб тургани учун саволга жавоб қилмади.

— Қаердан олдинг? — деб сўради шаҳзода Мусо.

— От чоптириб келган элчидан.

Маълум бўлишича, саройга қандайдир элчилар келган эканлар, улар султон ҳузурига кириш ҳуқуқини берадиган ёрлиқни кўтариб келаётганларида ёш шаҳзода уларнинг қўлларидан ёрлиқни олибди.

— Менга беринг, ўзим топшираман, — дебди.

Ўз ҳукмдорлари саройида шундай тартиб-қоида борлигини билган элчилар, бу ерда ҳам шу одат бўлса керак, деб ўйлаб, номани болага берибдилар ва унинг орқасидан келаверибдилар. Аъёнлар боланинг йўлини тўсмоқчи бўлганларида у чаққонлик қилиб султон кенгаш ўтказаётган девонхона остонасидан ҳатлаб ўтибди...

Шу равишда ёрлиқ қўлма-қўл ўтмай, тўғри султонга етиб келибди.

— Қаердан? — деб сўради ўзига келган султон ва найча қилиб ўралган бу ғалати номани кўриш учун қўлини чўзди.

Бола бош чайқаб:

— Билмайман. Мен уларни ҳеч қаерда кўрмаган эдим, — деб жавоб берди.

Бу гапни эшитиб султон шаҳзода Мусога юзланди:

— Ким экан улар? Бориб билиб кел.

Катта ўғли эшикдан чиқиб кетгач, у қалта ўқлоғидек қилиб ўралган, устига қоғоз ёпиштирилган номани қўлида айлантириб кўрди.

Шаҳзода Мусо эшикдан чиқиши билан аъёнлар, кичик шаҳзодани ушлаб қололмаган навбатчи яничарлар саросимага тушиб, унга қўрқаписа қарадилар.

Уларнинг орқасида қайси қабиладанлиги номаълум бўлган учта новча одам турар эди. Мўйловлари қизил, соқолларининг таги қирқилган, қалпоқларининг тепасидан қизил шокилалари осилиб турибди.

Улар тап тортмай, тикандек кўзларини шаҳзода Мусога тикиб турар эдилар. Тўс-тўполонда навбатчилар уларни тўхтатишни унутиб қўйибдилар, улар бола орқасидан югурган аъёнлар ва навкарларга эр-

¹ Яничар — турк султонларининг имтиёзли пиёда аскарлари.

гашиб келаверибдилар. Бу ернинг одати шунақа бўлса керак, деб султоннинг девонхонасигача етиб келибдилар.

Шаҳзода Мусо ўз аъёнларига қараб:

— У номани иним қаердан олибди? — деб сўради.

Бу савол кимга қаратилганини билмай, аъёнлар шошиб-пишиб, бир-бирларининг сўзини бўлиб гўлдирашди:

— Элчилардан. Чопарлардан. Манавилардан...

Сўнг шаҳзоданинг ғазабини бу келгиндилар устига ағдариш учун дарҳол четга чиқиб турдилар.

— Қаердансизлар? — деб сўради Мусо уларнинг чанг босган, лой сачраган ғалати қийим-бошларига кўз югуртириб. Меҳмонларнинг эгниларида ҳошиясига қизил жияк тикилган малла чакмон: белларидаги ишқаланиб ёйилиб кетган камарларида қамчи осиглиқ. Қорамағиз юзлари баҳор шамолида унниқиб кетган эди. Шу алпозда ҳеч бир элчи подшо саройига қадам босишга журъат этолмасди, булар бўлса султон ўтирган девонхона бўсағасида турибдилар. Аммо улар, султоннинг бўсағасига бундай бетакаллуфлик билан қадам босамиз, деб сира ўйламаган эдилар. Уларга ювиниш, тоза либослар қийиб олишга ҳам фурсат бермадилар. Элчиларнинг бошлиғи бу тўс-тўполонни қўрқув аломати деб билди, улар қаерга борсалар одамларнинг юрагига қўрқув солар эдилар. Турклар ҳам эл қатори довдираб қолдилар. Шу сабабдан обрўни қўлдан бермай, ҳатто мағрурлик билан:

— Улуғ соҳибқирон жаҳонгир амир Темур Кўрагоний ҳазратларидан шу ернинг султонига салом ва ёрлиқ келтирдик, — деб жавоб қилди.

Бундай элчиларни қандай кутиб олишни билмаган Мусо, султон уларни қандай қарши оларкин, уларни элчими ёки чопар деб ҳисоблаш керакми, деб ўйлаб довдираб қолди ва:

— Шу ерда кутиб туринг, — деди.

Элчилар тикандек кўзларини пирпиратмасдан беиболик билан бақрайиб қараб туришарди, умрида ҳеч ким Мусога бундай тикилиб қарамаган эди. У бир оз эсанкираб қолганини ҳис этиб, элчиларни бу ердан қувиб чиқармоқчи ҳам бўлди. Аммо султоннинг амрисиз бу ишни қилишга журъат этолмас, уларга нима дейишни билмас, ҳеч нарса демай кетишга ҳам юраги бетламас эди.

Султон найча қилиб ўралган хатни қўлида айлантириб турарди. У ўғли Мусонинг қайтиб киришини кутмаёқ, устига ёпиштирилган қалин қоғозни йиртиб ташлади ва уни ёзиб яна ўраб қўйди. Хона ичи нимқоронғи бўлганидан ўқишга уринмас, уни котиби қўлига беришдан олдин нома ким томонидан юборилганини билишни истар эди.

Аъёнлар султонни ҳам эсдан чиқариб қўйиб, шаҳзоданинг киришини кутар, аммо унинг яхши хабар келтиришига кўзлари етмас эди. Улар ташқарида кутилмаган бир ҳодиса рўй берганини сезиб турар эдилар. Аъёнларнинг безовталиги ошиб борарди. Улар узоқда бўлган Темурнинг ҳаракати тўғрисида қулоқларига чалинган совуқ хабарлардан ҳаяжонга келган эдилар. Султон ўзи сўрамагунча бу тўғрида оғиз очишга ҳеч ким журъат этолмас, аммо шаҳарда ҳамманинг оғзида бўлган гапларни яширишга ҳам юраклари бетламас эди. Гарчи улар шу баҳор тонгида ҳардамхаёл бўлиб, юракларида ташвиш билан бу ерга келган бўлсалар ҳам, ҳеч қайсилари бу нохуш хабар тўғрисида гап очишни истамас эдилар.

«Шарқ юлдузи», 1973 йил, 7-сон.

Ғайратий

Улуғ Москва

Сен Ватаним юрагисан, гулшаним, боғим,
Кремлнинг деворлари суянган тоғим,
Ёқут юлдуз, қалб уйида сўнмас чироғим.

Бахтим очган жонажоним, улуғ Москва,
Қадрдоним, меҳрибоним, улуғ Москва.

Сен яратдинг бизлар учун чин озод ҳаёт,
Сен ўқитдинг, бердинг бизга фазлу камолот,
Кўкка қадар юксалтирдинг бериб зўр қанот,

Бахтим очган жонажоним, улуғ Москва,
Қадрдоним, меҳрибоним, улуғ Москва.

Сенда ётар башарнинг зўр порлоқ қуёши,
Меҳнаткаш халқлар доҳийси, дўсти, йўлдоши,
Сен озодлик баҳорининг буюк наққоши.

Бахтим очган, жонажоним, улуғ Москва,
Қадрдоним, меҳрибоним, улуғ Москва.

«Шарқ юлдузи», 1954 йил, 11-сон.

Сизларни Грузия Ёзувчилар союзи правленийеси ҳамда узоқ даврлик самимий дўстларингиз — республикамизнинг барча қалам аҳли номидан ўзбек совет адабиётининг байроқдори бўлган журналингизнинг 50 йиллик байрами билан муборакбод этамиз.

«Шарқ юлдузи» ўзининг ярим асрлик фаолияти давомида қадимий ўзбек тупроғида рўй берган социалистик ўзгаришларни ёритиб келди. Унинг саҳифалари замондошларимиз — совет Ўзбекистони меҳнат аҳлининг шонли фаолиятини гавдалантирган, шунингдек, ўзбек халқининг қаҳрамонона ўтмиши хусусида битилган бадий жиҳатдан пухта асарлар учун доимо очик бўлди.

Грузия ёзувчилари учун энг қувончлиси шундаки, бошқа қардош халқлар адибларининг асарлари билан бир қаторда республикамиз ёзувчиларининг энг яхши асарлари ҳам зўр эътибор билан «Шарқ юлдузи»да чоп этилди ва улар ўзбек китобхонлари қалбидан ўрин олди.

Журналнинг кўп миллатли адабиётимиз ва маданиятимизни ижодий ҳамда маънавий-эстетик жиҳатдан юксалтириш йўлидаги фаолиятида, унинг ходимлари, муаллифлари, барча ўқувчиларининг ҳаёти ва меҳнатларида ёрқин, қувончли кунлар, юксак муваффақиятлар тилайман.

Нодар ДУМБАДЗЕ,
Ленин мукофоти лауреати.

Абдулла Қаҳҳор

АНОР

ҲИКОЯ

Уйлар тўла нон, оч-наҳорим болам,
Ариқлар тўла сув, ташнаи зорим
болам.
(ўтмишдан).

Туробжон эшикдан ҳовлиқиб кирар экан, қалами яктагининг энги зулфинга илиниб тирсагигача йиртилди. Унинг шашти қайтди. Жўхори туяётган хотини унинг қўлидаги тугунчани кўриб, келисопни келининг устига қўя чопди. Кели лапанглаб ағанади, чала туйилган жўхори ерга тўкилди.

Туробжон тугунчани орқасига бекитиб, тегишди:

— Акажон, дегин!

— Акажон! Жо-он ака!..

— Нима берасан?

— Умримнинг ярмини бераман!..

Туробжон тугунчани берди. Хотини шу ернинг ўзида, эшик олдида ўтириб тугунчани очди-да, бирдан бўшашиб кетди ва секин бошини кўтариб эрига қаради. Ўз қилмишига гердайиб турган Туробжон унинг кўзини жиққа ёш кўриб:

— Нима эканини билдингми? — деди.— Асаларининг уяси! Турган-битгани асал! Мана, мана, сиқсанг асал оқади. Буниси оқ мум, ҳаром эмас — шимса ҳам бўлади, чайнаса ҳам бўлади.

Хотин энгини тишлаб бир нуқтага қараганча қолди.

— Е, қудратингдан, ишонмайди-я! — деди Туробжон келтирган матоини титкилаб, — мана чайнаб кўр! Кўргин, бўлмаса иннайкейин дегин!..

Туробжон қизарди. У бир замон бетоб ўртоғини йўқлаб элтган тарвузини, бемаза чиққан бўлса керак, сигирнинг охурида кўриб шундай нижолат бўлган эди.

Ҳовли юзида айланиб юрган оқсоқ мушук тўкилган жўхорини искаб кўрди. Маъқул бўлмади шекилли, Туробжонга қараб шикоятмуз «мау» деди.

— Тур, жўхорингга қара! Уни кўр, мушук тегди.

Хотин тураётиб баралла йиғлаб юборди.

— Бу ер юткур қандай бало экан!.. Одамлардай гилватага, тузга, кесакка бошқаронғи бўлсам-чи!

Туробжон дўпписини бошидан олди ва қоқмоқчи бўлганида кўзи йиртиқ энгига тушди, юраги ачиди: энди уч-тўрт сув ювилган янгигина яктак эди!

— Ахир, бошқаронғи бўл, эвида бўл-да! — деди дўпписини қоқмасдан бошига кийиб, — анор, анор... Бир қадоқ анор фалон пул бўлса! Саҳармардондан сув ташиб, ўтин ёриб, ўт ёқиб бир ойда оладиганим ўн саккиз танга пул. Акам бўлмаса, укам бўлмаса..

Эр-хотин тек қолишди. Хотин жўхорини туйиб бўлди, уни келидан тоғорачага солаётиб тўнғиллади:

— Ҳавасга анор ейди дейсиз шекилли...

— Биламан... ахир, нима қилай? Хўжайинимни ўлдириб пулини олайми, ўзимни ҳиндига гаров қўяйми? Ғалатимисан ўзинг?

Хотин овқатга уннади, эрининг «бошқоронғи бўл, эвида бўл-да», дегани унга жуда алам қилди, хўрлиги келди, ўпкаси тўлди.

Овқат пишди. Қозоннинг занги чиқиб қорайган гўжага қатиқ ҳам ранг киргизолмади. Туробжон икки коса ичди, хотини эса ҳануз бир косани яримлатолмас эди. Унинг имиллашини кўриб Туробжоннинг кўзига негадир оқсоқ мушук кўринди. Мушук йиртилган енгини эсига туширди, авзойи бузилди. Унинг авзойидан «эсиз жўхори, қатиқ, ўтин» деган маънони англаб хотин кўнгли тортмаслигига қарамасдан, косани бўшатди. Аммо дарҳол том орқасига ўтиб кўзлари қизарган, чакка томирлари чиққан ҳолда қайтди.

— Ҳали туғилмаган болани ер юткур дединг-а,— деди Туробжон борган сайин тутақишиб.

Хотин индамай дастурхонни йиғиштириб олди, қозонга сув қуяётиб эшитилар-эшитилмас деди:

— Ўша асалнинг пулига анор ҳам берар эди.

— Берар эди!— деди Туробжон заҳарханда қилиб.— Анор олмай, асал олдим!

— Албатта, берар эди! Албатта, анор олмай, асал олгансиз!

Мана шундай вақтларда тил қотиб оғизда айланмай қолади, мабодо айланса муштнинг хизматини қилади.

— Ажаб қилдим,— деди Туробжон титраб,— жигарларинг эзилиб кетсин!

Бу сўз унга қандай таъсир қилганлигини фақат бошқоронғи хотингина билади. Туробжон бу гапни айтди-ю, хотинининг аҳволини кўриб аччиғидан тушди. Агар иззат-нафс қўйса ҳозир бориб унинг бошини силар эди ва: «Қўй хафа бўлма, жаҳл устида айтдим», дер эди.

— Кишининг юрагини қон қилиб юборасан!— деди анчадан кейин.— Наинки мен асал олсам! Асал отликқа йўқ, ҳали биз пиёдаку! Хўжайинга бир ошнаси совға қилиб келган экан, билдирмасдан... ўзидан сўраб озроғини олдим... Ўзи берди. Тансиқ нарса, хурсанд бўлармикансан дебман. Ё тансиқ эмасми? Умрингда неча марта асал егансан? Ўзим умримда бир марта еганман: Шокирхўжа қандолатчи асал қиём қилдираётганда қозонига аммамнинг жўжаси тушиб кетганди, шу жўжани ялаганман...

Туробжоннинг бу сўзлари хотинининг қулоғига нотайин бир ғулдираш бўлиб кирар эди. Унинг Туробжон билан уй қилганига уч йил бўлиб қолаётир, назарида, бу одам шу уч йилдан бери ғулдираб келган, ҳозиргиси шунинг давомидай эди. Иттифоқо, бу кун нима бўлди-ю, уч сўзни равшанроқ айтди: «Жигарларинг эзилиб кетсин», деди. Оламда унинг суянгани эри, бирдан-бир орзуси — анор эди, бирданига ҳар иккиси ҳам йўққа чиқди.

Хотин уйга кириб кетди. Анчадан кейин дарчадан хира шуъла тушди. Туробжон ҳам кирди. Хотин дарча ёнида, бир тиззасига бошини қўйган, қорамтир — кулранг осмонга қараб ўтирар эди. Туробжон тикка туриб қолди. Токчадаги бешинчи чироқ пихиллаб ёнар, унинг атрофида катта бир парвона айланар эди. Туробжон ҳам дарча ёнига ўтирди. Шипнинг қаеридир «қирс» этди, қаердадир калтакесак чирқиллади, Туробжоннинг қулоғи жинғиллади. У ҳам осмонга — хира юлдузларга қаради. Мачитдан кекса бақатерак орқасидан кўтарилган қизғиш ўт кўкка оловли из қолдириб жуда юқорилади ва гўё осмонга урилгандай чил-парчин бўлиб, «пўп» этди.

— Мушак,— деди Туробжон,— Муллажон қозининг боғида. Муллажон қози бешик тўйи қилган.

Хотин индамади.

— Шаҳардан тўралар ҳам чиққан,— деди Туробжон яна.

Хотин яна индамади. У Муллажон қозининг боғини кўрган эмас, аммо таърифини эшитган. Бу боғни кўз олдига келтириб кўрди: боғ

эмас, анорзор... Анор дарахтларида анор шиғил, чойнакдай-чойнакдай бўлиб осилиб ётипти.

— Битта мушак уч мири,— деди Туробжон,— юзта мушак отилса... биттангадан юз танга. Бир миридан кам — етмиш беш танга бўлади.

Эр-хотин узоқ жим қолишди. Туробжон оғзини катта очиб ҳам эс-нади, ҳам уф тортди.

— Мана бунди тик,— деди у яктагини ечиб,— ма!

Хотин ятакни олиб ёнига қўйди, афтидан, ҳозир тикмоқчи эмас.

— Бўл!— деди Туробжон бирпасдан кейин,— ол... Сенга айт-япман!..

— Ҳа, мунча!.. Туртмасдан гапира беринг... тикиб қўярман, мунча қистов...

Туробжоннинг тепа сочи тикка бўлди.

— Ҳай, сенинг димоғ-фироғинг кимга? Хўш, нима дейсан?

— Мен сизга бир нарса деяпманми? Тикиб қўярман.

— Ҳар нарсага рўзгор аччиқ бўла берса... қийинроқ бўлар,— деди Туробжон яктагини кияётиб,— камбағалчилик...

— Камбағалчилик ўлсин!

Хотин бу гапни шикоят тарзида айтди, аммо Туробжон бунди таъна деб тушунди.

— Нима, мен сени олганимда камбағаллигимни яширганмидим? Эркабойга ўхшаб чимилдиққа бировнинг тўни, кавуш-маҳсисини кийиб кирганмидим? Бундай армонинг бўлса ҳали ҳам серпулроқ одамга тег.

— Иккита анор учун хотинингизни серпул одамга оширгани уя-линг!

Бу гап Туробжоннинг ҳамиятига тегди. «Жигарларинг эзилиб кетсин», дегани хотинига қанча алам қилган бўлса, бу гап Туробжонга шунча алам қилди.

— Э, анор олиб бермадимми?— деди Туробжон майин товуш билан, аммо бу майин товушдан қўрққулик эди,— сира анор олиб келмадимми?

— Йўқ!— деди хотини бирдан бошини буриб.

Туробжоннинг боши ғовлаб, кўзи тинди.

— Утган бозор куни еган анорингни ўйнашинг олиб келганмиди?!

— Ўйнашим олиб келган эди!

Туробжон билломай қолди: хотинининг елкасига тепиб, сўнгра ўрнидан турдимиз, ё туриб, кейин тепдимиз; ўзини обрезагинг олдида кўрди. Хотин, ранги оппоқ, кўзларини катта-катта очиб унга ваҳимали назар билан қарар ва бошини чайқаб пичирлар эди:

— Қўйинг... Қўйинг...

Туробжон уйдан чиқиб кетди. Бирпасдан кейин кўча эшиги очилиб ёпилди.

Хотин узоқ йиғлади, эрига қаттиқ гапирганига пушаймон бўлди, ўзини қарғади, ўлим тилади; йиғидан толиб ташқарига чиқди. Қоронғи, узоқ-яқинда итлар ҳурар эди. Кўча эшигини очиб у ёқ-бу ёққа қаради — жимжит. Гузар томонда фақат битта чироқ милтиллар эди. Самаварлар ётган. Қайтиб уйга кирди.

Том орқасида хўроз қанот қоқиб қичқирди. Кўча эшиги очилди. Хотин то бурилиб қарагунча Туробжон катта бир тугунни орқалаб кириб келди. У тугунни уйнинг ўртасига ташлади. Бир чойшаб анор ҳар томонга юмалаб кетди, бир нечаси обрезага тушди. Туробжон хотинига қаради. Унинг рангини кўриб хотин қўрқиб кетди — шу қадар оқарган! Туробжон ўтириб пешонасини ушлади. Хотини югуриб олдига келди ва елкасига қўлини қўйди.

— Қаёққа бордингиз?— деди энтикиб.— Нима қилдингиз?

Туробжон жавоб бермади. Унинг бутун вужуди титрар эди.

Мақсуд Шайхзода

Товушлар

Шўртепанинг алоҳида бир гашти бор
Кечаси,
Хусусанки, август чоғи,
Ой сузилиб куларкан.
Гўё асал денгизида
Бутун Чирчиқ водийси.
Тоғ ва йўллар нур ичида чўмилар...
Аммо, бу ер беморхона,
Мен хаста.
Дарду даво пайваста.
Хиёбонлар орасидан яшил йўллар кўринар,
Аммо бунда касалмандлар кезолмайди, йўқ!
Ой жилмайиб чақиради чаманга.

Сой йўталиб чақирар анжуманга,
Соҳилдаги гуллар билан булбуллар
Тузаб қўйган дастурхонга
— меҳмонга.

Аммо... аммо бу йўллардан,
Бу хилват, ушбу йўллардан
Хаста киши боролмайди...
Кўп аттанг!
Унинг-ку боргиси бор

албатта:

Аммо зolim касалликнинг ўз иплари бор.
Ҳар бир беморхонанинг табиблари бор.
Ундан кўра хастага ойдинсиз тунлар маъқул:
Кўрмайсан,
Аммо — эшитасан оламни.
Кезмайсан,
Лекин — сезасан оламни.
Разм солиб тинглайман...
Болохонада,
Айвон — менинг ётоғим.
Ҳар товушнинг бор ҳикмати ва ўз сабаби,
Борлиқдаги барча ҳодиса каби.
Ана, кўппак эснаб-эснаб увиллайди.
Демак, ҳозир ўтиб кетди уйига томон
Шаҳардан қайтаётган бир боғбон.
Ана, машинанинг ўлчовлик нафаси.
Бугун шанба:
Боққа келганлар бир гуруҳ меҳмон.
Ана, девор орқасидан,
Балки жар ёқасидан
Куйлайди бир ашула,

Ҳар банди қайғу ила.
Уни айтар бир йигит
Ёр ишқида бўлиб хит.
Нақадар зулмкорсан, эй муҳаббат!
Ухлатмайсан ошиқни,
Ухлатмайсан қўшиқни.
Ухлатмайсан ошиқ билан қўшиқни,
Бу — майли!
Ухлатмайсан беморларни,
Ухлатмайсан мени ҳам —
Хотиралар кўзғатганинг туфайли...
Ана товуш:
Синчалаклар чийиллар,
Чигирткалар чарчамасдан чириллар.
Ажабо,
Бу шўх маҳлуқлар
Қай соатда тинч ухлар?
Зотан бу жониворларни
Зўрлаб ётқизадиган
Докторлар йўқ чамаси.
Ё умуман улар касал бўлишмас,
Чунки, маълум:
Дарди бўлмас андишасиз маҳлуқнинг.
Ё туну кун уларга бир ҳаммаси.
Ёки уйқу нималигини билишмас.
Ана бошқа товушлар бор ҳовузда.
Вақирлар қурвақалар,
Сувда жимлик йўқолар.
Тавба, булар шунча ҳам беғам.
Тентакларча шавқ ила хуррам.
Туғилиш бунда,
Кўпайиш бунда,
Ўлим ҳам бунда
Сира сузиб қийналган эмаслар
Тўлқинда.
Вақт ўтади бир лаҳза, бир дам...
Қаҳқаҳалар янграб кетар олисдан,
Бозор томондан.
Хирилдоқ бу «ҳа-ҳа»лар кимники?

Биз литва ёзувчилари нурли, қуёшли Ўзбекистонни, Улуғ Ватан уруши даврида катта матонатинигина эмас, буюк саховатини, халқлар дўстлигига чексиз садоқатини ҳам намойиш этган меҳрибон Ўзбекистонни биламиз, ҳурмат қиламиз, яхши кўрамиз, юксак маданият, улуғ адабиётга эга бўлган халқнинггина қалби бағри ана шундай кенг бўлади. Сизларнинг маданиятингиз эса юксак бўлиши билан бирга жуда қадимий ҳамдир. Ажойиб журналларингиз мана шу фазилатларингизнинг ойнаси бўлиб қолаверсин.

Литва адабиётининг кўзгуси бўлган «Пергале» журнали ўзидан ўн ёш катта оғаси «Шарқ юлдузи»ни муборак тўйи билан табриклаб қайноқ бағрига босади. Бу номамизга литвалик ёзувчи ва китобхонларнинг энг эзгу тилаклари ҳам жо бўлган. Муқаддас тупрогингизга, меҳрибон одамларингизга, гўзал адабиётингизга таъзим қиламиз. Ҳаёт ва ижодингиз доимо бахт-саодат, ижодий ютуқларга тўла бўлсин, қадрли дўстлар!

Ю. МАЦЯВИЧЮС,
«Пергале» журналининг бош редактори.

Афтидан бу бир сархушники!
 У ҳам жимиди. Учиб кетди.
 Еки уни олиб кетдилар
 Урмалади уйига қараб.
 Визиллайди энди ювош шаббода.
 Товушида уйқуларнинг
 Ипак хиромонлиги.
 Еки янги оиланинг
 Майин меҳрибонлиги.
 Бу нағмани бирдан ёрар баногоҳ
 Қоровулнинг нидоси:
 — Ким керак?!
 Йўловчидан йўқ дарак...
 Фақатгина бу нидонинг акси садоси:
 — «Ким к-ер-аааак?!»
 Бориб қўнар теракларнинг шохига.
 Алланима кўринган шекилли
 Уйқусираб қоровул нигоҳига.
 Тунга ҳамроҳ бўлиб ишлар тинмасдан
 Худди яхши соат каби тўхтамай.
 Кичик ирмоқ, Чирчиқ наҳрин синглиси.
 Элга қилар хизмат у.
 Шариллайди сувлари ширин-ширин,
 Энг ёқимли таронадек,
 Гўдакликдан эсда қолган
 Севимли афсонадек.
 У шундай мунтазам оқадики,
 Унинг товуши ҳам одатланиб сингигандир
 Қулоққа.
 Юракнинг тепишидай,
 Сониялар бирин-кетин
 Отланишиб чопишидай,
 Эшитилар самолёт гулғуласи.
 Шимол қараб йўл олган у...
 Унда менинг таниган ўртоқларим,
 Танимаган дўстларим.
 Унда бордир Тошкентнинг наргислари,
 Бир саватда шафтоли
 Ва жанубнинг бахмал кўзлари...
 Омон бўлинг, осмон йўлчилари!..
 Эшитасизми мени?
 Яна ошна товушлар... Яна бирхиллик.
 Гўё сукут туғилади шу бирхилликдан,
 Локин, йўқ.
 Сукут қайта бузилди
 Ҳаётдаги сахийликдан
 Трактор тариллайди далада.
 У саҳарни иш бошида кутмоқчи
 Албатта.
 Товушлар... товушлар!..
 Хастанинг қулоғига келиб етар
 Яқиндан-узоқдан,
 Ҳар ёқдан..
 Товушлар бор, демак — ҳаёт бор.
 Товушлар бор, демак — йўқ ўлим.
 Товушлар бор юртнинг тунда,
 Демак — жон бор унинг танида,
 Тирикликка ёт экан тиним.
 Шунча мадор, умид ва ишонч
 Қуйиларки менинг хаста танимга —

Розиман бутун куррамиз учун
Бир карра мен тортсам барча дардларни.
Агар мумкин бўлсайди бу!..
Аммо, бу — амри маҳол!..
Яшамоқ керак курашмоқ учун.
Курашмоқ керак буюк ғояларга
Эришмоқ учун.
Товушлар, сиз тинчиманг, сизга муштоқман!
Биламанки, энг яхши дору хастага —
Хастанинг табибга эътимодидир.
Ҳаётнинг ўлмаслик эътиқодидир.
Эшитилар яна товушлар...
Ҳа... бу — навбатчи докторнинг
қадамлари.
Ҳа... Кўзларни юмиб «ухламоқ» лозим.
Кўзларни юмиб уйғоқ дунёни
Тингламоқ лозим...

«Шарқ юлдузи», 1962 йил, 9-сон.

«Шарқ юлдузи» («Кунчиқар юлдузи») деган номнинг ўзиёқ кенг маънода дилларда азалдан бор гап эмасми? «Шарқ юлдузи» ўзининг ярқираган, олдинга чорловчи шуъласи ила элимизнинг кўзини очиб, кўнглини уйғотиб, келажакка ундагани; туркий тилларда сўзловчи ўзбек, қирғиз, қозоқ, татар, уйғур, туркман, озарбайжон сингари бовурдош элларнинг барчасига бирдек хизмат қилгани ҳақиқат-да, ахир!

«Шарқ юлдузи» адабиёт билан санъатнинг бугунги кунинигина эмас, балки келажакни ҳам аён кўрсатиб келаётган кўзгу сифатидада азиз ва қадрлидир. У эллик йил мобайнида катта тажриба ортирди, Октябрь революцияси берган илму фан ютуқларини, меҳнат ва ижод самараларини бадиий акс эттирган асарларни оммалаштирди, бугунги куннинг коммунистик ғоялари билан йўғрилган асарларини яратаётган ёш ижодкорларни эса ўз ўқувчилари билан юзлаштириб келаётир. Буларнинг барчаси учун «Шарқ юлдузи» самимий қутловга лойиқдир.

Гуллаб-яшнаётган Ўзбекистоннинг қалам аҳли ярқирамиш «Шарқ юлдузи» шуъласини дунёга таратиб бундан кейин ҳам ҳамиша партия билан халқ бирлигини, халқлар дўстлигини, биродар ва ҳамкорлигини, умумбашарий ғояларни тараннум этаётганлар сафида бўлишлари шакшубҳасиздир. Севикли журналингизнинг эллик ёши қутлуғ бўлсин, бовурдош қаламкаш дўстлар. Ярқирайвер, «Шарқ юлдузи»!

Аали ТУҚИМБОЕВ,
Социалистик Меҳнат Қаҳрамони.

Миртемир

Сени улуғлайман

Сени улуғлайман, монолит партиям!
Ёруғ шу кунимиз, порлоқ эртамиз,
Тоғни кўтаролган пўлат елкамиз,
Сени улуғлайман,
Сочи оқарса ҳам — йигит партиям!

Энг оғир жангларда ёвқур ва ўктам,
Толмас қўлларингда мушкуллар осон.
Асрлик орзулар иродангда жам,
Сенинг ижодингдир шу улуғ замон.
Сенинг ҳар сўзингда — баҳор муждаси,
Сени деган дилда қолурми гумон?
Сенинг ижодингдир шу бахт ўлкаси,
Бу боғлар мангулик кўрмагай хазон!

Асрлар учдилар сўхта ва дилхун,
Сен машъала тутдинг олис йўлларга.
Чўккан тошдай ғойиб эди бахт бурун,
Бахт калитин бердинг қадоқ қўлларга.
Оғир заҳматларинг кетмади зое,
Сўзинг — оғизларда қўшиқ ва шиор.

Чўққилар ошолдик пояма-поя,
Боримиз — мўл бўлди, йўғимиз-чи — бор...
Гўдаклар юзида гулларнинг ранги,
Қишда гунча очар даштларда баҳор.
Бу бахтга қўнолмас ўтмишнинг чанги,
Эрта, бўлғуси кун тағин беғубор.

Не-не мард қурбонлар эсда ҳали ҳам...
Чексиз Ватан — элнинг кўз қорачиғи.
Тенглар ўртасида тенг республикам —
Умр ифтихори — юрт ярашиғи!
Уфқим тонг нурида балқиганида,
Қийғос очилганда бўлиқ пахтазор,
Сойлар соҳилларга чалқиганида,
Дала — гўё қишда қирчиллама қор...
Бизга у байрамга хос кийим-кечак,
Тинчимиз бузганга — кафанлик бўлсин.
Бепоеён юртимиз тўла гул-чечак,
Яна бўстон бўлсин, чаманлик бўлсин!

Икки улуғ дарё қирғоқларида,
Саодатнинг сўлмас боғлари ёрқин.
Кенг ўлканинг яқин-узоқларида

Коммунизм тонги чоғлари ёрқин.
Сени улуғлайман, монолит партиям!
Ёруғ шу кунимиз, порлоқ эртамиз,
Тоғни кўтаролган пўлат елкамиз,
Сочи оқарса ҳам — йигит партиям!

Алл сиймога талай қиёс изладим,
Пастда қолиб кетди не-не тик қоя.
Порлоқ законгга ҳам бир мос изладим,
Не-не зукколар ҳам фақат бир соя!
Ақлинг қаршисида томчидир денгиз,
Эллар отасисан, эллар оғаси...
Даҳонг океанлардан теран ва чексиз,
Коммуна асрининг сен алп дарғаси...
Сени улуғлайман!

«Шарқ юлдузи», 1955 йил, 2-сон.

«Шарқ юлдузи» журналининг биринчи сони чиққан кунга 50 йил тўлиши муносабати билан редакция ижодий коллективини, редколлегиясини ҳамда кўп сонли журналхонларини қизғин ва чин юракдан муборакбод этамиз.

Ярим аср мобайнида «Шарқ юлдузи» саҳифаларида босилган беҳисоб, бадиий етук асарлар на фақат ўзбек халқи, балки буюк советлар мамлакати кўп миллионли ўқувчиларининг ҳам даънавий мулкига айланиб қолди.

Журналнинг қардош халқлар, шу жумладан Молдавия адабиётини тарғиб қилишга қўшаётган улкан ҳиссасини самимият билан эътироф этамиз.

Адабиётимиз сарчашмасида туриб, янги-янги таланти асарлар билан порлоқ инсоний ғояларимизни қарор топтиришда, коммунистик жамият қурилишида актив иштирок этаётган «Шарқ юлдузи» журнаliga ижодий ва ташкилотчилик ишларда улкан муваффақиятлар тилаймиз.

**Молдавия Ёзувчилар союзи
правлениеси секретари.**

* * *

Азиз дўстлар, ҳурматли журнал ходимлари!

«Шарқ юлдузи» журналининг қутлуғ 50 ёшга тўлиши муносабати билан сизларни чин дилдан табриклайман. Бу журнал сизга ҳамда унинг ўқувчиларига қанчалик азиз бўлса, менга ҳам шунчалик яқин ва қимматли. Бойси журналингиз тожик адабиётининг фаол тарғиботчиларидан биридир. Шоир ва ёзувчиларимизнинг қатор асарлари унинг саҳифаларида ёритилгани биз учун катта қувонч. Қувончимнинг яна бир сабаби, менинг мақола ва очеркларим, романларимдан парчалар «Шарқ юлдузи» орқали ўзбек китобхоналарига бориб етган.

Мен асарларимнинг ўзбек тилида дастлаб ана шу журнал орқали кенг китобхонлар оммасига етиб борганлиги билан фахрланаман.

Шонли ярим асрлик тўйини нишонлаётган «Шарқ юлдузи» журнаli бундан кейин ҳам мазмундор, ўқишли бўлиб ўз ўқувчиларини қувонтираверсин.

Журналингиз юзлаб эмас, минглаб ўқувчиларни биродарлаштириб, халқларимиз ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлаб, обрў ва эътибори янада баланд бўлаверсин!

**Жалол ИКРОМИЙ,
Тожикистон халқ ёзувчиси.**

Собир Абдулла

Кел

Изласанг, булбул, агар гул, янги бўстонимга кел,
Эски номи «Шаҳрихон чўл», бу гулистонимга кел.

Сен агар, гулшанга ошиқман — десанг, исбот
Бўстон бунёд этайлик бирга, уч, ёнимга кел.

Э, қалам аҳли, қидирсанг завқу илҳом манбаи,
Езгали дoston, бу ижод манбаим, конимга кел.

Сайр этиб дўстона суҳбатлар қилишга, дўстлар,
Янги бу гулшанда кез, шийпон — айвонимга кел.

Гул сеп, э, Собир, униб гуллар, биёбон яшнасин,
Дасталан, гуллар, безан қўлларда, меҳмонимга
кел.

«Шарқ юлдузи», 1949 йил, 7-сон,

Ўзбек совет адабиётининг отахон бадий журнали «Шарқ юлдузи»-нинг эллик йиллиги ўзбек халқи маданий ҳаётида муҳим воқеадир. «Шарқ юлдузи» журнали ўзбек миллий адабиётининг ривожига катта ташкилотчилик ролини ўйнади. Журнал ўтган давр мобайнида Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг турмуш равнақи, ўзбек наصري ва шеъриятининг ҳар томонлама юксалиши, меҳнатнинг турли кўринишларида амалга оширилган муваффақиятлар, республика маданий ҳаётида содир бўлган воқеалар, миллий санъат ютуқларини кенг кўламда акс эттириб келмоқда. Совет Иттифоқи халқлари дўстлигининг, социалистик маданият ривожининг илғор аъзоларидан бири бўлмиш ўзбек адабиёти бугун ўсиш палласида. Бунда «Шарқ юлдузи»нинг хизмати ҳам озмунча эмас. Шунингдек журнал саҳифаларида қардош республикалар адабларининг сара асарларининг босилиши миллий адабиётларнинг бир-бирини бойитишига, ҳамфикрлигининг ортишига салмоқли ҳисса бўлаётганлигини ҳам таъкидлаш керак. Биз, арман ёзувчилари, бизнинг адабиётимизга эътибор бераётгани учун журналга ташаккур изҳор қиламиз. Арман ёзувчиларининг қатор яхши асарлари ўзбек тилида илк бор худди шу «Шарқ юлдузи» саҳифаларида жаранглаган.

«Шарқ юлдузи»нинг бундан кейинги камолотида, янги ижодий юк-сакликларга кўтарилишида қалбимдан тилакдошман. Журналнинг бутун ижодий коллективига соғлиқ, бахт ва эсон-омонлик тилайман.

Вардгес ПЕТРОСЯН,
Арманистон Ёзувчилар союзи
правлениесининг биринчи секретари.

Ойдин

ДҮНДИҚДАН ҲАМ ЁШ ЭКАН

ҲИКОЯ

Ўзининг асли оти Салима бўлса ҳам, ёшлигидан уни севиб Дўндиқ қўйиб юборганлар.

Дўндиқ энди 13 дан 14 га қадам қўйди. Лекин дуркун бўлгани учун кўрган одам, албатта, 16 дан кам демасди. Унинг қоши, кўзининг попуклигини, орқада селкиллаб турган икки тутам сочининг узун ва новдадек хипча бўйига ярашиб турганини кўрган киши, «яна бир кўрай», дерди. Шунинг учун ҳам Рузвон кампир ҳар келганда: «Қизинг кундан-кун кўзга яқин бўлаётир, келинжон, эҳтиёт бўл!» деб Ҳалима опанинг юрагига гулгула солади. Ҳатто бир куни аллақачондан беш-ўнта кўзмунчоқ топиб келиб: «Мана буни Дўндиқнинг сочига тақиб қўй!»— деб енг учудагина Ҳалима опага узатди.

— Вой ўлай, ача, буни тагин Дўндиқнинг кўриб қолмасин, балога қўяди-я. Шу замоннинг қизлари ҳаммани қўйиб кўзмунчоқ тақардими?— деб Ҳалима опа кампирнинг кўнглига қараб чўнтагига солиб қўйди.

— Вой товба, она деган ҳам ўз боласидан қўрқадими?— дея кампир тескари қаради.

Ҳалима опа унинг жаҳли чиққанини сизди-да, енгилгина кулди ва:

— Ача, кела қолинг, чой тайёрладим,— деб ўзи ичкари уйга кириб кетди. Рузвон кампир ҳам кўп такаллуфланиб турмасдан икки тиззасини қўли билан ушлаб, букчайганча ҳаллослаб Ҳалима опанинг кетидан кирди. Ҳалима опа шиша идишдаги сарёғ билан қандни дастурхон устига қўйиб, яна нимагадир ичкари уйга кириб кетди. Кампир олдига тушиб кетган дока рўмол учини орқасига ташлаб, нонга қўл узата бошлади.

— Туғмай ўлай, келин, қаёққа кетдинг, чой бермасанг мен ҳеч-нарсга еёлмайман,— деб тишсизлигидан ҳасрат қилган бўлди.

Ҳалима опа катта тарелкани ҳалигилар ёнига чиқариб қўйди ва иккиси ўтириб чой ичишди...

— Ҳа, ростданам Дўндиқни чойга чақирмадингиз-ку, ё кетиб қолдими?

— Йўқ, уйда дарс тайёрлаб ўтирибди. Бўлгандан кейин ичади.

— Қоронғи ҳам тушиб қолибди-ку, болам! Мен кетай.

— Ҳа, ўтирибсиз-да! Кетганлар келяптими,— деди Ҳалима опа ўр-нидан туриб, деворда бир нарсани буради. Уй ичи кундузгидек ёриб кетди. Ўзи Дўндиқлар ўтирган уйга кириб кетди.

Уй ўртасидаги стол устига ёзилган юпқа картон қоғозга мукка тушиб қалам юргизаётган Дўндиқ бошини кўтариб онасига қаради ва индамай яна ишида давом этди. Ёнидаги шериги Аҳмад ҳам расм дафтарларини йиғиштирган бўлиб тимирскилана бошлади. Ҳалима опа:

— Қоринларинг очиб кетгандир, чойга чиқинглар,— деди-да, кўп айланишмасдан чиқиб кетди.

— Тамом,— деди Дўндиқ ишдан бошини кўтариб. Аҳмад бошда узоқроқдан синчиклаб тикилиб қаради, сўнгра яқинроқ келиб: «Хатоси бор, яхшилаб қара!» деди Дўндиққа.

— Ўзинг хато қилгандирсан!— дея жизиллай бошлади Дўндиқ ва қоғоз четидаги кераксиз қалам изларини ўчирган бўлди.

— Мана, кўрмайсанми, расмий одамдан бунинг нима фарқи бор?— деди кулиб Аҳмад.

— Ҳа, бўлмасам, гавдаси кичкинами?

— Йўқ.

— Озгинми?

— Йўқ, бадан тарбиячининг каттакон, семиз бўлиши шарт эмас.

— Бўлмаса нима-да, айта қолсанг бўлмайдими, одамни хит қилмай,— деб Дўндиқ бир оз қизишиб ҳам олди.

— Рассом бўладиган бўлсанг, ўзинг топ хатосини.

— Қўл, оёғи жойида эмасми?

— Йўқ.

— Кифти торми?

— Йўқ.

— Хўб бўлмаса,— деди Дўндиқ ва жаҳл аралаш кулиб Аҳмадга қаради.

— Топишга юрагинг чидамай ётибди-а?— деди Аҳмад.

— Ҳамманинг юраги сеникига ўхшаган дарёми?

— Мана қараб тур, мен ҳозир бадан тарбия қиламан, сен менинг қўлларимга қара!— деди-да, Аҳмад енгларини шимариб ҳаракатга тушди. Дўндиқ бир расмга, бир Аҳмадга тикилди ва бирдан: «Топдим, топдим, бўлди»,— деб шовқин солиб юборди. Аҳмад ҳаракатдан тўхтади.

— Мускуллари кўрсатилмаган экан. Шунинг учун хунук турган экан,— дея севинганидан чапак чалиб, энтикиб-энтикиб нафас олди Дўндиқ. Дарров қўлига қалам олиб, яна мукка тушди. Аҳмад ёнида туриб унга ёрдамлашди.

— Хўб расм бўлдими, Аҳмад!— деди Дўндиқ қоғозни юқори кўтариб.

— У кунги ҳисобга ўхшаб эртага бунга ҳам аъло оламиз,— деди Аҳмад севинган бўлиб. Иккиси ўз ҳолларича расмга қараб хаҳолашиб кулишди. Уйнинг ўртасида сакрашди. Буларнинг товушидан хавотир бўлиб, югургилаб кирган Ҳалима опа эшик олдида тўхтаб қолди.

— Ойижон, бунга қаранг, қандай чиройли киши бўлди. Қўлларининг туришини, коптогини қаранг. Худди отилай деб турибди, а?

Иккаласи расмнинг икки четидан ушлаб деворга қоқиб қўйдилар ва Ҳалима опа кетидан чиқиб кетдилар.

Дўндиқ Рузвон кампирни жуда яхши кўрарди. Айниқса унинг кечалари айтиб берадиган «афанди» ва узун-узун чўпчакларини севарди. Шунинг учун кампирни кўриши билан: «Вой, ачажон, қачон келдингиз?»— деб бўйнидан қучоқлаб кўришди. Аҳмад ҳайрон бўлиб, эшик олдида қараб қолди. Кетмоқчи бўлиб ғимирлай бошлаган эди. Ҳалима опа қўймай чойга ўтказди. Дўндиқ чой қуйиш билан овора эди, онаси тағин нимагадир ҳовли томон юрди. Рузвон кампир зарур иши бор одамдай Ҳалима опани тўхтатиб, секингина қулоғига шивирлади:

— Эшитдим, ҳа, эшитдим,— деди Дўндиқ пиёладаги чойни ерга қўйиб.

— Туғмай ўлай, нимани эшитдинг?— деди кампир.

— Вой, гапингиз ҳам бор бўлсин, ҳали ёш-ку,— деди қаддини кўтариб Ҳалима опа.

— Нега ёш бўлади. Биз бундай вақтимизда катта хотин бўлиб қолган эдик,— деди кампир.

— Ундан кўра ўшани айтиб беринг ача, неча ёшингизда эрга теккансиз?

— Қўй, сўраб нима қиласан, болам, ёш эдим,— деб хафсаласизлик билан жавоб берди кампир.

— Жон ача, гапириб беринг!

— Туғмай ўлай, бир нарса қулоғингга чалинса, ҳеч қўймайсан,— дея бир-икки туфугини ютди-да, сўзлай бошлади.— Бир куни эрталаб уйғониб кўзимни очсам, ҳовлида кимдир шитир-шитир қилиб юрибди. Дарров бошимни кўрпага буркадим. Юрагим гурс-гурс ўйнай бошлади. Хаёлимда худди биров бошимга келаётганга ўхшади. Лекин шитирлаган товуш ҳамон бир жойдан келарди. Кейин секин кўрпа тагидан мўраладим. Қарасам, онам бошини юваётган экан.

— Ойи!— дедим кўрқиб бошимни кўтариб.

— Тура қол, болам, сенинг ҳам бош-кўзларингни ювиб қўйай. Кундузи қўлим тегмайди,— деди. Лекин бу гап менга ёқмади. Бошимни буркаб ухлаган киши бўлиб ётавердим. Шундай бўлса ҳам онам кўярда-қўймай турғизди. Кун ёриши биланоқ қариндош-уруғлар йиғилишаверди. Баъзиси паранжисини қўяр-қўймак самоварга олов сола бошлади. Баъзиси қўлига супурги олиб, ҳовли супура кетди. Кампир ошхона тепасига чиқиб олиб, «тап-тап» ун элашга ўтирди. Ишқилиб, ҳар ким ўзига яраша иш топиб олди. Мен уйдаги кўрпачаларни (бизда оз бўлгани учун қўшнилардан ҳам олиб чиққан эканлар) ташқарига ташийвердим. Билдимки, бизнинг уйимизда бир йиғин бўлади. Одатда жума кунлари дадам гап берганда шундай ҳаракат бошланарди. Лекин акамнинг: «Домладан сўраб келаман»,— деб кетганидан биламанки, бугун жума эмас.

Бирпасда ташқарида ҳам эркаклар кўпайиб қолди. Ташқарида қилинган жой қўшнимизнинг ҳовлиси эди. Унинг устунига сақич ёпиштирилган экан, шунга кўзим тушиши билан бориб кўчираётган эдим, дадам чақириб қолди: «Қизим, энди ташқарига чиқма, уят бўлади»,— деди. Бундай гапни биринчи марта эшитганим учун юрагим шиф этиб кетди. Худди бир нарсадан маҳрум этилгандек маъюсланиб ерга қараганимча уйга кириб кетдим. Лекин юрак қурғур чидамади, яна шата-лоқ отиб, дастёрчилигимни қилавердим. Баъзан ташқари эшикдан бориб мўралаб ҳам қарардим. Пешин бўлиб қолибди шекилли, масжиддан чиққан имомпочамлар ҳам маҳалла халқи билан қатор-қатор бўлиб келишаверди.

Баркашда қатлама, саватда қовурма чучвара, дастурхонда кулчалар кўтариб келган болалар бирпас дамларини олгандан кейин, «Юринглар, томда томоша кўрамиз», деб дувурлашиб томга қўйилган шотидан чиқиб кетдилар. Мен ҳам кетларидан чиқдим. Узимга яқин ўртоқларим билан томма-том сакрашиб, кўчада келаётган тўйни кўра бошладик.

— Вой анов туянинг бўталоғини қаранглар!— деб қаттиқроқ қичқириб юбордим. Отам кўчанинг четида қўл қовуштириб келганларни кутиб турган экан, ялт этиб менга қараб қўйди. Мен бошимни тортидим-у, лекин яна бошқа нарсаларни ҳам кўрсатавердим. Отам уйга кириб онамни йўлакка чақириб олди-да: «Падарлаънати, қизингга қарасанг бўлмайдами, ҳаммасининг рўпарасида юрибди, тоза шарманда қилдиларинг-ку!» деб ғудунглаб чиқиб кетди.

— Вой ўлақолсам гўрга, билмай қолибман,— деди онам. Мен буларнинг товушини эшитишим билан дарров бўғот тагига беркиндим. Онам шотининг тепасига чиқди-да, «Рузвон, ҳой Рузвон ўлгур», деб бўғиқ товуш билан чақирди. Мен бошда индамай биқиниб турдим, кейин товуш бердим.

— Бери кел, қизи тушкур!— деди муштини кўрсатиб. Мен кўрқиб, секингина онамнинг олдига келдим. Биз пастга тушгунча отам яна

йўлакка келиб кўзларини олайтириб турибди. Мен унинг башарасига бир қарадим-да, дарров кўзимни ерга олдим.

— Саригул, буни бир арғимчоқда учиргин!— деб отам Саригул чечага қаради ва имо билан подвални кўрсатди.

— Тўйни томоша қилдик, дедингизми ҳали!— деди Дўндиқ Рувзон кампирнинг юзига тикилиб. «Ҳа» деган бўлиб бошини силкитди кампир.

— У тўй кимники эди?

— Туғмай ўлай, сени. Тўхтаб турмайсанми гапириб бўлгунимча. Бунақа, гапни бўлаверсанг айтмай қўяман,— деди-да, кампир бир оз тўхтаб турди.

— Йўқ, гапирмайман жим ўтираман,— деб Дўндиқ кампирга яна ҳам яқинлашиб ўтирди:

— Саригул чеча, ер уй (подвал)га шолча солди. Устидан бир парча пўстакни ташлади. Кейин бурчакда ётган ола арқонни олиб, ўртадаги хари орасидан ўтказиб арғимчоқ солди. Менинг қўлимдан етаклаб арғимчоққа ўтқазди. Устимда қораластик нимчам бор эди. Шунинг тугмачасини солмоқчи бўлиб тимирскилади. Бунга менинг ғашим келиб, қўлини силтаб ташладим. Сўнгра камзулимнинг барини ўраб олдим.

— Вой, вой, чироғимой, ҳали бола экансангўй,— деб паст лабини тишлади. Мен ҳеч нарса тушунмадим.

— Арғимчоқни итаринг-да, чеча!— деб башарасига тикилдим. У ичида алланима балоларни гуврана-гуврана арғимчоқни итара бошлади. Бир маҳал битта патнисда чучвара, қатлама кўтариб онам келиб қолди.

— Онанг ўргилсин, ойпопугим,— дея келиб пешонамдан ўпди, қўлимга думлик учта попук қанд берди. Кейин кўзига жиқ-жиқ ёш олиб, орқасига қарай-қарай чиқиб кетди. Попукни шимиб ўтириб мудрай бошлабман шекилли, чечам қўлтиғимдан кўтарди-да, пўстакнинг бир чеккасини буклаб мени ётқизди. Бир маҳал кўзимни очсам, тепамда уч-тўртта хотин турибди.

— Тура қол, кийимларингни кийгин, ҳали замон домлапochам ҳам келиб қоладилар,— деди холам. Мен яна ҳеч нарса англамадим. Битта обдастада сув келтириб, юз-қўлларимни ювдирдилар. Эгнимга оқ дока қўйлак, оқ банорас нимча кийгизиб, бошимдаги дўппим ўрнига оқ дока рўмол ўратдилар. Бирпасда қандайдир қизил алвон паранжи топиб келиб ёпинтирдилар. Икки қўлтиғимдан кўтариб, судрагандек қилиб, ер уй зинасининг тагига олиб бордилар. Ҳовлида чалаётган сурнай тўхтади. Домла-имомлар зинанинг ёнига келиб, никоҳ ўқиб кетдилар. Бирпасда хотинлар чуғур-чуғур бўлиб қолишди.

— Қани, тезроқ бўлинглар, арава қараб қолди,— деб йўлакдан эркак кишининг товуши келди. Шундан кейин мени олиб кетмоқчи бўлиб келаётганларини пайқаб қолдим-да, товушимнинг борича шовқин солиб йиғлайвердим. Хотинлар ҳар тарафдан овута бошладилар. Жуда бўлмагандан кейин уришдилар. Товушим бир оз пасайган бўлса ҳам, ўзим пўстакка маҳкам ёпишиб олган эдим. Хаёлимда пўстакдан мени ажратиб ололмайдиганга ўхшардилар. Йўқ, бўлмади. Биттаси келди-да, пўстак билан қўшиб азот кўтариб, аравага солди. Шундан кейин кучимнинг ҳеч нарсага етолмаслигини билиб, шилқ этиб тушдим.

— Ушанда қочиб кетмадингизми?— деди шошиб-пишиб Дўндиқ

— Қочиб қайси гўрга борардим!

— Ҳукуматга айтсангиз-ку, қутқариб оларди.

— Ёй, болалигинг бор бўлсин, Дўндиқ,— деди Ҳалима опа кулиб.

Дўндиқ у давр бошқа эканлигини дарров фаҳмлаб қолди-да: «Бечора ачам-эй» деб Аҳмадга қаради. Аҳмад жуда ҳайрон бўлиб, нима дейишини ҳам билмай қолганди.

— Ача, ўшанда неча ёшда эдингиз?

— Туғмай ўлай сени, кирган бўлсам ўн бирга киргандирман, ундан ортиқ эмас эдим.

— Вой!..— деди Дўндиқ ва устма-уст савол бераверди.

— Неча йилдан кейин туғдингиз?

— Оҳ... болам-а! Қошки эди туққан бўлсам, туғмай ҳасратда ўтдим-ку, болам!— деб кўзига жиқ-жиқ ёш олди кампир. Дўндиқ бу саволни берганидан пушаймон бўлиб жим қолди. Бошқалар ҳам сўзсиз қолдилар. Бу жимликни фақат девордаги соатнинг ўн марта жинғирлашигина бузди.

— Ҳа, майли, кета қолсин, сен ҳам эртароқ ёт, эртага мактабга кечикиб қолманглар,— дея Аҳмадни кузатмоқчи бўлиб, Ҳалима опа ҳам ўрнидан турди. Дўндиқ онаси билан бирга чиқиб, Аҳмадни кўчага қадар кузатиб қўйди.

«Совет адабиёти», 1935 йил, 11—12-сонлар.

Ҳурматли ўртоқлар! Сизларни ҳаммамиз учун сеvimли бўлган «Шарқ юлдузи» журнаlining шонли юбилеи билан чин кўнгилдан табриклайман. Журнал мана ярим асрдирки, ҳамиша совет шарқи адабий-бадий тафаккурининг олдинги сафларида келмоқда. Миллионлаб ўқувчилар нафақат истеъдодли ўзбек адибларининг асарлари билан, шунингдек, кўпмиллатли совет адабиётининг ёрқин намуналари билан ҳам дастлаб унинг саҳифалари орқали танишмоқдалар. «Шарқ юлдузи»— уни таржимонсиз ўқий оладиган— биз туркман ўқувчиларининг ўз журналимиз бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади. Демак, журналнинг юбилеи бизнинг ҳам байрамимиз. Қадрдон журналимизнинг бундан буён ҳам адабиётимизнинг дўстлик ва қадрдошлик байроғини баланд кўтариб, гуманизм ва ҳаққониятнинг улуғ ғояларини тарғиб этишида муваффақиятлар тилайман. Редакция ходимларига эса мустаҳкам соғлиқ ва ижодий қувончлар истайман.

Тошли ҚУРБОНОВ,
Туркменистон Ёзувчилар союзи
прավленийсининг раиси.

* * *

Журналнинг ярим асрлик юбилеи билан унинг ҳурматли коллективини чин юракдан қизғин табриклайман! Журнал ижодий ходимларининг барчасига совет адабиётида қилган энг яхши асарларни тарғиб қилиш борасидаги ишларида катта қувончли муваффақиятлар тилайман.

Хидир ДЕРЯЕВ,
Туркменистон халқ ёзувчиси.

Султон Жўра

Қанотли ўлка

«Осмондаги самолёт,
Қанотингни пастлаб ўт,
Қанотингга хат боғлай,
Кремлга ташлаб ўт».

(Халқ кўшиғи)

Кремлдир
Ҳаёт, нур берган.
Зар қанотли ўлкам қалбига.
Фақат улуғ Ленин ҳар шунқорнинг
Оталарча етган қадрига!
Унинг номи қайта учирди
Икарларни...
У ном билан учганда бизни
Қор бўронлар йиқитолармиди!
У ном — бизни учирган қанот,
У ном билан тикланди қомат.
У ном — қутбга бахш этди ҳаёт,
У ном — бахтнинг ўзи ниҳоят,
У ном билан ҳатто қутбда
Тўрт мард қилди жанг, истиқомат,
У ном — маёқ узоқ сафарда,
У ном — байроқ енгиш — зафарда!
Биз у номни севганимиздай,
У севарди ҳар шунқорини.
У ном билан айланажакмиз
Бир кундаёқ зўр ер шарини!..

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»,
1939 йил, 3-сон.

Шоир Омон Матжон томонидан ўзбек тилига таржима қилинган поэмам — «Сантьяго кабутари»ни ўз саҳифасида чоп қилган «Шарқ юлдузи» журналинини табриклардан ғоят бахтиёрман. У менинг кабутаримга ўзбек замини узра парвоз қилиш учун қанот бахш этди.

Евгений ЕВТУШЕНКО.

Фозил Йўлдош ўғли

Октябрь ~ қуёш

ДОСТОНДАН ПАРЧА

Қачон бизга Октябрь куни етди,
Қайғу-туман халқнинг бошидан кетди...
Ишчи-деҳқон бериб қўлини қўлга,
Тамға бўлди бизга ўроқ ҳам болға.
Камбағал деҳқон ҳам батрак, работчи,
Жаҳонга кетгандир буларнинг кучи.
Партия йўлидан булар бордилар,
Душманни қийратиб ерга урдилар.
Коммунистик партиям жуда мустаҳкам,
Курашда чиниққан, енгилмас, маҳкам...
Совет ҳукумати улуғ бир давлат,
Дўст бўлиб яшайди юзларча миллат.
Элни иноқ этган улуғ партиям,
Халқлардан хабардор ҳар минут, ҳар дам.
Мен ҳам бахтим билан яшамоқдаман,
Қари эмас, балки ёшармоқдаман.
Кундан-кунга бўлди мартабам баланд,
Советнинг ёшлари менгадир фарзанд.
Иқболим баланддир, сийлайди элим,
Шоду ҳуррам бўлиб очилган дилим.
Қўлим тўлиб, киссам тўлиб пул кўрдим,
Ҳар қадамда бир очилган гул кўрдим.
Хаёлдаги боғ-бўстонга етишдим,
Ҳақиқатли гулистонга эришдим...
Саксон ёш эмасман, ўттиз икки ёш,
Ешимни ёшартди Октябрь — қуёш!

«Шарқ юлдузи», 1977 йил, 11-сон.

Ранг-баранг жанрларда ёзилган, юзлаб ва минглаб ажойиб асарларнинг китобхонлар кўнгил мулкидан жой олишига йўлланма берган журналингизни қутлуғ 50 йиллиги билан чин юракдан табриклайман.

Журналингиз саҳифаларида тожик совет адабиёти сўз усталарининг асарларини чоп этиш анъанага айланиб қолганини қувонч билан таъкидлайман.

Қадрли дўстлар, сизларнинг кўп миллатли совет адабиётининг бахт-саодати йўлидаги шарафли меҳнатингизга, чинакам бадийи кашфиётлар яратиш борасидаги изланишларингизга яна бир бор янги ижодий парвозлар тилайман.

Мўмин ҚАНОАТ,
Тожикистон Ёзувчилар союзи
правлениесининг биринчи секретари.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» — МЕНИНГ ҲАЁТИМДА

Сарвар Азимов

ШОДА-ШОДА ЙИЛЛАР МЕҲНАТИ

Одам боласи пешонаси учун Улуғ Октябрь ғалабаси кунларида, социализм билан коммунизм ғоялари тантанаси йилларида яшашнинг ўзи бир бахт. Лекин фақат яшаш — тирикчилик кечирининг ўзгинаси — ёрти ният, кемтик тақдир. Бу ҳаммага аён нарса.

«Революция жангчиси», «Инқилоб жарчиси», «Совет кишиси», «Коммунист» сингари чақмоқ тушунчаларга лойиқ бўларни истаган одам боласи мардлар майдонида жавлон уриб жасорат кўрсатмоғи керак; Ватан ва Халқ, Ленин ва Партия камоли билан жамолини кўзқорачиғидан ҳам азиз тутмоғи шарт; онаизори ва дилкаш халқини нечоғлиқ ардоқласа, қардош ва маслақдош халқларни шучоғлик меҳригиё гулига ўрамоғи лозим; жаҳон афкор-оммасининг тинчлик, ҳуррият учун кураш ва социалистик истиқболига имон келтириш зарур. Қисқаси, одамлар нақши, меҳнат заршуноси, санъат заҳматкаши, ҳаёт, айниқса, коммунистик келажак жонкуяр яратувчиси бўлмоқ учун яшай билган одам бўласиёқ ўзига, оиласига, жамиятга, башариятга бир бутун бахт келтириши мумкин. Бу ҳам барчага аён нарса.

Доҳий В. И. Ленин қанотида туриб, пролетариат адабиётига, совет халқлари адабиётига асос солган Максим Горький ана шундай одам эди. Унинг сафдош ва издошлари В. Маяковский, Якуб Колас, Павло Тичина, Садриддин Айний, Ян Райнис, Ҳамза Ҳакимзода, Самад Вурғун, Мухтор Аvezов ва Берди Кербобоевлар ана шундай ижодкорлардан бўлишган. Кўпни кўрган бу валломатлар бошлаб берган умумсовет адабиёти, жумладан ўзбек совет адабиётининг юксалишида икки тарихий ҳодиса аҳамияти бениҳоядир. Бири: ВКП(б) Марказий Комитетининг 1932 йил 23 апрелда эълон қилинган «Адабий-бадий ташкилотларни қайта тузиш ҳақида»ги қарори. Иккинчиси: 1934 йил августда, Москвамизда ўтган Совет ёзувчиларининг Бутуниттифоқ биринчи съезди. Натижада тамомила истисно олам — Совет Иттифоқи Ёзувчилар союзи ва унинг республикалардаги уюшмалари ташкил этилди. Янги жамиятнинг янги адабиётини яратиш соҳасидаги партиямиз продаси ва каромати ана шундай ифода топган эди. Қойил!

Ўз тарихини 1932 йилдан бошлаган «Шарқ юлдузи» журналимиз ҳам ўша тансиқ давр нишонасидир. Энди эллик йиллик умри бор. Шода-шода йиллар меҳнатини елкасида кўтаргани, Ленин кўрсатган йўлдан бориб, адабиёт ва санъатимизга, фан ва маданиятимизга, сиёсат ва амалиятимизга, яъники халқимизга садоқат билан хизмат қилгани учун ҳам «Шарқ юлдузи» журналининг ғалабалари катта, чин.

«Вайроналардан қайта тикланган, юсак даражада ривожланган индустрия ва катта фан шаҳри, — деган эдилар Леонид Ильич Брежнев яқинда, Тошкентда сўзлаган нутқларида, — улкан маданият марказларидан бири, ёзувчилар ва кинематографиячиларнинг энг катта жаҳон

анжуманлари ўтказиладиган жойи бўлмиш Тошкент СССР халқлари қардошлиги ва дўстлигининг инсон қўли билан бунёд этилган рамзи, иттифоқдош республикаларнинг пойтахтлари туркумида Шарқ юлдузи каби порлаб турибди. Ўзбек халқининг кўп асрлик тарихида шонли саҳифалар озмунча эмас. АММО, ЎРТОҚЛАР, УНИНГ РИВОЖИДАГИ ОЛТИН ДАВР ЎТМИШДА ЭМАС, БАЛКИ ҲОЗИРГИ КУНДА ВА КЕ-ЛАЖАКДАДИР».

Бу ақлда бир дунё маъно бор. Фикрни чархлаш, тер тўкиб меҳнат қилиш, ишонч ва фидокорлик билан ҳаёт кечириш керак экан.. Ўзбекистон ёзувчиларининг, «Шарқ юлдузи» журналининг бундан кейин ҳам шу йўлдан бормоғига шак-шубҳа бўлмас деб ўйлайман.

Адабиётимиз, ижодимиз янги уфқларни қучишга ҳозир. «Шарқ юлдузи»дек умри азиз журналимиз ҳам йигит белини маҳкам боғлаб, коммунизм сафарига отланмоқда. Оқ йўл!

Тошкент, 1982 йилнинг 23 апрели.

Эркин Воҳидов

НУРАИ ЮЛДУЗ

1954 йил. Сира ёдимдан чиқмайди. Ўшанда тўққизинчи синф ўқувчиси эдим. Менинг илк шеърим машқларимдан бири «МГУга» номи билан «Шарқ юлдузи»да босилиб чиқди. Ўша кунлардаги қувончимни таърифлашга сўз камлик қилади. Синфдошларим, тўгаракдошларим олдида гердайиб юрганларим, журнал сотилаётган дўконлар олдидан кетолмай турганларим, мен билан сўрашган ҳар бир катта-кичикнинг оғзини пойлаганим, «Шеърингни ўқидим», деган сўзини эшитганда ич-ичимдан яйраганимни эсдан чиқаролмайман. Хаёлимда ўша кунларда олам менинг шеъримни ўқир, у билан яшар эди.

«Минглаб шогирдларинг севиб
ардоқлаб
Фан қўйнига чорлаб, кенг очиб бағрин
Ленинские Горида азамат тоғдай
МГУ булутларга бўй чўзмиш мағрур».

Ҳозир ўйласам, бу андак ибтидоий, андак баландпарвоз, лекин ёш юракнинг содда ва самимий хаёлларини ифода қилган шеър менинг адабиётга қўйган биринчи қадамим экан. Орадан йигирма йил вақт ўтиб профессор Лазиз Қажумов «Замондошлар» китобида шундай сўзларни ёзди: Мен уни мактабда ўқиб юрган вақтидан бери, «Шарқ юлдузи»да «МГУга» номли шеъри босилган пайтдан бери биламан».

Менга мактаб миқёсидаги шуҳрат билан «Комсомолец» фотоаппарати, «қурбақа» пероли авторучка ҳадея этган илк қадам — «Шарқ юлдузи» билан илк авторлик танишувим шундай бўлган.

1960 йил. Тошкент Давлат университетининг сўнгги курсида ўқиб турган вақтимда «Шарқ юлдузи»да В. И. Лениннинг ёшлик йилларига бағишланган «Буюк ҳаёт тонги» номли дostonим босилди.

Бу ҳодиса ҳаётимда унутилмас янги саҳифа очди. Ўша кунларда «Совет Ўзбекистони»да шоир Туроб Тўланинг «Шарқ юлдузи»ни варақлаб мақоласи босилди. Номдор шоир бир студент боланинг илк дostonига истеъдод соҳибига хос танглик билан юксак баҳо берди.

Мана бугун орадан кўп йиллар ўтиб хаёл қилсам, «Шарқ юлдузи» мен учун ҳам бешик, ҳам дорилфунун бўлибди. Шу азиз ва қадрдон журнал саҳифаларида Ғафур Ғулумдан тортиб то Абдулла Ориповгача, Ойбекдан тортиб Ўткир Ҳошимовгача устозларим, дўстларим ижодидан

бахраманд бўлдим, шу муборак саҳифалар неча авлод ўзбек ижодкорлари қатори менинг тенгдошларим учун ҳам мушоира ва мубоҳаса майдони бўлди.

Бугунда «Шарқ юлдузи» «Ёшлик» журнали тимсолида ўзининг «ука-сига» эга. Барча ёшларнинг умиди шуки, «ука» ҳам «ака»га муносиб, элга сеvimли журнал бўлади.

Қадрдон журналимиз қутлуғ ёшга тўлган кунда шогирдлик таъзими ва миннатдорчилиги билан шундай дегим келади: «Шарқ юлдузи», сен бизнинг кўз тиккан юлдузимизсан. Доимо баланд бўл, доимо ёруғ бўл. Ижод уфқида ҳамиша балқиб тур. Фақат ёш шоир, ёзувчиларга юлдуз қадар йироқ бўлма. Ўзинг юлдуз бўлсанг ҳам, бағринг осмон, меҳринг офтоб бўлсин.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» — МЕНИНГ ҲАЕТИМДА

БЕЛНИ МАҲКАМ БОҒЛАЙЛИК

Кўпчилик «Шарқ юлдузи»ни иккита муқованинг ичидаги шеър, ҳикоя ва роман деб тушунса, биз унинг бундан кўра кўп жиҳатларидан хабаримиз бор. Коллективини, коллективининг иш жараёнларини, адабий алоқаларини, дўстларини, режаларини ҳам биламиз. Уларда иштирок ҳам этамиз.

Ўз навбатида хўжалигимиздаги баъзи муаммоларни ҳал қилишда унинг маслаҳатига борамиз. Правлениемизнинг йиғилишларида журналнинг вакиллари иштирок этадилар. «Шарқ юлдузи» правлениемиз мажлисларининг ҳамишалик фахрий аъзосидир.

Илғор колхозчиларимиз, кундалик юмушларимиз, келажак планларимизни журнал коллективи беш қўлдек билади. Уларни ўз саҳифаларида, радио ва газеталарда доимо ёритиб боришга ёрдам беради.

Оталиқ муносабатларимизнинг натижаси ўлароқ, колхозимиздан чиққан адабиёт ва журналистиканинг ёш ихлосмандлари ҳам Тошкентда кимга учрашаман, деган саволларсиз ҳеч тортинмай, тўппа-тўғри «Шарқ юлдузи»нинг коллективига кириб бораверадилар. Ёшларимиздан бир нечасининг қалами қайралишида, илк асарларининг катта матбуот юзини кўришида журнал ходимларининг улкан ёрдами теккан.

Колхозимиз кутубхонасида «Шарқ юлдузи» журнали очиб берган каттагина бўлим мавжуд бўлиб, доимо кенгайиб бормоқда. Бу бўлим биз учун жуда қимматли. Чунки, унда сеvimкли ёзувчиларимиз, шоир ва олимларимизнинг дастхатлари битилган китоблар сақланади. Бундай кутубхонага эга бўлиш эса, колхозчиларимиз қалбига ажиб бир сурур бахш этади.

Журналга Иттифоқимизнинг турли бурчакларидан, чет эллардан ёзувчилар, маданият арбоблари меҳмонга келиб турадилар. Улар бизларнинг ҳам меҳмонимиздирлар. Меҳмонлар билан бўладиган адабий учрашувлар деҳқон ва механизаторларимизга олам-олам қувонч, янги-янги зафарлар эгаллашда қувват бахш этади.

Умуман олганда, адабиётимизнинг кўзгуси — «Шарқ юлдузи» билан оталиқ алоқаларимиздан жуда фахрланамиз. Биз — моддий неъмат яратаётган кишилар учун маънавий бойлик яратувчилар билан яқиндан танишлигимизни қанчалик қадрлашимизни сиз тасаввур қилолмайсиз. Бу — гўзалликнинг, гўзалликнинг яратилиш дунёсига биз учун мисоли бир дарчадир. Бундан биз мароқланамиз, дилларимиз қувват олади.

«Шарқ юлдузи»нинг тўйи бизнинг ҳам тўйимиздир. Бу тантана муносабати билан ҳали кўп яхши истаклар билдирилади. Уларнинг аксари эса, келажакда аванс сифатида ҳам бўлади. Белни маҳкам боғлайлик!

Тошкент область, Оққўрғон район,
«Ҳамид Олимжон» номли колхоз
аъзоларининг махсус мажлисида
қабул қилинди.

Мирмуҳсин,

Ўзбекистон халқ ёзувчиси

АДАБИЁТИМИЗ КЎЗГУСИ

«Шарқ юлдузи» қутлуғ эллик ёшга тўлди. Бир шеъримда, юртимни менинг кўзим билан кўрсинлар, деган эдим. Худди шундай, гўзал журналимиз камолу жамолини менинг кўзим билан кўрсинлар! Эллик йил ичида «Шарқ юлдузи» қанча йўл босди — ўзбек адабиётида яратилган муҳим асарларнинг деярлик барчаси даставвал шу журнал саҳифасида юз очди. Ярим аср, бу ҳазилакам гап эмас!

Партиямиз ҳаммавақт халқ билан бирга бўлиш, халқимиз дидига мос, халқ қаҳрамонликларини улуғлайдиган асарлар ёзишни таъкидлаб келмоқда. Пўрсилдоқ «асар»у ғалат, бир томонлама мақолаларнинг умри қисқа. Журнал ўз фаолиятида бадий маҳорат учун курашиб келган, жўн ва халтуранинг муаллифлари ҳужумидан ҳеч қачон ҳайиққан эмас, чунки катта талант эгалари — адабиётнинг оқсоқоллари ҳамма вақт бу журнал ҳайъатида туриб, ҳимоя қилганлар, уни яна ҳам яхшилаш учун курашганлар. Ёзувчилар союзимиз яна кучга тўлиб, яхши ишлар қилмоқда. Соғ танда соғлом ақл.

Пахтакор ишни дўндирса минбарга чиқади, ишни дўндирилмаса, сурбетлик қилмайди, минбардан ўкирмайди. Адабий танқидчи ҳам самимий ҳамда адабиётни севиб, ёрдам бериб ҳар қанча танқид қилса ботмайди. Озгина шахсиятга бордимиз, у туҳмат йўлига ўтиб олади.

Биз пахтакорлар ёнида бўламиз, ёзамиз, шеър ўқиймиз. Ҳар қалай кўмаклашамиз. Биз заводга, қурилишга борамиз, ёзамиз, шеър ўқиймиз. Меҳмон ҳам бўламиз, дардлашамиз. Илдизимиз ўша ёққа қараб отган, яъни халқ ичида бизнинг ҳамма илдизларимиз. Агар бормасак, ишламасак, пахтакор билан саратонда бир пиёла чой ичмасак, биз ундан ажралсак, илдизимиз қурийди. Илдизи халқ ичига кирмаган санъаткорнинг ҳолига вой! Бугун бўлмаса эртага қурийди.

Меҳнат аҳли ичида бўлган ёзувчи доимо камол топади. Бунга ҳеч ким шак келтиролмайди. Севикли журналимиз «Шарқ юлдузи» ҳам шундай, у ўз фаолиятида мутлақо халқ ҳаётидан ажралиб қолган эмас. Журнал саҳифаларида кишиларга завқ берувчи асарлар босилишни керак. Биз, илгари ҳам такрорлаганимиздек, товуқ олдин пайдо бўлганми, тухум олдин пайдо бўлганми... деган мужмал «проблема» тўғрисида эмас, балки адабиётимизнинг юксалиши, маҳорат ва бадий тил ҳақидаги масалалар хусусида чуқурроқ гаплашишимиз керак.

Адабиёт — катта ва мураккаб жараён. Совет адабиётимизнинг ажралмас бир қисми, гуллаб-яшнаган чаманларидан бири — ўзбек совет адабиётидир. Бу, жонажон адабиёт бахтини кўролмаган ғоявий душманларнинг кўзи тешилсин! Адабиётимизнинг донғи, тараққийси, камолида «Шарқ юлдузи»нинг хизматлари катта. Бугун, унинг шонли ярим асрлик фаолиятида «Шарқ юлдузи»мизга юлдузлар умрини тилаймиз, қуёшдан нур олиб, порлайверсин!

ЙЎЛДОШИМИЗ

ЎЗБЕК совет адабиётининг деярли ҳамма авлодларига мансуб ёзувчилар ўз таржимаи ҳолларида «Шарқ юлдузи»ни, албатта ва ҳатто бир неча марта тилга оладилар. Бу журнал ҳамиша адабиётимиз билан, ўзимиз билан ёнма-ён қадамлаб, бирга ўсиб-улғайди. Ярим асрдан бери адабиётимизнинг ўсиш босқичларига, бутун ижодий йўлимизга кўзгу, холис гувоҳ, мададкор ва энг яқин маслаҳатчи бўлиб келди.

Мен шу билан фахрланаманки, бутун ижодий ҳаётим қадрдон журналимиз билан бевосита боғлиқ бўлди. Энг биринчи шеърларим 1938 йили (у вақт журнал «Совет адабиёти» деб аталар эди) шу журнал саҳифаларида устозим Амин Умарий таҳририда босилиб чиққан. Урушдан кейин эса журнал аппаратида ўзим ишладим. Алоҳида фахр билан эслайман: бу ишга мен ҳурматли Шароф Рашидович Рашидов таклифи ва топшириғи билан келган эдим. Ушандан буён журналда гоҳ бўлим мудири ва масъул секретарь, гоҳ бош муҳаррир ва редколлегия аъзоси бўлиб хизмат қилдим, автор сифатида иштирок этдим, асарларим ҳақидаги пасту баланд фикрлар шу журнал саҳифаларида чиқди. Хуллас, ниҳоятда қадрдон бўлиб қолганмиз.

Энг муҳими, албатта, журналимизнинг бизга кўрсатган устозлиги. Бир неча минг нусхада юпқагина бўлиб чиққан вақтларида ҳам, қалин бўлиб бир неча юз минг нусхада чиқаётган ҳозирги пайтда ҳам «Шарқ юлдузи» бизга ҳамиша навқирон йўлдош ва устоз. У ҳамма вақт адабиётнинг ва ҳар бир асаримизнинг ленинча партиявийлиги, халқчиллиги, юксак бадийлиги ҳақидаги партия ғамхўрлигининг биз учун энг конкрет ифодаси бўлиб келди. Коммунистик партиянинг бадий ижод ҳақидаги қарорлари, партиямиз съездларининг адабиёт ҳақидаги кўрсатмаларини тарғиб қилиш ва амалда жорий этишда Союзимизнинг асосий адабий органи биз билан ҳамиша бақамти ҳамкорлик қилди. Ёзувчиларнинг халқ ҳаёти билан алоқаларини мустаҳкамлашда, талабчанликни, профессионал маҳоратни оширишда актив ёрдамлашди. Совет матбуотининг ленинча принципларига изчил содиқ бўлган журналимиз айниқса долзарб муаммоли публицистик жанрларнинг, бадий очерк ва ҳужжатли қиссалар, қайноқ халқ ҳаётига актив аралашувчи ихчам жанрларнинг тараққий этишига катта ҳисса қўшди.

«Шарқ юлдузи» ўз номига яраша, ҳамма вақт адабиётда юксак ғояларнинг байроқдори бўлиб келмоқда. У кўп миллатли совет адабиётининг барча тарихий тажрибаларини, илғор тенденцияларини, дўстлик ва интернационализм ғояларини тарғиб қилиб келади. Бу фазилатлар адабиётимизнинг энг яхши асарларига хосдир. Ойбек, Ғафур Ғуллом, Ҳамид Олимжон, Абдулла Қаҳҳор, Шароф Рашидов, Яшин, Мақсуд Шайхзода, Уйғун, Зулфия, Миртемир, Назир Сафаровларнинг асосий асарлари аввало «Шарқ юлдузи»да эълон қилиндики, бу журнал тарихининг порлоқ саҳифаларидир.

Ярим асрлик изланиш ва камолот йўли. Бундай юбилейларда босиб ўтилган йўлни яқунлаш билан бирга, келажак режаларини ҳам чоғлаш, ҳал этилмаган муаммоларга диққатни жалб қилиш ижодий доираларимизнинг яхши анъанасидир. Нуфузли журналимизнинг келажакдаги режалари бадий сўзнинг ижтимоий таъсирини янада ошириш талаблари билан, халқимиз олдида турган буюк ижтимоий-сиёсий вазифалар билан боғлиқ. КПСС XXVI съездининг адабиёт соҳасидаги доно кўрсатмалари бу муҳим режаларни амалга оширишда дастак бўлиши керак. Босиладиган бадий асарларга юксак талабчанлик, танқидий

таҳлилда теран профессионализм ва ҳаққонийлик, ёш авторларда актив ҳаётӣй позицияни шакллантириш каби вазифалар журнал учун ҳамма вақт актуалдир.

Журналнинг бадиӣй-ғоявий мундарижаси айни пайтда адабиётимиз савиясидир. У асарларимизнинг таъсир кучига, ғоявий ёрқинлиги ва маҳорат даражасига боғлиқ. Шунинг учун биз журналга ҳам ўзимизга тилаган тилакларимизни айтамыз: янги дадил ижодий кашфиётлар сари!

Маҳмуд Мўйдинов,

Ворошилов номидаги Тошкент
қишлоқ хўжалик машинасозлиги
заводи ишчиси,
Социалистик Меҳнат Қаҳрамони,
ЎзССР Олий Совети депутати.

ШАРАФЛИ ЙЎЛ

«...Бизнинг матбуотимиз — ҳар бир совет граждани қатнаша оладиган кундалик умумхалқ минбаридир. Унда бизнинг қувончларимиз ва ташвишларимиз, ютуқларимиз ва нуқсонларимиз тўғрисида, ҳаётимизда учраб турадиган ҳамма нарсалар ҳақида, орзу-ўйларимиз тўғрисида, қилаётган ишларимиз ҳақида ошкора ёзилади. Шу бонсдан ҳам партия ва давлат органларининг кўпгина муҳим қарорлари матбуотда эълон қилинган материаллар муносабати билан қабул қилинган ва қабул қилинмоқда...»

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси ўртоқ Л. И. Брежневнинг совет матбуотининг роли ҳақида билдирган бу қимматли фикрлари Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг органи — «Шарқ юлдузи» журнали ижодий коллективига ҳам бевосита тегишлидир. Ҳа, ҳақиқат жарчиси, жаҳонда ўзининг адолат нурлари ва маърифий-маънавий таъсир кучи билан қуёшдай чарақлаб турган совет матбуотининг содиқ фарзандларидан бири «Шарқ юлдузи» журнали эллик ёшга тўлди. Унинг ярим асрлик залворли одимлари тарих солномасига олтин ҳарфлар билан битилажак. Кўп миллатли совет халқининг мамлакатимизда коммунизм қурилиши учун олиб бораётган курашига «Шарқ юлдузи» журнали ҳам, бошқа матбуот органлари каби ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келаётир.

Журналхонлар ва ижодкор авлодлар томонидан севиб ўқиб келинаётган озод Шарқимизнинг ҳақиқий жарчиси бўлмиш севимли журналимизнинг юбилейи республикамиз адабий жамоатчилиги ва барча меҳнаткашлари ҳаётида ғоят катта воқеадир. Журнал — халқ минбари, адабиёт ва санъат аҳлининг кўзгуси. Шунинг учун журнал фаолиятининг ярим асрлик байрами ҳаммининг, шу жумладан матбуот сўзининг сезгир ва талабчан мухлислари бўлмиш ишчилар синфининг ҳам байрамидир.

Маълумки, матбуотимиз умумпартиявий, умумхалқ ишининг ажралмас таркибий қисми сифатида барқарор бўлиб қолди. «Шарқ юлдузи»нинг ажойиб анъаналарини ишчи журналхон сифатида тўла ҳис қиламан. Юксак ғоявийлик, партиявийлик, рўй бераётган ҳодисаларга тўғри баҳо бериш ва уни адабий жараёнда ёритишга синфий ёндашиш, омма билан мустаҳкам алоқада бўлиш ва ижодкорларнинг маънавий камолотига маърифий йўналишни сингдириш ана шундай анъаналар жумласидандир. Бундай анъаналар Владимир Ильич Ленин бошчилик қилган дастлабки большевистик матбуот органларидан бошланган эди. Совет ҳокимияти йилларида бошқа пропаганда воситалари сингари «Шарқ юлдузи» журналида ҳам ғоят катта ижодий силжишлар, миқдор ва сифат ўзгаришлари рўй берганлигини унинг саҳифаларида ёритилаётган адабий-бадиӣй асарлар ҳам рўй-рост кўрсатиб турибди.

Мен минглаб ўқувчилар қатори «Шарқ юлдузи»нинг ихлосманд

журналхониман. Журналнинг навбатдаги янги сонини қўлимга олар эканман, унинг саҳифаларига иштиёқ билан тикиламан, ўз касбимга доир мавзу қидираман, бу ҳақда янги асар босилган бўлса қувонаман, дарҳол ўқишга тутинаман.

Мен «Шарқ юлдузи»ни ойлик энциклопедия деб атайман. Даври-мизнинг долзарб масалаларини ўзида мужассамлаштирган салмоқли асарларнинг мунтазам бериб борилиши журналнинг ютуғи, ҳозиржавоб-лигидир. Янги ерларни ўзлаштириб боғу бўстонга айлантириш, пахта-чиликни механизациялаштириш, саноатга партиявий раҳбарлик, янги инсонни тарбиялаш, индустрия қурилишларида ишчилар синфининг ро-ли, ўроқ ва болға иттифоқи... Булар бой ва салмоқли мавзулардир.

Бу йил, сеvimли журналимизнинг ярим асрлик камолотини кенг ни-шонлашга ҳозирлик кўрилаётган бир пайтда, республикаимиз ҳаётида жуда катта қувончли ва ҳаяжонли воқеа содир бўлди. Уртоқ Брежнев Ўзбекистонга ташриф буюриб, республикаимиз меҳнаткашларига Ватан-нинг юксак мукофоти — Ленин орденини тантанали вазиятда топширди, илғор коллективлар ҳузурида бўлиб, қимматли маслаҳатлар берди. Леонид Ильичнинг ажойиб асарлари — «Кичик ер», «Тикланиш», «Кў-риқ», «Эсдаликлар» сеvimли журналимиз саҳифаларида ўз вақтида ёритилган. Бу асарлар биз — ишчилар синфи учун доимо маънавий озу-қа берадиган битмас-туганмас манба, тўғри йўлга бошловчи мукаммал қўлланма бўлиб қолди. Леонид Ильичнинг республикаимизга келиб, тан-танали мажлисда сўзлаган сермазун нутқини ҳам кейинги ҳаётимиз ва самарали ишларимиз учун белгилаб берилган ёрқин йўл деб биламан.

Республикаимиз таниқли адибларининг ажойиб асарлари ҳам даст-аввал шу журнал орқали ўз ўқувчиларига етиб боради. Шароф Раши-довнинг «Ғолиблар», «Бўрондан кучли», «Қудратли тўлқин», Мирмуҳ-синнинг «Дегрез ўғли», «Меъмор», «Умид», «Чотқол йўлбарси», Асқад Мухторнинг «Давр менинг тақдиримда», «Опа-сингиллар», «Бўронлар-да бордек ҳаловат», Раҳмат Файзийнинг «Ҳазрати инсон», Жонрид Аб-дуллахоновнинг «Йўл», «Тўфон», Саъдулла Қароматовнинг «Олтин кум» сингари йирик полотноларини дастлаб шу журналда ўқиганман.

Юқорида номлари тилга олинган забардаст ёзувчи ва шоирлар асарлари билан бирга ўзларининг ажойиб, ҳозиржавоб ижод мевалари билан халқимиз ҳурматини қозониб келаётган навқирон ижодкорлар-дан Эркин Воҳидов, Улмас Умарбеков, Абдулла Орипов, Уткир Ҳоши-мовларнинг асарларини ҳам илк бор шу отахон журналимиз саҳифала-рида ўқиб, катта сабоқ олганман. Бу асарларнинг ижобий қаҳрамон-лари ўзларининг эзгу ишлари билан мени эргаштирди. Уларга меҳр ва ихлосим ортди, ибрат олдим. Натижада мен ҳам ишчи бўлишга, ўз тақ-диримни эл-юрт тақдири билан боғлаб, бахтимни ўз қўлим билан яра-тишга киришдим. Маккор уруш туфайли ота-онамдан етим қолганимда жуда ёш эдим. Ворошилов номидаги Тошкент қишлоқ хўжалик маши-насослиги заводида тарбияланиб, донгдор ишчи бўлиб танилишимда се-виб ўқиган асарларимнинг қаҳрамонлари менга яқин маслакдошлик ва-зифасини бажардилар, мени меҳнат қаҳрамони даражасига кўтардилар. Тўғрироғи, «Шарқ юлдузи» менинг тақдиримда мисоли бир тарбия мактаби, ҳаёт университети бўлди. Ҳа, мен ўз ҳаётимни, кундалик ишим-ни газета ва журналсиз тасаввур қилолмайман. Пайтдан фойдаланиб, баркамол ёши нишонланаётган «Шарқ юлдузи» журналнинг ижодий коллективига бир-иккита истаклар айтмоқчийдим. Ишчилар ўз меҳнат-лари, кураш ва интилишлари ҳақида журнал саҳифаларида янада етук, ёрқин асарларни тобора кўпроқ ўқисак, дейишяпти. Шунингдек, ўроқ ва болға дўстлигини улуғловчи дostonлар, насрий асарларнинг тез-тез берилишини жуда-жуда истардик. Зотан, бундай асарларнинг қаҳра-монлари учун прототип бўладиган ишчи-деҳқонлар кўплаб топилди. Бунинг учун ижодкорлар қизгин меҳнат жўш ураётган гигант корхо-наларга, далаларга тез-тез чиқиб турсалар айни муддао бўларди.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» — МЕНИНГ ҲАЁТИМДА

Абдулла Орипов,

Ҳамза номидаги республика Давлат
мукофотининг лауреати

ИЖОД УСТАХОНАСИ

«Шарқ юлдузи» журнали туб маъноси билан Улуғ Октябрнинг шоён маҳсулидир. Журналнинг номи ҳам унинг беқиёс ижтимоий аҳамиятидан далолат бериб турибди. Бу юлдуз Совет шарқида ўлмас Ленин ғояларининг нурафшонлигини, дунёда энг инсоний адабиёт — Совет адабиётининг ўчмас шуълаларини бутун шарқ бўйлаб таратиб келмоқда.

Қадрдон журналимиз мана 50 йилдирки, ўзбек совет адабиётимизнинг ростгўй кўзгуси сифатида шу адабиётга ва демак, бутун совет адабиётига хизмат қилиб келаётир.

Бир шоир сифатида мен ҳам «Шарқ юлдузи»ни ҳамиша ўзим учун ижод мактаби деб билганман. 1965 йилда кичкинагина шеърлар туркуми адабиётшунос Озод Шарафиддиновнинг оқ йўли билан мана шу журналда босилиб чиққанини сира-сира унутмайман.

«Шарқ юлдузи» журнали редакциясида аввал ҳам бир неча вақт хизмат қилганман. Ҳозир ҳам шу ижод мактабидаман.

Журнал бугунги кунда ўзининг мўътабар 50 ёшлик юбилейини нишонлаяпти. Бу жуда катта ижодий масофа ҳисобланади. Чунки бу давр мобайнида ўзбек совет адабиёти, айтиш мумкинки, мана шу журнал атрофида шаклланди. Кейинги йилларда журналимиз адабиётимизнинг навқирон авлоди ижодига ҳам кенг эътибор бераётибдики, бу маънода ҳам «Шарқ юлдузи» социалистик реализм адабиётининг намунавий тарғиботчиси бўлиб қолишига ишонаман.

Яқинда журнал юбилейи муносабати билан унинг кўп йиллик нусхаларини варақлаб чиқишга тўғри келди. Нақадар бой ва мароқли бир манзара: бу тарихда сиз Фозил Йўлдош-у Шекспирни ҳам, Шанумтала-ю Усмон Носирни ҳам учратасиз. Бу улугвор қиёфа айниқса йиллар ўтган сайин журналхон кўзини қувонтиради ва унда буюк қониқиш ҳиссини уйғотади. Менинг назаримда журналнинг тарихий йўли чуқур илмий тадқиқотларга манба бўла олади.

Адабиётимизнинг ҳали жуда кўп авлодлари севиқли журналимиз маҳорат мактабидан сабоқ олишига ишончим комил.

Турсуной Охунова,

икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони,
Ленин мукофотининг лауреати

МЕНИНГ СЕВИМЛИ ЖУРНАЛИМ

«Шарқ юлдузи»ни сеvimли деганимга дугоналаримнинг, опа-сингилларимнинг рашқлари келмасин. Албатта, уни ҳамма ҳам севади. Бизнинг Чиноз томонларда деярли ҳар бир хонадонда «Шарқ юлдузи»ни қўлдан қўлга олиб ўқишади. Адабиётни севишади. Адабиёт эса кишига дунёни англатади. Тўғри, олам ҳақида техника, тарих, фалсафа китобларини ёки газеталарни ўқиб ҳам маълумот олиш мумкин. Аммо, адабиёт, ана шуларнинг ҳаммасини жамлаб, бадий образларга сингдириб етказди. Яъни одамларнинг ўй-хаёлларини, орзу-умидларини, уларни келажак учун интиштирувчи сабабларни ўргатади. Утган йили адабиётимизда яна бир катта воқеа бўлди. Ҳаммамиз учун ардоқли ёзувчи-

миз Шароф Рашидовнинг беш томлик асари Москвада босилиб чиқди. Ўзбек адабиётининг улкан ютуғидир бу. Унда мен севикли қаҳрамонларим билан, хусусан, Ойқиз билан яна учрашдим. Умуман олганда, Ойқиз мен учун энг қадрли образдир. Халқ учун жон куйдириб ишлашда, фидойиликда, меҳнат зафарларига собитлик билан боришда ундан жуда кўп ўрнак олганман. Адабиётни севиб қолишимга сабабчи бўлганлардан бири ҳам Ойқиздир. Китобхонлар ҳам дастлаб Ойқиз билан мана шу сеvimли журналимиз орқали танишган эдилар.

«Шарқ юлдузи»да ўз замондошларим ҳақида ўқиганимда керак жойда ўрганаман, хатоларини кўрсам қайтармасликка ҳаракат қиламан. «Шарқ юлдузи» эса адабиётимизнинг, демак, замондошларимизнинг кўзгусидир.

Унинг саҳифалари орқали севикли шоирларимнинг, ёзувчиларимнинг асарлари, унинг ижодий лабораториялари билан танишаман. Айниқса, шоира Зулфиянинг шеърларини соғиниб кутаман. Саноат, қишлоқ хўжалиги, ҷлм-фан, санъат соҳасидаги донгдор кишилар ҳақидаги мақолаларни ўқиганимда замондошларимдан фахрланиш туйғуси қўйилади қалбимга. Ўз соҳамда янги-янги режалар сари илҳом оламан.

«Шарқ юлдузи»ни ўйлаганимда беихтиёр отахон ёзувчи Назир Сафаров ёдимга тушади.

Мен учун штурвалда ўтириш оддий бир иш эди. Шунчаки, пахта ҳосилини тезроқ йиғиб-териб олишни истаган, планнинг тўлишида ўз колхозимга ёрдам бермоқчи бўлгандим. Агар ҳамма хотин-қизлар шундай қилса, ишнинг анча енгил кўчишини ҳам ўйлардим. Лекин, бу ўй-хаёлларимнинг шон-шухрат олиб келишини, мени бутун жаҳонга танитишини хаёлимга келтирмагандим. Отахон ёзувчи Назир Сафаров эса, менинг ҳақимда «Шарқ юлдузи»да қисса чиқариб, бошқа газета-ларда ёзиб, оддий ишим, оддий ўй-хаёлимнинг бутун мамлакатга умум-ҳалқ ташаббуси сифатида қанот ёйишига ёрдам бердилар. Қамтарин ишимнинг умумҳалқ аҳамиятига эга эканлигини, тўғриси айтсам, ўзимга ҳам кўрсатдилар. «Шарқ юлдузи» тақдиримга ана шундай кирган.

Журналнинг 50 ёшга тўлишини кенг жамоатчилик нишонлаётганидан беҳад хурсандман. Демак, уни ҳамма севаркан. Менга ўхшаб уни ҳамма ардоқларкан, деб ўйлайман. Ана шу севги сенга ҳамиша ёр бўлсин, сеvimли журналимиз, дейман.

Назир Сафаров,

Ўзбекистон халқ ёзувчиси

МУРАББИЙ ВА ТАРБИЯЧИ

Элик йил. Ярим аср... Бир минг тўққиз юз ўттиз иккинчи йил июнь-июль — бир минг тўққиз юз саксон иккинчи йил июнь орасидаги давр. Бу шонли сана севикли журналимиз «Шарқ юлдузи»нинг таваллуди ва камолотидир.

1932 йил жамиятда синфий табақаланиш шакллана бошлаган вақтлар эди. Мафкура майдонида ҳам кураш қизғин тус олган. Аниқроқ қилиб айтганда, муштумзўрларни синф сифатида тугатиш, ёппасига коллективлаштириш, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини қайта қуришдек улғувор ва янги вазифалар майдонга келган эди. Бу кенг кўламли ишларни ҳал этиш йўлларининг энг муҳими хусусий мулкчилик доирасидаги деҳқон онгини коллектив меҳнат, коллектив манфаат даражасига кўтариб тарбиялаш эди. Шундай қилиб, оғир, мураккаб,

айни замонда зарурдан зарур янги актуал масалалар вужудга келди. 1932 йилга қадар СССР миқёсида адабий ҳаракатга бошчилик қилиб келган РАПП (Пролетар Ёзувчиларининг Россия Ассоциацияси) ва унинг республика, областлардаги бўлимлари ўз Устави доирасидаги фаолияти билан янги давр талабларига жавоб беролмай қолган эди. Ана шу объектив шарт-шароитлар ҳисобга олиниб, ВКП(б) Марказий Комитетининг 1932 йил 23 апрель қарори билан РАПП тугатилиб, унинг ўрнига Максим Горький бошчилигидаги Бутуниттифоқ Совет Ёзувчилари союзининг Ташкилот Бюроси таъсис этилди.

ВКП(б) Марказий Комитети апрель қарори асосида Ўзбекистон Коммунистлар партияси Марказий Комитети қарори билан биздаги Ўз. АПП ҳам тугатилди, ўрнига Ўзбекистон Ёзувчилар Союзининг Ташкилот Бюроси тузилди. Уша пайтда Ўзбекистон Коммунистлар партияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Акмал Ўкромов, Ўзбекистон Халқ Комиссарлар Шўросининг раиси Файзулла Хўжаев, республикамиз оқсоқоли Йўлдош ота Охунбобоев янгидан туғилаётган ёш Ёзувчилар союзига бевосита ҳамда билвосита кўмаклашдилар. Бунинг натижасида союз ишида адабий ҳаракат авж ола бошлади. Ассоциациядан узоқлашиб, ёзиб-ёзмай юрган, ҳатто ёзув-чизувни тўхтатиб қўйган баъзи ижодкорларга ҳам янги союз раҳнамо бўлди. Соғлом шароит, ҳамжиҳатлик, ижодий жўшқинлик, замон ва замондошлар билан ҳамнафас бўлиш, ижодий ҳамкорлик вужудга келди. Ёзувчилар қишлоқларга, завод-фабрика ҳамда қурилишларга ижодий командировка қилина бошлади. Ёзувчилар учун ижодий шароитлар ҳам яратиб берилди. Тошкентда «Инжиқобод» деб номланган жойда «Ижод боғи» ташкил қилинди. Қолхозларга, завод-фабрика ва қурилишларга бориб, замондошлар ҳаётини ўрганиб қайтган ёзувчилар «Ижод боғи»дан бепул еб-ичиб, очерк, ҳикоя, қисса, дoston, роман, пьеса ёзишга киришиб кетдилар. Ўз-ўзидан маълумки, янгидан ёзила бошлаган, ёзилган роман, қисса, дostonларни адабиёт мухлисларига етказмоқ учун махсус адабий-бадний журнал зарур бўлиб қолди. Союзимиз Ташкилот Бюросининг бу тўғридаги талабномаси ЎзКомпартия Марказий Комитети ва Ўзбекистон Ҳукумати томонидан инобатга олиниб, «Ўзбекистон Шўро адабиёти» деб аталган адабий-бадний журнал чиқа бошлади. Йиллар мобайнида бу журналнинг номи бир неча бор ўзгарган бўлса-да, вазифаси ўзгармади, бетиним юксалиб борди. Йиллар оша журнал-хонлари сони кўпайди, журнал янги инсон тарбияси учун чинакам қуролга айлана борди.

Эллик ёшга кирган «Шарқ юлдузи» журнали ўз фаолияти давомида биринчи беш йилликдан ўн, ўн биринчи беш йилликлар давригача рўй берган оламшумул сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ўзгаришлар, социалистик қурилиш ва фан-техника тараққиётига боғлиқ масалаларни ўз саҳифаларида ёритиш, Коммунистлар партияси қабул қилган қарорларни изчиллик билан амалга оширишда давлатимизнинг муносиб кўмакчиси бўлиб келди. Таъбир жоиз бўлса, журнални маданий қурилиш, ўзбек совет адабиёти жараёнининг солномаси дейиш мумкин. Ўзбекистон Ёзувчилар союзи янги ташкил топган дастлабки йилларда раҳбарлик лавозимида ишлаганим ва кўп йиллар журнал редколлегияси аъзоси бўлганим, «Шарқ юлдузи»нинг таваллуди ва ривожига жиндек бўлса-да ҳисса қўшганим учун ярим аср давомида рўй берган ва журнал саҳифаларида чоп этилган асарлар менинг назаримдан унча узоқ эмас. Менинг устозларим ҳамда қаламкаш биродарларим Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Садриддин Айний, Ғафур Ғулом, Ойбек, Хамид Олимжон, Ғайратий, Абдулла Қодирий, Миртемир, Шокир Сулаймон, Мақсуд Шайхзода, Ҳусайн Шамс, Усмон Носир, Султон Жўра, Ойдин Собирова, Зиё Саид, Умаржон Исмоилов, Олим Шарафиддинов, Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил Йўлдош, Ислом шоир, мавлоно Ҳабибий, Чархий каби шоир, ёзувчи, бахши ва мунаққидларнинг биринчи қўлёзмалари даставвал «Шарқ юлдузи» журналида эълон қилиниб, сўнг китоб ҳолида нашр этилганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ҳа, ёзувчи ижодини

биринчи бўлиб адабиёт мухлисларига етказиб беришдек олижаноб хизмат «Шарқ юлдузи» зиммасида бўлиб келганлигини ким ҳам билмайди, қадрламайди дейсиз! Юқорида номларини ҳурмат билан тилга олганим — халқимизнинг азиз фарзандлари орамиздан жисман кетган бўлсалар ҳам, улар аслида ҳаёт, келажак учун бебаҳо маънавий ҳазина қолдириб кетдилар. Шукрлар бўлсинки, кекса авлодга мансуб, айни пайтда ҳам бетакрор ижодлари билан «Шарқ юлдузи» журнали саҳифаларини безаб келаётган тенгқур дўстларим Уйғун, Комил Яшин, Михаил Шевердин, Мирзакалон Исмоилий кабилар кексаликка ён бермай жўшқин ижод қилмоқдалар. Бу эса, ўз навбатида, ёшларимиз учун ибрат намунасидир.

Эллик ёши байрам қилинаётган севимли журналимиз «Шарқ юлдузи»нинг ўзбек совет адабиётини ривожлантириш йўлида олиб бораётган салмоқли ишлари ҳар қанча мақтовга лойиқдир. «Шарқ юлдузи» ёшида ва у билан ҳамқур бўлган, 1940—1950 йиллар, шунингдек бундан кейинги даврларда адабиётга кириб келаётган ўрта ҳамда қуйи бўғинга хос барча шоир, ёзувчи ва танқидчиларнинг асосий асарлари «Шарқ юлдузи»да босилиб, журналхонлар назарига тушиб, кенг танилмоқда. Бугунги кунда ўзбек совет адабиётининг юлдузлари бўлиб қолган шоир ва ёзувчиларимиз камолотини ҳам журналнинг эзгу хизматидан айрича тасаввур қилиб бўлмайди. Зеро, Ўзбекистон халқ ёзувчиси, Ўзбекистон халқ шоири, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими каби фахрий унвонлар; СССР Давлат мукофоти, Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти, Ўзбекистон ССР Ленин комсомоли мукофоти, Ойбек, Фафур Фулом, Ҳамид Олимжон, Сергей Бородин мукофотлари лауреатлигига сазовор бўлганларнинг аксарият асарлари «Шарқ юлдузи» журналида эълон қилиниб, адабиёт мухлисларига манзур бўлган эди. Ҳозир ҳам яйраб-яшнаб, қайнаб-тошиб, жўш уриб назм ва насрда бадиий баркамол асарлар яратиб, китобхонлар назарига тушган тўрт юздан ортиқ Ўзбекистон ёзувчилари, мунаққид ва драматурглари СССР Ёзувчилар союзининг комил ҳуқуқли аъзоларидир. Шарқ машъали Ўзбекистонимизда ижод қилиб келаётган эркак-аёл ёзувчиларимизнинг аксарият асарлари «Шарқ юлдузи» таваллуди даврида, журнал билан ҳамкорликда ёзилиб, пишиб етилиб, ҳурматли журналхон, китобхонларимизнинг мулкига айланиб қолди.

— Ҳар беш йиллик ўз қаҳрамонларини яратяпти,— деган эди КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси ўртоқ Леонид Ильич Брежнев. Дарҳақиқат, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети раҳнамолигида, шахсан КПСС Марказий Комитети Сиёсий Бюроси аъзолигига кандидат, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари, авваллари Ёзувчилар союзида ҳам раҳбар бўлиб ишлаган, ҳамкасб қаламкаш биродаримиз Шароф Рашидович Рашидовнинг эътибори ва яқиндан кўрсатиб келаётган ёрдами туфайли ўтган беш йилликлар давомида ўзбек совет адабиёти тез суръатлар билан ривож топди, ўзбек ёзувчилари асарларида замондошларимиз образлари яратилди, айни вақтда союзимиз сафи янги, қобилиятли ёш ёзувчилар ҳисобига ўсиб, гуркираб борди. «Шарқ юлдузи» журнали жаҳон классик адабиёти намояндалари, рус, иттифоқдош, замондош адабиёт намояндаларининг энг халқчил асарларини пропаганда қилишда журналхонлар руҳига халқлар дўстлиги, пролетар интернационалиزمи ғояларини сингдиришда изчил йўл тутди.

Эллик ёши Совет Ўзбекистони ғалабаси билан чамбарчас боғлиқ оламшумул, айни замонда камтарона хизмати нишонланаётган севимли журналимиз «Шарқ юлдузи»нинг кейинги ишларига ҳам равнақ тилайман. Камолот ёшининг муборак бўлсин, адабиёт шинавандаларининг мураббий ва тарбиячиси, Шарқнинг ёрқин юлдузи!

ЭЗГУ ИСТАКЛАР

«Шарқ юлдузи»ни ўзбек совет адабиёти тараққиётининг кўзгуси, дейишади, бу таъриф жуда тўғри ва унга ниҳоятда муносиб таъриф. Ҳа, ўзбек совет адабиётининг тараққиётини, гуллашини, парвозини билмоқчи бўлганлар унинг табаррук саҳифаларини бирма-бир варақ-лаб чиқишлари лозим. Ўзбек совет адабиётининг жуда кўп ғоявий юксак, бадий баркамол, мумтоз дурдоналари энг аввало шу журналда босилиб, шу журнал саҳифаларидан ҳаётга йўлланма олганлар.

Менинг ҳам кўп асарларим: шеърларим, дostonларим, драмаларим биринчи бор «Шарқ юлдузи»да эълон қилинди. Кўп асарларим учун журнал саҳифалари «парвоз майдони» бўлиб хизмат қилди.

Мен бу эзгу ишни мамнуният ва миннатдорлик билан эслаб юрман.

«Шарқ юлдузи» фақат ёзувчилар, ижодкорлар учунгина эмас, айна ҳолда, ўқувчилар, адабиёт шинавандалари учун ҳам ажойиб мактаб, етук дарслик ролини ўйнаб келмоқда. Унинг тиниқ чашмасидан ҳали кўп ёшлар, адабиётга чанқоқ ўқувчилар баҳра олади.

Журнал халқимизни, ёш авлодни, ёзувчиларимизни коммунизм руҳида тарбиялашда, Ленин ғояларини тараннум этишда, ёт идеяларга қарши омонсиз курашда, партиямизнинг доно йўл-йўриқларини ташвиқ, тарғиб қилишда, изчиллик билан уни амалга оширишда катта хизмат қилиб келмоқда.

Журналимизнинг Шарқ ва Ғарб адабиёти, жаҳон ва рус классиклари, рус совет адабиёти, қардош республикалар адабиётининг ноёб намуналари билан ўқувчиларимизни таништиришда ва шу йўсинда ўзбек маданиятини бойитишда қилган ва қилаётган эзгу, ҳалол ва шарафли хизматлари таҳсинларга сазовордир.

Мен, севикли журналимиз узоқ йиллар илму маърифат, адабиёт, санъат, маҳорат ва истеъдод гулшани бўлиб қолишини истайман.

Дурдона Худойберганова,

ТошДУ студенти

ҚАДРДОН СУҲБАТДОШ

Китоб билан китобхон ўртасидаги муносабатни кўп ҳолларда одамлар ўртасидаги муносабатга ўхшатишади. Бундай қиёсний журнал ва унинг ўқувчилари ўртасидаги мулоқотга ҳам нисбат бериш мумкин.

Биринчи суҳбати билан меҳримизни қозонган одамга қизиқиб қоламиз. У билан тез-тез суҳбат қуриш ички эҳтиёжимизга айланади. Эллик йиллиги нишонланаётган «Шарқ юлдузи» журнали кўп йиллардан бери бизнинг маънавий эҳтиёжимизни қондирувчи ана шундай доно суҳбатдошимизга айланган.

Журнал биз, студентлар учун сеvimли ва кадрли. Унинг саҳифаларида эълон қилинадиган роман ва қисса, поэма ва драма, ҳикоя

ва шеър, очерк ва санъат ҳамда адабий-танқидий ва публицистик мақолаларнинг илк муҳокамаси студентлар даврасида ўтади десак янглишмаймиз. Бундай норасмий муҳокамалар дарсада, танаффусда, тўғарак машғулотида, студентлар ётоқхонасининг бирорта мўъжаз хонасида туғилади. Бадий асар ҳақидаги ўз фикрини очиқ ва дангал, ҳатто баъзан чуқур мушоҳада қилмай туриб айтиш студентларга хос хусусиятдир. Бундай муҳокамаларда кўпинча илк таассуротга асосланган мулоҳазалар ўртага ташланса-да, гарчи бу фикрлар чуқур илмийлик касб этмаса-да, улар юракдан айтилган бўлади. Шу маънода журнал саҳифаларида босилган бирон асар биз, студентларнинг эътиборимиздан четда қолмайди. Чунки «Шарқ юлдузи»нинг ҳар бир сони адабий муҳитдаги янгиликларнинг кўзгуси сифатида қўлимизга тегади. Биз кейинги йилларда яратилган, сеvimли китобларимиз рўйхатидан ўрин олган «Диёнат», «Бўронларда бордек ҳаловат», «Юлдузли тунлар», «Гирдоб», «Ҳаким ва ажал», «Руҳлар исёни», «Ҳаққуш қичқирғи», «Дунёнинг ишлари», «Тубсиз осмон» ва бошқа кўплаб асарларни дастлаб шу журнал саҳифаларида ўқиганмиз.

Мен яна бир нарсани таъкидламоқчи эдим. Биз домлаларимиздан фақат аудиториядагина эмас, «Шарқ юлдузи» саҳифалари орқали ҳам сабоқ олганмиз. Ҳатто айтиш мумкинки, устозларимизнинг айримларини адабиётшунос олим сифатида аввал матбуотда таниганмиз. Ҳурматли домлаларимиздан Фулом Қаримовнинг тарихий романлар, Озод Шарафиддиновнинг танқидчилик касби ва ёш ижодкорлар, Лазиз Қаюмовнинг Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ва адабиётдаги мафкуравий кураш, Умарали Норматовнинг социалистик реализм ва бугунги адабий жараён, Бердиали Имомовнинг драматургия, Норбой Худойбергановнинг ўзбек прозаси, Бегали Қосимовнинг Абдулла Авлоний, Раҳматилла Иноғомов ва Муҳсин Олимовларнинг қардош ёзувчилар ҳақидаги адабий-танқидий мақолалари, тадқиқотларини жуда катта қизиқиш билан ўқиганмиз.

Бундан ташқари, устоз Воҳид Зоҳидовнинг ҳассос публицистикаси, Матёқуб Қўшжоновнинг принципал руҳдаги адабий-танқидий мақолалари, Иззат Султоннинг адабиёт назариясига, Ҳафиз Абдусаматовнинг драматургия ва театр санъати масалаларига бағишланган ишлари, Иброҳим Ғафуровнинг эҳтирос билан битилган мақолалари бизни сўз санъатининг сирларидан воқиф этади.

«Шарқ юлдузи» журналининг республикамиз ижтимоий-сиёсий ва адабий ҳаётида тутган ўрни бугунги ёшларнинг дунёқарашида ҳам сезиларли из қолдирмоқда.

Бугун сеvimли журналимизнинг юбилеи муносабати билан айтилган мулоҳазалар қаторида унинг студент мухлиси сифатида баъзи истакларимни ҳам изҳор қилмоқчиман.

Биз, студентлар бугунги адабий жараён ҳақида чуқурроқ тасаввурга эга бўлишни хоҳлаймиз. Шу ниятда журнал саҳифаларида катта мавзуларга бағишланган чуқур мазмунли мунозаралар тез-тез уюштириб турилса, деган умиддамиз. Журналда бақувват ҳикоялар, таланти ёзувчи ва шоирлар билан танқидчиларнинг суҳбати, оригинал мазмун ва услубга эга тақризлар кўпроқ босилса деган истагимиз ҳам бор. «Шарқ юлдузи»ни қутлуғ 50 ёши билан муборакбод этиб, барча студент мухлислари номидан чуқур миннатдорчилик изҳор қиламан,

Журналнинг ижодий коллективига юксак ижодий кайфият ҳамisha ҳамроҳ бўлсин!

Шоислом Шомухамедов,

Филология фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,
Халқаро Фирдавсий мукофоти лауреати,
ТошДУ проректори

УСТОЗ ВА МАКТАБ

Менинг тақдиримда «Шарқ юлдузи»нинг тутган ўрни ҳақида ўйлар эканман, мен уни устозларим қаторига қўйиб:

Нима деб ёзайин сизга, азизим,
Ҳар сўзим ўлчанур мезонингизда,
Кошкийди кичик бир юлдуз
 бўлсам,
Юксак бадийёт осмонингизда!—

дейшим мумкин.

Дарҳақиқат, менинг шарқшунос олим бўлиб етишувимда ҳам, ёзувчи-журналист ва таржимон-шоир бўлишимда ҳам журналнинг аҳамияти жуда катта бўлди.

Аввало шуни айтишим керакки, совет даврида классик адабиёти-мизни илмий ўрганиш ва унинг сўлмас чечаклари атрини халқимиз димоғига етказишдек муҳим ва хайрли иш шу журнал саҳифаларидан бошланган эди. Мен ёшлик чоғларимданоқ «Шарқ юлдузи» (у вақтларда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати») саҳифаларида Алишер Навоий ва бошқа классикларимиз асарлари билан таниша бошлаган, уларга алоҳида меҳр қўйган эдим. Бу меҳр ва ҳурмат менда Навоий асарларини асл нусхалардан мутолаа қилиш иштиёқини туғдирди ва шарқ факультетига етаклади (Бу ҳақда «Народы Азии и Африки» журналининг 1967 йил 5-сонида кенгроқ ёзган эдим).

Рудакий, Фирдавсий, Хайём, Саъдий, Ҳофиз ва бошқа классиклар ҳақидаги илк мақолаларим ҳам, улардан қилган таржималарим ҳам аввало шу журнал саҳифаларида эълон қилинган эди.

Журналнинг яна бир хайрли иши шундаким, у жуда кўп адиблар, шоирлар қатори адабиётшунос олимлар ва танқидчиларнинг тарбияланиб вояга етишида ҳам муҳим роль ўйнади. Журналнинг бевосита таъсирида камолга етганлар жуда кўп. Мен ҳам шундайлардан бириман. Менинг ҳам қаламимни чархлаб берган шу журнал бўлди.

Армиядан сўнг университетни битириб, илк бора меҳнат фаолиятимни бошлаган жойим ҳам шу журнал эди.

Эдимда, мен аспирант эдим, арман ёзувчиси Г. Севунцнинг «Техрон» романи ҳақида тақриз олиб келдим. Редакция уни маъқул кўриб, босиб чиқарди, бир ойдан кейин ушбу тақриз «Звезда Востока» журналида ҳам чиқди («Шарқ юлдузи»дан тавсия бўлган экан).

Шунда журнал редактори, ҳозир Ўзбекистон халқ ёзувчиси Мирмуҳсин мени чақириб, журналда адабий ходим бўлиб ишлашни таклиф этди. Мен бу қутлуғ даргоҳда икки йилдан ортиқроқ ишладим.

Бу давр мен учун катта мактаб бўлганлигини ҳис этаман. Редакцияга Ойбек, Ғафур Ғулום, Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Собир Абдулла ва бошқа устоз ёзувчи ва шоирлар тез-тез келиб туришар, янги асарларини ўқиб беришар, қизгин суҳбат ва мунозаралар бўлиб турар эди. Улар асарлари ҳақида биз, ёшларнинг фикрларимизни ҳам сўрашарди. Шундай қилиб бизнинг фикрларимиз ҳам чархланиб борарди.

Бу мактабда мен адабиётда партиявий жанговарлик, доимо адабий жараённинг илғор сафларида бўлиш, адабий танқидчиликда ҳалоллик, ростгўйлик ва рўй-ростлик, очиқ-ойдинлик ва жасорат сабоқларини олдим.

Хулоса қилиб айтганда: ўзбек классик адабиётини ўрганишда ҳам, адабиётшунос олимларнинг камолга етишида ҳам, бепоён Ватанимиз халқлари ва чет эл адабиётининг энг яхши намуналари билан халқимизни таништиришда ҳам навқирон йигитлик кучига тўлган журнализмнинг хизматлари бениҳоя муҳим бўлиб келди ва шундай давом этади.

Бунга имонимиз комил.

Комил Яшин,

Социалистик Меҳнат қаҳрамони

КАМОЛОТ ЁШИ

Ўзбек совет адабиётининг тараққиётини «Шарқ юлдузи» журналсиз тасаввур этиб бўлмайди. Журнал адабиётимизнинг фахри бўлиб қолган жуда кўп назм ва насрда ёзилган асарлар, шунингдек, пьесаларнинг дунёга келишида доя, балки бешик бўлди. Тўғри, у янгича инқилобий давр, коммунистик онг, социалистик тузумнинг фарзанди сифатида дунёга келди. У одамзод каби гўдаклик, болалик, ўсмирлик, балоғат-баркамоллик ёшини босиб ўтди. Бу даврларда ҳар хил, масалан, «Қурилиш», «Шўро адабиёти» ва бошқа номлар билан аталди. «Шарқ юлдузи» журнали ҳозир айни камолот ёшидадир.

Мен унинг ташкил топиши, қадам-бақадам ўсишининг гувоҳи бўлдим. Ўзим ҳам бевосита иштирок этдим, муҳаррирлик қилдим. Шунинг учун ҳам унинг ютуқларидан қувонаман, камчиликларини кўрганимда куюнаман.

Ёдимда, канал қурилишида бўлса керак, бир гуруҳ колхозчиларнинг кечаси ой ёруғида Ойбекнинг журналда босила бошлаган «Қутлуғ қон» романини ўқишаётганини кўрганман. «Ўзбек адабиёти ва санъати» журналнинг ўша сони қўлдан-қўлга ўтавериб титилиб кетибди денг! Бизнинг ана шундай садоқатли, меҳр-оқибатли журналхонларимиз бор. Биз улар билан фахрлансак арзийди. Албатта, журналнинг кўп мингли ўқувчилар оммасига эга бўлиши, уларнинг муҳаббатини қозониши, обрў-эътибор топишида унинг саҳифаларида «Қутлуғ қон» романи каби юксак маҳорат билан ёзилган бадиий етук асарларнинг хизмати каттадир.

«Шарқ юлдузи» журналининг камолотида умуминсоний, интернационалистик ғояларни тарғиб қилувчи энг яхши рус ва жаҳон адабиёти намуналари билан ўқувчиларни таништириб бориш муҳим аҳамиятга эга бўлди. «Ҳар қандай миллий маданият ўзига биқиниб олса, муқаррар равишда ютқазади, бундай маданият умуминсоний фазилатлардан маҳрум бўлади», деб таъкидлайди ўртоқ Л. И. Брежнев ўзининг «Қўриқ» асарига.

Умумсовет адабиётининг таркибий қисми бўлмиш ўзбек совет адабиёти (бинобарин, «Шарқ юлдузи» журнали ҳам) миллий маданият, классик адабиёт, халқ оғзаки ижодидан чуқур баҳра олгани ҳолда бошқа қардош халқлар адабиётларидан, энг аввало улуг рус адабиётидан, жаҳон тараққийпарвар адабиётидан ижодий ўрганди. «Шарқ юлдузи» журнали эълон қилган энг яхши асарларимизнинг интернационал пафоси шундандир. Уларга ягона социалистик оила туйғуси сингиб кетган.

«Шарқ юлдузи» журнали ўз саҳифаларида кўпроқ замонавий асарларга ўрин бериб келдики, бу бежиз эмас, албатта. Бундай асарларнинг бош қаҳрамони жаҳонда тинчлик учун, коммунизм жамияти қу-

риш учун курашаётган совет кишисидир. Л. И. Брежнев совет кишисини «ўтган олтмиш йилнинг муҳим якуни» деб таърифлайди, у бу фикрини янада ривожлантириб: «У ўзи оташин ватанпарвар бўлиши билан бирга изчил интернационалист ҳам бўлди ва ҳамisha шундай бўлиб қолади», деган эди.

Эллик йил давомида совет халқи ва унинг илғор етакчи кучи коммунистик партияга садоқат билан хизмат қилиб келаётган «Шарқ юлдузи» журнали бундан буён ҳам ўз Ватанига чексиз муҳаббат, халқлар ўртасидаги самимий дўстлик, коммунизм тантанасига зўр ишонч каби олижаноб хислатларга эга матонатли совет кишиларининг образларини маҳорат билан тасвирловчи кўплаб замонавий асарлар яратиш устида ўз авторлари билан ҳамкорлик қилаверади, деб ишонамиз. Зероки, ўзбек совет ёзувчиларининг ўз асарлари билан, бинобарин, уларнинг севиқли органи бўлмиш «Шарқ юлдузи» журналининг ҳам ёш авлодни совет ҳокимиятини тиклаш ва уни душманлардан ҳимоя қилишда мардона курашган оталар, боболар анъаналари руҳида — коммунистик фазилатлар руҳида тарбиялашдан ҳам муҳимроқ вазифаси йўқдир. «Шарқ юлдузи» журналига ўзининг фахрли ҳам хайрли миссиясини давом эттиришда муваффақиятлар тилайман.

Иброҳим Ҳамробоев,

Ўзбекистон Фанлар Академияси
Геология ва Геофизика институти
директори, Ленин мукофоти лауреати

НАВҚИРОНЛИК

Севимли журналимизнинг 50 йиллиги республикамиз ҳаётидаги муҳим воқеалардан бири. Мен адабиёт ихлосманди ва журналиналхон сифатида Ўзбекистоннинг барча адабиёт намоёндаларини, «Шарқ юлдузи»нинг редакция ва босмахона ҳодимларини ушбу улуғ айём билан қизғин табрикламоқчиман ва муборак воқеа муносабати билан баъзи мулоҳазаларимни айтмоқчиман.

Мен бу журналнинг дастлабки нашрлари билан 1935—1936 йилларда Тошкентдаги Ленин номли педагогика билим юртида ўқиб юрган чоғларимда танишганман. Уша йиллари тил ва адабиёт дарсини бизга домламиз Аҳмадjon ака Илҳомов берардилар. Домла иккала фанни ҳам бир даражада мазмундор ва мароқли олиб борардилар. Одатдаги дарсликлардан ташқари газета ва журналлардаги янги бадиий ва сиёсий материаллар билан ҳам муттасил равишда талабаларни таништириб борардилар. Ҳурматли домламиз Аҳмадjon аканинг ўзбек тилида ва бошқа устозимиз Нина Михайловна Гербановскаянинг рус тилида берган моҳирона билимлари биз — студентлар орасида адабиётга жуда катта қизиқиш уйғотган эди. Менинг курсдошларимдан Муҳаммад Тўлашев, Рамз Бобожон, Аббос Муҳитдинов каби талантироқлари кейинча таниқли ёзувчи ва шоир бўлиб етишдилар, бизга ўхшаганлар эса бир умрга шунчаки гўзал адабиёт шайдоси бўлиб қолди.

Балки домламиз Аҳмадjon аканинг ҳозир ёдларида бўлмаслиги ҳам мумкин, бироқ менинг яхши эсимда: бир куни у киши бир журнални олиб келдилар ва унда чоп этилган Ғ. Ғулумнинг «Тирилган мурда» ҳикоясини ўзлари ўқиб бердилар. Кейин билсам бу журналимизнинг дастлабки сонларидан бири экан. Шундай қилиб журналнинг кейинги сонлари билан ҳам танишиб бордик. Қелажак сонларида босиладиган

баъзи «Шум бола» каби мароқли қиссаларнинг давомини сабрсизлик билан кутардик.

Шундан буён биз ҳам кексайдик, бироқ журнал эса энди навқирон ёшга кирди. Унинг саҳифаларида республикамиз ва ҳаттоки дунёга танилган барча бадиий асарлар биринчи бор ёруғлиққа чиққан. Бу журнал воситасида қанчадан-қанча таниқли ва машҳур адиб, драматург ва шоирлар камолга етди. Шу туфайли «Шарқ юлдузи» журна-ли, агар янглишмасам, кўпчилик адиб ва шоирларимиз учун йўлчи юлдуз, камолот маскани бўлиб хизмат қилди. Бу журнал худди бир гулшандай: унинг саҳифаларида адабиётимизнинг турли нав гуллари учун ўрин бор. Бинобарин ундан ҳар қандай ўқувчи баҳраманд бўла олади. Албатта, унда битаётган асарларнинг барчасининг ҳам, қайси жанрда эканлигидан қатъи назар, бежирим ва етук бўлишини, жамиятимиз тараққиётига ҳалақит бераётган тўсиқларни бартараф этишда дадил бўлишини хоҳлар эдик. Бироқ адабий ижодиёт сифати хо-ҳишгагина боғлиқ эмас.

Мен севикли журналимизни улуғ айём билан кўп мингли ўқувчи-лар номидан чин қалбимдан қутлайман, Совет ва жаҳон адабиёти та-раққиёти учун келажакда ҳам салмоқли улуш қўшишини тилайман.

ПОЭМА

Тўйга айтилганман, Толлимаржонга.
Қани, ҳей Анварбек, машинани қўш.
Яйловлар зилолин сингдириб жонга,
Салқин саболардан этайлик-да нўш,
Уч-тўрт кун ҳордиқни ўрнига қўйиб,
Болалик чоғларин кезиб саросар;
Дўсту ёронларнинг васлига тўйиб,
Яна қайтар бўлсак, койимас шаҳар.

Юрган — дарё, дерлар, ўтирган — бўрё,
Шуйтиб, йўлга чиқдик нақ тонг маҳали.
Юрганга жамолин кўрсатар дунё,
Юрмаган — бешикда бир гўдак ҳали.
«Жигули» тортарди йўлнинг танобин,
Қишлоқлар, манзиллар қоларди ортда,
Ўқиб табиатнинг кўклам китобин,
Гўё учар эдим елдимирим отда.

Она-Ер! Нақадар фарахли дунё,
Мовий уфқларда ўйнар кўзларим.
Бир ёним тоғ эса, бир ён шўх дарё,
Пайвастдир уларга дала-тузларим.
Мен — йўл шайдоси. Йўл — тириклик тарзим,
Ҳаёт сатрим улар, минг тармоқ-тармоқ.
Улардан умидим, бахтим ва қарзим,
Хоҳи равон бўлсин, хоҳ ёлғизоёқ.

Алқисса, Тошкенту Жиззах ўртаси
Ярқ этиб кўринган ойнаи жаҳон.
Бош узра сурмаранг само ўрдаси.
Бетон тасмалари югурар равон.
Яқинлашиб қолди дарёи азим,
Руҳафзо салқинин сезар жону ган.
Улуғ Сирдарёга шараф ва таъзим,
Қадимий Яксарт бу, замзамли ватан.

Йўл — мовий ҳошия, баралла очик
Беҳаду бепоён залворли китоб.
Яшил гулистонлар, мен сизга ошиқ,
Муаттар ҳаволар уфур, эй офтоб.
Гўза қийғоч унган, миллион тизимлар
Барқут сўзанадек тутмиш ҳар ённи.
Ҳаттоки шамолнинг ҳиди сезилар,
Сархуш бир таманно қучган жаҳонни.

Тарк этиб димиққан уйлар ҳавосин,
Зилол кенгликларга чиқмоқ — саодат.
Адирлар сабосин, булбул садосин,
Саҳарлар сафосин эммак на роҳат!
Тафаккурга ундар ҳар битта гиёҳ,
Ҳаяжонга чулғар музайян борлиқ.
Кумуш жийдазорлар элитар нигоҳ,
Қирлар бошдан-оёқ қип-қизғалдоғлиқ.

Ҳозир-ку баҳор бу. Қишдир ёхуд куз,
Сурганман бу йўлда тўрт фасл гаштин.
Ҳар бирин васфида юритганман сўз,
Баҳона этарак чаманин, даштин.
Алишмам йўлларнинг баҳру сурурин
Турғун маишатлар силсиласига.
Йўлларим — сиз менинг фаҳру ғурурим.
Туташсиз ўғлингиз қалб — сийнасига.

Чунки сиз элтасиз одамлар сари,
Бир-бирга боғланур меҳрибон диллар.
Қай манзил қўнолға бўлмасин, бари
«Хуш келибсиз» дейди ва «Оқ йўл» тилар.
Уртада дастурхон — очик кўнгил бу,
Бағри кенг бир муҳит сенга парвона,
Кўзлар кўнгилларга бўлгай-да кўзгу,
Қалбинга қуйилар ишқу тарона.

Одам — одам билан тирик. Бу гап — ҳақ.
Ўз уйинг, ўз юртинг, ўз қариндошинг.
Кўксингдан сирғалиб ташвишлар мутлақ,
Жўнарсан, самога етгудай бошинг.
Яна шу манзара бўлади такрор,
Балки бошқа рангда, бошқа алпозда.
Боғбонми, олимми ёхуд пахтакор,
Меҳрин дариг тутмас қишдами, ёзда.

«Қуёш юрти». Мазкур поэма турли йилларда ёзилган, дастлаб «Шарқ юлдузи» саҳифаларида ҳурматли журналхонларга тақдим этилган «Она ер кўшиғи» (1961) ва «Толлимаржон достони»ни (1976) мантиқан давом эттиради ва, маълум даражада, яқунлайди. Поэмада жонажон Партиямиз иродаси, Совет халқининг матонатли меҳнати билан она-диёр — Қарши чўлларида юз бераётган улуғвор ўзгаришларни, замин гўзаллиги, ватандошларнинг порлоқ орзу-уйларини баҳоли қудрат тараннум этишга интилдим.

МУАЛЛИФ.

Аслида, инсоннинг умри ўзи йўл,
Не ўй, не юмушга бўлмасин ул банд,
Қандай эзгуликка ё урмасин қўл,
Йўл деган улуғ бир маънига пайванд.
Жиндай хотиротга майл этсанг магар,
Олис уфқларни қамрар хаёлинг.
Умринг довлари бўлиб жилвагар,
Акс этар босган йўл — бахту малолинг.

Ҳар кимда бу йўлнинг ўз ранг, ўз тархи,
Гоҳ нурли чизиқдек, гоҳ мавҳум соя,
Қатланиб ётади йиллар тарихи
Ё баланд, ё тубан элтувчи поя.
Шовуллар ё чинор, ё салқин канал
Авлоддан авлодга элтар яхши ном.
Биолар ярқиллар, боғларда амал,
Булар ҳам йўл, ахир... Хулласи калом,

Йўл давом этади. Нақ икки тараф
Ранго-ранг лавҳалар — дилбар ва гулрў.
Ижодкор меҳнатга абадий шараф,
Минг йиллик орзулар ҳақиқати бу.
Мирзачўл бағрида сўлим Гулистон,
Оппоқ иморатлар тизмасига боқ,
Чўл эди бир пайтлар бу яшил майдон,
Бир пайт ботқоқ бўлган манов сўнгсиз боғ,

Бу ҳам йўл-да, ахир. Олтмиш йил бурун
Бошланган Мирзачўл бахтли сафари,
Тарихий ҳужжатга босганда муҳрин
Эркин дунёмизнинг доно раҳбари.
Бу элда менинг ҳам дўстларим бисёр,
Муҳиддин Карим ё Собиржон Сиддиқ.
Улар шу заминга ишқ этиб изҳор,
Бунда яратдилар минг олтин сандиқ.

Илк ариқ қазиган, илк ниҳол эккан
Мардлар барҳаётдир бунда ҳар нафас.
Тўзону гирдибод, гармсел, тикан
Заҳрин ютганларнинг руҳи муқаддас.
Талабалик пайтим, ҳар йил фасли куз
Пойтахтдан келардик қилгали ҳашар.
Ушал илк пайкаллар завқин то ҳануз
Унутмам, қалбимда абадий яшар.

Эсимда, эгатлар оралаб бир вақт
Мамажон акага бўлдим суҳбатдош.
Ҳеч вақт осонликча келмагандир бахт,
Марҳум шу тупроққа қўйди азиз бош.
Ва лекин ул мерос — ёниқ эҳтирос
Шогирдлар қалбида ҳокимдир бугун.
Йўлнинг мазмунидир эътиқод, ихлос,
Шўрхок чеҳрасида барқ урган гулгун.

Мармар биоларнинг шодаси қалин,
Пахтазор аталмиш нурли бўстон бу.
Доҳийга кенг очиб миннатдор қалбин,
Бахтдан сўзлаётган Ўзбекистон бу.
Оламда антиқа жой кўп чиройлик,
Фаройиб сирларга тўлиқдир олам.
Аммо бу юртдаги энг буюк бойлик
Ленин сабоғидан юксалган одам.

Тасаввур уфқимда неча бир ҳолат,
Неча бир тақдирлар, неча бир сиймо.
Ўтган азизларга ҳурматдир одат,
Ерда қолиб кетмас эзгулик асло.
Ташаккур айтароқ ҳар бирига боз,
Номларин кўнгилда этар эдим қайд,
Поезд ўтиб қолди солиб гулдурос,
Жиззах сарҳадига етибман бу пайт.

Сангзор соҳилида лаҳза ҳордиқ ол.
Муздай сувга чайсанг юз билан қўлни,
Гўё бир мўъжиза рўй берган мисол,
Яқин қилажаксан энг олис йўлни.
Бу ер қутлуғ замин. Ҳамид Олимжон
Шеърига йўғрилган бу ёрқин само,
Қанча улугларга бахш айлаган шон,
Сердовруғ улус бу азиз ва зебо.

Пахтазор фанида пири беназир
Ҳамроқул отанинг бунда изи бор.
Кўксида қўш Юлдуз ҳайкалмас, ҳозир
Кезар далаларни шудгорма-шудгор.
Ниҳолни урдими кеча ёққан дўл,
Бунча паст келмаса ҳаво, во ажаб?
Унинг умри ўзи абадий бир йўл,
Мангулик изланиш, безовта асаб.

Бир гуруҳ шоирлар колхоз меҳмони —
Бўлиб, айланганмиз Жиззах бўзларин.
Донгдор «Москва»нинг дала шийпони,
Чой ичиб, тингладик ота сўзларин.
— Ерда мужассамдир жамийки ҳикмат,
Фақат ҳалолликни талаб қилур ер.
Биринги минг қилиб берур беминнат,
Фақат қўлу қалбинг тоза бўлсин дер.

Фақат одамларнинг кўнглин забт этиб,
Улар эътиқодин тўғри йўлга сол...
Босиқ овоз билан, салмоқлаб, чертиб,
Бир тарих сўзлаган доно оқсоқол.
Шунга ҳам чорак аср бўлибди, қаранг,
Бугун ўша сўзлар буткул амалда.
Йўлдаман, йўлларим шўхчан, ранго-ранг,
Не қилса баҳор-да, ҳамал — ҳамал-да!

Еру сув илмида муаллим халқнинг
Зукко бир адиби, донишманд ўгли,
Раҳбару раҳнамо, меҳрибон қалбнинг
Номидан юртимиз баланд доврўгли.
Ўйлаб инсон бахтин, элнинг камолин
Не юмуш қилмишки, эл аро дoston.
Ватан сийнасида очиб жамолин,
Яккаш қўшиқ бўлди ҳур Ўзбекистон.

Ҳал этиб дуч келган ҳар муаммони,
Ул киши юрт бўйлаб юрибди ҳозир.
Қандай республика пахтаси, дони,
Бу йил серобмидир сувга Аму, Сир?
Одамлар қалбида қандай янгилик,
Улар турмушида не ўзгариш бор?

Саноат, қурилиш одими тетик,
Осонми, фикрида улуғ бир рўзғор.

Мактабга югурган пионердан то
Пенсионер ороми фикрин этур банд.
Коммунист қалбида халқ тақдири жо,
Нурли уфқларга доим орзуманд.
Келажак парвозлар замирин ўйлаб,
Эзгулик уруғин сепаркан киши,
Бирига халқидан қайтади ўнлаб,
Қолур минг йилларга яхшилик иши.

Йўл давом этади. Муаттар ислар
Томир-томиринга сингиб беғубор,
Қўзғайди қалбингда дилрабо ҳислар,
Ҳазилми, юзма-юз сен билан Диёр.
Минг йиллик тарихлар чарх урар ёдда,
Кўксидан юксалиб навқирон олам.
Шундай маҳобатки, чўнг-фавқулодда,
Шарҳини ёзмоққа ожиздир қалам.

Авжида кўкламнинг шўх-шаддод феъли,
Ялт-юлт чақмоқ тилар булутлар қатин.
Унгирдан қуйилиб келади сели,
Товусранг камалак ёяди патин.
Яна манзил-манзил товланади йўл,
Кўп ҳали бекатлар, сайҳону довон.
Ҳали шаҳарлар бор, ҳали бордир чўл,
Ўйларим шу йўлдай олис ва равон.

Болалик аталмиш сўлим бир маскан,
Бир элки, илк севгим барг ёзган диёр,
Тўйга чорламишдир унут этмасдан,
Тўй демак, дўст ила кўришмак дийдор.
Таниш кўчалардан ўтмоқ пиёда,
Серюлдуз тунлардан бўлмоқ файзиёб
Дунёда ҳар қандай завқдан зиёда,
Ҳар қандай савобдан энг улуғ савоб.

Бировким, қадами узилиб буткул,
Туғилган заминдан тушаркан йироқ,
У тувак устида унган ожиз гул,
Қилт этган шамолдан танида титроқ.
Яъни англай билмас ўша эл кўнглин,
Иссиғин-совуғин ҳис этмас тамом.
Қаҳқаҳа урса ҳам, вужуди мунгли,
Дономен деса ҳам, карахт бир авом.

Бахт деб атагани қуруқ бир мансаб,
Қувончин замири алам ёҳуд ғаш.
Томиридан узиб ташланса алаф,
Таъсир қила билгай на обу оташ.
Алҳазар, бундаин қисмат, алҳазар
Ҳеч кимнинг бошига солмасин соя.
Фақат ёнбағирлар узра юксалар
Ман-ман деб гердайдан ҳар қандай қоя.

Ҳай, булар бариси шунчалик бир гап,
Йўлдаман, хаёлим хуш ўйларга банд.
Яна бир соат-да, сўнгра ярқираб

Вужудим сеҳрлар қадим Самарқанд.
Хушбўй нонлар ҳиди тутур ҳавони,
Мунаққаш пештоқ-ла сирлашурман боз.
Бундайин муқаддас, олий маъвони
Замонлар бош узра этурлар мумтоз.

Бир кун туз берганга — фарз қирқ кун салом,
Халқим удумига этарак амал,
Сенга чин юракдан йўллай эҳтиром,
Тоғлар маликаси, жаннатий Бахмал!
Дўстлар даврасида қолиб то саҳар,
Қимиз сипқорганман келиб бу ёққа.
Ҳурматларим бўлсин навқирон шаҳар,
Маъданлар қайнаган Маржонбулоққа.

Кўп қадим йўллар бу, айтгандек устод,
Олис замонларга гувоҳдир тилсиз.
Улар кечмишини нечун этмай ёд,
Қайда дарахт унган айтинг, беилдиз?
Искандар, Қутайба, Чингиз шиддаткор
Бу замин бағридан сурган экан от,
Менинг ҳам кўксимда наълин захми бор,
Абадий сабоқдир, ахир, хотирот.

Кўп қадим йўллар бу, ҳар бир қадами
Бир тарих, бир аждод, бир ибрат тақдир.
Не-не жаҳонгиру замон ҳаками —
Аталмиш зобитлар топтаган бир-бир.
Тупроққа қорилган ашки хуноба,
Султонлар фикрида қатлу интиқом.
Бири қаср қурган, бири сардоба,
Бири эл қонидан тутган тилло жом.

Бирдан зулумотга киргандай жаҳон
Тутди еру кўкни қора гулдурос.
Гўё тўнтарилган денгиздек осмон,
Найсон булутлари қуярди шаррос.
Бир муддат бошпана этиб йўл четин,
Саробми, хаёлга шўнғийман роса.
Лашкарлар тўлқини тутар ер бетин,
Қаршимда у машҳур Темур дарвоза.

Темур дарвозаси! Чўрт кесилиб тоғ,
Дарвоза бўлгандек Темур йўлига.
Жаранглаб неча минг шамширу яроғ,
Тўлди от дупури Малик чўлига.
«Урҳо!» тутиб кетди само тоқини,
Қоронғилик қалқиб, чекингандек нур.
Шунча оломоннинг сўнгсиз оқими
Ичидан мен сари юзланди Темур.

Гижинглар тагида арабий бедов,
Мағрур боқишида қаҳр ва шитоб.
Аввал гангиб қолдим, сўнгра топиб дов,
Истеҳзо сўзига бера олдим тоб.
— Хаёлингни сезиб турибман, шаккок,
Сен ҳам ўшалардан, билиб ё билмай
Менга минг даъвони тиркаб аламноқ,
Тавқи лаънат муҳрин урмоқликка шай.

Ёғий қочар бўлса, кўпайгандек мард,
Номимни минг куйга солурлар ҳамон.
Жаллод, каллакесар, бузрук ва жўмард,
Ҳар бир қадамимдан сачраб турган қон.
Сарҳадларга қилич сермаб югурган,
Оқ ила қорани этолмаган фарқ.
Гўё нафасидан ўтлар уфурган,
Гўё сўзларидан ёлқинланган барқ.

Уларнинг бирдан-бир дегани шулким,
Мен инсон шаънида гўё ўчмас доғ.
Осон-да йироқдан этмоқлик ҳукм,
Ойни этак билан мушкул бекитмоқ.
Яратган эрканми ўшал замонам,
Мен унинг измида мудом сурдим от.
Вайрони — вайронам, қасри — қошонам,
Бор-ку кўп эзгулик мандан хотирот.

— Маъзур тутинг, дейман, улуғ жаҳонгир.
Мен ҳам айтиб олай неки дилда бор.
Нечун кўп юртларни топтаб бирма-бир,
Бошлар чаноғидан қурдингиз минор?
Нега шаҳр ўрнида экдингиз тариқ,
Нега тинч элларга солдингиз хатар?
Буни унутарми ҳаққоний тарих,
Заруратми эди бу янглиғ сафар?

Қаҳқаҳа янгради ногоҳ: — Эй нодон,
Нечун бир заминда ўнлаб салтанат?
Жаҳонга етгай-ку бир соҳибқирон,
Керакми минг қуроқ юзлаб мамлакат?
Дунёга яхшилик қилмоқ бўлдим-ку,
Дилга тугун қилиб барҳақ ниятни.
Бўйсунмас ёғийга мен солдим ғулу,
Барқарор этай деб бу ҳақиқатни.

Кўзлаб боравердим Эрон, Ироқни,
Ҳатто Боёзид ҳам бўлди-да таслим.
Забт эдим ундан ҳам йироқ-йироқни,
Шавкат қучсин дея насабим-наслим.
Бироқ мандан сўнгра... Нифоққа ботиб,
Авлодим бўлиниб кетди ҳар тараф.
Ҳайҳот! Мағрур туғим эгилди — ётиб,
Шамдай сўнаборди қудрат ва шараф.

Сўзларин журъат-ла бўлиб шу асно,
Дейманки, сўнмоғи эди муқаррар!
Салтанат куч бирла уюшмас асло,
Уюшган чоғда ҳам омонат самар.
Зеро, от туёғи, қиличлар дами
Озод нафас учун ётдир мутлақо.
Иттифоқ, аслида — бу эркнинг жами,
Истибод ҳеч маҳал билмагай бақо.

— Эҳ-ҳа, бурро, дейди, тилинг, — жаҳонгир.
Туғилиб неча ўн бўғиндан сўнгроқ,
Менга тил урмоғинг балки осондир,
Лекин бу тафтишинг ақлдан йироқ.
Сен ўз заминингдан туриб урма лоф,
Мақсудим англамай атама зобит.

То жаҳон бор экан, бор экан офтоб,
Мен ўз ақидамда қолурман собит.

Қўйгил Самарқандни, оддий овулим
Бағдоду Фориш деб олган эрса ном,
Демак, қитъаларга етган довулим,
Топганман буюклик бирла эҳтиром.
Уйлардим мен билан этурсан деб фахр,
Гарчанд мен фахрингга эмасман муҳтож.
Беҳуда саволинг не керак, ахир,
Сенга бегонадир шавкат, тахту тож...

Бехос, қўшин ичра солиб рустахез,
От сурди жаҳонгир, қалбимда ларза.
Сесканиб, ўйларнинг гирдобидан тез,
Ёруғ жаҳонимга қайтдим шу лаҳза.
Во ажаб! Хаёлни, рўёми, не ҳол?
Маъюс қотган эдим, тиниб кўзларим.
Уқувчим! Кечиргил, қалтис, эҳтимол,
Пойма-пой айтилган ушбу сўзларим.

Бензинга тўлдириб темир «қурсоқ»ни,
Ичиб уч-тўрт қултум термос чойидан,
Яна узангига босиб оёқни,
Силкитдик «тулпор»ни турган жойидан.
Ёмғир ўтиб кетган... Чақнарди қуёш,
Намоён этарак нурбахш феълени.
Обдан пардозланиб, гўё ювиб бош,
Баҳор жилмаярди — олам келини.

Билиб турибсизки, энди олдинда
Зарафшон аталмиш бир наҳрул ҳаёт.
Не қилай йўл шавқин дилга солдим-да,
Энди бу мавзудан жилмоқ мушкулот.
Сизга сабр тилаб, ўзимга илҳом,
Тоғлар сиртмоғидан чиқиб сайҳонга,
Билдириб йўлларга иззату икром,
Кетиб бормоқдаман Толлимаржонга.

Унда болалигим излари қолмиш,
Унда илк бўсамнинг ширин таъмлари.
Наҳот ул болалик мангу йўқолмиш,
Қайтмагай умрнинг ўсмир дамлари?
Наҳот ўтиб кетди буткул бир ҳаёт,
Дилда из қолдириб ўкинч, малолдан?
Яхшиям инсонда мавжуд хотирот...
Бир қалқиб кетаман ғамгин хаёлдан.

Қўй, нохуш ўйларни, дўстим, йўлга боқ,
Болалик уфқига қайтмоқдасан-ку.
Болалик камолга элтувчи ирмоқ,
Ҳаёт фалсафаси азалдан ушбу.
Бул кеч содир бўлгай ўшал мулоқот,
Юзма-юз келгайдир фасли наврўзинг.
Хушнуд учрашувни ўйлагил фақат,
Фақат эзгуликка буюрсин сўзинг.

Тўй, ахир! Дўстларим унда бўлур жам,
Чироқлар маржони ёритиб бағрин,
Биз билан қўшилиб чўлнинг ўзи ҳам

Тантана қилажак ошиқлар бахтин.
Шавқи — йигит исми, Галинадир — қиз.
Аму соҳилида сирлашган икков.
Келин Урал ёқдан, билмоқ бўлсангиз,
Шу дашт ўғлонидир ошифта куёв.

Бир пайт, чўл саҳнида мен кеза-кеза,
Излаб дostonимга мос бир қаҳрамон,
Дучлашдим жунбушли, асил, покиза
Севишганлар билан йўлда ноғиҳон.
Умр сўқмоқлари чатишса магар,
Масофа не эмиш? Минг тош — бир қадам.
Муҳаббат инсонни этгай музаффар,
Севгида ярқираб кўрингай одам.

Кўнгилда кўзгалиб шеърий эҳтирос,
Кечмиш улар билан баҳорим, ёзим.
Танқидчи айтмоқчи, ёзмоқ учун рост
Ҳаёт қозонида қайнамоқ лозим.
Энди бормоқдаман, тўй иштиёқи —
Яхши ниятлардан бир тимсол янглиғ,
Агар шу тўй аро сўз берса соқий,
Шундай бир қадаҳни айтмоғим аниқ:

— Сизга бахт тилайман ҳаммадан олдин,
Оқ бўлсин ишқ аро доим йўлингиз.
Тупроқ ушласангиз бўлсин соф олтин,
Фарзандларга тўлсин ўнгу сўлингиз.
Севгингиз боғидан кетмасин кўклам,
Бир-бирга шу қадар бўлингки пайваст,
Ҳатто чеваралар кўрган вақтда ҳам
Муҳаббат майидан бўлинг, майли, маст...

Бунда Ботир ҳам бор, бордир Хушбахт ҳам,
Ўлтирар бир ёнда Мурод ва Ашур.
Гулоблар таъсири билиниб кам-кам,
Даврага тушсак ҳам, балки, ярашур.
Кўшиқлар авжланар, янграгай шўх куй,
Қизлар даста-даста товланур яшнаб.
Не қилса тўй, ахир, гулобингдан қуй,
Ярашмас ўтирсак бурунни қашлаб.

Тўй, ахир! Истаклар чамани рангин,
Пайванд уриб кетгай икки ёш ниҳол.
Бу танноз кечанинг буткул жарангин,
Кўша қаригунча, ёшлар, дилга сол!
Оила — муқаддас! Барқ урган ният,
У бахтдир абадий, фарзанддир азиз.
Оила кўркидан қурчдир жамият,
Ундандир эл аро ҳурмат ва тамиз.

Яна яхши гаплар айтгум бир талай,
Нурли тилакларга кўнгил лиммо-лим.
Алжираб кетмасам керак, ҳар қалай,
Сўз билан ўйнашур қайси бир олим?
Аввал фикр керак, сўнгра зикру баҳс.
Сўз улуғ қудратдир, амал ва имон.
«Уни бўлар — бўлмас ишлатгувчи шахс,
Хиёнат йўлига киргандан ёмон».

Сино айтмишларки, сўз бу кескир тиг,
Кесиб ташлай олгай теккан ерини.
Яхши сўз — инсонга қанот, суянчиғ,
Емони — тириклай шилгай терини.
Шул сабаб, ҳар сўзни ишлатган чоғи,
Унинг олмос қадрин тута бил баланд.
Сўз бу, тафаккурнинг олтин чироғи,
Сўз бу, камолотнинг суврати монанд.

Қишлоқ мактабидан чиққан ўспирин,
Уруш йилларидан сўнгги бир дастёр,
Бундан роппа-роса ўттиз йил бурун
Шу йўлдан Тошкентга ўтганман илк бор.
Жо қилиб қалбимга дорилфунунни,
Беш йил устодлардан тингладим сабоқ.
Хат узра тонгларга уладим тунни,
Тақчиллик кунлар ҳам бўлган бесаноқ.

Қайда ўшал йиллар? Улар — ширин туш.
Қизгин, «илмий» баҳслар, довдир донолик.
Шеърый машқлар билан юрардик сархуш,
Юксак чўққиларга бўлгандек молик.
Ҳамид Сулаймоннинг ҳар битта дарси —
Саволу жавобга ғазна эди нақд.
Домла Ойбек сўзи, Шайхзода баҳси,
Ғафур Ғулом билан учрашув — не бахт!

Эсимда, ҳаяжон ичра зир титраб,
Устоз ҳузурида ўқиганим шеър.
Ғафур Ғулом, ахир, ҳазилми бу гап,
Замона яратган янги Алишер.
Сўнгроқ-ку иш — хизмат тақозо этиб,
Дилбар сўзидан кўп бўлдим баҳравор.
Неча ҳикоятин тилидан битиб,
Оққа кўчирганман шеърларин такрор.

Баҳор булутидай кирса гуркираб,
Хонага тўларди кулгию нақл.
Очиқ, кенг манглайи, бутун кўркида
Барқ уриб турарди шарқона ақл.
Қалбида қайнарди асл шеърят,
Давра, анжуманга завқ бағишларди.
Кўксида тонглардай мусаффо ният,
Латифа бўларди қилган ишлари.

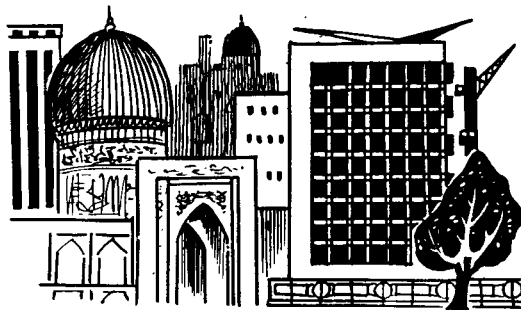
Йўлга чиқар бўлса, бутун бир диёр
Уйининг тўрини унга атарди.
Қитъалар кашф этган Колумбдан зиёд
Янги илҳом билан уйга қайтарди.
Шеърда балқирди қуёшли водий,
Севги севинчлари, бахту ҳаяжон.
Сатридан булбулнинг чиқиб саводи,
Сўзи ўликка ҳам бахш этарди жон.

Келган Лоҳутий ҳам, Самад Вурғун ҳам,
Қабрида тинч бўлсин ул азиз зотлар.
Абадият бўлмиш уларга ҳамдам,
Оташин сўзларин ўқир авлодлар.
Умрим йўлларига қаёндан боқиб,
Қай бир довонини кузатмай мафтун,

Кўринар улуғвор дарсхонам балқиб,
Ленин ўзи очган нур — дорилфунун.

Хаёлдан не кечмас юрган чоғингда:
Ширин учрашувлар, севги онлари...
Далалар чарх уриб сўлу соғингда,
Сенга қамти учар юрт бўстонлари.
Бир лаҳза машина рулин четга бур,
Нафасни ростлайлик, Анвар, бир нафас.
Ахир, қаршимизда Самарқанд турур,
«Самарқанд — сайқали рўйи заминаст».

Унга кириб бўлмас лоқайд ё беҳис,
Кириб бўлмагайдир йўл-йўлакай ё.
У тоғдай азамат, қўшиқдай нафис,
Қават-қават ётган сир тўла дунё.

Имтиҳон олдида турган шогирддай,
Чўққини кўзлаган альпинист мисол —
Ажиб бир туйғулар дилни ёритгай,
Бир муддат қошида қотажаксан лол.

Гумбазлари осмон ичра бир осмон,
Мовий пештоқида асрлар яшар.
Улуғбек термулган шан юлдузистон,
Улуғ Навойга муаллим шаҳар.
Ассалом алайкум, нуруний тарих,
Навраста бугуним, бахт таманноси.
Қайси бир хислатинг этайин таъриф,
Дунё сайёҳларин эй, қадамжоси!

Фазал сеҳргари Ҳофиз суриб рахш,
Васф этиб туркона шўх дилорони,
Ул қаро ҳолига этмоқ бўлган бахш
Шундоқ Самарқанду ҳам Бухорони.
Ғалат йўқ, иштибоҳ авжида шоир
Бу улуғ масканни тутмиш сарбаланд.
Яъни энг беқиёс ҳуснга доир
Зийнатосо мезон бўлмиш Самарқанд.

Кўҳак тепасидан, дил тўла сафо,
Оламга боқмоқнинг ўзи бир ғурур.
Шифтдай яқин бўлур бош узра само,
Қўл чўзсанг, юлдузлар кафтингга қўнур.
Худди бултур эди, француз меҳмон —
Қаламкаш коммунист Жорж билан бунда
Тун бўйи қолганмиз, замину замон
Хаёллари билан фикрий тўлқинда.

Бунда кўк чой таъми, чинни жаранги,
Илму шеър баҳсидан янграйди заллар.
Нақшин эскиртолмас замонлар чанги
Бунда талаффузи ширин гўзаллар,
Энтикиб кетаман, Душан ё Марди
Билишса, Оҳаклик элтишар судраб.
Чой сабаб, дийдор-да инсоннинг дарди,
Йўқ, унда йўлингдан қолишинг — ҳеч гап.

Кириб бозорига, сипқориб хуш бўй,
Харид қилган бўлиб данак ё мағиз,
Регистон олдида лаҳза суриб ўй,
Тарих-ла рўбару қолурсан ёлғиз.
Ўзинг ўзлигингни яна бир таниб,
Замонанг ҳурматин солиб кўнгилга,
Улғайиб, бар ёйиб, мусаффолиб,
Тушиб кетажаксан давомли йўлга.

Боғлар оғушидан майин сирғалиб,
Урлаймиз кўк воҳа бағридан илдам.
Дарахтлар авж гулда — миллиард сирғали,
Дехқон эгатларда ғимиллаган дам.
Не бахтки, юртингни жонингга босиб,
Булоғидан татиб, қониб меҳридан,
Ҳар фаслу гўшасин қалбингга ёзиб,
Ҳайратлана билмоқ кўрку сеҳридан.

Сўз ожиз қолганда тилга киргай соз,
Муסיқий тўлқинда ўлкам этур ром.
Улкан чорраҳада биз тўхтаймиз боз,
Ургут тоғларига салом — эҳтиром!
Қалқиб чиқмиш ердан неча хил ранглар,
Таъму ҳид мавжида дашту тоғу тош,
Шундай зилолликки, қалбинг жаранглар,
Шундай хушбўйликки, гир айланар бош.

Ватан, буюклигинг ҳис этган маҳал,
Қалбимда туғилур ажиб туйғулар.
Кавказми, Болтиқми, Брестми, Урал,
Минг дарё, минг тоғли эллар, уруғлар,
Бир пайтда тўрт фасл барқ урган олам,
Соҳилин уммонлар ўпгувчи диёр
Кўзларим ўнгида ярқираб шул дам,
Кўзғар вужудимда чексиз ифтихор.

Бесаноқ йўл — бекат босиб бағрингда,
Ўз уйимдек билдим барча манзилни.
Кездим ўрмонингда, суздим баҳрингда,
Бағишлаб мадҳингга ўтли назмни.
Муштоқман саҳаринг жилваларига,
Меники — саҳроми, чаманми ё чўл!

Мафтунман тоғларинг жилғаларига —
Хизматингда бўлмоқ мен танлаган йўл.

Энди чўл! Денгиздай чайқалган борлиқ,
Неча бир рангларнинг уйғун ёниши.
Яшил ёнбағирлар атру ифорлик,
Муаллақ қотгувчи тўрғай хониши.
Чучмома, тарғилбош, қоқигул, равоч —
Саноғи дафтарга сизмас доривор
Бахмалдай ловуллаб, кенг ёйиб қулоч,
Чўл сенга қувончин этади изҳор.

Бу ҳали дебоча. Жомдан сўнгра чўл.
Чироқчи ҳаддига қўйганда оёқ,
Кўрурсан, уфққа сингиб кетган йўл
Қанча елган билан бўлмагай адоқ.
Баҳри муҳит ичра сузганман бир ой,
Ҳафталаб тўлқинда юрганим ҳам рост.
Шунда ҳам хаёлда чўл ёйиб чирой,
Денгизни чўлларга этганман қиёс.

Оқ ўтовдек қалқар уфқда гирдоб,
Чағалайлар гўё яйлов лочини.
Сою қирларда ҳам мавжлар сершитоб,
Офтоб силаб ётар яшил сочини.
Йилқилар кишнаган, қўй сурув-сурув,
Утлар белга урган ложувард бойлик,
Наздимда, ҳар қанча денгизча сулув,
Ҳар қандай гулшанга уйқаш чиройлик.

Адирларни тутиб шовуллаб буғдой,
Элнинг ризқу рўзи, тақдири азал.
Омборинг ғаллага бўлсагина бой,
Тилинган тушмагай қўшиғу ғазал.
Олий ҳақиқат бу! Хирмон-хирмон дон
Барча ноз-неъматнинг аввали, боши.
Тандир-тандир бўлиб узилган ҳар нон
Дастурхон осмонин ёниқ қуёши.

Мен ҳам нон қадрини билгувчи авлод,
Унутмам зоғора қимматин, доғин.
Уруш йилларида бурда нон — ҳаёт,
Кўзларга суртганмиз, ахир, ушоғин.
Шул сабаб, тиззада нонни синдириб,
Қотганин ахлатга ирғитган тўйбон,
Ёхуд молу ҳолга тиқиб едириб,
Ишшайиб турган зот ёмондан ёмон!

Хирмон ҳам янчганман, терганман машоқ,
Ҳу анов қирларда янтоқ чопганман.
Сув истаб, ташнаком ҳам ялангоёқ,
Қудуқдан томчимас, гавҳар топганман.
Томчи сув — арзанда. Қатранинг қадрин
Офтоб ёндирмаган билсин қаёндан?
Ҳозир-чи, миллионлаб гулларнинг атрин
Шаббода уфурар азим ёбондан.

Фақат баҳор шундоқ. Оташ пускуриб,
Минг тандир ҳарорат ёғдирганда ёз,
Сен заъфар заминнинг ёнишин кўриб,

Нечук изтиробга тушурсан бехос?
Уфқлар куяди, сароб ўртанур,
Гармсел оламга сочгудек завол.
Жаҳаннам бу ердан сабоқ ўрганур,
Томчи сув анқога шафе бир аҳвол.

Табиат яратар чоғида, наҳот
Соқит тутмиш буни яхши нигоҳдан?
Шунча қаҳатмиди ул оби ҳаёт,
Танқислик бормиди яшил гиёҳдан?
Бунда саҳоват йўқ, йўқдир адолат,
Хатою саҳвга тўладир тақдир.
Аму соҳилида топганча ғорат,
Фарёд чекиб ётсин бу дашти кабир?!

Бунда қудуқ номи азиз, муқаддас,
Оққудуқ, Шўрқудуқ ё Узунқудуқ.
Бирор манзил топиб тўхтадингми, бас,
Чалоб тутадилар товоқ лим тўлиқ.
Қорсонда чаккини майдалаб эзиб,
Шопириб сув билан, бўрттириб мойин,
Ичсанг, вужудингда бир қудрат сезиб,
Унутгинг жаҳоннинг пивосин, чойин.

Қайда бобо Рустам, ул пири чўбон,
Саҳро донишманди, минг қўйли донгдор?
Унинг ўтовида кўп бўлиб меҳмон,
Яйловда изма-из юрдим неча бор.
Бутун бир фан эрур ота билгани.
Кўкрагида Юлдуз, мош-гурунч соқол.
— Чалобдан соғломдир чўпоннинг тани,
Ҳар қандай тафтингни кўтарур дарҳол.

Сен чўлни ўйлама яланг бир бадан,
Жизгинак, тап-тақир, қурумсоқ ва оч.
Аждод — аждодимга бўлмишки ватан,
Шунда томир отдим ва топдим ривож,
Шаҳарнинг салқини сингиб қатма-қат,
Бегона бўлдими сенга бу замин?
Қарашларинг бошқа, фикринг ҳам ғалат,
Унутиб қўйибсан чалобнинг таъмин?

— Қани кийик, — дейман, — қани минг оху?
Гуруҳ-гуруҳ елган ажиб маҳлуқот?
Йўрға тустовуқлар пат ёйса, ёҳу,
Қошида шафақлар бўлмасмиди мот?
— Сўзинг тўғри, — дейди ота ўй суриб,
Чиқиб ҳаромтомоқ неча бир овчи,
Қувиб мошин билан, милтиқдан уриб,
«Қаҳрамон» саналди, юришиб авжи.

Бу ҳам майлику-я, ўғрининг қўлин
Тутгувчи бирор мард бўлмади кўп вақт.
Улар таладилар ўз уйин, чўлин,
Қўлга киризганин ҳисоблашиб нақд.
Яширмоқ инсофдан эмасдир, ўғлим,
Биз ҳам томошабин бўлдик кўп маҳал.
Арз билан тепага бормадик тўғри,
Бир жойга шу гапни қўймадик дангал.

Рост гап, бепарволик қайда қўйса ин,
Виждон бир лаҳзага мудраса ёким,
Унда палак ёзар хусумат ва кин,
Ёхуд хўжасизлик бўлгайдир ҳоким.
Ва лекин бу чўллар ғазна бошдан-бош,
Унинг таг-тагида қанча бойлик жам.
Чорва бу, буғдой бу, яйлов бу, қуёш,
Газу нефть қайнаган сир тўла олам.

Дилда такрор этиб ўшал суҳбатни,
Уйчан турмоқдаман адир тўшида.
Қанча муаммою қанча ҳикматни
Бу чўл ошкор тутар ўз оғушида.
Сигмас тасаввурга эн билан бўйи,
Жо бўлгай бағрига неча бир диёр.
Магар пахтазорга айланса рўйи,
Оламни момиққа чулғар ҳадди бор.

Магар чорва қилсанг, дарё-дарё сут,
Антиқа қорақул, қозон тула мой.
Дон сепсанг, поёнсиз баракаю қут,
Силсила-силсила уюлган буғдой.
Майли шаҳар қургил, майли гулшан туз,
Оқиз қувурлардан ҳароратми, нур.
Бу улуг кенгликда не мўъжиза юз —
Кўрсатса, ватандош, сенга ташаккур!

Бу сенсан, ҳаётнинг таянч нуқтаси,
Дарёларни бурган, яратган денгиз.
Меҳнату ижоднинг қурч омухтаси,
Кулф урган япроғу ҳам теран илдиз.
Аму соҳилидан келмоқда сасинг,
Каналлар салқинин сезурман кушод.
Баҳор яратмишки меҳру нафасинг,
Бунда Чўли бобо руҳи кезар шод.

Кўрурман чорпахил, азамат чолни,
Лекин кўзларида бор жиндек малол.
— Табиат ёқтирмас: «Тез бўл», «Ур-сол»ни,
Чўлга панжа ургил ўйлаб ва ҳалол.
Одамга боғу роғ, кўлу чаман — зеб,
Тоғ билан дарёдек зарурат-да чўл,
Қайси бир аъзосин бу нокерак деб,
Кесиб ташлай билган қайси овсар — гўл?

«Чўлни қувинг!»— дейди газету журнал,
«Чўлга ҳужум!» дея шоир солур дод.
Чорва чаман ичра ўтлаб қай маҳал
Элни тўйдирибди? Кўрганми ҳеч зот?
Керак Қизилқум ҳам, Оролу тайга,
Керакдай қишу ёз, кўклам билан куз.
Чўл бўлмаса, молни ҳайдаймиз қайга,
Керакдир дону сув, шакар билан туз.

Меъёр бузилмасин, ҳарорат лозим
Пахтаи хирмонлари бўлсин десанг мўл.
Пахтани пиширган қозони азим,
Аслини олганда, шу қуёш, шу чўл.
Бунинг ост-ости ҳам тиллою ёқут,
Ер эмас, хазина қопқоғи бу ер.

Қалам сурганда ҳам шуни ёдда тут,
Шуни мағзига сол ёзганигда шеър.

Чўлнинг фалсафаси ўзи янглиғ кенг,
Бахши хаёлимдай қамровли жаҳон.
Ҳар сўзи, аслида, бир мақолга тенг,
Ҳақ гапни юракда тутолмас ниҳон.
Йигитин Алпомиш, сулувин Барчин,
Дея ҳайқирмоққа топсам-да асос,
Истамам уларнинг содда, ўктам, чин¹.
Феълин эртақларга этмоқни қиёс.

Азизим, Ватаннинг боғу чўлида
Ярқираб турурсан мисоли қоя.
Эртақлар сен томон етмоқ йўлида
Тубан-тубанларда турган бир поя.
Манов қир кўксидида бир оқшом қолиб,
Бир кеча кузатсанг юлдузлар базмин,
Неча хил мўъжиза ўйларга толиб,
Ҳис этгунг ҳаётнинг маъносин, азмин.

На лаззат оламда яшамоқ бахти,
Севиниб, севилиб, ўртаниб, ёниб!
Вақт — эзгу юмушлар бажармоқ вақти,
Интилиб, орзиқиб, қувониб, қониб.
Умр деган инъом берилгай бир бор,
Лаҳзанинг қадрини тута бил баланд.
Замину замонга бўлиб даҳлдор,
Яхши тилақларга ўзни этгил банд.

Хушбахтдир, бўсадан сархуш бўлган дил,
Мардона енголган дуч келганда ғам.
Бировнинг оғирин ким этиб енгил,
Бировнинг шодлигин кўролса баҳам,
Хушбахтдир, ким тўкиб реза-реза тер,
Бир ариқ қазиса, экса бир ниҳол,
Кимга дил розини очса она — ер,
Ердан ўз розини тутмаган ниҳон.

Хушбахтдир, ҳис этган шудгор нафасин,
Қон очган, фан битган, шеър тузган одам.
Салқин саҳарларнинг суриб сафосин,
Шафақларга пешвоз ташлаган қадам.
Оламда яхшилар кўп, бениҳоя,
Мунаввар орзулар инсонга қанот.
Бу бахтга ғаламис солмасин соя,
Бу бахтни ғафлатдан айланг эҳтиёт!

Ва лекин оқпадар, онкўр оломон,
Бомбалар «шавқи»дан мастона гуруҳ
Ерни қоқ нишонга олиб беомон,
Тайёр ҳар дақиқа этмоққа мажруҳ.
На мажруҳ, бир қисим кул бўлса бўлсин
Гўдакми, аёлми, гулшанми, орзу.
Истар, ҳаволарга қора дуд тўлсин,
Зулмат гирдобидида маҳв ўлсин ёғду.

Эй ақл, сен дадил сарҳадларда қалқ,
Жангга кир, диёнат, виждон ва инсоф.
Шу бугун, шу лаҳза чақнаб мисли барқ

Ерни сақлай билгил шудрингдай шаффоф.
Коинот уммони ичра бу замин
Ноёбдир, нажибдир, дурдонадир пок.
Агар ҳис этмасанг она — ер гамин,
Сен ўзинг ўзингни этурсан ҳалок!

Оғир хаёлларнинг забтидан чиқиб,
«Жигули» жиловин тутганча маҳкам,
Олға интиламан яна энтикиб.
О, даштим ҳавоси, юракка малҳам,
Машина сиртини шиббалаб тезкор.
Гувиллаб оққувчи дарён азим,
Сенга айтадиган кўп гапларим бор,
Сени яратган бу заминга таъзим!

Бунда тарвуз битса ё пишса узум,
Қанду қурс бозори касоддир буткул.
Янтоқ шакар боғлаб кўрсатар ўзин,
Сайраб, юлдузларни маст этгай булбул.
Бунда Чимқўрғону бунда Панжкамар,
Лаболаб чайқалган ҳавзаи зилол.
Томчиси атиргул, томчиси самар,
Анжиру анорга сачраб чиққан бол.

Мукаммал жилосин билмоқ истасанг,
Бир кеча меҳмон бўл Кифтоб ерида.
Унинг минг қирраси топгандир жаранг
Шоир Абдулланинг янгроқ шеърида.
Қўйчибон, пахтакор, олим, бахши эл
Ватанга бағишлар воҳам неъматин.
Кенгдир шу заминдай унда қалбу феъл,
Урганар ҳаттоки само ҳикматин.

Ҳосилдор далалар ёйиб кенг қулоч,
Уфқда кўринар ясси Қўнғиртоғ.
Навраста боғларда эркин бир ривож,
Қашқадарё эрур бу баланд қирғоқ.
Мана, Қаршим ўзи турар қаршимда,
Менинг туғма шаҳрим, чўллар малаги.
Қуёшга чўмилиб порлар қошимда,
Либос — гул, чеҳра — гул, гул — жамалаги.

Мўъжиза шаҳар бу, қадимий Нахшоб,
Минг бир хазинали диёр ўртаси.
Шудгорлари бўлиқ, сувлари нишоб,
Истиқбол чамани, иқбол ўрдаси.
Муборақда газлар уммони қалқар,
Бешкенту Нишоннинг пахтаси ипак.
Дунёда неча хил бойлик бўлса гар,
Истасанг, баридан топмоғинг бешак.

Фаввора мавжида офтоб зарҳали,
Раёно гуллар тузган мастона базм,
Бу Ленин майдони, Ленин ҳайкали,
Мен бунда доҳийга этгумдир таъзим.
Улуғ майдон эмас, миллион қалбларнинг
Шоҳсупаси узра юксалган устоз,
Олам сарҳадларин қамраганча кенг,
Сени ҳам меҳр ила этгайдир мумтоз.

Баъзан шундай истак бўлади ҳоким,
Шундай бир гуйгулар ўрлар юракка,
Доҳий-ла рўбару келурсан, токим
Сўзлашиб олгали яккама-якка.
— Устоз, маъзур тутинг, вақтингиз тиғиз,
Буюк меҳнатдадир тинсиз тафаккур.
Талай муаммолар, қанча фикру ҳис
Ақлингиз уфқида ҳозир айланур.

Лекин мен фаҳримни тутолмам ниҳон,
Ўзингиз бахшида этган бу ҳаёт —
Шонли Иттифоқда ҳур Ўзбекистон
Сизга бераётир бугун ҳисобот.
Бу ҳисобот чексиз, залворли, кўркам,
Ожиз — изҳорига рақам, сўзу соз.
Ахир, бу камолот бош меъмори ҳам
Сизнинг ўзингизсиз, меҳрибон устоз.

Наздимда, Сиз ҳозир қайтиб сафардан,
Кезиб республикам бағрин туну кун,
Кўнглингиз юксалиб неча зафардан,
Меҳрми, шафқатми, мардликми, зиё,
Жилмайиб турибсиз хурсанд ва мамнун.
Дўстлик, самимият барқ урган диёр,
Сизни ўз бағрига жондек этиб жо,
Сўзингиз тинглади шоду бахтиёр.

Қанча хонадонда бўлдингиз қўноқ,
Ишчими, олимми, деҳқонми, новвой —
Одамлар кўнглига Сиз солиб қулоқ,
Туз ҳам тотиндингиз, ичдингиз кўк чой.
Аму соҳилида чамандир чўллар,
Сир бўйлаб қанотин ёймиш ГОЭЛРО.
Барча режангизни бу олтин қўллар
Сарбасар Ер узра этмоқда ижро.

— Рост гап, бу чўл ичра сир кўпдир ҳали,
Лекин чакки эмас қилинган ишлар.
Буюк юксалишнинг етишди гали,
Боиси азамат, моҳир кишилар.
Ахир, коммунистнинг маъно-мазмун
Одамга, оламга яхшилик, билсанг.
Миллионларнинг қудрат, орзу-азмини
Бир улуғ мақсудга сафарбар қилсанг.

Ҳақиқий мўъжиза рўй бергай, ўртоқ,
Заррадан йўғрилган каби азим тоғ,
Бу офтоб ҳақиқат танҳо ва тенгсиз.
Қатрадан уюшган мисоли денгиз.
Хусусан, бу даштнинг ўзи бир тимсол,
Бутун бир Шарқ учун ибрат мактаби.
Қандоқ кучга молик эрк топган инсон
Бирлик ва иттифоқ бўлса матлаби.

Доҳий нигоҳидан уқиб шу талқин,
Шу ҳисни, чулғаниб шод ҳаяжонга
Мен йўлга тушаман, манзилим яқин,
Қамти бормоқдаман Толлимаржонга.
Офтоб ботаётир Мағрибни тутиб,
Шуъласи каналлар мавжида олтин.

Аму шаббодасин мириқиб ютиб,
Баҳор уфқларга ёйган қанотин.

Бир ёнда қўлбола денгиз жилвагар,
Чағалай садоси тутган самони.
Юксакка ўрлайди шўх шаршаралар,
Чўлга ёймоқ бўлиб зилол сафони.
Бинолар, совхозлар, уйлар, чироқлар —
Эртак оламига кирурсан ногоҳ.
Кўзингда жам бўлиб яқин-йироқлар,
Инсонлар қалбига ташлайсан нигоҳ.

Раҳмат, азизларим, қалби дарё эл,
Сизга ҳамдам бўлмоқ менга буюк бахт,
Не улкан юмушга боғлабсизки бел,
Барин меҳнат ила этолдингиз нақд.
Уйғон, эй Муқанна, уйғон Насафий,
Кўринг, Чўли бобо, чўл кўркин бугун.
Инқилоб қилганлар насли-насаби
Чўлни мангуликка этмоқда гулгун.

Бир кунлик лавҳалар кўнгилда қалқиб,
Неки ҳис этибман, солдим кўшиққа.
Толлимаржон турар қаршимда балқиб,
Гўё олмос кўздек олтин кўриққа.
Ана, карнай-сурнай овози баланд,
Тўйхона яқинлаб қолди, чамамда,
Дўстлар даврасига мен бўлиб пайванд,
Бир яйраб олурман яшил чаманда.

Шухрат

ОНА ҚИЗИМ

Қатнашувчилар:

- ЧАРОС** — Қашқардан қайтган қиз, 20 ёшда.
ЛУТФИХОЛА — унинг онаси, 55 ёшларда.
ИХЛОС — рассом, чинни заводида ишлайди, 25 ёшда.
ГУЗАЛ — чинни заводида гулчи, 21 ёшда.
ҲАСАН — чинни заводида ишлайди, рассом, 28 ёшда.
РОБИЯ — Ихлоснинг онаси, 56 ёшларда.
ҲАЖАР — унинг қизи, Ихлоснинг онаси, бозорда чопонфуруш, 35 ёшларда.
АСАД — чинни заводида кутубхоначи. Бир қўли майиб, 29 ёшда.
МАСТОН БУВИ — Лутфи холанинг қўшниси, Гўзалнинг бувиси, 75 ёшларда.
УРТА ЁШ ХОТИН.

Воқеа эллигинчи йилларнинг охирларида Тошкентда бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

Биринчи кўриниш

Эскича ҳовлилардан бири. Икки уй, бир айвон. Ҳовли саҳнида мевали дарахт. Остида сўри. Ҳасан Қашқардан қизи билан келаётган аммасини кутмоқда. Қўлида сурат. Руҳи баланд.

Ҳасан. Ёрнинг ўзидан ҳам хаёли ширин. Келишини эшитибманки, бу юрак жонвор қармоққа илинган балиқдек питирлайди. Битта қиз. Аммамнинг битта қизи! Узи ҳам менга атаб туққан шекилли, туришини қаранг, кўзини мендан узмайди. Аканг айлансин, сузилган кўзларингдан, Чарос. (Суратни ўпади, куйлайди):

Даста боғланг бу гуллардан, бу гуллардан,
Шакар ёғсин бу тиллардан, бу тиллардан.
Сувлар сепинг, гуллар сочинг, йўлни очинг,
Келар бўлди менинг ёрим бу йўллардан.
Бу йўллардан келар бўлса менинг ёрим,
Даста гулдай тутай унга ихтиёрим.
Ихтиёри ихтиёрим олса хушлаб,
Жонимни ҳам тутай унга «шу, деб борим!»

А с а д (*кириб*). Ие, дўстим, жуда тайёрсан-ку. Ўзи биладими?
Ҳ а с а н. Йўқ.

А с а д. Чиқмаган қуёшга исиниб юрибман дегин. Бу ёғи қандоқ бўлди?

Ҳ а с а н. Нормально. Фарҳод ҳам Ширинни кўзгуда кўриб ошиқ бўлган.

А с а д. Сен ҳам суратини кўрибми? Қани менга бер! (*Суратни олиб томоша қилади.*) Зўр! Енидаги аммангми?

Ҳ а с а н. Ҳа.

А с а д. Бир-бирига сира ўхшамайди-ку?

Ҳ а с а н. Бу ёш, у қари. Шунинг ҳам фарқига бормайсанми, тентак. Биттаси айтган экан, кўча тўла чиройли қизлару, бу хунук кампирлар қаёқдан пайдо бўлган деб.

А с а д. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларнинг ёзишига қараганда «Ёшлик» деган чамандан.

Ҳ а с а н. Шуни билсанг, бас-да! Лекин Чаросхон беқиёс. Юз-кўзига қараганда қадди-қомат ҳам кетворган бўлиши керак. Ҳусн чинни коса, асали билан бўлса яна яхши, а дўстим?!

А с а д. Ҳой бола, ўзингни бос, тагин Мажнун бўлиб сахрога чиқиб кетма!

Ҳ а с а н. Шу вақтда сахро қоптими, тентак, ҳаммасини ўзлаштириб бўлдик. Пахта қаердан келяпти?

А с а д. Сенга лойиғи бордир.

Ҳ а с а н. Йўқ. (*Сув ичади.*)

А с а д. Ичингга шоли экканмисан, мунча эрталабдан сув ичасан?

Ҳ а с а н (*кулиб*). Ичимга ўт кетган.

А с а д. Бу сув ичишингга қараганда, ўт Чаросхонники эмас, шисадан ичингга қуйилганга ўхшайди. Нима бало, кеча тортилганми?

Ҳ а с а н. Жиндай...

А с а д. Сенинг жиндаинг ҳам икки кишини қулатади.

Ҳ а с а н. Ҳали шу гапларни Чароснинг қулоғига етказмайсанми?

А с а д. Хотиржам бўл, дўстим, пичоқ ўз сопини кесмайди. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, дўстинг товусдек чиройли, қўзичоқдек ювош, сичқондай эҳтиёткор, кўзгудек тўғри, балиқ сиртидай тоза қизни танласа, кўнгил қўйса, сен йўлига мағзава сепма, дейилган. Қандингни ур!

Ҳ а с а н (*очилиб*). Буни омад дейдилар. Хотиним билан орани очиқ қилган кунимнинг эртасига шу сурат билан хат келса бўладими! Кўрдиму илон авраган бақадек қотдим-қолдим.

А с а д. Ҳой, сен бунақа муккангдан кетма. Тагин ёнида қиличдек эри бўлмасин!

Ҳ а с а н. Нафасингни иссиқ қил, аямажизда туғилган бўлсанг ҳам! Узатган бўлса, аммам шунча хатидан биронтасида ёзмасмиди?

А с а д (*кулгига олиб*). Бирини етаклаб, бирини кўтариб иккита боласи билан эшиқдан кулиб кириб келса-я!

Ҳ а с а н. Бўлди, бўлди! Қуюшқондан чиқма. Дўст бўлиб душман гапини қилма. (*Суратга назар ташлаб*). Суратига тузуқроқ қарадингми ўзинг? Шу қиз эр қилганга ўхшайдими, тентак! Ун саккизга тўлдим, ўн тўққизга ўтайми-ўтмайми, деб турибди-ку. Буни қара! (*Унга суратни узатади*).

А с а д. Кўрдим. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, кичкина бола ҳам катта туш кўради. Яна ҳар нарсанинг япроғини қуритса тамаки бўлавермайди, дейилган.

Ҳ а с а н. Сен хавотирланма. Кўрпангни қалин солиб ётавер. Мени яхши биласанки, тухум қилмайдиган товуққа дон сепмайман.

А с а д. Катта гапирма. Тагин донни юз бир назокат билан танлаб, чўқийдиган чиқиб қолмасин.

Ҳ а с а н. Йўқ. Кеча ўша томондан келган биттаси билан қаймоқ-лашдим. Айни муддао!

А с а д. Ҳа, бахтингни берсин. Ҳаёлга чўмиб, подшо бўлмаган ким бор. Ишқилиб, аталадан суяк чиқиб, тишинг синмаса бўлди.

Ҳ а с а н. Синмайди, ишонавер. Аммам тавбасига таяниб келяпти. Унинг устига калити менинг қўлимда.

А с а д. Қанақа калити?

Ҳ а с а н. Энди бу ёғи сир, дўстим, айтолмайман.

А с а д. Ўзинг биласан. Лекин калитлик бўлиш, уни қулфга солиш кифоя эмас, уни бурашни ҳам уддалаш керак. (*Чиқиб кетади.*)

Ҳ а с а н. Кўнглинг тўқ бўлсин (*Залга сирли бир оҳангда.*) Бу калит масаласи катта сир. Фақат мен биламан, бунинг ҳам аммамнинг ўзи ҳам билмайди. Чаросни аммам боқиб олган! Бундан Чароснинг ўзи ҳам беҳабар. Аммам эса, ўзининг қизидай ардоқлаб, гердайиб келяпти.

А с а д (*Қўшиқ айтади.*)

Тўғри ўйла, тўғри кўйла, тўғри юр,
Тўғри кўзла, тўғри сўзла, тўғри тур.

Тўғри сўзда иззат-икром, саодат,
Тўғрилиқни ҳар ишингда қил одат.

Тўғрилиқка агар қилсанг хиёнат,
Билки сендан кетди соғлиқ ва омад!

Омад йўлни тарк айлама, эй одам,
Тўғри ўйлаб, тўғри сўйлаб бос қадам.

(Кўшилар бирин-бирин кира бошлади. Мастон буви билан ўрта ёш хотин ёнма-ён туришади).

ШУҲРАТ ◆ ОНА ҚИЗИМ

Ў р т а ё ш х о т и н. Улар у юртга қачон кетган, опа?

М а с т о н б у в и. Кетган эмас, айланай, қочган. Файзиаҳмадхон тўра ҳукуматдан давлатини олиб қочган. Икки хотинини ташлаб, Лутфи билан қочган.

Ў р т а ё ш х о т и н. Бадавлат кишимиди?

М а с т о н б у в и. Ҳа, айланай. Лекин Лутфининг ота-онаси супрасидан сичқон ҳазар қиларди. Лутфи Файзиаҳмадхон тўранинг, адашмасам, ё учинчи, ё тўртинчи хотини.

Г ў з а л (*яқин келиб, эшитиб*). Вой, ўлмасам. Бечора Лутфи холам кўш хотин устига тушганми?

М а с т о н б у в и. Ҳа, у замонларда бунинг кўпда айби йўқ эди. Пулдор эркак қари бўлса ҳам ўзини ёш тутадиган вақтлар эди.

Г ў з а л. Лутфи холам жуда чиройли бўлгандир-да, а буви?

М а с т о н б у в и. Кўркам бўлмаса, Файзиаҳмадхон тўра бир қоп пулга олармиди?! Онаси-ку, лапашанггина нарса эди. Қизи Бедилга маъно айтарди.

Ў р т а ё ш. Лутфи хола суратдаги қизини шу ерда кўрганмиди?

М а с т о н б у в и. Йўқ. Эрига кўнгилсизлигидан бола ҳавас қилмаган эди бечора. Кейин кўрибди шекилли, хатида «мусофирликда орттирганим шу битта қизим бўлди», дебди-ку. Роҳатини кўрсин!

(Бирдан қий-чув кўтарилади. «Ана келишяпти», деган нидолар. Машина товуши. Эшикда Лутфи хола ва Чарос кўринади. Салом-алик... Она-бола куйлайди).

Ассалом эй, она-Ватан, она тупроқ,
Қандай бахтдир гардларингни кўзга суртмоқ!
Ассалом эй, ватандошлар, қавм-қариндош,
Қошингизга келдик мана, биз эгиб бош.

Хор:

Хуш келибсиз она-Ватан кучоғига
Меҳру шафқат ўтин қалаб ўчоғига!

Она-бола:

Ёт ўлкада қон йиғладик неча йиллар,
Неча йиллар пора бўлиб ғариб диллар.
Шу тупроқнинг меҳри билан ёнди юрак,
Бир лаҳза ҳам бўлгани йўқ дарди бўлак.

Хор:
Хуш келибсиз она-Ватан кучоғига
Меҳру шафқат ўтин қалаб ўчоғига!

Она-бола:
Чироқ бўлиб узоқдан ёнди бу эл,
Гўё дерди: «Фарзандларим, бағримга кел!»
Келдик мана кучоғингга, азиз Ватан,
Сенинг билан энди мангу бу жону тан!

Хор:
Хуш келибсиз она-Ватан кучоғига,
Меҳру шафқат ўтин қалаб ўчоғига!

Она-бола:
Ассалом эй, қутлуғ диёр, пойингда бош,
Ассалом эй, қавм-қариндош — меҳри қуёш.

Хор:
Хуш келибсиз, хуш келибсиз, ватандошлар,
Ҳасрат билан энди оқмас кўздан ёшлар!

Лутфи (*айвон устунини қучоқлаб*). Отам қўйган устун! Отажоним суянган устун! (*Уй эшигини очиб, тавоб қилиб*) Онам кириб-чиқиб юрган эшик! (*Остонага ёпишиб.*) Отамни кўрган, онамни кўрган остона! Мен ўпиб, кўз ёшимни тўкиб кетган остона! Кўзларимга суртай гардингни!.. Оҳ, юртим! Азиз юртим, она юртим! Бобокалон, момокалонларим хоки жо тупроқ, муқаддас тупроқ. Сени қанчалар соғиндим. Қанчалар ўйлаб, армонингда ёндим. Қадрингга етмаганларнинг кўзлари ситилиб оқсин! Чарос! Қизим!

Чарос. Лаббай, онажон!

Лутфи. Кел, қизим! Бу остонага тиз чўк! Уп! Сажда қил! Бу остона муқаддас, она сутидек пок, ота ўгитидек беғубор. Кел, қизим, ёнимга кел! Бирга ўпайлик, гардларини кўзга суртайлик, бирга сажда қилайлик. Бутун чеккан азоб-уқубатимиз ҳаққи, нурдан тиниқ кўз ёшларимиз ҳаққи, дарбадар ўтган қора йилларимиз ҳаққи уни тавоб этайлик, кел қизим!

Чарос. Хўп, онажон, хўп. Сизнинг гапингиз менга амри вожиб! (*Онаси ёнига ўтади.*)

Лутфи (*остонадан туриб, одамлар орасидан кимнидир қидириб*). Келиним қайси бири, Ҳасанжон?

Ҳасан. Келинингиз йўқ.

Лутфи хола. Нега йўқ бўлади? Хатингда «уйланганман, битта қизим, бор», деган эдинг-ку?

Ҳасан. Ҳазиллашувдим.

Лутфи хола. Вой, ҳазилингни ел кўтарсин! Мен, жияним ўздан тинган экан, деб хурсанд бўлиб юрибман.

Ҳасан. Хурсанд бўлаверинг, амма. Бу ёғи қийин эмас.

Лутфи хола. Келин тайёрни? Тўй қиламизми?

Ҳасан. Сизни кутиб турган эдим. Ўзингиз оналик қиласиз.

Лутфи хола. Жоним билан. Тўй яқинми?

Ҳасан. Бу ёғи сизга, сизларга боғлиқ.

Лутфи хола (*Ҳасаннинг ишорасига тушунмасдан*). Раҳмат, жияним. Бизни кутиб турганинг учун раҳмат! Тўйдан айланай! Тўйдан яхши нарса борми!

Ҳасан (*гапни чалғитиш ниятида*). Йўлда уриниб қолмадингларми, аммажон? Сиз-чи, Чарос?

Чарос. Менга унча билинмади-ю, оймлар анча қийналдилар.

Лутфи хола. Менинг ёшимда сафар қилмоқнинг ўзи бўладими! Қасд қилдим-у, муродимга етдим. Худо менга Чаросни «онангни юртига бошлаб борасан» деб берган экан. Бошлаб келди, умрингдан барака топгур, йиқилсам турғизиб, юрсам қўлтиғимга кириб бошлаб келди.

Чарос (*онасининг мақтовидан уялиб*). Вой, нега унақа дейсиз,

ойижон?.. Үзингиз яхши келдингиз. (*Кишиларга*). Яқинлашганимиз сари, қанот чиқариб учиб кетай дейдилар.

Лутфи хола. Оҳ, болам, кексанинг кўп нарсага кучи, ёшнинг ақли етмайди. Қанотим бўлса учиб келардим.

Чарос (*кулиб*). Мени ташлаб-а?

Лутфи хола. Нега ташлар эканман! Сенсиз бу дунёнинг менга қизиги йўқ. Бағринга ел тегса, жоним ачийди. Сени ҳаммадан олдин қанотим устига чиқариб олардим, она қизим. (*Куйлайди*):

Жон қизим, жонон қизим,
Меҳри бир жаҳон қизим.
Юлдуз десам юлдузим,
Асли моҳтобон қизим.

Жоним жонингга туташ,
Меҳринг қалбимда оташ.
Элда элдошим бўлдинг,
Йўлда йўлдошим бўлдинг.

Қувончимсан, бахтимсан,
Излаб топган нақдимсан.
Бахтимга сен бўл омон,
Умидимсан бир жаҳон.

ШУҲРАТ ◆ ОНА ҚИЗИМ

Ҳасан (*бир четда туриб, Асадга*). Кўрдингми, аммам қизини еру кўкка ишонмайди-я!

Асад. Ишқилиб, сенга ишонармикин?

Ҳасан. Ишонади, ишонтириб оламиз-да! Меҳрибонлик муҳаббатнинг элчиси дейишади. Тилимдан бол томиб, атрофида гиргиттон бўлиб турганимдан кейин қаёққа боради, дўстим.

Асад. Кўп шошаверма, қалқиб кетасан. Бунинг устига жуда оловга ўхшайди, тилинг куйиб қолмасин.

Ҳасан. Куймайди, дўстим, пуфлаб ичамиз.

Асад. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, севгида, овқатланишда, пул санашда шошмаган ютади, дейилган.

Мастон буви. Ҳасанжон, амманг келиб, севиниб қолдингми, болам. Мана, уйинг тўлди-қўйди, яккасинчликдан қутулдинг.

Ҳасан. Раҳмат.

Гўзал. Сингиллик ҳам бўлиб қолдингиз. Муборак бўлсин.

Ҳасан (*нияти эсиа тушиб, дудуқланади*). Ҳа... ҳа, албатта.

Мастон буви. Энди келинни ҳам олиб кел, сув лойқаланмай тинмас, болам.

Ҳасан (*чўчиб*). Ие, нима деяпсиз, қанақа келин? Ёмон туш кўрдингизми? Тамом-вассалом!

Ҳасан шунақа ҳаракат қиладики, Мастон буви кўрқиб, пушаймонда қолади

Мастон буви. Хўп, болам, сеники маъқул. Үзинг биласан. (*Лутфи холага яқинлашиб*). Лутфи, мени танияпсанми?

Лутфи хола. Гоҳ таниб, гоҳ танимай турибман. Мастон опам-мисиз?

Мастон буви. Ҳзим, айланай, ўзим. Мени ҳам адо қилди, болам. Икки азаматим урушдан қайтмади. Яхши, эсингдан чиқмабман.

Лутфи хола. Вой, нега эсимдан чиқар экансиз. Қизалоқлигимда ола мушугингизнинг боласидан берганингиз ҳам шундоққина эсимда. Думининг учиди қораси бор эди. Яхши юрибсизми, опа?

Мастон буви. Шукр, тупроқдан ташқарида: бировга оқ, бировга қора кўриниб юрибман, айланай. Келаётганингни эшитиб чиқдим. Адашмасам менинг катта ўғлим Абдусаттор билан тенгсан.

Лутфи хола. Тўғри, Абдусаттор тинчми, бола-чақаси омонми?

Мастон буви. Урушдан қайтмаганимнинг биттаси ўша. Жуда покиза йигит бўлувди (*Гўзални кўрсатиб*). Мана, бу ўшанинг қизи, ёдгорим. Ҳзинг тинчмисан, омон-эсон келдингми?

Лутфи хола. Иншоолло. Нолам худога етди...

Мастон буви. Ҳа, болам, кафан кийган кетар экан, холос.

Ота-онанг ҳам йиғлаб-йиғлаб оламдан ўтди. Қочган эринг-ку, сен бечорага жабр бўлди.

Л у т ф и х о л а. Қўргулик экан, опа! Қазии-қарта едим — оғзимда йўқ, атласу кимхоб кийдим — эғнимда йўқ. Эрим, ўзи ҳам, раҳматлик, тоза қийналди. Қорин бошқа-ю, қадр бошқа экан. Қорни тўйса кўнгли тўймай, то тилдан қолгунча, «Юртим, оҳ, она юртим» деб йиғлади.

М а с т о н б у в и. Ҳа, мусофирлик, ватангадолик қурсин, армонли умр. Жоҳил ўгай она қўлида қолган етимчадек гап-йўтали ўқдек ботади. Ғарибликнинг қуёши сўник, иситмайди, гули кўнглингга шодлик бахш этмайди, айланай. Нони қаттиқ, туни узун. Жуда узун! Ҳеч бир банданинг бошига солмасин!

А с а д. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, эрксизликда кенг жаҳон тордир, бахтли кишига игна кўзидек ер ҳам буюк кенгликдир, дейилган.

Л у т ф и х о л а. Ҳатто ит ҳам ўз қўрасида думини гажак қилиб юради, айланай болам. Донолар, ғариб қушга минг гулистондан ўз чорвоғи яхши, деган экан. Энди ўлсам армоним йўқ. Ғўримда оёғимни узатиб ётаман.

Г ў з а л. Вой, холажон, ўлимдан гапирманг. Улгани келганмисиз?

Л у т ф и х о л а. Бандаман, болам, ўлим ҳақ...

Г ў з а л. Яшанг. Чаросхоннинг орзу-ҳавасларини кўринг. Улим бўлса қочмайди, холажон. Мен ўзим ажалнинг оёғидан яхшилаб боғлаб қўяман.

Л у т ф и х о л а. Оҳ, қани эди! Худодан тилаганим шу — Чароснинг бахти.

У р т а ё ш х о т и н (*Гўзалга*). Ҳу, қақажонлар! Бунча ўлимдан оғизларинг бўшамай қолди, битта-яримтангнинг жонингда қасдинг борми? Ундан кўра холам билан Чаросхоннинг кўнглини кўтарадиган ўйин-кулги қилинглар! Улим! Улим! Ҳе, ўлимга қирғин келсин!

Қ и з л а р. Ҳа, рост-а! Қани келинглар, ўйин бошлаймиз.

Г ў з а л. Чаросхон қашқарча ашула айтиб, ўйинга тушиб берадилар. Майлими, хола?

Л у т ф и х о л а. Узим ҳам ўйнаб бераман. Бу кунларга етгунча юрак-бағрим тутдек эзилиб кетди-ку, айланай болам! Ҳар қанча ўйин-кулги қилсак энди ярашади!

(Қизлар ўйин тушади. Ашула.)

Узоқ яшанг она юрtdа, ватандошлар,
Энди оқмас кўзингиздан қонли ёшлар.
Она-Ватан қуёшининг нури бошқа,
Учоғининг оловию кўри бошқа.

Гулларининг ҳиди бошқа, ранги бошқа,
Бахт балқиган кунларининг тонги бошқа,
Сувларини шарбат десанг, тоши — болиш,
Қалбларини ўртамайди армон-нолиш.

Тили бийрон, дили хандон, кўзи равшан,
Йўли равон, кўли баланд, боғи — чаман.
Дўстларининг қаторида ўз ўрни бор,
Ватанини жондан, севган чин бахтиёр!

Г ў з а л. Энди навбат Чаросхонга!

Л у т ф и х о л а. Ҳой, она қизим, буларни куттирма, ашулаларингдан айтиб бер. Ҳар қанча ашула айтсанг энди ярашади.

Ч а р о с. Нимани айтаман, онажон?

Л у т ф и х о л а. Билганингни айтасан-да, она қизим, ҳар қушнинг қўшиғи бор. Ҳамма қуш ҳам булбулмас-ку!

Ч а р о с. Шундоқ бўлсаям... (*қизларга*) айбга қўшмайсизлар, биз томоннинг ашулалари бошқачароқ бўлади.

«Уялиб ўртага чиқади. Ашула айтади):

Қўлимдаги қўш узукнинг
Ўзи бору кўзи йўқ.
Толемни бор, дейдилар,
Оти бору ўзи йўқ.

Кўкда учган уч каптар,
Ола эмас, кўк каптар.
Юрагимни варақламанг,
Армон тўла чўнг дафтар.

Г ў з а л. Ҳо-ҳо, билмас экансиз! Энди ўйнаб берасиз (*Қучоқлайди*).

Ч а р о с. Вой, билмайман (*қочади*). Аввал ўзингиз бир ўйнаб кўрсатинг.

Г ў з а л. Ундай бўлса, бирга ўйнаймиз, уйғурча рақсни биласизми?

Л у т ф и х о л а. Билади, ўртоғи, билади. Уйна, она қизим, ўртоғингни сазаси ўлмасин. Ҳар қанча ўйнаб-кулсанг мен розиман. Ўз юртингга келганингга шукр қилиб, ўйна!

Рақсга тушадилар. Табриклар.

Г ў з а л. Билмайман эмиш! Тағин ўша томонларда артистлик қилган бўлманг?

Л у т ф и х о л а (*қизининг ёнини олиб*). Йўқ, ўртоғи, артист эмас. Сураткаш, сураткашлик қилган.

Г ў з а л. Вой, рассоммисиз?

Ч а р о с. Унча-мунча, чойнак-пиёлаларга гул солардим.

Г ў з а л. Вой, уни қаранг, айти биз боп экансиз. Чинни заводида ишлаганмисиз?

Л у т ф и х о л а (*ўкингандек*). Ҳа, ишлаган, айланай, ишлаган.

Яхшиям чинни заводида ишлайдиган кекса қўшнимиз бор экан, ўша бечора жонимизга оро кирди. Чаросни ёнига олди, сураткашликни ўргатди. Сураткашлик ҳам қутлуғ касб экан, кам бўлмадик.

М а с т о н б у в и. Ҳунар бериб яхши қилибсан. Ҳунардан яхши нарса борми — туганмас бойлик.

Г ў з а л (*Чаросга*). Ҳунарингизни яхши кўрасизми?

Ч а р о с. Бўлмасам-чи!

Г ў з а л. Унда бизга ишга киринг. Биз чинни заводида ишлаймиз.

Л у т ф и х о л а. Вой, шунақами? Қандай яхши! Қизимни бахт етаклаб келганга ўхшайди. Ишламай нима қилади, айланай, ишлайди. Дарё кучи жилғадан, меҳнатнинг зийнати кўп. Ҳасанжон, сен ҳам шу заводдасан шекилли?

Ҳ а с а н. Ҳа, мана бу қақилдоқларга ўхшаб чойнак-пиёлаларга гул соламан.

Л у т ф и х о л а. Ана буёғи ҳам яхши. Акаси билан бирга бориб келаверади.

А с а д. Мен кутубхонамга аъзо қилиб оламан. Ажойиб китоблардан бериб тураман. Кўзингиз очилади.

Ҳ а с а н (*бир четга*). Худо бераман деса ҳеч гапмас. Мана бу ёғи ҳам айти муддао! Қандингни ур, Ҳасанжон. Қўлтиқлашиб бориб, қўлтиқлашиб келаверасан! (*Аммасига*.) Бемалол, аммажон. Чаросхонга гард юқтирмайман. Кўнглингиз тўқ бўлсин.

Л у т ф и х о л а. Сендай акаси бўла туриб, синглингга гард юқса уят ҳам-да.

Ҳ а с а н. Албатта!

Л у т ф и х о л а (*кулиб*). Менга лойиқ иш топилса, ўзим ҳам ишлайман. Бекордан худо безор. Соғадиган сигирим, чопадиган экиним борми! Бол тутган бармоғини ялайди, айланай!

М а с т о н б у в и. Куч-қувватинг етса ишла. Бу замонда қўли қи-

ОНА ҚИЗИМ
◆ ШУҲРАТ

мирлаганнинг оғзи қимирлайди. Иш — мур чироғининг мойи, қанча тиниқ ёнса, шунча уйинг ёруғ. Ишлаётганлар кам бўлаётгани йўқ.

Гўзал. Бош устига, холажон. Бизда ҳамиша одам етишмайди.

Лутфи хола. Вой, шунақами?! Унда ишлаганим бўлсин. Бизнинг у томонларда иш қидирган қанча. Иш топса, хўжайиннинг қошқовоғига қараган қанча!

Гўзал. Бизнинг завод чойнак-пиёлаларини кўрмагандирсиз ҳали. Пахта гулли.

Лутфи хола. Қаёқдан кўраман, айланай болам.

Гўзал. Ишласангиз кўраверасиз. Ҳасан ака, сизда ўзимизнинг маҳсулотдан бирор нарса йўқми?

Ҳасан. Бор. Керакми?

Гўзал. Холам бир кўриб қўйсинлар. Нухаси Чаросхон ишлаган гулларга ўхшармикин.

Лутфи хола. Ухшамаса ҳам, айланай, майли. Она юртимнинг чумчуғи кўзимга лочин бўлиб кўринади.

Ҳасан иккита чиройли пиёла олиб чиқади. Лутфи хола билан Чарос томоша қилади. Гўзал кўшиқ айтади:

Пахта гулли пиёлам бор, пиёлам,
Санъатимни кўриб қўйсин бу олам.
Нухасидан нухса олсин дилига,
Кўшиқлари янграб чиқсин тилига.
Шарбат ичса арзигудек пиёла,
Пиёламас, шароб тўла гул-лола.
Тўйиб-тўйиб гар симирсанг бир бора,
Юрагингда қолмас ҳасрат ва нола.
Она юртим тупроғидан тупроғи,
Жарангласа акс-садода гулбоғи.
Гулбоғларга ярашган бу пиёла,
Пиёламас, ўхшар тотли хаёла.
Пиёлам бор сўлим, нақшин пиёлам,
Пиёламни ҳавас қилсин бу олам!

Чарос. Гули бунча чиройли, мабодо сиз чизмаганмисиз, Гўзалхон? Назаримда худди сизникига ўхшайди.

Гўзал. Бу Ихлос аканинг санъати. Қани энди меники ҳам шунақа яшнаб турса!

Ҳасан. Камтарлик қилма, жиблажибон. Сен ҳам чакки эмассан. Ихлос оғизга тушиб қолган-да, нима чизса, маъқул бўлаверади.

Гўзал. Тан бериш керак. Ихлос ака катта санъаткор. Ижодга баҳо берганда ҳалоллик ва ростлик керак — имон куймасин.

Ҳасан. Шунақа дейсизлар, ўрта миёна ижодкорлар қанча!

Гўзал. Нима, сизнинг ҳам Ихлос аканинг заковатига, моҳир ижодкор эканига шубҳангиз борми?

Асад. Йўқ, мутлақо! Ихлосники чинакам чинни, гули чинакам санъат. У ўз кучига ишонади. Узига ишонган сутини шамолда шопириб ичади. Унинг пиёласида шарбат ичса ярашади.

Чарос (*Гўзалнинг қулоғига*). Ихлос ака ҳам сизларда ишлайдими?

Гўзал. Ҳа. Рассом бўлиб.

Чарос. Бир ердами?

Гўзал. Ҳа, бир хонада. Ҳаммамиз бирга. Сиз бизга ишга кирсангиз, сиз ҳам бирга бўласиз (*кулиб*.) Чиройли йигит. Шимининг почаси тор бўлса ҳам, феъли кенг йигит. Доим бирдай: шудгорда ҳам йўрғасини бузмайди. Эртага боринг, таништириб қўяман.

Чарос. Вой, қўйинг-э, одам уялади!

Асад. (*Гўзалга Ҳасанни ишора қилиб, кўз қисади*). Дўппининг остида одам бор. Гўзалхон. Жигарингиздан урганми дейман, Ихлос тилингиздан тушмай қолди?

Гўзал. Ҳурмат қиламан. Севсам арзимабдими?

Асад. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда ёзилишига қараганда, ҳурмату меҳрибонлик муҳаббатнинг содиқ элчиси. Қўл очмаган тилла сандиқни тил очади.

Чарос. Вой, Ихлос ака, уйланмаган ёш йигитми? Мен бўлсам катта киши, деб ўтирибман.

Гўзал. Ўтган йили институтни битирган. Буни қаранг (*пиёлани кўрсатиб*) ёшлик гурури ял-ял ёнади-я! Бунақа гулни тонгни боғда кутиб, булбулнинг навосидан антикадиган киши солади!

Ҳасан (*ғаш келиб*). Маҳта, жиблажибон!

Гўзал. Елғонми? У баъзи бировларга ўхшаб, сувнинг бетигаги пўкакдек қилтилламайди. Арслонни изидан танийдилар.

Мастон буви. Лутфи, қизингга бир исириқ солиб ташла, жуда кўзга яқин қиз бўлибди, тавба, худди ўзингнинг ёшлигинг!

Лутфи хола. Хўп, опа. Илоё бахти меникига ўхшамасин...

Мастон буви. Неварам каттароқ бўлганда ўзим келин қилардим.

Лутфи хола (*кулиб*). Кошки эди.

Мастон буви. Аттанг, катталари нуқул қиз.

Лутфи хола. Бу ёшлар ўз гапига тушиб кетди. Яхшилар, энди бизга жавоб. Қани, юр қизим!

Ҳасан. Қаёққа, амма?

Ҳамма. Қаёққа?

Лутфи хола. Омон-эсон борсам, ўша куниеқ ота-онамнинг қабрини зиёрат этай, деб ният қилган эдим.

Мастон буви. Эзгу ният қўшқанотли бўлади, айланай, «Қизим келди» деб, ота-онангнинг руҳи шод бўлиб тургандир. Бора қол!

Лутфи хола. Қабристон бутунми?

Мастон буви. Ҳа, худого шукр, бутун. Бир гап эшитувдингми?

Лутфи хола. Юзинг қора бўлгур анавилар, советларда қабристон қолгани йўқ. Ҳаммасини пахта далаларига ўғит қилиб солиб юборган, деб гап тарқатган эди. Эшитиб бирам хафа бўлдим...

Ҳасан. Аксинча, ўтган йили ҳукумат гир айлантириб атрофига пишиқ ғиштдан девор олдирди. Борсангиз кўрасиз, киравериш, ичкари йўллар ҳаммаси силлиқ асфальтланган.

Мастон буви (*Лутфи холанинг ҳайронлигини кўриб*). Ҳа, айланай Лутфи, тушга нималар кирмайди, душман нималар демайди!

Асад. Бунақа гапларни эшитавериш қулоғимиз том битган.

Мастон буви. Инқилоб бўлибдики, умринг қисқа бўлгурларнинг чакаги тинмайди: гоҳ қашқир бўлиб ув тортади, гоҳ тулки бўлиб, думини ўйнатади.

Гўзал. Ит ҳуради, карвон ўтади, буви.

Лутфи хола. Албатта. Қани, она қизим, юра қол. Кечикмайлик.

Улар чиқадилар. Одамлар тарқалади. Ҳасан билан Асад қолади.

Ҳасан. Хўш, қалай аммамнинг қизи? Арзийдими?

Асад. Арзишга-ку, арзийди. Лекин менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, чиройли гулнинг тикани ўткир бўлади, дейилган. Назаримда, сенинг тошинг билан чақиладиган ёнғоққа ўхшамайди.

Ҳасан. Чақилади, дўстим. Жиндай сездириб қўйдим, билдингми?

Асад. Мен-ку, сездим, лекин амманг пайқамади.

Ҳасан. Пайқади. Нима, сенга дарров «Жуда яхши, жиян, менга маъқул, қўша-қаринглар!», дейиши керакми? Ҳой, менга қара, бу Гўзалинг бугун Ихлоснинг соясига салом бериб қолди?

Асад. Билмасам.

Ҳасан. Чароснинг олдида мақтайвериш, бир балони бошламаса?

Асад. Билмадим. Тарафкашликни ёмон кўраман. Ҳа, айтгандай, қўлингдаги китобни қачон топширасан, муддати ўтиб кетди-ку.

Ҳасан (*магноли кўз қисиб*). Бундан буён қўлим тегармикин?

А с а д. Унда бер, олиб кетаман. Ё Чарос билан бирга ўқийсанми?

Ҳ а с а н. Шундай қилсаммикин?

А с а д. Бари бир уни кутубхонага аъзо қилиб оламан.

Ҳ а с а н. Яхши. Лекин нуқул муҳаббатга доир китоблардан бер.

А с а д. Йўқ. Олдин юртимиз билан, бизнинг ҳаётимиз билан танишув керак. Кейин муҳаббат.

Ҳ а с а н. Тентаклик қилма! Дўст деб сени ким айтади?!

А с а д. Тўрға тушган балиққа қармоқнинг кераги йўқ, дўстим.

Ҳ а с а н. Шундоқ бўлса ҳам!..

А с а д. Майли, дўстим, сенинг айтганингча бўлсин. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларнинг ёзишига қараганда, ҳар ошиқнинг содиқ бир дўсти бор. Сен учун мен!

Ҳ а с а н. Яша, дўстим, бормисан! Оҳ, Чаросхон!

П А Р Д А.

ИККИНЧИ ПАРДА

Иккинчи кўриниш

Аввалги кўриниш. Тун. Лутфи хола, Чарос, Ҳасан театрдан келишяпти.

Ҳ а с а н. Томоша сизга ёқдим, амма?

Л у т ф и х о л а. Артистлар ҳам ўлмасин, ўзи қилиб юборади.

Ҳ а с а н. Сизга-чи, Чарос?

Ч а р о с. Менинг қизга раҳмим келди. «Тухумни кафтимда қуймоқ қилиб берсам ҳам, онамнинг қарзидан қутулмайман», деб онасини даволаган врачга суриштирмай-нетмай тегиб кетавериши ёқмади.

Л у т ф и х о л а. Тақдир, болам, тақдир.

Ч а р о с. Тақдир ўлсин, билиб туриб оловга шўнғиса.

Л у т ф и х о л а. Тавба де, болам!

Она уйга кириб кетади.

Ҳ а с а н. Сиз рози бўлмасмидингиз?

Ч а р о с. Асло!

Ҳ а с а н. Ахир врач онасини даволаб тузатди, меҳрибонлик кўрсатди.

Ч а р о с. Тамаъ билан, қизига кўз олайтириб-а? Охири нима бўлди? Бечора қиз...

Ҳ а с а н. Хараكتери тўғри келмади шекилли-да.

Ч а р о с. Сизга ўхшаб-а?

Ҳ а с а н. Юзимга солманг, Чарос! Меникининг йўли бошқа.

Ч а р о с. Ҳаммаси бир гўр.

Ҳ а с а н. Ана холос!

Ч а р о с (қаттиқ кетганини сезиб). Кечирасиз. Тилимга бир келиб қолди.

Ҳ а с а н. Шунинг унутмангки, Чарос, сиз дадангизнинг учинчи хотинидан бўлгансиз. Учинчи!

Ч а р о с. Биламан.

Ҳ а с а н. Агар дадангиз учинчи мартасида аммамга уйланмаганда сизни менга ким берарди. Кимни мен аммамнинг қизи дердим?

Ч а р о с. Тўғри, ота-она танлаш фарзанднинг ихтиёрида эмас, лекин эр танлаш, ёр-дўст танлаш кишининг ўз хоҳиши. Бари бир даданнинг шу қилиқлари менга ёқмайди. Онам бечора ювилмаган косага сузилган овқатга ўхшайдилар.

Ҳ а с а н. Онангизга раҳмингиз келадими?

Чарос. Бўлмасам-чи... Мен оймнинг кўзёши билан оҳидан пай-до бўлганман.

Ҳасан. Менинг бахтимга!

Чарос (*ёқмасдан, масхараомуз*). А, шунақами?

Лутфи хола (*уй деразасидан бошини чиқариб*). Ёт, қизим. эрталаб туролмайсан.

Чарос. Бошимни ювмоқчиман, ойи.

Лутфи хола. Бўлмаса, тезроқ бўл!

Чарос. Хўп.

Лутфи хола. Ҳасанжон! Тур, сен уйингга кир, дамингни ол, болам. Куни билан тик оёқ устидасан.

Ҳасан. Хўп, амма, хўп!

Чарос сочларини йўлакай ечиб, ювишга кириб кетади.

Шу Чаросга ҳеч тушунмайман. Келганидан бери атрофида гирди капалакман. Баъзан кўрсанг Афлотундек доно, салга илмоқ топиб, чертиб ташлайди, баъзан кўрсанг, мажнунтолнинг новдасидек эгилиб кела қолади: меҳрибон, ширин сўз. Ҳаммаси майли-я, лекин менинг хотин қўйганимни билгани ёмон бўлди. Билмасдан уйланиб олармиканман дедим, бўлмади. Юзимга солгани-солган. Нега ҳам уйланган эканман?

Уйга кириб кетади. Сочларини бошига танғиганича Чарос чиқиб келади, супада сочини тараб ўради. Ашула айтади:

Бахт томига қўйдим нарвон,
Юрагимда сирли армон:
Мен қидирган юлдуз қайси?
Тополмасдан дилда армон.
Ҳар чечакнинг хуш иси бор,
Юрагимнинг ўз кўзи бор.
Юрагимга солса қулоқ,
Унга айтар чин сўзи бор.

Ҳасан (*деразадан бошини чиқариб, сирли оҳангда залга*). Товуши ҳам қўнғироқ. Табиат! Бунча сахийлик билан яратгансан! Сочни қаранг. Бир қучоқ. Тақимига тушади. Қани энди бўйинларимда чулганса!

Ҳасан чиқиб келади.

Чарос. Вой, ҳали ҳам ётмадингизми?

Ҳасан. Ухлолмаяпман.

Чарос. Вой, нега? Бирор ерингиз оғрияптими?

Ҳасан. Билмасам, Сиз билмайсизми?

Чарос. Вой, қизиқмисиз! Мен қаёқдан биламан?!

Ҳасан. Мен, сиз биласиз, деб ўйлабман.

Чарос. Билишим керакмиди?

Ҳасан. Билсангиз яхши бўларди.

Чарос. Нега энди?

Ҳасан. Ҳа, айтгандай, эртага Ихлос командировкадан келармиш, Чехословакия, ГДРда маза қилди.

Чарос. Эшитдим.

Ҳасан. Тағин унинг қайтишига бошингизни юваётган бўлманг?

Чарос. Эҳтимол.

Ҳасан. Кутгани ҳам чиқарсиз?

Чарос. Эҳтимол. Ё чиқмайми?

Ҳасан. Чиқадиганлар сизсиз ҳам етиб ортади... Овора бўласиз.

Чарос. Шундайми?

Ҳасан. Ихлосни сизлар билмайсизлар. Ихлос қанақаки, буғдой савдо қилиб арпани орқалатиб юборади.

Чарос. Йўғ-э! Ҳамма игна топиб олса, эгасига бергунча эси кетадиганлардан дейди-ку?!

Ҳасан. Олинг-а! Кейин... кейин Гўзалдан балога қоласиз.
Чарос. Нега?
Ҳасан. Ихлоснинг маъшуқаси ўша-да.
Чарос. Йўғ-э!
Ҳасан. Ана холос, фақат сиз билмас экансиз. Чарос. Бутун за-
водга маълум.
Чарос. Жуда яхши. Бир-бирига мос.
Ҳасан (*синамоқчи бўлиб, жўрттага*). Лекин Ихлоснинг кўнгли
йўқ, шекилли...
Чарос. Наҳотки...
Ҳасан. Ҳа, у бошқа бировнинг илинжида.
Чарос. У ким экан? Бизда ишлайдими?
Ҳасан. Ўзингизни гўлликка солманг, Чарос!
Чарос. Вой, нима деяпсиз?
Ҳасан. Мени билмайди, деб ўйлайсизми? Ҳид олган аридек қа-
чон бўлса атрофингизда. Бекорга елкангизга қоқиб, нухаларингизни
мақтаётгани йўқ.
Чарос. Вой, ўлмасам... Мен бўлсам...
Ҳасан. Ихлос анойи эмас. Кимга ёрдам беришни билади.
Чарос. Ҳасан ака!
Ҳасан. Лаббай, Чаросхон!
Чарос. Тўхтатинг бўлмагур гапни!

Шу маҳал телефон жиринглаб қолади. Ҳасан олади.

Ҳасан. Лаббай? Йўқ, мен чиқмайман. Билмадим. Мана ҳозир
ўзига бераман. (*Трубканинг оғзини қўли билан беркитиб*). Гўзал Их-
лосни кутишга чиқишингизни сўраяпти.

Чарос (*телефонни олади, аросатда қолган кишидек*). Салом. Ке-
чирасиз, Гўзалхон, чиқолмасам керак. Мендан узр айтинг. Шунақа бў-
либ қолди.

Ҳасан. Худди подшоҳ келаётгандай-а! Ё тавба! Кечагина сўла-
ти оқиб юрган Ихлос эди, бугун Ихлосбек, Ихлосжон, Ихлос Расуло-
вич! Ё тавба! (*Чаросга юзланиб.*) Жуда тўғри қилдингиз, Чаросхон.
Кимга керак бўлса ўзи кутиб олаверсин. Сизга нима, икки туғиб, бир
қолганингизми! (*Кулиб.*) Мана мен сафардан қайтганда гул кўтариб
пешвоз чиқсангиз — бу бошқа гап.

Чарос. Сизни ҳам керак киши кутиб олсин!

Ҳасан. Сиз-чи? Сиз чиқмайсизми?

Чарос. Йўқ.

Ҳасан. «Кутиб олинг», деб телеграмма берсам ҳам-а?!

Чарос. Йўқ. Телеграммани ҳам ўша одамга беринг-да.

Ҳасан. Сизга берсам-чи?

Чарос. Нега энди менга берасиз?

Ҳасан. Ахир минг қилса ҳам қариндошимсиз. Аммамнинг тиши-
ни ковагида олиб юрган биттаю битта қизисиз.

Чарос. Ҳа, бундай денг-да. Унда бошқа гап.

Ҳасан (*залга*). Жуда чийратма ип-ку. Ураган бармоқни қияди-я!
(*Чароснинг соч ёришини кузатиб туриб.*) Шу сочларнинг ҳаммаси
ўзингизникими, Чарос? Уламаси йўқми?

Чарос (*малол келиб*). Вой, нима деяпсиз? Мана кўринг!

Ҳасан (*сочнинг бир тутамини қўлга олиб*). Мен шубҳаланиб
юриман.

Чарос. Энди ишондингизми?

Ҳасан. Ишондим, Чаросхон, кечиринг. Ўриб бўлгунча қўлларин-
гиз толиб кетар-а?

Чарос. Нега? Урганиб қолганман.

Ичкаридан Лутфи холанинг товуши келади.

Лутфи хола. Чарос?!

Чарос. Лаббай! (*Ҳасанга «қочинг» ишорасини қилади*).

Лутфихола. Ҳалиям ётмадингми, болам?
Чарос. Ҳозир ойижон, ҳозир.

Ҳасан ўз хонасига кириб кетади. Сўрини йиғиштираётган Чарос қолади.

Чарос. Наҳотки Ихлоснинг менга кўнгли бор? Йўқ, бу Ҳасан ака тўқиган шунчаки гап. Унда Гўзал, Гўзал нима қилади? Аслида-ку, Гўзал билан уни кутгани чиқмоқчи эдим, ҳатто келишган ҳам эдик. Ҳасан акадан уялдим. Миш-мишдан қўрқдим. Ихлос хафа бўлса-я! Эҳ, аттанг! Чиқаверсам бўлар экан! Ҳой, юрагим, нега сен бунақа безовтасан, антикяпсан!

Бунчалар энтикдинг, юрагим,
Дардингни айтақол ошкора.
Сен билан ҳамоҳанг тилагим,
Шоянки топилса бир чора!

Ё пешвоз чиқишми ниятинг,
Кутганинг келурми эртага?
Етарми ёнмоққа қудратинг
Ут тушса севгидан ўртага?!

Ишқида ён, майли, юрагим,
Ёнолсанг мингдан-минг розиман.
Чин севиб, севилмоқ — тилагим,
Севганинг қуралай кўзидан!..

Ихлос! Ихлос, азизим! Омон-эсон келяпсанми? Йўқ, чиқаман! Сени кутгани чиқаман. Ўзим қарши оламан. Юрагим амри шу!

Шошиб-пишиб йиғиштиради.

Учинчи кўриниш

Жавонга қатор чинни идишлар намунаси тизилган каттагина хона. Бу ерда чинни заводи рассомлари нусха чизишади, гул солишади. Ўртада узун стол-дастгоҳ. Ҳозиргина завод бадий советининг навбатдаги йиғилиши бўлган. Ихлос ундан чиқиб келган.

(Куйлайди)

Гўзалликка муҳтождир одам,
Одам қалби ўзи бир рассом.
Гўзалликда ҳусн очар олам,
Ҳар бир юрак шодлик тўла жом.

Чайқалмасин, тўкилмасин у,
Гўзалликка етмасин путур.
Юрагингда бўлса ишқ-ёғду,
Гўзалликка посбон бўлиб тур!

(Хонага Чарос, Гўзал кириб келади.)

Ихлос. Қалай, бадий советимизнинг йиғилиши сизларга ёқдими?

Гўзал. Яхши.

Чарос. Баъзи бировларни роса танқид қилдингиз. Ўзингиз ҳам тоза бешафқат бўлсиз!

Ихлос. Рост гап шу. Ижодчининг ишига баҳо берганда амалу унвони, ёру дўстликни кўзда тутмаслик керак, акс ҳолда санъатга дарз кетади. Ижодда тирикчилик қилиш — жиноят.

Шу гап устига Ҳасан киради.

Ҳасан (кулиб). Бадий совет давом этипти шекилли. (Ихлосга юзланиб). Сиз қанчалик ёниб-пишманг. Ихлос, сизу биз гул солаётган нарсалар, авваламбор — идиш. Уларда чой ичилади, овқат ейилади. Кўра ва кўрачалар бундан мустасно.

Ихлос. Тўғри, улар идиш. Лекин уларни биз санъат намунаси даражасига кўтаришимиз керак. Сиз ҳақ, вақтлар бўлганки, кишиларнинг на пиёла, на коса, на чойнагининг гули билан ишлари бўлган.

Энди кишиларни таомнинг яхшиисигина қизиқтирмайди, уни чиройли, бежирим, табиатини равшан қиладиган идишларда истеъмол қилгиси келади. Санъатдан кўнгли баҳра олиб турмаса, киши ёввойилашиб кетади.

Ҳасан. Идиш танлашадиган бўлиб қолди, демоқчимисиз?

Ихлос. Ҳа, балли. Уларнинг ўсган, ўзгарган нозик дидини олишимиз керак. Сен гул солган лагандан ош еган, сен гул солган чойнакда чой дамлаб, сен гул солган пиёлага чой қуйган шинаванда ўзини санъат оғушида эканини сезсин.

Ҳасан (*қаҳ-қаҳ уриб*). Ихлос, жуда осмондасиз-ку, пастроқ тушинг, бошингиз булутга кириб қолади!

Ихлос. Кулманг, Ҳасан! Инсон табиатан рассом. У доим ўз ҳаётига гўзаллик киритишга уринади. Сиз гул чизган кўза кенг ва ёруғ уйнинг тўрида файз сочиб турса, сиз гул солган идиш-товоқ тўкин дастурхоннинг ҳуснини очиб турса ёмонми?

Гўзал. Кўрганнинг баҳри очилади.

Ҳасан (*истеҳзо билан*). Иштаҳаси ҳам.

Ихлос. Ҳа, иштаҳасини очса гуноҳми? Овқатни иштаҳа билан سموқ фазилат (*қўлига шкафдан вино идишини олиб*), ёки мана буни дўстингизга туғилган кунда совға қилсангиз арзимайдими?

Гўзал. Қизларнинг сепига қўшса ҳам бўлади.

Чарос. Уйнинг тўрида ардоқланиши керак.

Ҳасан. Бай-бай-бай! Жуда топишибсизлар-ку. Гапларинг хамирдан қил суғургандек силлиг-а!

Ихлос. Албатта, бу иш енгил эмас. Гўзаллик яратиш табиатга осон, инсонга қийин. Лекин ноумид бўлмаслик керак. Интилиш-изланиш, қидириш, заҳмат чекиш керак.

Ҳасан. Хўш, унда нега сизга эски нусхалар ёқмайди? Содда-ку!

Ихлос. Ҳозир даврга яраша қанотли санъат керак. Мен мана шу командировкага борганимда чех ва немис чиннисозларининг ишини кўрдим. Қойил қолдим. Кечаги кун ҳам унутилмаган, бугун ҳам ярқираб турибди.

Ҳасан. Пиёлаларнинг четига ғазал ёзиш ёмонмиди?

Ихлос. Яхши. Лекин бари бир ўша ғазалларнинг ўзини такрорлаш керак эмас. Янгисини, шу кунгини, шу кунги кишиларнинг кўнглига мосини ёзиш керак.

Чарос. Уни шунақа қилиб ёзиш керакки, ўқиб кўз, тинглаб кўнги қувонсин.

Гўзал. Лекин пиёланинг гулига мос тушиши шарт.

Ихлос. Жуда тўғри. Боя Чарос таклиф этган нусхага шуни қилса бўлади. Бир ўйлаб кўринг-а, Чарос.

Чарос. Хўп.

Гўзал. Ростини айтсам, менга Чароснинг нусхаси жуда ёқди.

Ҳасан. Ҳеч ким ёмон деяётгани йўқ (*пичингамо*). Чарос — талант! Умид Чаросдан.

Ихлос. (*Ҳасаннинг гапини писанд қилмасдан*). Лекин сал қурама нусха бўлиб кетган. Истардимки, ўзимизнинг миллий руҳ барқ уриб турса.

Чарос. Аввал ҳам айтувдингиз. Шунча ҳаракат қилдим, бўлмади.

Ихлос. Бу енгил иш эмас, албатта. Айниқса, сизга.

Чарос (*кулиб*). Келгиндисан демоқчимисиз?

Ихлос. Мутлақо! Худо сақласин! Сиз келгинди эмас, ўз она тупроғини азизу муқаррам билиб қайтган ватанпарварсиз.

Чарос. Ошириб юбордингиз.

Ихлос. Йўқ, нархи шу.

Чарос. Унда раҳмат, бошим осмонга етди.

Гўзал. Чаросхон, ажабланманг, бу кишининг ўлчови доим аниқ.

Ҳасан (*пичингамо*). Ҳа, Ихлос бўлади-ю, адашадими!

Ихлос (*Ҳасанни писанд қилмай*). Энди, миллий руҳ масаласига

келсак, бу жуда мураккаб жараён. Ижодда миллий руҳни сақлаш бошқаларга малол келмайдиган даражада ўзингга хосликни кўз-кўз қила билиш. Бу маҳорат ва заковат талаб этади.

Ч а р о с. Демак, бизнинг маҳсулотни қўлига олган бошқа халқ вакили ўзбекча эканини дарров фаҳмлаши керак, шундайми?

И х л о с. Ҳа, балли!

Г ў з а л. Чарос бало, дарров тушунди.

И х л о с. Чаросдан умидимиз катта. Шунақами, Чарос?

Ч а р о с. Билмасам.

И х л о с. Ана, холос. Нега билмайсиз, билинг. Ижодда ишонч, комиллик ва журъат жуда шарт.

Г ў з а л. Аста-аста-да, Ихлос ака! Тойчага от юкини ортманг.

Ҳ а с а н. Бировнинг бели сингани билан Ихлоснинг иши қанча...

И х л о с. Кечирасиз, Ҳасан, мени нотўғри тушунибсиз.

Ҳ а с а н. Битта мен эмас, ҳамма шу фикрда.

Г ў з а л. Кечирасиз. Ҳасан ака, масалан, мен шу фикрда эмасман.

Ч а р о с. Мен ҳам.

Ҳ а с а н. Албатта. Иккалангларни икки қўлтиғига олиб, қанотингларни силаб тургандан кейин, Ихлос сизларга ёқмай, боши савалашдан чиқмаган менга маъқул бўладими!

И х л о с. Ана холос! Ҳали муҳокама ва танқидни шунақа тушунаман денг?

Ҳ а с а н. Хаспўшланманг, Ихлос!

Г ў з а л. Қайноқ сутдан тилингиз қуйса, айб сигирдами?

Ҳ а с а н. Сиз жим туринг, ойим қиз. Ҳали бу гапларни тушунишингизга беш қовун пишиғи бор.

И х л о с. Чўғни кулга кўмманг — ўчади. Гапиринг.

Ҳ а с а н. Кейин. Кейин ўзимиз гаплашамиз.

Ҳасан чиқиб кетади. «Нима гап ўзи?» дегандек бошқалар ҳайрон қолади. Шу гап устига Асад кириб келади. Қўлтиғида китоблар. Ҳасанни орқасидан кузатиб қолади.

А с а д. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, қобилиятсиз кишилар қобилиятлиларни, нодон бошлиқлар ақлли ходимларини, хунук хотин чиройли қизларни кўролмайдилар, дейилган... Салом, азизлар. Қандай яхши, жамоат жам экансизлар. Мана, сизнинг илтимосингиз (*китоб беради*).!

И х л о с. Раҳмат. Анави илтимосим ҳам эсингиздами, эстетика ҳақида?

А с а д. Эсимда. Уни Навоий халқ кутубхонасидан олишга тўғри келади. Мана бу сизга, Чарос, «Октябрь Социалистик революцияси ўзбек хотин-қизларига нима берди?». Синчиклаб ўқинг, билиб қўйинг (*Чаросга китоб узатади*). Мана бу «Анна Каренина» сизга, Гўзал. Кўлингиздаги Бальзакни топширинг, кутганлар бор.

Г ў з а л. Хўп. Эртага. Жиндай қолди.

А с а д. Яна эслатаман: китобларни қоғозга ўраб ўқинглар, кир бўлмасин. Айниқса, сиз, Гўзал. Сизнинг овқат еб туриб ўқиш одатингиз бор. Сиздан китоблар холдор бўлиб қайтади.

Ч а р о с. Яхши-да, холдор бўлса, ҳусни очилади.

А с а д. Йўқ, азизам. Хол қизларга ярашади. Китоблардагини доғ дейилади.

И х л о с. (*Чароснинг китобига назар ташлаб*). Чаросга алоҳида танлабсиз-да, Асад. «Меҳробдан чаён»ни ўқидими?

А с а д. Энди, Ихлосжон, энди, навбати билан. «Ўтган кунлар»ни берганман. Чарос молодец. Бир талай китоб ўқиб қўйди.

И х л о с. Зўрсиз-ку. Чарос.

Ч а р о с. Гўзалхонга етиб олмоқчиман.

Г ў з а л. Назаримда, ўтиб кетибсиз.

Ч а р о с. Қаёқда. Сиз русча ҳам ўқийсиз. Мен ҳали атак-чечак қилиб юрибман.

Гўзал. Камтарлик қилманг. Шу хафсалангиз бўлса мени ярим йўлда қолдириб кетасиз.

Чарос. Сиз қолиб бўпсиз?

Асад. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда: «Камтарлик — беқиёс либос. Ҳеч қачон эскимайди ва адо бўлмайди. Шу либосдан кийинг, кишилар», дейилган. Китоб ўқинг, илм олинг. Илм олиш ҳеч қачон кеч эмас. Илм бешикдан тобутгача ўрганилади, дейилган.

Гўзал (*Асадга*). Чаросхон ўта камтарлик қиляптилар. Мана чизган нусхалари ҳам бугун бадий советда яхши баҳо олди.

Асад. Мен эшитдим, советинглар зўр ўтибди, ҳалол ўтибди. Цехларда дув-дув гап. Ҳамма хурсанд. Ишчилар: «Мана энди ишимиз юришиб кетади», дейишяпти.

Ихлос. Йўғ-э!

Асад. Ишчилар билан ҳазиллашманг.

Гўзал. Ишчилар бало. Ер остида илон қимирласа билади.

Асад (*дадилланиб*). Кўрдингизми! Ҳозирги ишчилар анойи эмас...

Ихлос (*мағрур*). Қўл қадоғи билан мақтанадиган давр ўтган.

Гўзал. Кундан-кун бунча доно бўлиб кетяпсиз. Қани, нима китоблар ўқияпсиз? (*Қўлидан китобини олади*). Вой «Фарҳод ва Ширин» ку!

Ихлос. Ҳа, нима қилибди!

Гўзал. Энди ўқияпсизми?

Ихлос. Аввал студентлик кўзи билан ўқиган эдим.

Чарос. Энди-чи?

Ихлос. Энди мустақил ҳаёт йўлига кирган киши бўлиб варақламоқчиман.

Гўзал. Ошиқ йиғитдек?

Ихлос. Эҳтимол. Ошиқ бўлсам ярашмабдимми?

Гўзал. Нега, айни вақтингиз.

Ихлос (*китобни очиб*). Буни қаранг, худди ўша бетини очибман.

Деди: қай чоғдан ўлдинг ишқ аро маст.

Деди: руҳ эрмас эрди танга пайваст.

Асад. Ҳазрат Навоий ҳамма ёшга монанд. Такрорлаб турмоқ фойдадан ҳоли эмас. Менга жавоб. Цехларга ўтишим керак.

Ихлос. Менинг анави илтимосим эсингиздан чиқмасин.

Асад. Чиқмайди, тошга битилгандек. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда, ваъда бўш қоп, вафо гавҳарлари билан тўлдирилсагина қадр топади, дейилган. Хайр, яхшилар.

Гўзал. Асад ака қизиқ, ажойиб гапларни топиб юради.

Чарос. Яхши-да, ибратомуз.

Ихлос. Қизлар, менга ҳам жавоб.

У Чаросга алоҳида маъноли, илиқ назар ташлаб, чиқади. Буни Гўзал пайқайди. Маънос келиб Чаросни кучоқлайди. Ўз навбатида Чарос унинг кўнглини олмоқчи бўлади.

Чарос. Биламан, сиз уни яхши кўрасиз. Бутун вужудингиз айтиб турибди. Чўғни қоғозга ўраб бўлмайди.

Гўзал (*гўё бепарво*). Ана холос.

Чарос. Ёлғонми? Ростингизни айтинг, ёлғонми?

Гўзал. Рост, азизим, рост (*ўксиб*). Лекин у мени севмайди.

Чарос. Бўлмаган гап. Иккингиз ялакат мағиздек.

Гўзал. Йўқ. Унинг кўнгли бошқада, Чарос, бошқада!

Чарос. Бошқада?

Гўзал. Ҳа, бошқада.

Чарос. У бахтли қиз ким экан?

Гўзал. У сиз, Чарос, сиз.

Чарос. Мен?

Гўзал. Ҳа, сиз. У сизни яхши кўради. Ҳатто, менинг олдимда назарини сиздан узмайди. «Фарҳод ва Ширин»ни ҳам сиз учун ўқияпти. Бояги икки сатрни ҳам сиз учун келтирди, Чарос.

Чарос. Йўғ-э?!
Гўзал. Ҳа, ишонинг.

Чарос. Вой, ўлмасам! (*Бир оздан сўнг иккиланиб*). Мен унга ҳеч ҳам тенг эмасман, Гўзал.

Гўзал. Тенгсиз, азизим, тенгсиз. Модомики у севибди, демак, тенгсиз. Дидларингиз бир-бирингизга жуда мос. Мен сизларга бахт тилайман, бахтли бўлинглар.

Чарос. Гўзалхон, йиғлаяпсизми?

Гўзал. Менинг йиғимни қўяберинг. Бу кўзлар йиғлаб ўрганиб қолган, Чарос. Ишонинг, Ихлос сизни астойдил севади. Кўзим юмуқ эмас, кўриб юрибман. Илтимос қиламан, унинг раъйини қайтарманг, бахтли қилинг. У ажойиб йигит.

Чарос. Мен сизнинг юзингизга қандай қарайман, Гўзал?

Гўзал (*ўзини тугиб*). Йўқ, бундай деманг. Мен хафа бўламан. Сиз менинг қиёматли дўстимсиз. Сизнинг бахтингиз, Ихлоснинг бахти — менинг бахтим. Дўстларни бахтли кўрмоқликнинг ўзи ҳам катта бахт, Чарос. (*Иккаласи қўшиқ айтади*).

Қалб амри-ла яшар муҳаббат,
Муҳаббатда йўқдир ҳаловат.
Гоҳо кўкка кўтарар сени,
Гоҳо жарга итарар сени.

Оҳ муҳаббат, кўҳна муҳаббат,
Гоҳ севинчсан, гоҳ қайғу-ҳасрат.
Бари бир, сен олий жанобсан,
Юракларда мангу офтобсан!

Икки ўртоқ мамнун қучоқлашади.

Тўртинчи кўриниш

Аввалги кўриниш. Чароснинг қўлида чиройли кўзача. Ихлос унга нималарнидир тушунтиряпти.

Чарос. Сиз фикрларингиз билан мени бошқа оламга, менга шу кунгача номаълум бўлган бошқа оламга олиб кетяпсиз, Ихлос ака.

Ихлос. Эҳтимол.

Чарос. Эҳтимол эмас, рост. Мен оддий бир чиннига гул солишнинг шунчалик маъноси борлигини етти ухлаб тушимда ҳам кўрмаганман. Тирикчилик кўзи билан қараб келганман.

Ихлос. Мана энди бошқача кўраверасиз.

Чарос (*қочириқли қилиб*). Сизнинг ёрдамингизда.

Ихлос. Агар хоҳласангиз.

Чарос (*нозланиб*). Борди-ю, хоҳламасам-чи?

Ихлос. На чора... Зорим бору зўрим йўқ. Лекин...

Чарос (*яна ўша оҳангда*). Хоҳлайми?

Ихлос. Қошки эди! Истасангиз сизга қалбимни ҳам бераман!

Чарос. Ҳали шундай денг?

Ихлос. Шундай. Ишонинг, Чарос!

Чарос. Ҳо, анави кишини қаранг.

Ихлос. Лекин Ҳасан акангиздан қўрқмасангиз.

Чарос. Ҳасан акамнинг мен билан нима иши бор?

ШУҲРАТ ◆ ОНА ҚИЗИМ

И х л о с. Ахир, у алланамалардир деб юрибди-ку.
 Ч а р о с. Эшитганман. Гапирадиган оғиз уники экан, менга нима!
 И х л о с. У гапдан ишга ўтмоқчи.
 Ч а р о с. Ўтмайди. Утолмайди. Агар менинг розилигим билан бў-
 ладиган бўлса, ўтмайди.
 И х л о с. Шу ростми?
 Ч а р о с. Рост.
 И х л о с. Ишонсам бўладими?
 Ч а р о с. Бўлади. Нима, сиз бошқа фикрдамидингиз?
 И х л о с. Энди ўзингиздан ўтар гап йўқ, Чаросхон.
 Ч а р о с. Наҳотки.
 И х л о с. Ҳа, ахир у ҳар учраганга оғзидан гуллаб юрибди.
 Ч а р о с. (нозланиб). Индамасинми? Индамагани сизга маъқулми?
 И х л о с. Агар сизга ҳам маъқул бўлса.
 Ч а р о с. Менга?.. Менга ҳам маъқул.
 И х л о с. Раҳмат, Чаросхон. Бошим осмонга етди.

Ихлос Чаросни бағрига олади.

Ч а р о с. Бир нарса сўрасам майлими?
 И х л о с. Марҳамат.
 Ч а р о с. Нега Гўзалхонни яхши кўрмайсиз?
 И х л о с. (ҳазилга олиб). Яхши кўришим керакмиди?
 Ч а р о с. Ахир у сизни...
 И х л о с. (яна ўша оҳангда). Билмасам... Шунақами?
 Ч а р о с. Рост. Чиндан.
 И х л о с. Бу сўроқни, Чарос, менга эмас, менинг юрагимга беринг.
 Ч а р о с. Юрак сизники-ку.
 И х л о с. Меники, лекин менинг ихтиёримда эмас.
 Ч а р о с. Бечора бирам хафа.
 И х л о с. Иложим қанча!..
 Ч а р о с. Гўзал — яхши қиз..
 И х л о с. Биламан, жуда яхши қиз. Одобли, қобилиятли.
 Ч а р о с. Шунақа экан, нега энди уни..
 И х л о с. Ким ўйлабдики, сиз аллақайси юртдан келасиз, бизнинг
 заводга ишга кирасиз, бирга ишлаймиз деб.
 Ч а р о с. Қаттиқ ушланг, яна қайтиб чиқиб кетиб қолмай.
 И х л о с. Йўқ, чиқиб кетмайсиз, чиқиб кетгани қўймайман. Мени
 деб тушгансиз, мени деб қоласиз!
 Ч а р о с. Имонингиз комилми?
 И х л о с. Имоним комил, сизнинг-чи?
 Ч а р о с. Менинг ҳам имоним комил!..

(Дуэт)

И х л о с.

Юринг боққа кирайлик,
 Атир гуллар терайлик.
 Гул қадрини билганга
 Даста-даста берайлик.

Ч а р о с.

Гул яхшию, гул яхши,
 Гулнинг хумори яхши.
 Гулни севган йигитнинг
 Ишқи-тумори яхши.

И х л о с.

Энг яхши гул сиз учун,
 Сиздай жонон қиз учун.
 Гулим эмас, жон фидо,
 Сиздай ширин сўз учун.

Ч а р о с .

Кўрқиб кетяпман, ака,
Юрагим така-пука.
Мандан олиб у гулни
Бериб қўйманг бошқага.

И х л о с .

Йўқ, йўқ, асло! Кўнглим тўқ,
Сиздан ўзга ёрим йўқ.

Ч а р о с .

Сиз қошимда экансиз
Менинг оху зорим йўқ.

И х л о с .

Сиз севгилим, ёримсиз,
Умидимсиз, оримсиз.
Сиз қувончим, сиз бахтим,
Сиз армоним, боримсиз!

И х л о с . Ҳозирча хайр. Кечқурун кино эшиги тагида кутаман. Кечикманг.

Жуда иссиқ хайрлашади. Чарос ўз ишига машғул бўлади. Нимадир керак бўлиб ташқари чиқади. Асад билан Ҳасан гаплашиб киради.

А с а д . Менинг кутбхонадаги нодир ва муқаддас китобларда сўз яхши одам тилида асалдан ширин, қуёшдан иссиқ, ёмон одам тилида заҳардан аччиқ, зиндондан совуқ, дейилган, биродар. Тилингни ширин, ниятингни холис тут.

Ҳ а с а н . Ичим ёниб кетяпти.

А с а д . Ёлғиз қиз — ялама туз бўлади, биродар. Ўзигами, молигами?

Ҳ а с а н . Ўзига ҳам, молига ҳам. Эшитмаганмисан, олтин коса ўзи яхши, боли билан бўлса яна яхши. Сепсиз хотиндан дод.

А с а д . Тилинг куйганми?

Ҳ а с а н . Бир гилами бор — «қизил оёқ». Сенинг катта ўйингга икки буклаб солса бўлади.

А с а д (*ҳазилга олиб*). Менга қара, Ҳасан, бўлмаса амманг билан келиш, қизини бермаса, ўша гиламни сенга инъом қилсин.

Ҳ а с а н . Тентак бўлма!

А с а д . Очиғини айтайми, Ҳасан, ҳафа бўлмайсанми? Кўрпангга қараб оёқ узат. Сен Чароснинг тенги эмассан.

Ҳ а с а н (*сапчиб тушиб*). Нима-нима? Нима, Чарос осмондан оёғини узатиб тушибдими?

А с а д . Оламда кўнгил деган нарса бор, биродар.

Ҳ а с а н . Кўнгил? Кўнгилни нимадан ясайди, қайси бозорда сотади ўзини?

А с а д . Оҳ-воҳ қилиб юрувдинг шекилли?

Ҳ а с а н . Майда гап бўлма!

А с а д . Ширин гапиргани билан севмаса қийин. Эҳтимол сенга ноз қилаётгандир, ким билади? Аччиғи йўқ қалампир, нози йўқ қиз борми, дейди донолар.

Ҳ а с а н . Бу бошқа гап.

А с а д . Пашша ҳам ширали ерга қўнади, дегандек менимча, унинг фикри хаёли бошқада.

Ҳ а с а н . Ихлосдами?

А с а д . Ихлосда. Ихлоснинг ҳам майли бордек.

Ҳ а с а н . Мен Ихлосга кўрсатаман!

А с а д . Нима, икки севишган ўртасида чақир тиканак бўлмоқчимисан? Яна шарманда бўлиб қолма! Лекин билиб қўй, бола. Ихлос хивич эмас, йўғон терак, эголмайсан.

Ҳ а с а н . Эгилмаса, арралаб ташлайман.

А с а д. Арранг ўтмайди.
Ҳ а с а н. Бўлди! Бўлди! Ана, ўзи келяпти.

Эшиқда Чарос кўринади. Қўлида китоб. Бир четга тикилганча кириб келяпти.

А с а д. Мен кетдим. Ўзингни бос. Менинг кутубхонамдаги нодир ва муқаддас китобларда кўп гапириш ақлнинг озлигидан, ёлғон сўзлаш ироданинг сустигидан, бақириниш ичнинг бўшлигидан далолат, дейилган.

Чарос ҳеч кимни пайқамасдан аста келиб ўз ерига ўтиради. Ҳасан минг бир ҳозирлик билан унинг қошига яқинлашади. Шундагина Чарос пайқайди. Унинг авзойидаги ўзгаришни фаҳмлайди.

Ҳ а с а н. Чарос...

Ч а р о с. Лаббай, Ҳасан ака.

Ҳ а с а н. Мен сиздан хафаман.

Ч а р о с. Мендан?

Ҳ а с а н. Ҳа, сиздан.

Ч а р о с. Сабаб?

Ҳ а с а н. Сабабини ўзингиз яхши биласиз, тусмолламанг.

Ч а р о с. Ихлосми?..

Ҳ а с а н. Ҳамма цехда дув-дув гап. Менга малол келади.

Ч а р о с. (жўртга). Нега энди сизга малол келади?

Ҳ а с а н. Ўзингиздан ўтар гап йўқ, Чарос. Яхши биласиз.

Ч а р о с. (гапнинг дамини қайтариш ниятида). Билмасам-чи?

Ҳ а с а н. Ўзингизни гўлликка солманг. Чарос. Уволимга қоласиз.

Ч а р о с. Уволимга?

Ҳ а с а н. Ҳа, жуда-жуда уволимга қоласиз. Келмасингиздан бурун, суратингизни кўриб севиб қолганман.

Ч а р о с. Ахир, сиз билан мен ака-сингил. Шундай бўлиб қолайлик.

Ҳ а с а н. Йўқ, Чарос. Мен сизсиз яшай олмайман. Истасангиз оё-гингизга йиқилай. Истасангиз бошимда олиб юрай, Чарос.

Ч а р о с. Йўқ, Ҳасан ака, менинг ўз оёғимда юрганым яхши.

Ҳ а с а н. Шунақами? Сиз менга очиқ айтинг, нақдни сарфлаб, насяни қоплатманг.

Ч а р о с. Тез кетманг, Ҳасан ака, ўтинаман, тез кетманг. Мен сизни ҳурмат қиламан. Ойимнинг биттаю битта жиянисиз, сизни қора тортиб келганмиз. Орага совуқлик тушмасин.

Ҳ а с а н. (гапни чўрт бўлиб). Демак, кўнглингиз ўша Ихлосда? Демак, миш-мишлар рост?

Ч а р о с. (ҳазил билан юмшатмоқчи). Борди-ю, шундай бўлса-чи?

Ҳ а с а н. Ишонгим келмайди. Ишонмайман.

Ч а р о с. (шарт кесиб). Ишонинг, менга акалик қилинг. Ўтинаман, ака бўлиб қолинг.

Ҳ а с а н. Чарос! Ҳазиллашманг. Бу қалтис йўлдан қайтинг!

Ч а р о с. Кўнглимга буюролмайман.

Ҳ а с а н. Охири пушаймонлик бўлади. Нўхтасидан тортсангиз чўкадиган туя мен эмасман.

Ч а р о с. Қўрқитманг!

Ҳ а с а н. Рост гап шу. Тепага тупурманг, башарангизга тушади. Эсингизни йиғинг.

Ч а р о с. Йиғолмасам-чи?

Ҳ а с а н. Ё тавба! Чиройли қўллар ҳам жаллод болтасини ушлашга қодир эканига энди ишондим.

Ч а р о с. Агар чопиладиган бош чиндан гуноҳкор бўлса айби йўқ.

Ҳ а с а н. Сиз бегуноҳга болта кўтаряпсиз.

Ч а р о с. Авваламбор, мен жаллодлик қилаётганим йўқ. Сиз айбдор эмасиз. (Кулиб, оҳанг билан). «Кимнинг кўнгли кимда бўлса қўяверинг, ўйнасин!» Шу ашулани эшитганмисиз?

Ҳасан. Чарос!

Чарос. Лаббай.

Ҳасан. Бераҳм бўлманг! Қалбга санчилган сўз ўқини ҳеч бир жарроҳ чиқариб ололмайди.

Чарос. Сиз бераҳмлик қилманг. Синглингиз бўлиб қолай.

Ҳасан. Йўқ, мен сизни яхши кўраман.

Чарос (*ҳазиллашиб*). Мен эса, бошқани.

Ҳасан. Кеккайманг. Чарос. Қамиш кеккайганидан оёқ остига бўйра бўлиб тушган. Сиз Ихлосни яхши кўрмайсиз. Унинг баландпарвоз гапларига учманг, кўри сўник ош пишмайди. Бари бир қон йиғлаб қоласиз, қон йиғлатади.

Чарос. Йўқ, йўқ! Ҳасан ака, ҳаммаси беҳуда. Мен бахтимни топдим. Қўйинг, ўз бахтим билан яшайин.

Ҳасан. Чарос, сирғанчиқ ердан юрманг.

Чарос. Ҳасан ака, сиз ҳам қўйинг, ўз ҳолимга қўйинг. Ҳадеб тошни талқон қилаверманг, бари бир еб бўлмайди.

Ҳасан. Ҳали шунақами?! Унда мenden хафа бўлманг. Мен оғиздаги ошини бировга едириб, индамай кетаверадиган ландавурлардан эмасман. Мана кўрасиз.

Чарос. Ҳасан ака!

Ҳасан чиқиб кетади. Жимлик.

Ё тавба! Мен нималар дедиму у нималар деди. Энди нима бўлади? Хойнаҳой у ойимга бориб айтади. Шу авзойи бўладиган бўлса ойим бечорани қон йиғлатади. Ойим нима дейди? Оҳ, ғариб бошим! (*Бирдан дадиллашиб*). Йўқ, нега мен ўкиняпман? Нега? Онаминг юзини шувит қилгудек нима гуноҳим борки, ўкинаман. Онам мени яхши билади. Ёш бўлмаганми? Севибман, севилибман, бунинг нимаси ёмон, нима гуноҳи бор. Тенгим. Ҳалол йигит, эсли-ҳушли, зийрак. Ҳаммасидан кераги: у ҳам мени жонидан ортиқ севади. Менга бошқа нима керак? Ҳеч нарса! Ҳеч нарса!

ПАРДА.

УЧИНЧИ ПАРДА

Бешинчи кўриниш

Биринчи кўринишдаги сахна. Лутфи хола билан Ҳасан гаплашиб ўтирибди.

Ҳасан. Амма! Шу узил-кесил жавобингизми? Бўлмайдимиз? Очиғини айтинг?!

Лутфи хола. Синглингдай нарса. Фотиҳа қилиб қўйган бўлагам...

Ҳасан. Гапни қисқа қилинг, бўлмайдимиз?

Лутфи хола (*малол келиб*). Эрталаб бировни хафа қилмасанг, тушга бориб боши оғрийдиганларданмисан? Бунча бақирасан. Бўлмайди, десам калламини оласанми? Ўзи йўқ, деб турган бўлса. Сеники кизиг-а! Зўрликми?

Ҳасан. Уни қўяверинг. Сиз ўзингиз нима дейсиз?

Лутфи хола. Энди, Ҳасанжон, кўнглига қараб ўстирганман, кўнглига қараб узатаман. Сен гошлик қилма. Сигир сув ичган челақдан эсли той сув ичмайди. Минг қилса ҳам, сен бир чимилдиқ кўрган йигитсан.

Ҳасан. Ҳали шунақами? Ҳали бундоқ денг! Қирчиллама бўйдоққа берасизми? Бизга ит текканми! (*бир оз жимликдан кейин*). Мен визив бермаганимда ўшоқларда юрардингиз.

Лутфи хола. Худо хайрингни берсин, раҳмат!

Ҳасан. Демак, йўқми?

Лутфи хола. Ҳой, тентак, шу замонда ким қизини зўрлаб эрга беряпти? Зўрлаб эрга узатилганинг биттаси менми? Ҳали-ҳали тахири оғзимдан кетмайди. Бунча зах деворга ўхшаб ҳамма намни ўзингга гортаверасан.

Ҳасан. Сиз онасиз, «Қизим ундоқ эмас, бундоқ» десангиз, олам гулистон. Чарос сизнинг сўзингизни иккита қилмайди.

Лутфи хола. Оҳ, жиян-а!.. Тиши чиққан болага нон чайнаб бериб бўладими?! Сенинг гапинг бўғот том бошидаги майсага ўхшайди — кун қизиши билан қовжираб кетади. Айтдим. Кўнмади. Нима қилай? Мушук боласимидики, тўрвангга солиб бераман.

Ҳасан. Узимнинг ҳам хоҳишим йўқ денг. Шундайми?

Лутфи хола. Сен жаҳл билан тошни тепма, бари бир ўз оёғинг оғрийди. Хит бўлма. Яхшиси, сен бошқа биттасини топ, ўзим бош-қош бўламан.

Ҳасан. Керакмас.

Лутфи хола. Бўлмаса, хотининг билан яраш. Болангни тирик етим қилма. Сеникисиз ҳам дунё ўзи етимхона бўлиб ётибди. Хотинингни кўрдим — гулдай нарса экан. Боланг шу кунда бирам ширин бўпти...

Ҳасан. Насиҳат қилманг.

Лутфи хола. Тентак бўлма. Кўр тутганини, кар эшитганини қўймас, дегандай сен ҳам икки оёғингни бир этикка тиқма.

Ҳасан. Сиз ҳам тешага ўхшаб ўз томонингизни чопавермасдан ўртага кўприк бўлинг.

Лутфи хола. Ҳали ҳам кўприкман. Иккаланг икки кўзимсан. Чўп тушмасин дейман.

Ҳасан. Ардоқдаганингиз шуми?! (Ҳасан уйдан дадасининг суратини кўтариб чиқади.) Мана бу суратга қаранг!

Лутфи хола. Кўрганман.

Ҳасан. Менинг дадам, сизнинг биттаю битта акангиз. Сизни ҳар эслаганда димоғидан тутун чиқарди. Шу акангизнинг арвоҳи ҳурмати ҳам йўқми? Фронтда ўлган-а!

Лутфи хола. Сен арвоҳни ўртага солма.

Ҳасан. Шу иш шундоқ бўлиб кетса, арвоҳдан қўрқмайсизми, амма?

Лутфи хола. Сен қўрқдингми? Шуни биларкансан, дадангнинг арвоҳини чирқиллатиб, нега хотинингни битта боласи билан қўйдинг? «Уғлим шунақа ноҳўя ишлар қилсин», деб даданг раҳматлик урушда ҳалок бўлмагандир.

Ҳасан (бўшашиб). Характеримиз тўғри келмади.

Лутфи хола. Характер! Характерга ўт тушсин! Қимни кўрсанг: «Характер!» Бу гап қаёқдан чиқди?! Эр-хотин деган бир-бирига ён босиб, яхшисини ошириб, ёмонини яшириб яшайди. Бақатеракдай кеккайганинг турмуши турмуш бўладими!

Ҳасан гап топиб беролмай қолади. Оғир жимлик чўқади. Узиникини маъқуллаш учун писандага ўтади.

Ҳасан. Бўйингизни қисиб келганингизда ким яхши, Ҳасанжон яхши эди. Финг демасдан уйнинг тўрини бўшатиб берди.

Лутфи хола (малол келиб). Бўшатиб берган бўлсанг, отамдан қолгани бердинг, ўзингизки эмас. Миннат қилмасанг ҳам бўлади, жиян.

Ҳасан. Отамдан қолганмиш! Ремонтига ҳазилакам пул кетганми!

Лутфи хола. Кетган бўлса, ўтиргансан. Ижарага қўйгансан. Мана, синглинг чиқиб кетса, вақтики келиб, менинг қазом етса, яна уй-жойинг ўзингга қолади, жиян, қўрқма, гўримга орқалаб кетмайман. Утаканг ёрилмай қўяқолсин. Уй-жой деб ўлиб бораётганим йўқ.

Ҳасан (баланддан келиб). Бўлди, гапни чўзманг отангиз темирчи ўтган бўлса ҳам. Шундай қилиб, Чаросхонни бизга бермайсиз! Лекин, амма, кейин ўпкалаб юрмайсиз?!

Лутфи хола. Нима, бошимда тегирмон тоши юргизасанми, ёки кўзимга буров солиб айлантirasанми? Нодон бўлма! Адоват чироғи уйни ёритмайди, ёндиради.

Ҳасан. Ўзим биламан. Лекин ўшанда дод демайсиз! (Бир оздан кейин). Айтинг-чи, Чарос сизнинг қизингизми?

Лутфи хола (бирдан ўзгариб ва яна ўзини тутиб). Ҳа, меники бўлмаса кимники, ўзимнинг қизим. Бешигини алла айтиб тебратганман, эркалаб ухлатганман.

Ҳасан. Олинг-а! Мени билмайди, деб ўйлайсизми? Ҳаммасини биламан. Ҳали шошмай туринг!

Ҳасан кўчага отилади. Лутфи хола нима қилишини билмасдан шошиб қолади. Ортидан югуради.

Лутфи хола. Ҳой, Ҳасан! Ҳасанжон! (Бир оздан кейин.) Бу оғзи шалоқ яна нималарни бошламоқчи?! Эй, худо! Ёшим фалон ерга борганда шарманда қилма! Ҳаммасидан ўзинг хабардорсан.

Етмасмиди йиғлаб ўтган қора кунларим,
Етмасмиди фарёд урган заиф унларим!
Яна қасдинг бормиди, эй, бешафқат фалак,
Улар бўлсам ўлдим ахир заҳмат чекарак.
Ёрил, осмон, бошларимга тошлар ёғилсин,
Нола қилган бу тилларим, майли, лол қолсин!
Йиғла, кўнглим, кўз ёшларинг яна бор бўлса,
Шимиб олсин бу қаро ер агар зор бўлса!
Йиғи билан бошланганди умрим кўчаси,
Йиғи билан тугарми, оҳ, сўнги кечаси?!

Олтинчи кўриниш

Уртача ўзбек ҳовлиларидан бири. Ҳовли сатҳида бир-икки дарахт. Бир уй, бир айвон. Бир томонда кўча эшик. Ихлос ҳам, унинг онаси Робия хола ҳам унашиб қўйилган келинларининг асранди қиз эканини эшитган. Боядан бери она-бола шунинг гапини қилишяпти. Ихлос икки ўт орасида қолган.

Қайси боғдан учган каптарсан,
Қанотингда борми нишонанг?
Ким йўқотган сирли дафтарсан,
Ҳар бетида ҳасрату ноланг?

Хаёлимда кезар минг савол,
Фикрларим паришон, ҳайрон.
Ишонаман севгинг безавол,
Севги билан буюқдир инсон.

Сенга отган таъна тошлари
Бошим узра келиб тўкилсин.
Юрагингнинг алам ёшлари
Юлдуз бўлиб яшнасин, кулсин!

Чарос! Чарос! Хаёли эркам,
Инсон қизи, инсонсан, шу бас.
Меҳринг билан гўзал бу олам,
Ишқинг билан оламан нафас!

Асранди бўлса нима қилибди?

Робия хола. Вой болам, нима деяпсан? Наҳотки сенга ота-онасининг тайини йўқ қиз муносиб бўлса! Сенга кимлар қизини бермайди. Ўзим ҳам «нега бундай тез рози бўла қолди» девдим-а! Бу ёқда этаги лой экан.

Эшикдан энтикиб Ҳажар киради. Салом-алик йўқ, вайсай бошлайди. Ихлос уйга ўтади.

Ҳажар. Ажаб бўпти, хўп бўпти. Менинг қайнсинглимга йўқ девдингиз. Энди қалайсиз. Танлаб-танлаб тозисига учрадингизми? Ҳали-ҳали эримнинг таънасидан қутулмайман.

Робия хола. Қўй, болам, сен ҳам гулханга мой қуйма, ўз ёнганим ўзимга етади. Тинчмисан, бола-чақанг омонми?

Ҳ а ж а р. Шукр. Энди фотиҳани бузасизми? Фотиҳа урмайдими? Ҳамманинг оғзида: ҳаромдан бўлган қизмиш, онаси туғибоқ бировнинг эшигига ташлаб кетган экан, деган гап.

Р о б и я х о л а (*малол келиб*). Сен кўриб турувдингми?

Ҳ а ж а р. Мен кўрмасам, кўрганлар бордирки, гапиради. Бекорга теракнинг учи қимирламайди. Менга Ҳасаннинг ўзи айтди. У яхши билса керак аммасининг қизини.

Р о б и я х о л а. Шунга айтгани келдингми? Ё сенинг ҳам менда, онангда қасдинг борми? Қасдинг бўлса ол, шу ташвишлардан бира-тўла қутулиб қўяқолай, ўлар бўлсам ўлдим.

Ҳ а ж а р. Укам олмоқчимми?

Р о б и я х о л а. Ҳамма бало шунда-да!

Ҳ а ж а р. Вой ўлмасам! Укам эсини еганми? Қанақа қилиб эл-юрт олдида бошини кўтариб юради? Қимматчилик йил эшак сўйиб сотганнинг қизи бор эди-ку, анави гажакдор жувон?

Р о б и я х о л а. Биладан, гапиравер.

Ҳ а ж а р. Ушани яқинда эри билиб қолиб, иккита боласи билан қўйиб юборди. Нодон ука, таги-тахтининг тайини йўқ қизни олармишми? Уяти йўқ. Рўмон ўрасин.

Р о б и я х о л а. Бас! Бас, болам. Сен ҳам ярасини тирнай берма. Уканг ўзи эшитадиганини мендан эшитди. Ўзини бир нарса қилиб қўяди. Астойдил яхши кўриб қолганга ўхшайди.

Ҳ а ж а р. Подшонинг ишқи қурбақага тушгандай-а?!

Р о б и я х о л а. Кўнгилнинг иши қийин, болам, билмайсан.

Ҳ а ж а р. Нега билмас эканман? Кўнгил, деб бошини мағзавага ювадими укам? (*Уйдан хомуш чиқиб келаётган Ихлосга*). Ҳой, болам уруғимизга иснод келтирма. Шунга уйланадиган бўлсанг, сендек жи-гарим йўқ менинг.

Р о б и я х о л а. Ҳой, ҳой қизим, оғзингга қараб гапир. Ҳали уканг ўша ялоқижонни оламан деб ўлаётгани йўқ. Ўзи тушунди. Кўча тўла қиз, битта яхшисини танлаб олади.

Ҳ а ж а р. Шунақа онаси ўпмаган, таги-тахтлилар борки, қадами-дан нур тўкилади. Мен сен бўлсам, юзтасини кўриб, биттасини олардим! Шунақасини олки, кўрганлар илон авраган бақадек қотиб қолсин!

И х л о с. Энди шунақасини сен топиб берасан.

Ҳ а ж а р (*унинг пичингини тушунмай*). Бу бошқа гап. Қошлари камон, бели бир тутам, тилида боли бор шунақасини топиб берайки, чимилдиққа кириб кетганингча бир йил ўн икки ой чиқмагин.

И х л о с. Шунақаси ҳам борми?

Ҳ а ж а р. Бўлмасам-чи! Ойим адашиб, менинг ўрнимга сени туғиб қўйган. Йигит бўлиб туғилганимда борми, эҳ-ҳа, ҳар бармоғимга биттасини «гаҳ» деб қўндириб, дуч келган жойда сайратиб юардим.

И х л о с (*ҳамон ўша пичинг оҳангида*). Шунақами?

Ҳ а ж а р. Бўлмасам-чи? Сен ҳам йигитман деб юрибсан-да!

И х л о с. Эрингга ҳам шу тилда гапирасанми?

Ҳ а ж а р. Тилимга нима қилибди?!

И х л о с. Кишилар «Опанг, бозорнинг киндигини кесади» дейишарди, ишонмасдим.

Ҳ а ж а р (*сўзини бўлиб*). Энди ишондингми?

И х л о с. Ишондим. Ишонганда қандоқ. Сенинг оғзингдан шакар туз бўлиб тўкилади.

Ҳ а ж а р. Нима, сенга ўхшаб амманнинг бузоғидай мўлтиллаб ўтирайми? Инсоннинг марди бозорчи бўлади. Бировнинг чўнтагидан биттангасини чиқариб олишининг ўзи бўладими! Забон керак, укажон, забон! Қани сен ҳам бозор қилиб кўр-чи!

И х л о с. Бозоринг бошингда қолсин!

Ҳ а ж а р. Ҳали ҳам сенга берадиган бозорим йўқ. Битта чопондан беш сўм қолади.

И х л о с. Ишқилиб, виждонингни ҳам қўшиб сотиб юбормасанг бўлгани!

Ҳажар (*масхаралаб*). Виждонликнинг аҳволини қаранг. Асранди бир бедавонинг этагига ёпишиб, ажралиб кетолмайди.

Ихлос. Бас деяпман! Унга тилингни тегизма!

Ҳажар. Ҳали шунақами? Жигар-бағрингдан урганми? Онам бечоранинг куйганича бор. Ҳали сен бечора ошиқ-шайдоман ҳам дегин?

Ихлос. Ҳа, сенга оғир-енгиллиги тушмай қўяқолсин. Қани, жўна, маза-бемаза гапларни топиб келадиган бўлсанг, келма. Жўна! (*Ҳажар Ихлоснинг авзойи бузуқлигини кўриб чекинади*).

Ҳажар. Хўп, хўп, ука, ўша рўдаподан бошқаси сенга керак бўлмаса, ҳеч келмайман. Ойимни ҳам олиб кетайми?

Ихлос. Ойим билан ишинг бўлмасин, жўна!

Робия хола. Ҳой-ҳой, чакаги бақувватлар, бас! Бор, ўғлим, сен ишингга бор, бугун мажлисинг йўқмиди? Сен, қизим, бу ёққа ўт.

Ҳажар. Йўқ, кетаман. Арзанда ўғлингиз яйраб ўтирсин. (*Лекин кетмайди. Орқасини ўгириб ўтириб олади. Узича гапиради*). Файзнаҳмадхонтўранинг пушти-камаридан бўлган ёлғиз қизини келин қилияпман, деб яшнаб юрибман-а! Бу ўлгур, олтин суви юритилган жез экан.

Ихлос. Ҳажар!

Ҳажар. Ҳа, нима дейсан? Ҳалитдан жонинг ачияптимми?

Ихлос. У ҳам бировнинг фарзанди, ҳақорат қилма. Сенинг қийшиқ андазанга тушмаса одамликдан чиқиб қолмайди.

Ҳажар (*шартта бурилиб*). Мана бу донони кўринг! Билиб қўй, агар шу ҳаромзадага уйланадиган бўлсанг, тўйингга бош-қош бўлмайман. Бир тийин қўшмайман. Биласан-а, келин сарупонинг энг асиллари меники. Бериб бўпман. Ойи, саруполар қаерда?

Робия хола. Қўй, болам, шайтонга хай бер. Уканг ҳали ўшанга уйлансам ҳам уйланаман, уйланмасам ҳам уйланаман, деяётгани йўқ. Эс-ҳуши бошида. Ҳали бафуржа маслаҳатлашамиз. У битта ўғлим, сен битта қизим.

Ихлос. Ойи, опамнинг новига сув қуяверманг, бефойда.

Ҳажар. Ҳали шунақами? Ҳали шунақами?!

(*Ҳажар зингиллаганча уйга кириб кетади. Бўғча кўтариб чиқади. Атрофида онаси гирди-капалак*). Мана, мен ўз буюмларимни олдим. Энди билганингни қил. Тўй қилиб бўпсан!

Ихлос. Олиб кетавер. Лекин писанда қилма.

Ҳажар чиқиб кетади.

Робия хола. Вой. шўрим! Бу не кўргулик! Нега тузуккина суриштирмаган эканман мен бефаҳм! Энди нима қилдим?

Ихлос. Ойи! Ойи, тинчланинг! Узингизни босинг!

Робия хола. Эл-юрт юзига қандай қарайман! Бу кунимдан ўлганим яхши!

Ихлос. Ойи!

Робия хола. Ҳа, онанг айлансин, нима дейсан? Опанг ўлгур сўзидан қайтадиганлардан эмас, ўз киндигини ўзи кесган. Войдод, номусга ўлдим!..

Еттинчи кўриниш

Биринчи кўринишдаги сахна. Лутфи хола ошхонада, эшикдан Чарос отилиб кириб келади.

Чарос. Ойи, ойижон!

Лутфи хола (*чиқиб келади*). Лаббай? Лаббай, қизим! (*Чароснинг кўзига қараб*.) Нега йиғладинг? Ким хафа қилди?

Чарос. Мен кимингизман?

Лутфи хола. Қизим! Она қизим, ёлғиз қизим!..

Чарос. Очиғини айтинг, ойижон, қанақа қизингизман?

Лутфи хола. Қизимдақа қизим. Хоҳлаганингни едириб, ярашганини кийдириб катта қилганим қизимсан.

Чарос. Йўқ, ростини айтинг?!

Лутфи хола. Биров бир нарса дедими, она қизим?

Чарос. Кўча бошида жиянингиз йўлимни тўсиб «Сен ниманга кериласан! Ўзингнинг кимлигингни биласанми? Сени аммам туққан эмас, асрандисан, керилмасдан юравер», деб анча-мунча гаплар қилди.

Лутфи хола (*сир бой бергиси келмасдан*). Бекорларни айтибди, оғзига кучи етмаган аҳмоқ вайсайверади.

Чарос (*онасини қучоқлаб*). Ростдан ёлғонми унинг гаплари ойижон, сиз анигини айтаверинг. Ростдан боқиб олганмисиз? Мен хафа бўлмайман.

Лутфи хола. Сенга ёлғон гапиролмайман, қизим. Сени асраб олганим тўғри. Лекин туққанымдан афзалсан. Сени бегона деганларнинг тили кесилсин...

Чарос. Оҳ!.. Шўрим! Ойижон! (*Онасини қучоқлаб йиғлайди. Укиниб ашула айтади*).

Отам кимдир, онам кимдир, ўзим ким?
Балки бахтсиз, тайини йўқ бир етим:
Йўл бўйида фарёд уриб йиғлаган,
Ўткинчининг юрак-бағрин тиялаган,
Балки боққан раҳми келиб бечора,
Кўз ёшимдан кўнгли бўлиб вайрона.
Отам кимдир, онам кимдир, ўзим ким?
Оҳ, отажон, оҳ, онажон, онажон,
Сизсиз менга тим қоронғи, бу жаҳон!
Излаб борсам, топарманми бирор кун?

Чарос она бағридан чиқиб уйга ўтади.

Лутфи хола. Оҳ, шўрлик бошим!.. Энди нима қилдим? Йигирма йил сир тутдим. Биров бир нарса дегани йўқ. Йигирма биринчи йилга келиб ўз жияним юзимга солди. Унашиб қўймаган бўлсам ҳам майли эди! (*Ёниб ашула айтади*).

Оро йўлда қолдим букун,
Умид-орзум бўлиб кукун.
Шўрим курсин, энди нетай?
Бошим олиб қайга кетай?
Кимга айтай арзи-додим?
Қаро бўлди доғсиз отим.
Шўрлик бошим, ғариб бошим,
Заҳар бўлди ичган ошим!

Уйдан Чарос чиқиб келади. Йиғлаб турган онани бағрига олиб, тасалли беради. Яна аста суриштира бошлайди.

Чарос. Мен эслолмайман-ку, ойи, шунақа ёш эдимми?

Лутфи хола. Ҳа, йўрғакда эдинг.

Чарос. Ота-онам борми?

Лутфи хола. Йўқ. Отангни гоминданчилар қатл этган. Ҳурриятпарвар, ҳақсизликни жинидан ёмон кўрадиган инсофли одам эди. Чумолига ҳам озор бермайдиган кўнгли юмшоқ эди, бағри кенг эди. Инсофсизликка, зулмга чидолмади, чидолмадию ҳалок бўлди.

Чарос. Онам-чи? Онам қаёқда?

Лутфи хола. Онанг бу жудоликка чидолмади. Эндигина сендан бўшанган онлари эди. Етиб қолди. Шу ётганча бошини кўтармади. Умри қисқа экан, оламдан ўтди — ўз қўлимда жон берди. Отангнинг ёнига қўйдик. Сен у маҳалда айрилиқ нима, етимлик нима, олам ташвишлари нима — ҳеч нарсадан беҳабар нораства гўдак эдинг. Мен она бўлиб бағримга босдим. Шу-шу бағримдасан.

Чарос. Ўзингизнинг фарзандингиз йўқмиди?

Лутфи хола. Йўқ. Олло-таоло мени фарзанддан қисган. Оҳу нолам эвазига сени қувона-қувона боқдим. Кемтигим бутун бўлди, деб боқдим. Мана энди сенинг ҳам ташвишларингга қолиб ўтирибман. Пешанам шунчалар шўр, дарди-ҳасратим ҳали ҳам аримаган экан. (*Йиғлайди*).

Чарос. Қўйинг, ойижон, йиғламанг, сатқайи кўз ёшингиз. Мен сизнинг қизингизман, ўз қизингизман. Сиз бир парча этлигимдан ювиб-тараб, севиб-ардоқлаб, емай едириб, ичмай ичириб, ўксуклигимни билдирмай катта қилган онамсиз, онажонимсиз. Оқ сут берган онамдек онамсиз, жондан азиз меҳрибонимсиз. Мең сизнинг жигарпорангизман. Йиғламанг, ойи!

Лутфи хола

Раҳмат қизим, қайрилма қошим,
Кўкка етди бу ғариб бошим.

Чарос

Раҳмат она, меҳрибон она,
Умрим бўлсин сизга парвона.

Лутфи хола

Тупроқ олсанг, чин олтин бўлсин,
Камлик кўрма, иқболнинг кулсин.

Чарос

Сиз суянган асқар тоғимсиз,
Мен гул ёзган чаман боғимсиз.

Лутфи хола

Сен кўзимнинг қорачиғисан,
Давлатимнинг бори-йўғисан.

Чарос

Пойингизга қўяман бошим,
Сиз-ла ширин ҳар луқма ошим!

Лутфи хола (*бағрига меҳр билан қаттиқ босади*). Қизим, Чаросхон!..

Чарос. Лаббай, онажон...

Лутфи хола (*бирдан ваҳимага тушади*). Бу ёғи нима бўлди, қизим? Куёв томон эшитса-я?!

Чарос. Шу жиянингиз бўладиган бўлса, елдан тез етказгандир.

Лутфи хола. Энди нима қилдик?

Чарос (*ўзини дадил тутиб*). Ойни этак билан тўсиб бўлмайди, ойижон... Ҳаммасини мен ўзим Ихлос акага очиқ айтаман. Агар Файзиаҳмадхон тўранинг қизи деб менга уйланаётган бўлса, отининг югани бўйнига ташлоғлик, кетаверсин.

Лутфи хола (*тасалли бериб*). Унақа дема, қизим. Оғир бўл, кумни шамол учиради, харсангни ҳам қўзғатиб кўрсин-чи! Фотиҳа қилиб қўйилгансан.

Чарос. Фотиҳа!.. Фотиҳани мен бузьяпманми?

Лутфи хола. Қани, тишингни тишингга қўйиб тур-чи, улардан нима садо чиқади. Шунга қараб тош қўямиз.

Чарос. Йўқ, ойи, аъзойи-баданим ёниб кетяпти. Ростини айтиб, орани очиқ-ойдин қилмасам бўлмайди. Бўлмайди, ойижон!

Лутфи хола. Сабр қил, қизим, сабрнинг сўнгги сариғ олтин. Подадан олдин чанг чиқарма. Бўйнида айби бор кишидек типирчилама. Агар яхши кўрса, астойдил яхши кўрса, ўзи келади, босиғи билан гаплашади.

Чарос. Келмаса-чи?

Лутфи хола. Ундагисини унда кўрамиз.

Боядан бери ўғринча эшитиб турган Ҳасан кириб келади.

Ҳасан. Келиб бўпти. Аза очаверинг, амма!

Лутфи хола. Ҳў, бетинг қурмасин, уятсиз! Қайси юзинг билан шу гапларни бориб айтдинг?

Ҳасан (*ўзини кўрсатиб*). Сурхдек йигит қошингизда туриб, бошқа бировга қиз узатгани сиз уялмайсизу рост гапни айтгани мен уяламани? Еки Чаросхоннинг асрандиллиги ёлғонми?

Чарос (*жеркиб*). Рост! Бор, етти даҳага жар сол, беномус! Кўрқмаганим бўлсин!

Ҳасан. Қўрқмайсан-а, қўрқмайсан, бир кунда бўладиганинг бўп қопти-ку!

Чарос. Бари бир сенга тегмайман. Сенга ўхшаган номардга хотин бўлгандан эрсиз ўтган яхши. Фаламис!

Ҳасан. Шошма ҳали, ҳолингга маймунлар йиғлайди.

Лутфи хола. Сенга тавиши тушмай қўяқолсин. Қўл синса, оғирлигини бўйин кўтаради.

Чарос. Шу кунингдан кўра қассобнинг олдига бориб без тер!

Ҳажар. (Кириб кесатиб). Айланай, қуда, бўлмади. Тилла деб сотган буюмингиз жез чиқиб қолди. Тенг тенги билан, тезак қопи билан. Асрандигини олдинроқ айтсангиз бўлмасмиди, шунча кишини овора қилиб? Мана, ўратган оқлигингиз! (Қўлтиғидаги бўғчани айвонга улоқтиради).

Лутфи хола. Секинроқ, айланай, жеркиманг. Олдингизда ўғил-қизингиз бор. Тавба денг. Худо қилибди, етим қолибди. Инкубатордан чиқмаган. Ўз қадрини билган кишиларнинг фарзанди.

Ҳажар (масхаралаб). Нима-нима? Ўз қадрини билганларнинг фарзандимиш, ҳа-ҳа-ҳа! Тушингизни сувга айтинг. Энди бу ёғига ўтдингизми? Қайси эшикнинг тагидан топиб олгандингиз?!

Лутфи хола. Қим нима деса, деяверсин, айланай. Қўйни ҳам, эчкини ҳам ўз оёғидан осадди. Қизим пешанасидагини кўради. Сиз қўрқманг, укангизнинг оёғи тагига бориб ташланмайди, эшигингизнинг турумини бузиб кириб бормайди. Етим бўлса ҳам, худога шукр,

Осиё, Африка ва Латин Америкаси мамлакатларининг Тошкент кино-фестивали уч қитъа санъаткорлари дўстлигининг, тараққиёт, озодлик, тинчлик учун курашдаги ҳамкорлигининг намоиши сифатида ўтди.

С. МАҲКАМОВ фотоси.

ўз иззат-ҳурматини билади, иффати бор, номуси бор.

Ҳажар. Мақтанг, сотасиз! Яхшиям вақтида билиб қолдик, нақ бўлмаса номусларга ўлар эканмиз. (Ҳасанга ялтоқланиб). Раҳмат, Ҳасанжон, савобга қолдингиз.

Ҳасан (тиржайиб, қўлини кўксига қўяди). Қуллуқ, кишиларнинг ҳожатини чиқариб юрган одаммиз-да!

Ҳажар кетиш тараддудиди энди эшикка қараб бурилиши билан қаршида Ихлос кўринади. Ҳажар шошиб қолади.

Йўлингда кўзларим, эркам қайдасан,
Сўзингда сўзларим, эркам қайдасан?
Гар кўрсам, азизим, кўзларингда нам,
Қаро тун бўлади бу ёруғ олам.
Йўлларда йўлдошим сенсан, ёлғизим,
Қоқилсам қўлдошим сенсан, ёлғизим.
Қим отди қувончинг бўстонига тош,
Айт нега, айт нега кўзларингда ёш!
Сен борсан юрагим, имоним бутун,
Сен борсан ниятим, жаҳоним бутун!

Ихлос, Ҳажар ва айвон четида ётган бўғчани кўриб, опасининг нима ниятда келганини тушунади.

Ихлос. Сен бу ерда нима қилиб юрибсан?

Ҳажар (дудуқланиб). Мен, ўзим... шундоқ...

Ихлос. Жўна! Сенинг бу ерда қиладиган ишинг йўқ.

Ҳажар. Хўп, ука хўп... (Эшикка юради, тўхтади).

Ихлос. Чарос! Чаросхон!

Чарос. Лаббай!

Ихлос. Қани юринг, кетдик бу ғурбатхонадан?! (Лутфи холага юзланиб). Ойи, сиз ҳам юринг.

Лутфи хола. Қаёққа, болам?

Ихлос. Меникига.

Ҳасан (таъна қилиб, масхаралаб). Тўй қилмасдан-а?!

Ихлос. Тўй ўша ерда бўлади. Лекин сизсиз (Ҳажарга қараб), сенга ўхшаганларсиз бўлади.

Лутфи хола. Тўхтанг, Ихлосжон, Чароснинг сепини олайлик.

Қақир-қуқур дегандек...

Ихлос. Ҳеч нарсанинг кераги йўқ, ойнажон! (Ҳасанга ишора қилиб). Анави тўйсин! Онам билан сиз уйимнинг тўрида, Чаросхон ёнимда бўлса — шу менинг катта бахтим!..

Ихлос она-болани икки ёнига олганича эшикка мағрур йўл олади. Ҳасан билан Ҳажар бақрайиб қолади. Радиода «Тўйлар муборак» янграйди.

П А Р Д А.

Уйғун,

Ўзбекистон халқ шоири

Хаёлимни олиб кетар узоққа
«Қизил қум»нинг сарғич, бийдай даласи.
Барханлар ётибди... қумда биқиниб
Ов пойлаб ётгандай йўлбарс галаси.

Қатор, қатор бўлиб барханлар ётар,
Гўё, нор туялар чўккандай ҳориб.
Кўз илғамас қумлоқ, сариқ саҳронинг
Этаги туташар уфққа бориб.

Шамол қўзғалади... барханлар «тутаб»,
Ҳаракатга келар силжиб, сирпаниб.
Барханлар «жонланар», жимирлаб тани
Қуёш шуъласида товланиб, ёниб.

Елда жилваланар кўз қамаштириб
Ясси барханларнинг сариқ «барра»си.
Хаёлимда қумлар қум эмас, гўё,
Саҳрога сочилган олтин зарраси.

Булар афсонавий аждарҳоларми
Остида хазина яшириб ётган?
Ёки, эртактаги ёвуз девларми
Барханлар шаклида абадий қотган?..

Осмон ҳам кўринмас қум тўзонида,
Алғов-далғов қилиб довул қўзғолса.
Жониворлар совуқдан қотади шамдек
Қиш кунлари аёз забтига олса.

Ёзда қум куюди қуёш тафтида,
Елқинга айланар қизиган ҳаво.
Қумда сувсиз қолган ўлимга маҳқум,
Қайга ҳам борарди ахтариб даво?..

Чегга-чегараси кўринмас қумнинг,
Қаёққа қарама кўчма барханлар.
Сири — асрорини қум саҳросининг
Яхши билишади кекса чўпонлар.

Қоракўл қўйларнинг сахий яйлови,
Махсус ўт-ўланга бойдир «Қизил қум».
Минг хил афсоналар, ривоятларга,
Фаройиботларга жойдир «Қизил қум».

«Қизил қум» бўш эмас, минг хил
ўсимлик,
Минг хил жониворга қадимдан макон.
Э-ҳе, унинг бағри газ, туман бойлик,
Асло ҳисоби йўқ хазинага кон.

Саксовуллар гуллар баҳор чоғида
Кекса «Қизил қум»га бахш этиб жамол,
Баҳорда гул очар ёввойи ўтлар,
Минг хил гул атрини тарқатар
шамол.

Хаёлимни олиб кетар узоққа
«Қизил қум»нинг сарғич, яйдоқ даласи.
Барханлар этибди... қумда биқиниб
Ов пойлаб ётгандай йўлбарс галаси.

Зарафшон, Зарафшон, — «зар сочар»
дарё!

Нақадар чиройли, шоирона ном!
Шоирлар тилидан тушмайсан асло,
Қалбига тўлдириб ҳаяжон, илҳом.

Қани, айт, бормикан биронта шоир
Номингни завқ билан тилга олмаган?
Борми бирор одам сени кўрганда
Ҳусну-жамолинга қойил қолмаган?

Мен ҳам ҳаяжонга тушаман ҳар гал
Ёнингдан ўтганда ҳуснингга боқиб.
Қайга шошилсан? Қайга чопасан?
Қирғоқларга сиғмай кўпириб, оқиб?

Қайси бир донишманд, қайси бир доно
Сенга «Зарафшон» деб қўйган экан от?
Шарбатга айланган тоғларнинг қори,
Дарё бўлиб оққан эриган новвот!

Барра тўлқинларинг қуёш нурида
Зарга айланади ярқираб, ёниб.
Чўллаган саҳролар, чанқаган чўллар
Шифобахш сувингдан ичишар қониб.

Дейдилар: қадимдан ҳар томчи сувинг
Дур бўлиб қирғоққа сочилар эмиш.
Дейдилар: тупроққа сингган томчилар
Олтин пахта бўлиб очилар эмиш.

Дейдилар: сувингдан бир йўла ичса
Бўлармиш чўлларда чечаклар хандон.

Олтинга айланган томчиларингмиш
Буғдойзорлардаги сара олтин — дон.

Шифобахш сувингга қонган боғларда,
Шарбатга тўлармиш беҳисоб емиш...
Шу хислат, фазилат бор учун сенда
Халқ сени «Зарафшон» атаган эмиш...

«Зарафшон» аталган водийни кўриб
«Зарафшон»лигингга тамоm инондим.
Сувингдан бир коса шарбат сипқориб,
«Оби ҳаёт»ингга умрбод қондим.

Зарафшон, Зарафшон, — «зар сочар»
дарё
Гўзал водий бўйлаб тинмай оқиб ёт!
Тоғларнинг шарбатга айланган қори,
Дарё бўлиб оққан эриган новвот...

О, Қарши чўллари, Қарши чўллари,
Сиз томонга тушди бу сафар йўлим.
Мана қаршингизда турибман хурсанд,
Сизга таъзим қилиб, кўксимда қўлим.

Янги бир дунёнинг яралишини
Ҳайрат-ла томоша қилиб турибман.
Янги гулшанларни, янги боғларни
Эринмай бирма-бир кўриб юрибман.

Инсон қўли гул, деб бекор айтмаган,
Бу ҳикматни сизни кўрганда билдим.
Совет кишисининг чексиз кучини
Сизда яна бир бор эътироф қилдим.

Бу ер бора-бора меҳнат туфайли
Жаннат бўлар деса ишонар эдим.
Миришкорларингга тасанно айтиб,
Чўлқуварларингга офарин дедим.

Севинчимга сиғмай, ҳавасим келиб
Сўлим гулзорларни айланиб юрдим.
Покиза, момикдай пахталарингни
Қувониб, ардоқлаб кўзимга сурдим.

Соҳибкорларингнинг қўлини қисиб,
Бол меваларингдан бирма-бир тотдим.
Янги совхозларнинг, бой колхозларнинг
Салқин боғларида дам олиб ётдим...

Сиз томон йўл олмиш Аму сувлари,
Олти доvon ошиб, олти қир ошиб.
Техника, насослар қудрати билан
Каналдан сув оқар кўпириб, тошиб.

Қадимий орзулар амалга ошди,
Аму сувларидан ичасиз қониб.
Кўркам жамолингни ёритиб турар
Электр чироқлар тонггача ёниб.

Шарбат бўлиб сингиб Аму сувлари
Бўстонга айланмиш бу кўҳна чўллар.
О, сизни тиз чўкиб ўпгим келади,
Чўлга жон бахш этган қудратли қўллар!

Келажаги порлоқ, бепоён ерсан,
Этагинг кўринмас, чегаранг йўқдай.
Тўрт томонга кетган асфальт йўлларинг
Равон, адил, худди отилган ўқдай.

Тугамас хазина, ҳисобсиз бойлик,
Саҳоватга тўлган муқаддас ерсан.
Миллион тонна пахта беришга қодир
Меҳнатда паҳлавон, диловар шерсан.

Чиройингга боқиб сира тўймадим,
Чиройинг кўкдаги кундан ҳам гўзал.
Ниҳоятда гўзал ҳозирги кунинг,
Аммо, келажагинг ундан ҳам гўзал!

О, Қарши чўллари, бепоён чўллар,
Сиз томонга тушди бу сафар йўлим.
Мана, қаршингизда турибман хурсанд,
Сизга таъзим қилиб, — кўксимда қўлим.

Кекса шаҳарларнинг биридир Хива,
Ва лекин навқирон кўринар ҳамон.
Минглаб насларни ҳайратга солиб,
Шуҳратини сақлаб келмоқда замон.

Хиванинг тавсифи, таърифи, номи
Жаҳоннинг тилидан тушмади, тушмас.
Хивада кўрганам мўъжизалар ҳам,
Ажойиботлар ҳам ҳақиқат, тушмас!

Санъатда ягона обидаларнинг
Ноёб кўргазмаси бўлиб қолди у.
Кўрган одамларнинг қалбига мудом
Ғулғула, ҳаяжон, шодлик солди у.

Ҳа, кўрганни, шаксиз, ҳайратга солур
Ҳар битта минора, ҳар бир обида.
Нақшинкор пештоқлар, мадрасаларнинг
Ўрни кўп юксакдир санъат бобида.

Кўзни қамаштирар жилоланганда
Қуёш яллуғида ёнган нақшлар.
Уймакорлик билан ишланган гуллар
Қараган кўзларга ҳузур бағишлар.

Бу кўрам обида, кошоналардан
Гўзаллик ўзини намоиш қилар.
Офтоб шайдо бўлиб, нур қўли билан
Яшил гумбазларнинг бошини силар...

Паҳлавон Маҳмуднинг мақбарасида
Кўр тўкиб ўтирар санъат даҳоси.
Нафис нақшларнинг, нозик гулларнинг
Ижод, маҳоратнинг йўқдир баҳоси.

Узун қиссаси бор «Қалта минор»нинг,
«Ичан қалъа» эса афсонага бой.
Улашса етарди етти иқлимга
Хивадаги мумтоз, мисолсиз чирой.

«Самарқанд дунёнинг сайқали» эса,
Хива гўзалликда ундан қолишмас.
Ўз нафосатини, ҳуснини Хива
Самарқанд ҳуснига ҳеч вақт алишмас.

Бу мўъжизаларни яратган устоз
Наққошлар, меъморлар халқнинг ёдида.
Улар ўз меҳнати, ижоди билан
Ўзларига қўйиб кетмиш обида...

Олим Берунийни оламга берган,
Ал-Хоразмийнинг қутлуғ ватани.
Меҳнати туфайли «ёшулли»ларнинг
Яшарган, яшнаган сафо гулшани.

Кекса шаҳарларнинг биридир Хива,
Аммо, кўринишда навқирон ҳамон.
Минглаб авлодларни ҳайратга солиб,
Шуҳратини асраб келмоқда замон.

(ЗАКИ НУРИГА)

Бугун ўша қадим дўстлигимизнинг
Такрор бўлмайдиган ажойиб куни.
Бир коса сув келтир Эдилдан ибдаш,
Дўстлик шароби деб сипқарай уни.

Мана, меҳмон бўлиб келиб турибман,
Лениннинг ёшлиги ўтган шаҳрингга.
Мусо Жалил билан фахрланасан,
Мен ҳам шерикдирман эзгу фаҳрингга.

Қозон — шоирларнинг шеърида мадҳи,
Алломаларингнинг тилида дoston.
Мангу саодати озод халқингнинг
Эдил қирғоғида яшнаган бўстон.

¹ Ҳофиз шеърига ишора.

Қозон — қардошларнинг муҳташам юрти,
Шоирлар, олимлар, ботирлар шаҳри.
Мўътабар, муқаддас, баркамол, кўркам,
Бахтиёр халқларнинг ғурури, фаҳри.

Қутлуғ кўчалардан олиб юр мени,
Тўқайнинг қадами теккан йўллардан.
Қониб сув ичайлик икковлон, дўстим,
Ҳавзи кавсар каби тиниқ кўллардан...

Ҳа, дўстим, Қозонни кезар эканмиз,
Йўлимизда Тўқай кулиб тургандай.
Уз юртини куйлаб севикли Тоқтош
Биз билан ёнма-ён, бирга юргандай.

Муҳтарам Олимжон Иброҳимовнинг
«Бизнинг кунлар»и ҳам тушди ёдимга.
Не-не ҳашаматли ҳайкаллар турар
Қозонга кўрк бериб ҳар бир одимда...

Фотих Амирхоннинг, Шариф Қамолнинг
Овози келгандай Эдил ёғидан.
Тўфон, Қутуй, Қавий товуш бергандай
«Пичан бозори»дан, шаҳар боғидан.

Ленин таълим олган Дорилфунуннинг
Ҳар тоши, тупроғи бизга муқаддас.
Яшарган шаҳрингни кўрганда, дўстим,
Қалбимда уйғонди бир дунё ҳавас...

Бугун ўша қадим дўстлигимизнинг
Такрор бўлмайдиган ажойиб уни.
Бир коса сув келтир Эдилдан ибдаш,
Дўстлик шароби деб сипқорай уни.

Онлар

Донолар ҳикматли сўз айтиб кетган,
Елга учган эмас донолар сўзи:
Онларнинг мазмуни инсонга боғлиқ,
Онларга юк ортар инсоннинг ўзи.

Баъзилар онлардан фойдаланолмай,
Аттанг деб, қолади кўзини ёшлаб.
Бир онда Гагарин фазога учди,
Янги аср — космос асрини бошлаб.

Гул қолмас

(МАҲТУМҚУЛИ ЙУЛИДА)

Ез қуёши яйраб кулган чоғларда,
Қора тоғнинг қабоғида қор қолмас.
Вафоли дўст, сени кўрган чоғларда,
Кўзда қайғу, юрагимда зор қолмас.

Даврон отин миниб, келса навбати,
Эл севган йигитнинг тошар давлати.
Инсоннинг инсонга ортса ҳурмати,
Чаманларда очилмайин гул қолмас.

Эгилган дарахтда мева мўл бўлар,
Кўнгли кенг йигитга дунё кенг бўлар.
Кўнгил ўзи тошқин дарёча бўлар,
Тор айласанг, шу дарёда сув қолмас.

Йигит хизматини мақтаса эли,
Йиқа олмас уни ғийбатнинг фили.
Дил ғуборин ювса муҳаббат сели,
Зеҳнлар очилиб, зарра кир қолмас.

Эр ишидан мамнун бўлса замони,
Ярашади ўйнаб-кулган даврони.
Дўстларсиз маъноси йўқдир дунёнинг,
Уларсиз кўзимда асло нур қолмас.

Бўлмаса

Қуш боласи дея кўзга илинмас,
Булбулнинг сернаво саси бўлмаса.
Торни чалган билан тобига келмас,
Кўнгилнинг бир андишаси бўлмаса.

Емондан ҳеч қачон яхши ном қолмас,
Элга хизмат этмай йигит синалмас.
Кўп яшаган билан оқсоқол бўлмас,
Фаросати, ақли-эси бўлмаса.

Бировлар кексайса зийнати ошар,
Даврага кўрк бериб, тўрга ярашар.
Бировлар урғочи маймунга ўхшар,
Фақат одамсифат туси бўлмаса.

Қимлар ёши қайтса, ақли ҳам тўлган,
Қимларнинг вайсақи тил-жағи қолган.
Отга «чу» дегандан бошқаси ёлғон,
Ёшуллилик ҳафсаласи бўлмаса.

Қимдир тирик туриб, отин йўқламас,
Инсон бўлиб, еган тузин оқламас.
Бу ёғидан қуйган билан тўхтамас,
У ёғида бир нарсаси бўлмаса.

Ёдимга тушди

Бўйингдан ўргилай, гул юзли пари,
Ошиқлик баҳори ёдимга тушди.
Норғул йигит, сулув қизларнинг эли —
Кегейли бўйлари ёдимга тушди.

Йигитлари ҳамма ишга яраган,
Меҳмон келса қўй судраган қўрадан.
Ҳалқуми оқ суяк, асли қараман¹,
Қўшадас² дутори ёдимга тушди.

Оққувдай тараниб, толдай товланиб,
Оч туйғундай қиё боқиб, қараниб.
Хон атлас кўйлақлар чиқса товланиб,
Қирғовулнинг пари ёдимга тушди.

Масканинг изласам, эллар кўринмас,
Узинг юрган сўқмоқ, йўллар кўринмас.
Бизлар от боғлаган толлар кўринмас,
Шу элнинг дилдори ёдимга тушди.

Онаси олдида ийманиб қараб,
Отасин кўрганда, турдим довдираб.
Бир дилбарнинг сочбоғлари шилдираб,
Қиз бўлган чоғлари ёдимга тушди.

Овулин сўрасанг, Арчонтамғоли,
Ёр жамолин кўриб, меҳрим қонмади.
Мен келдим ҳасратингда ёнғали,
Қайта бошдан бари ёдимга тушди.

Қорақалпоқчадан Гулистон Матёкубова таржимаси.

¹ Қараман — дарахт номи.

² Қўшадас — дутор номи.

Вали Фафуров

Шоҳлардаги

МЕЗОНЛАР

ЭСДАЛИКЛАР

1.

Нонушта тугади. Фотиҳадан сўнг дастурхон йиғиштирилди. Сандалнинг тўрида ўтирган, чўққи соқолига оқ оралаган отам чап кўзини кийилавериб тўзиб кетган тўнининг барига арта туриб Абдуғани акамга тайинлади:

— Отни сенга қолдираман. Орифнинг иш жойини кўргансан-а, агар у ерда бўлмаса, ернинг тагидан бўлса ҳам қидириб топ. Бизникига келсин, иложи бўлса бугун, бўлмаса эртага менга бир учрашиб кетсин!

Мен акамнинг пинжига суқилиб ўтирдим. У отам ўрнидан туриб, биздан узоқлашар-узоқлашмас, деди:

— Сен ўтира тур, мен отбозорга чиқиб, қайтарда сенга варрак олиб келаман, томда мазза қилиб учирамиз, бўптами?

Онам норози оҳангда монелик билдирди:

— Йўқ, ўғлим, варрагингни қўя тур, отангни авзойи бузуқ, олдин айтганини қил. Варрак учирши бўлса қочиб кетмас.

Абдуғани акам кўзини қисиб қўйди, ўрнидан тураётганида, мен ҳам бораман, деб этагига ёпишдим.

— Ўтира тур дедим-ку сенга! Қанақасидан олиб келай? Дакаси-данми ё узун думлигиданми?

— Ўзим танлаб оламан, — тихирлик қилдим.

— Қадамингни санаб борарканман-да, энди... Ҳай, майли. Келин-ойи, манави тирранчани кийинтириб беринг!

Келинойим этагига ямоқ тушган сирма чопонимни кийдирди, кўя тушиб, қундузи тўкилиб битган, мовути рангини йўқотган телпа-

гимни бошимга бостириб қўйди. Телпак бирдан-бир бош кийими. Қиш бўйи кўчага чиққудек бўлсам албатта шу телпакни кийдиришади. Ўзим ҳам уни яхши кўраман. Чунки келинойим телпакни ҳар гал кийдираётиб жуда мақтовини келтиради.

— Вой, Абдували, бирам сизга ярашдики, худди тўраваччаларга ўхшаб кетдингиз. Эҳтиёт бўлинг, яна Абдуғаними, Абдубосит акангизми илиб кетишмасин.

Келинойимнинг мақтовидан ўзимда йўқ суюнаман. Акаларим беркитиб қўйиб жиғимга тегишганда йиғлаб олган кунларим ҳам бўлган.

Келинойим оёғимга пайтава ўраётиб, онамнинг калишини кийдириб қўйди. Абдуғани акам эгарланган отни етаклаб чиқди-да, сапчиб миниб жўнаворди:

— Сан шу ерда ўйнаб тура тур. Ман варрак олиб келаман.

Иложим қанча? Осмонни тўлдириб учаётган варракларни томоша қила бошладим. Ҳамма ҳам мачит мезанаси устида вариллаб учаётган қуроқдан кўзимни узмайман. Яқинида кичкинагина дака варрак ҳам кўринади.

Эрталабки изғирин оёқ-қўлларимни ачита бошлади. Яхшиям телпагим бор. Аммо совуқ баданимдан ўтиб бораётир. У ёқ-бу ёққа юраман. Кўчани тўлдириб болалар ошиқ ўйнашмоқда, ланка тепишмоқда. Улар совуқ нималигини билишмайди. Ланка тепаётганларнинг бири бизнинг бўш уйимизда онаси билан турадиган Коля. У мендан анча катта. Абдубосит акам билан тенгқур. Ҳозир ҳам икковлари ўйнашмоқда. Изғирин гўё уларни четлаб ўтаётгандай: пахталик чопонлари билан қалпоқларини бир чеккага улоқтиришган.

Колялар жуда яхши туришади. Унинг бир эмас, бир нечта устки кийими бор. Пойафзалларини айтмайсизми! Онаси ажойиб коньки ҳам олиб берган. Колянинг яна каптарлари ҳам бор. Элликдан кам бўлмас керак. Улар ҳозир ҳовлимиздаги катакда. Абдубосит акам билан

В. ҒАФУРОВ. ◆ ШОХЛАРДАГИ МЕЗОНЛАР

Вали Ғафуров ўз ҳаёти ва ижоди билан қаҳрамонлик намунасини кўрсатиб кетаётган ижодкор. Унинг «Вафодор» романи ўқувчиларнинг сеvimли асарлари қаторидан жой олган.

Игна билан ёзилган бу асарнинг рус тилида чоп этилиши ёзувчининг мухлислари доирасини янада кенгайтди. Адиб мамлакатимизнинг турли жойларидан кўп-кўп мақтублар олди. Бу асар юзасидан бўлган баҳсларда кўпинча ёзувчининг ўзи ҳам иштирок қилди. «Шундай учрашувларнинг бири 1975 йили Волгоградда бўлди. У ерда фашистларга қарши курашда мен билан ёнма-ён туриб жанг қилган қуролдош дўстларим билан учрашдим, қаттиқ жароҳатланиб, кўришдан маҳрум бўлган жойларда бўлдим»,— дейди Вали Ғафуров бу тўғрида гапириб.

Адибнинг мазкур романи асосида режиссёр Маҳмуд Юнусов томонидан телеспектакль тайёрланиб «зангори экран» орқали намойиш этилди. Асар ҳақида марказий ва маҳаллий матбуот саҳифаларида қатор тақризлар эълон қилинди.

Унинг «Сўнги пушаймон» повестида асосан Улуғ Ватан урушидан кейинги тинч қурилиш йиллари воқеалари акс эттирилган бўлиб, асар қаҳрамонларининг характери психологик йўналишда тасвирланган. Ёзувчининг қатор асарларидан парчалар мунтазам суратда «Бир сафда» журнали саҳифаларида ёритиб борилмоқда.

Вали Ғафуров 1973 йилда Меҳнат Қизил Байроқ ордени, 1978 йилда «СССР Қуролли кучлари 60 йиллиги» юбилей медали билан тақдирланди. Унга «Ўзбекистон Қўрлар жамиятининг Фахрий аъзоси» деган унвон ҳам берилган. Волжск труба заводининг Анатолий Марченко бошлиқ комсомол ёшлар гвардиячи меҳнат бригадаси Вали Ғафуров номи билан аталади.

Ёзувчи ижодида ҳарбий мавзу алоҳида ўрин тутаети. «Гулистон» журналининг шу йилги 2-сонида «Қонли кунлар хотираси» асари ҳам уруш мавзусида бўлиб, унда муаллиф ўзи жангда кўрган даҳшатли воқеаларни қисқа, ҳаққоний руҳда ҳикоя қилади: «Аёл бир жангчиларга, бир қип-қизил қонга беланган қизчасининг пахмоқ сочлари билан лўппи юзига телбалардек маъносиз тикилиб қарай бошлайди. Бечора она қизчасининг узилиб тушган қўлини ҳам бағрига босиб олган, унинг кўйлаги гўдакнинг қони билан бўялган эди». Шу парчанинг ўзиёқ фашист қонхўрларига нисбатан ўқувчининг қаҳру ғазабини кўзгаёйди.

Қисқаси, Вали Ғафуровнинг асари асарларида урушга қарши тинчлик ва тараққиёт учун кураш гоёси бўртиб туради. У яратган ҳар бир асар адибнинг қалб кўри, виждон амри билан ёзилгандир. Олтмиш ёшини қаршилаётган сеvimли ёзувчинининг «Шоҳлардаги мезонлар» номли хотираларини журналхонларга ҳавола этамиз.

Коля қалин дўст, доим бирга ўйнашади. Қаптарни ҳам бирга ўчиришади. Тез-тез уришиб ҳам туришади. Аммо арашлашиб юришмайди! Эрталаб уришишса туш бўлмасданоқ ярашиб олишади.

Уларнинг олдига бориб, ўйинга қўшилгим келди. Бироқ, бунинг иложи йўқ: кийиб чиққан калишим катта, ланка тепиб бўлмайди. Осмон варрак-қуроқларнинг вар-вари-ю, болаларнинг қий-чувиға тўлган. Мен бир осмондаги варракларга, бир ердаги болаларнинг ўйинларига тикиламан. Абдугани акамнинг дака варрак олиб келиши ҳам эсимдан чиққан.

Тўсатдан болаларнинг қий-чуви авжга минди. Уша томонга қарадим. Ғирромлик сабаб, икки бола бир-бирлари билан муштлашарди. Атрофни болалар ўраб олишган. Абдубосит акам билан Коля ҳам қўринмайди. Афтидан улар ҳам томошабинлар даврасида. Бир вақт Абдубосит акамнинг: «Одил зўр чиқди. Ҳа, у бизнинг паҳлавонимиз», деган овози эшитилди. Кўп ўтмай болалар тарқалишиб, ўйинларини давом эттиришди. Енгилган бола бир чеккага чиқиб, ҳамон йиғларди. Мен уни танимадим. Эҳтимол, биздан нарида турса керак. Абдубосит акам, паҳлавонимиз, деб таърифини келтирган Одил акани танийман. У яқин қўшнимиз. Одил ака ҳақиқий паҳлавонлардек кўкрак жериб ошиқ ўйнашда давом этарди.

Кўчадаги ҳангома билан бўлиб, совуқни унутаёзибман. Энди совуқ сезила бошлади: кўзларимдан тирқираб ёш оқди. Варрак учун кетган Абдугани акамдан ҳали ҳам дарак йўқ. Алам қилиб ичкарига кирдим. Уйдан чиқаётган келинойим «вой, укажоним», деганича қўлидаги кирларини бир четга қўйиб, мени уйга бошлади.

— Ойи, ёнингизга олинг, кичкина совуқ қотибдилар! — деди у.

Сандалга ўтиришим билан юзлаб «ниналар» оёқ-қўлимга санчила бошлади. Йиғлаб юбордим.

— Йиғламанг, кичкина, акангизга айтаман, сизга яхши телпак, чопон, оёғингизга махси-калиш олиб берадилар. Кейин совуқ нима эканлигини билмай ўйнайверасиз, — юпатди келинойим.

— Телпагим яхши-ку! — дедим қалтираб.

Қайнона-келин баробар кулиб юборишди.

— Яхшиликка яхшику-я, лекин бунисидан ҳам яхшисини! — деди келинойим.

Овундим. Ётган еримда кўрпанинг йиртиғидан пахтани олиб ип қилиб эшаётганимда мендан икки ёш катта Мафура опам кўриб қолди. Онамга айтди. Бу номаъқул ҳаракатим учун онамдан яхшигина танбеҳ олдим.

Эшик очилиб, ичкаридан бувим чиқиб қолди. У, «норасидагинам», деб кифтимга қоқиб қўйди-да, ерга тегай-тегай деб турган узун кўйлагига ўралганича хассасини дўқиллатиб айвондан паства тушди. Бувимнинг чакаклари чиққан, бир бурда юзида, қўл-оёқларида доғлар кўзга ташланади. Кўрган кишининг раҳми келади. У ўтган қишда куйиб қолган.

Уша йили бир воқеа бўлган эди. Қайси бола каптарга ишқивоз бўлмайди дейсиз. Бир кун эски жувозхона яқинидаги катакда каптарлар «ғув-ғув»лашиб қолди. Беихтиёр ўша томонга бурилдим. Каптарларнинг ичида бир ажойиби бор. Тилла ранг. Жуда пўрим. Учаётганида бирам ўйин қиладики, асти қўяверинг. Кўкка кўтарилса, албатта уйимизга битта-иккита каптар бошлаб келади. Коля уни сотганди. Қайтиб келибди.

Каптарни кўргим келиб қолди. Эшик боғичини ечиб тортдим. Каптарларнинг учиб кетишини ўйламаган эканман. Эшик ланг очилиши билан каптарлар ташқарига, очиқ ҳавога отилиб чиқа бошлашди. Бир паснинг ўзида катак бўшаб қолди. Кўчада болаларнинг шовқини авжга чиқди. Эшикдан биринчи бўлиб Абдубосит акам, Коля, кейин бир тўда болалар кириб келишди. Мен катак олдида нима қилишимни билмай қотиб турардим.

— Нима қилиб қўйдинг, аҳмоқ!

Акам қулоғимдан чўзиб, афти-башарамга тарсаки тортмоқчи бўлганида Коля ҳимоя қилиб қолди:

— Қўй урма. Айб ўзимизда. Қулфлаб қўйишимиз керак эди.

Абдубосит акам қулоғимни қўйиб юборди. Осмонда тилла ранг каптар тўдадан чиқиб, гир айлиниб ўйин қиларди.

Коля болаларни кўчага ҳайдади-да, катак олдига дон сепди. Шундан кейин ўзи бир чеккага ўтиб ҳуштак чалиб каптарларни чақира бошлади. Биринчи бўлиб тилла рангли каптар, кейин бошқалари ерга қўнди-да, катакка кирди. «Ура!» қичқириб юборишди болалар.

— Яша, Коля!..

— Қойилман сенга!..

— Унта борми?..

— Ҳа, бор!

Коля тўппа-тўғри менинг ёнимга келди. У телпакли бошимни бағрига босди ва мамнун деди:

— Яша, шоввоз, зап иш бўлди-да! Аканг эса сени хафа қилмоқчи бўлди. Ма, писта чақасан.

Коля пиджагининг чўнтагига қўл суқиб, тўртта қора чақа чиқарди. Пулни олдим. Севинчимнинг чеки йўқ. Илжайганимча бир қўлимдаги пулга, бир атрофимдаги болаларга қарайман. Коля Абдубосит акамни эргаштириб уйга кириб кетди. Болалардан бири қорнига қўргошин қўйилган, кўк рангли ошиқни кўрсатиб:

— Сотаман, оласанми? — деди.

— Бўпти, нечта пул бераман?

— Қўлингдагини ҳаммасини.

— Берма, сени алдаяпти, қўлингдаги пулга бунақасидан ўнтаси келади.

Бу қўшнимиз Одил аканинг овози эди. Унинг гапи билан ошиқ хариб қилишдан қайтдим. Қўлимдаги пулни ҳеч қаерга ишонмайман. Сирма чопонимнинг чўнтаги йўқ. Майли, қўлимда юраверса бўлади. Болалар ҳадеганда тарқалишмади. Улар ҳамон Коля тўғрисида гапиришади. Мен ҳам чеккада қолаётганим йўқ. Тез-тез номимни тилга олишади.

— Каптарларни Вали учириб юборган-да!

— Яхши қилган экан...

Уларнинг мақтовларидан теримга сиғмайман.

— Абдували, ошиқ ўйнайсанми?

Ошиқ сотмоқчи бўлган бола мени ўйинга таклиф қилди. Қўлимдаги пулни девор четига қўйиб, ўйинга киришиб кетдим. Орадан қанча вақт ўтди, билмайман, бир маҳал пул ёдимга тушиб қолди. Қарасам, қўйган еримда йўқ. Лабларим осилиб, шу заҳотиёқ сувга тушган мушукдек шалвираб қолдим. Бир чеккада тумшайиб тургандим, Коля уйдан чиқиб қолди.

— Хўш, Валивой, нега хафасан? — яқинимга келиб сўради.

— Пулимни йўқотиб қўйдим, — йиғи аралаш жавоб бердим.

— Э, сени қара-ю, шунгаям хафа бўлиб ўтирибсанми, ма, — Коля каттагина оқ танга чиқариб, қўлимга тутқазди. — Энди уйга кириб кет, бўлмаса буни ҳам йўқотасан.

Мен энди уйга кирмоқчи бўлиб турганимда онамнинг овози эшитилди:

— Абдували-ю! Ҳу, Абдували, калишимни олиб ке-е!

2.

Боғ ҳовлимиз ҳам бор. Яланғоч бувада. Ҳар йили баҳорда боққа кўчиб, кузда шаҳар ҳовлимизга қайтардик. Бувам Шайхантоҳурдаги қозихонада аъламлик қиларкан. Шу боисдан Мирюсуф исмига «аълам» лақабини қўшиб, уни Мирюсуф аълам деб аташар экан. Бу «суд ижрочиси» деганимиш. Отамнинг айтишига қараганда, жанжалли ерлар сотилиб, пули даъвогарларга бўлиб бериларкан. Отам бувам-

нинг яккаю ягона ўгли. Бувамнинг яна учта қизи ҳам бўлган. Отам икки йилча Бухоро мадрасасида таҳсил кўрган. Шунинг учунми Абдуғафурқори деб аташарди. Боғимиз бўлгани билан ундан деярли даромад йўқ эди. Отам бир этак болани боқиш учун сутпурушлик ҳам қиларди. Октябрь инқилобидан сўнг очилган янгича мактаб мавжудлигига қарамай отамиз мактаб ёшидаги акаларимни ўқишга бера олмабди. Лекин Абдушукур акам дадамга билдирмай мактабга қатнаган экан. Яна Қолянинг онаси Нина Сергеевнадан рус тилини ўргана бошлабди.

— Бундоқ ўйлаб кўрсак, ўқитган маъқул экан. Шўро мактабида ўқитиш учун ҳақ ҳам тўламайсан. Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ. Биз ҳам бердик болаларимизни, сен ҳам ўқит, — дейишибди маҳалланинг катта-кичиклари.

Шундан кейин отамнинг ўкинчи ичига тушиб, акаларим ўқишига розилик берибди. Бироқ вақт ўтган эди. Абдушукур акам уйланган, Қашқар маҳалласидаги қандолатпазликда аравакаш. Қолган иккита акам ўқишга қатнай бошлаган-у, аммо уйда бирор иш чиқса, тамом, шу кун мактабга боришмайди.

Абдушукур акам ишга киргандан буён рўзгоримиз анча дуруст бўлиб қолган. Уйимизда илгаригига қараганда нон сероб, энди онам нон қутини қулфлаб қўймайди. Қанча керак бўлса олиб ейиш мумкин. Келинойимга ўрганиб қолганман. Узи ҳам ниҳоятда меҳрибон, ширин сўз. Уй юмушларини қилаётганда доим ёнида бўламан; ҳовлига чиқса бираг чиқаман, ўчоқ бошида овқат қилаётган бўлса ўтин ёриб турман.

Абдуғани акам ҳар хил рангдаги қоғозларни топиб келиб, варрак ясаб беради. Иккимиз томда учирамиз. Менга худди шуниси керак. Ипни қулоғимга тутиб, осмон денгизида сузаётган варрагимнинг вариллашини эшитаман. Уйимиздаги тахмонда отам ўқийдиган анча-мунча китоблар турарди. Акам варрак ясаётганда дардараги учун ана шу китоб варақларидан йиртиб оларди. Ахир бу ёғлиқ қоғоз-да, дардаракка жуда кетади. Онамнинг бундан хабари бор. Гоҳо:

— Отанг билмаса бўлди. Илм, илм дейди... Йигирма йилдан бери ўқийди, шу пайтгача бирон нафи теккани йўқ... — деб қўяди.

Акам анча кеч қайтди. Отни боғлаб чиқар экан, гуноҳини оқлаш учун тахланган ним қизил қоғозни кўрсатганича менга томон кела бошлади:

— Варракпуруш аёлнинг эшиги қулф экан, шу пайтга қадар кутиб ўтирдим, қарасам бўлмайдиган. Шундан кейин отимни чоптириб эски бозорга бордим. Аксига биронта дўконда қоғоз йўқ. Ўрдага чиқдим. У ердан ҳам топа олмадим, охири Пиёнбозорга боришга тўғри келди. Хайтовур у ердан топдим-да, изимга қайтдим. Мана, ҳозир дака тайёр бўлади. Кейин маза қилиб учирамиз.

Суюниб кетдим. Абдуғани акам гирдим-патнисни тўнкариб, варрак ясашга тушди, аммо кеч бўлиб қолди.

— Майли, эртага учирамиз, — деб тасалли берди акам.

— Ойи, овқат тайёр бўлди, сузаверайми?

Келинойимнинг овози эшитилди. Жамоат жам бўлиб, сандалнинг атрофидан жой олдик. Мен Абдуғани акамнинг ёнидан жой олиб, лаганга қўл чўздим. Овқатланиш пайтида отам менга қараб, кулимсираб қўйди. «Катта бўлиб қолдилар-да», деди отамнинг қарашини изоҳлаган бўлиб келинойим.

— Эртага эралаб яна кичик бўлиб қолади, — Абдуғани акам орага қўшилди.

— Ҳечам-да, энди ип олиб ташланса ҳам бўлади. Ўнг қўл билан чап қўлнинг фарқини ажратадиган бўлганларига анча бўлган, — деди келинойим.

Мен чапақай эдим, ҳамма ишни чап қўлимда бажарардим. Овқатни ҳам чап қўлда ердим. Бир кун отам ўнг билагимга ип боғлаб қўйди.

— Ана, энди ўғлим, — деди отам, — ҳар гал овқатланишдан олдин қўлингга қара, қайсинисида ип бўлса, ўшаниси билан овқат егин.

Бир куни ухлаб ётганимда Абдуғани акам ипни алмаштириб қўйибди. Овқатга ўтирганимизда одатдагидек қўлимга қарадим. Иплик қўлимни аниқлаб олгач, қошиқни ушладим. Отамнинг кўзи тушиб, койиб берди:

— Одобсиз, қачон сени ўргатиб бўлади! Қани ўнг қўлинг?

— Ўнг қўлим мана, ипи турибди-ку? — жавоб бердим мен.

Олдин Абдуғани акам, кейин бошқалар кулиб юборишди. Отам ҳам кулгига қўшилди. Абдуғани акамга деди:

— Дарров ипни ўнг қўлига ўтказиб қўй!

Акам отамнинг буйруғини шу заҳотиёқ амалга оширди. Бироқ эртаси куни яна аҳвол жиддийлашди. Бу гал кечагидан баттарроқ эди. Чунки, қайси қўлимни овқатга чўзишни билмасдим. Сабаби ип на у қўлимда, на бу қўлимда бор эди. Овқат еёлмай анча вақтга қадар туриб қолдим. Дастурхон атрофида ўтирганлар гап билан бўлишиб менга эътибор беришмасди. Бу гал онамнинг кўзи тушди:

— И-я, Абдували, нега овқат емай ўтирибсан?

— Ипимни топа олмаяпман, — йиғламсираб жавоб бердим.

Яна кулги кўтарилди. Абдуғани акам ҳузур қилиб кулгандан кейин: «Мана бу қўлингга еявергин», деб ўнг қўлимни лаганга келтириб қўйди. Отам: «Бу сенинг ишинг, аҳмоқ», деб Абдуғани акамни койиди. Шундай қилиб, қанча қийинчиликлардан кейингина ўнг қўлимда овқат ейишни ўрганиб олгандим.

3.

Колянинг онасини фақат Ориф амаки билан Абдушукур акамгина «Нина Сергеевна» деб аташарди. Биз «Нина хола» десак, онам бўлсалар «маржа» ёки «кизимка» даб атардилар. Онам «кизимка» деб чақиргудек бўлсалар Нина хола кулиб қўя қоларди. У онам тенги — ўттиз беш ёшлар чамасида бўлса ҳам анча ёш кўринади. Унинг кўм-кўк кўзлари, бир оз чўзиқ юзи билан қалин лаблари ёқимли кўринарди. Бундан ташқари ўта кўнгилчан бўлганлиги учун биз — болалар уни яхши кўрар эдик. Мафура опам икковимиз Нина холани кўргимиз келганида эшигига борардик-да, ичкарига киролмай ийманиб туриб қолардик. Гоҳо деразадан мўралаб, унинг нима иш қилаётганига разм солардик. Крахмалланган оппоқ дарпарда оралиғидан хонанинг ҳамма томони кўринмаса ҳам дераза ёнига қўйилган стол атрофини илғаш мумкин бўларди. Нина холани кўпинча шу стол олдида ё китоб ўқиётган, ёки хат ёзаётган ҳолатда кўрардик. У товуқ бозоридаги ўқитувчилар тайёрлайдиган мактабда дарс беришини эшитган эдим. Нина хола тушдан кейин уйда бўларди.

Кун бирмунча илиқ. Баданни ялаб ўтадиган эрта баҳорнинг совуқ шамоли ҳам бугун тушдан кейин тинди. Ташқари эшигимиз олдидаги супачада опа-ука икковимиз бештош ўйнамоқдамиз. Айтгандай, болалар бу вақтда бизнинг уйимиз яқинида эмас, балки сал нарида, Одил акалар кўчасида ўйнашарди. Чунки, Нина холанинг тушдан кейин уйда бўлишини катта-кичик ўйинқароқ болаларнинг ҳаммаси яхши билишар, ҳурмат қилганиданми, уялганиданми нари кетарди.

Бештош ўйинимиз ниҳоясига етди. Мафура опам тошларни йиғиб олиб, пахтали нимчаси чўнгагига солди. Кейин, кетимдан юр, дегандек имлаб, оёқ учиде битта-битта юриб Нина хола уйининг деразаси ёнига келди. Мен ҳам келиб дарпарда оралиғидан ичкарига тикилдим. Нина хола одатдагидек стол устига энгашиб ўтирарди. Унинг қўлида китоб муқовасига ўхшаган бир нарса. Доимо кулиб турадиган кўк кўзлари маънос, қўлидаги нарсага тикилганча қотиб қолган. Опам: «Хола йиғлаватти, кўрдингми?» — деди-да, эшикни даст очиб, ичкари кирди. Эргашиб мен ҳам кирдим. Мафура опам югуриб бориб Нина холани қучоқлаб олди.

— Ким хафа қилди?— бидирлаб сўради опам.

Нина хола қўлидаги нарсани стол устига қўйди. Шунда унинг сурат эканлигини пайқадим. Бу суратни илгари ҳам кўргандим. Суратда икки киши бўлиб, бири Ориф амаки, иккинчиси Колянинг отаси Николай Артёмович Шубников эди. Икковлари ҳам ҳарбий кийимда. Нина хола мени бағрига босиб, қулоғимгача тушган ўсиқ сочларимни силай бошлади. Кейин ўзига-ўзи тасалли бергандай деди:

— Начора, яшаса бўларди... Лекин гўдакларнинг бахти, фаровон ҳаёти учун ҳалок бўлди...

Николай Артёмович Шубниковни бир оз биламан. У Колянинг отаси. Николай Артёмович Нина холамлар билан инқилобдан анча илгари, тахминан 1913 йилларда Москвада турмуш қуришган экан. Николай Артёмович большевикларнинг муҳим топшириғи билан Тошкентга келган, босмачиларга қарши курашда ҳалок бўлган экан.

Бугун отам эрта қайтди. Ҳовлида кўриниши биланоқ олдин Мафура опам, кейин мен сакраб айвондан оёқяланг ҳовлига тушдик-да, отам ҳузурига югурдик. Биздан кейин Фотима синглим ҳам бир амаллаб айвондан тушиб, йиқила-сурила кетимиздан етиб келди. Отам елкасидаги бидонли қопини нок тагига қўйиб, Фотимани кўтариб олди. Мафура опам қопдаги нонларни олиб уйга кириб кетди. Келинойим отамга салом берди-да, бидонларни ювишга тутинди. Отам бир менга, бир бағридаги синглимга тикилар экан, «йўқчилик қурсин», деб қўйди. Кейин худди аламини носдан олмоқчи бўлгандек, чўнтагидан носқовоғини олди. Отамнинг кўзига жуда аянчли кўринган бўлсам керак. Ҳозир ҳам ўша ёшлик давримни эслагудек бўлсам хўрлигим келади. Юрагим эзилиб эссиз деб қўяман. Бошимда тепа қисми танчада куйган, жиягининг ярми аллақачонлар узилиб тушиб, пилталари кўриниб қолган дўппи, эғнимда эса жомашовда ювилавериб дабдаласи чиққан кўйлак ва Абдубосит акамнинг тиззалари йиртиқ бўз иштони эди. Фотима ҳам мenden дуруст эмасди.

Отам Коля билан томда ланка тепаётган Абдубосит акамни чақириб деди:

— Анави ёғ бидонни олиб, Отбозордаги жувозкашдан икки қадоқ ёғ келтир!

— Хўп бўлади.

Отам уйга кириб, сандалдан жой олди. Бир оздан кейин бидон кўтарган Абдубосит акам ёққа пул сўради.

— Боравер, ўғлим, ўзим ҳисоблашаман у билан, — жавоб қилди отам.

Акам жўнаб кетди. Орадан кўп ўтмай у бўшашганча уйга кириб келди.

— Ҳа, ёғ йўқ эканми? — сўради отам.

— Бор экан, насияга бермади...

Акамдаги маъюслик отамга кўчди. Пешонасидаги ажинлар сероблашиб, сийрак, узун қошлари чимирилди. Доим пириллаб турадиган кўзлари қисилиб, ёноқ суяклари бўртиб чиққан озғин юзларига дард ва ўкинч ҳислари соя солиб ўтди. Аммо бир нима демай ич чўнтагидан пул чиқариб акамга узатди:

— Ма, ўғлим, олиб бориб бер!

— Бор экан-ку, нима қилардингиз, ўзингизни койитиб, — отамнинг ҳозирги аҳволига куйиниб ўтирган онам норозилик оҳангида деди.

— Дастмоя эди-да, онаси. Қолаверса, жўнроғидан бўлса ҳам манавиларга охорлик олиб берай дегандим...

— Худо бериб қолар, дадаси.

Абдубосит акам бу гал қуруқ қайтмади. Ёғ тўла бидонни олаётиб, келинойим сўради:

— Нима овқат қилай, дада?

- Ош қилинг, қизим, бугун бир палов ейлик.
- Кўчада қандай гаплар бор, دادаси, — сўради онам.
- Гапдан кўпи йўқ.
- Колхоз деганлари қачон келармиш?
- Ким билади дейсиз: Қовунчи томонларда бошланганмиш.
- Бизда-чи?
- Ҳозирча йўқ шекилли. Ориф келиб қолса керак, ўшандан анигини эшитмоқчиман.

Отам тўғраётган сабзидан кўзини олмай онамга ҳар хил янгиликлардан гапириб ўтираркан, ташқаридан Абдубосит акамнинг овози эшитилди:

— Дада, амаким келдила.

Кўп ўтмай Абдубосит акам меҳмоннинг эгарлоғлик жийронини етаклаб отхонага ўтди. Унинг кетидан Ориф амаки кўринди. Отам сабзини онамга қолдириб ўрнидан турди. Ориф амаки бизникига кўп келган, уни яши танирдим. Кулча юз, қиррабурун, чўққи соқолли бу одам отамнинг энг яқин дўстларидан эди.

Уйга киришим билан Ориф амаки менга ёнидан жой кўрсатиб, отамга юзланди.

— Катта бўлиб қолибди ўғилча! Ўзингизга ўхшатиб қори қилмасангиз керак?

— Касбни яхши-ёмони бўлмас.

— Шундоқ, қори, касбнинг ёмони бўлмайди. Лекин, қорилик бу кунларда касодга учрамадимикин... Мана, ўзингиз қориликдан нима наф кўрдингиз?

Отам индамади.

— Ҳа, айтгандай, нега шу вақтгача қишлоққа кўчиб чиқмаяпсиз?

— Кўчиб боришга ҳам ҳайронман.

— Чўчияпман денг?

— Шундоқ, мулла Орифжон. Шов-шувларни эшитаётгандирсиз?

— Ҳаммаси ёлғон. Аксилинқилобчиларнинг туҳматлари. Ҳеч нарсадан тап тортмай бораверинг.

— Сиз нима қилмоқчисиз?

— Бола-чақам билан колхозга кирдик.

— Нима юмуш қиляпсиз?

— Раисман.

Отам бир оз хаёлга толди, сўнг кулимсираб, деди:

— Ундоқ бўлса бемалол кўчиб бораверсам бўларкан...

Абдубосит акам лаганда ош олиб кирди. Улар ош олдида ҳам, ошдан кейин ҳам гаплашиб ўтиришди. Фотиҳадан сўнг, Ориф амаки кетиш учун рухсат сўради. Отининг олдида келганида хуржун кўзидан тугун чиқариб, отамга узатар экан: «Зина Нина Сергеевнага бериб юборувди, ишдан қайтмаган экан, бериб қўярсиз», деди.

Икки дўст қуюқ хайрлашишди.

4.

Ориф амаки отамнинг ёшлиқдан бирга ўсиб, катта бўлган қалин дўсти экан. Камбағалдан чиққан. Ростгўй, ҳалол гап. Шунинг учунми, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ҳар хил янгиликлардан таажжубланиб, ваҳимага тушиб қолган отам Ориф амакига учрашгандан кейин тинчланиб қўя қоларди. Ҳозир ҳам барча ваҳималардан озод бўлган кишидек ўзини тетик ҳис қила бошлади. Меҳмонни кузатиб, уйга қайтганида чехраси анча очилган, доим солиқ юрадиган қовоғи асл ҳолига келиб, пириллаб учиб турадиган қўй кўзлари кулиб боқаётгандек эди.

— Нечук, دادаси, ҳавои-жаҳон очилиб кетибдими дейман, — отамга разм солиб турган онам ҳазил аралаш сўради.

— Ҳа, шундоқ.

— Оғайнингиздан нима яхши гаплар эшитдингиз, биз ҳам қувон-сак бўладими?

— Ҳа... Аксилинқилобчиларнинг гийбатига учма, дейди...

— Ана, айтмадимми, ҳукумат сиз айтгандек жудаям диёнатсиз бўлмаса керак, деб...

— Қим биледи, дейсан?

— Ўзингиз ҳам ваҳима бўлиб қолибсиз... Манимча, Нина билан Зайнабдан қиёс қилсангиз бўларди. Бизга ўхшаб паранжи ёпинмаса ҳам, ўзига тўғри, диёнатли аёллар. Тўғри ишга бориб, тўғри ишдан келишади. Уйда бўлса, ҳамма аёллар сингари иш қилишади.

— Нима демоқчи бўласан, шу билан?

Отамнинг бояги қувноқлиги йўқолди-қўйди. Жаҳли чиққанидан пастки лаби худди кўзидек пириллаб учарди. Онам отамдаги бу ҳолатни сезиб, гапни бошқа ёққа бурди:

— Колхоз деганлари келсаям, кўчаверамизми?

— Колхоз бор у ерда.

Биз эшитганларнинг ҳаммаси бўҳтон бўлса, кўчганимиз маъқул...

— Мен ҳам шунга ўйлаб турибман. Отам Абдуғани акамга қараб гапида давом этди. — Эртадан бошлаб гўнг ташийсан, уканг сенга ёрдам беради. Кейин, ишқомларни тузат, ҳадемай ток очадиган вақт етиб келади.

Эрта тонгдан гўнг ортилган аравада иккала акам далага жўнай-диган бўлишди. Энди мактабга қатнаш қайда. Бу тўғрида қайгуради-ган одам уйимизда йўқ. Акаларимга эса мактабга боргандан кўра далага қатнаш завқлироқ. Ҳаммадан менга қийин бўлди. Варрак ясаб берадиган ёки уни учириб, ипини қўлимга тутқазиб қўядиган Абдуғани акамни энди куни билан кўролмаيمان. Мафура опам бўлса бир онамга, бир келинойимга ёрдам бериш билан банд. Мен билан эса кўпда ўйнамайди. Бўш вақтларида қўшни қизлар билан қўғирчоқ ўйини бошлашади. Уларнинг ўйинларига қўшилгим келади-ю, қизлар бўлса ҳадеб ҳайдашади. Уларнинг турткисидан кейин узоқлашаман, аммо қаерга бораман, нима билан шуғулланаман, буни мутлоқ билмасдим. Аксига олиб бувим аммамникига кетган. Шу ерда бўлганида зерикмасдим-а. Бувимнинг ҳузурига кириб «Нўхот Полвон», «Учар гилам» эртагини мазза қилиб эшитиб ўтирган бўлардим.

Шундай зерикиб юрган кезларимда Абдушукур акам қўйнидан қалин китоб чиқариб берди. Биринчи варағини очишим биланоқ ўзим-да йўқ севиниб кетдим. Рангли бўёқлар билан чизилган тоғ бағри, кенг яйлов, бир томонида кўпириб оқаётган сой, сойнинг у томонида иккала олдинги оёғини сойга тушириб, сув ичмоқчи бўлиб турган от... Кўзимни отдан узолмай қолдим. Ориф амакининг жийрон қашқасидан ҳам чиройли. Бизнинг отимиз бунинг олдида от эмасди. Менга жуда яхши эрмак топилиб қолганди. Энди қизларнинг олдига бориб, хиралик қилиб ўтирмайман. Осмонда учаётган ранг-баранг варракларга ҳам ҳавасим йўқ. Сурат кўришдан зериккудек бўлсам Абдубосит акамнинг жилдидан қалам, дафтарни оламан: китобдаги суратларга қиёс қилиб расм чизаман. Акаларим қайтишганида чизган расмларимни кўришиб, ичаклари узилиб кетгудек даражада роса кулишади, кейин мақташга тушишади.

— Дуруст, расм солишга уста бўлиб кетибсан.

— Мана бу отми, эшакми? Агар от бўлса қулоғи узун бўлмасди...

Расмларни сандалнинг у четидан кузатиб ўтирган отам гапга ара-лашди:

Чойнак-пиёла бир оз дуруст чизилганми?

Буни келинойим чизиб бердилар, — жавоб бердим мен.

— Ростданми? Бўлмаса келинойингда ҳам фаҳм деган нарса бор экан, — Абдушукур акам кулги аралаш давом этди. — Пиёлага қуй-лаётган чойни ҳам ўша чизиб бергандир?

— Йўқ, унисини ўзим...

Эртаси куни хатоларимни тузатиб яна расм солишга киришдим.

В. ҒАФУРОВ. ◆ ШОХЛАРДАГИ МЕЗОНЛАР

Баҳор бошланди. Қишнинг изғирин ҳавоси чекиниб, кунлар бир-мунча исиб қолди. Сахий қуёш нур сочиб, кўкатларнинг қулогидан торта бошлади. Ариқ бўйида кўм-кўк майсалар гуркираб, толлар куртак чиқарди. Қарама-қарши келаётган икки арава зўрға ўта оладиган, ёзда сертупроқ, қишда ботқоқ бўладиган тор кўчамизнинг у четидан бир тегирмон сув оқиб ўтарди. Акаларим ариққа сув келганидан бери анҳорга бориб сув олиб келишдан қутулишган. Уйдан эшикка чиқа олмай, қиш бўйи сандалга тиқилиб ўтирган мен сингари юпун кийимдаги болалар яйраб қолишди. Энди бошяланг, оёқяланг бўлсам ҳам совқотмайман. Нина хола ишдан қайтгунга қадар кўча эшигимиз олдида мазза қилиб болалар билан гурунглашаман. Мафура опам билан кўпинча копток ёки ерни олти хонага бўлиб чертмак ўйнардик. Кечқурунлари бўлса бекинмачоқ ёки «оқ теракми, кўк терак»ни бошлаймиз.

Копток ўйин қизиқарли эди-ку, аммо ёш бўлганлигим учун эплай олмасдим. Агар Мафура опам копток ўйинига қўшилиб кетгудек бўлса мен четда қолардим. Шундай кезларда уйга кириб кетаман. Ё бунининг олдига бориб, эртақ айтиб беришни сўраб, ёнида ўтираман, ё бўлмаса қалам, қоғоз олиб Абдушукур акам ҳадя қилган китобчадаги расмларни чизишга киришаман.

Сандал устига энгашиб, вагонларни судраб кетаётган трамвайнинг суратини чизмоқдаман. Опам икковимиз ҳали ташқарига чиққанзимизча йўқ. Кўча тўла болаларнинг шовқин-суронлари шундоққина эшитилиб турган бўлса-да, биз икковимиз уйдамыз. Негаки, опам келинкойимга қарашмоқда. У айвонда ювилган кирларни тахлаш билан банд. Мен Мафура опамга жуда-жуда ўрганиб қолганман. У ҳовлида бўлса, кўчага чиқиб, болалар билан ўйнашни хаёлимга ҳам келтирмайман. Чиққаным билан, болалар мени, ҳали кичкина, деб ўйинларига қўшишмайди.

Бугун ҳавонинг авзойи бузуқ, осмонни кулранг булут пардаси қоплаган. Онда-сонда шамолнинг кучи билан булут қатлами чокидан

сўкилиб, қуёш кўринади. Оламни бир нафасга нурга ўраб, яна яширинади. Булутлар орасидан мўралаган қуёшнинг илиқ, ҳаётбахш нури мен чизаётган вагонларни ёритаётганида кўчадаги болаларнинг қий-қириқ аралаш кўшиғи янгради. Айвонда кир тахлаётган Мафура опам чеккада қолишни истамай ашулага жўр бўлди:

Офтоб чиқди оламга,
Югуриб бордим додамга,
Додам бир танга топди,
Онам патир нон ёпти.
Нонни бўлишиб олдик,
Тақдирга шукр қилдик...

Трамвай вагонларини чизиб бўлдим. Ичидаги йўловчиларининг расмини солаётганимда жингалак сочларига тол баргаklarини тақиб олган Мафура опам кириб келди.

— Юр, ўйнагани! — Қалам, дафтарларимни йиғиштира туриб буюрди опам.

— Ишингиз тугадими? — сўрадим мен.

— Ҳа, юра қол.

Ранги ўчиб, гуллари худди доғга ўхшаб қолган узун кўйлаги устидан опам узун нимчасини кийиб олган. Онам айвонда отамнинг тўнига ямоқ солиб ўтирарди. Остонада кўринишимиз билан сўради:

— Яна қаёққа?

Биз жавоб бермай туриб қолдик, ойм гапида давом этди:

— Қизим, ёмғир ёғиб юбормасдан амакингникига югуриб боринглар-да, бувингни кўйлаги тайёр бўлган бўлса олиб келинглар.

— Қачон ҳайит, ойи?

Мафура опамнинг бу саволига онам жавоб беролмай туриб қолди. Унинг эртага дейишга қийналаётгани шундоққина сезилиб турарди. Кўзлари назаримда намлангандек бўлди, лаблари қимтинди. Билмадим, шу топда у нималарни хаёлидан ўтказаётганикин? Кейин игнани ямоққа санча туриб, маъюс овозда деди:

— Тезроқ қайтинглар, бугун арапа-я, ҳозир келиноинг ош дамлайди.

Опам билан кўчага чиқдим. Тўп-тўп бўлишиб ўйнашаётган болаларни четлаб ўтиб, Одил акалар рўпарасидаги обжувозга яқинлашдик. Бу ердаги ялангликда бирнеча киши қуритиш учун ёйиб қўйилган шоллини шошилинич йиғиб олмоқда эди. Обжувоз дасталарининг биринкетин шоли устига гупиллаб тушаётганини томоша қилгим келиб тўхтадим. Лекин қониб томоша қилолмадим, опамнинг қистовидан кейин унга эргашдим. Эски бозорга борадиган торгина тош йўлга тушганимизда:

— Ке, чўпчак айтишамиз, — деб қолди опам.

— Бўпти, мен айтаман, — дедим.

— Майли, нимани айтасан?

— «Ҳунарманд болани»да, анави куни бувимдан эшитувдим.

— Қани, бошла-чи?

Лабим лабимга тегмай айта бошладим:

«Бир бор экан, бир йўқ экан, бўри баковул экан, тулки ясовул экан, қирғовул қизил экан, думлари узун экан, қарға қақимчи экан, чумчуқ чақимчи экан... Шундай қилиб, жуда эски замонда, бир камбағал деҳқон бўлган экан. Унинг битта-ю битта Абдували деган ўғли бор экан».

— Ростданми? Ростдан ўша деҳқоннинг ўғлини оти Абдували эканми? — қизиқсиниб сўради опам.

— Ҳа, бувим шунақа дедилар.

— Қани-қани, гапиравер-чи.

«Шундай қилиб, — дея давом этдим мен. — Кузда деҳқон даласидаги ҳосилини пуллаб, ўғлининг қўлига юз танга берибди. Берибди-да, дебди: «Бир йил сенга муҳлат, мана шу пулга ҳунар ўрганиб кел». Абдували шаҳарга тушиб, кўчаларни айланиб юрган экан, болаларни

ўқитадиган мактабга дуч келибди. Домлага юз тангани бериб, ўқишга кирибди. Бир йилда саводхон бўлиб, уйига қайтибди. Абдувалининг ўқишни ўрганиб келганига отаси ранжиган бўлса ҳам индамабди. Ранжиганининг сабаби, ўша даврда саводхонга ҳеч қаерда иш йўқ экан.

Кузда отаси яна юз танга бериб, «Энди нон топадиган хунар ўрганиб кел», деб шаҳарга жўнатибди. Бу гал Абдували юз тангага най чалишни ўрганиб олибди. Отасининг астойдил жаҳли чиқибди. Шундан кейин савдогар бойларга қўшиб, узоқ шаҳарларга жўнатиб юборибди. Қарвон йўлда кетаётганда сувлари тамом бўлиб қолибди. Кўп излашиб бир қудуқни топишибди. Челакни арқонга боғлашиб, қудуққа туширишган экан, сув ўрнида челак тўла қон чиқибди. Бой бу воқеадан ҳайрон бўлиб, одамларига дебди: «Қудуққа тушиб, бу сирни аниқлаб чиқадиган азамат борми?» Ҳеч кимдан садо чиқавермагач Абдували белига арқон боғлаб, қудуққа тушибди. Қудуқнинг тагига етиб борганида қоп-қоронғи ғор кўринибди. Ғордан бир оз юриб борган экан, подшолар қасрига ўхшаган ёп-ёруғ ҳовлига чиқибди. Айвонда бир дев худди ўлганга ўхшаб, ҳушсиз ётган эмиш. Деворда эса ғилофга солиб қўйилган най осиглиқ турган экан. Абдували оёқ учида битта-битта юриб борибди-да, қозикдан найни олиб чала бошлабди. Бир маҳал қараса, ҳушсиз ётган девга жон кириб, аста-секин қимирлабди. Кейин, кўзини очиб, ўрнидан турибди. Абдували уч-тўрт куйни чалгач, дев сўрабди:

— Бу ерга қандай қилиб келиб қолдинг?

— Сув излаб юрибман,— жавоб берибди Абдували.

— Сув топилади, даргоҳимга келганинг учун хурсандман. Агар сен най чалиб, ҳушимга келтирмаганингда ўлиб кетган бўлардим. Бу най сендек ўғлимнинг найи эди. Уни душманлар ўлдиришди. Мен бўлсам ўғлимнинг дардига дармондан кетиб ётувдим, қудуқдаги қон ўғлим билан менинг қоним бўлади,— дебди. Кейин Абдувалига яна уч-тўрт куй чалдириб дебди: «Мана бу уйдаги олтин ва барча қимматбаҳо тошлар энди сеники бўлади. Олиб кетгин».

Абдували олтинларнинг ҳаммасини юқорига чиқаргач, арқонни белига боғлабди. Қудуқнинг ярмига етганида бой сезиб қолиб арқонни қирқиб юборибди. Абдували қудуқнинг тагига думалаб тушаётганида ҳалиги дев ушлаб қолибди...

— Вуй!! Ушлаб олмаганида бурда-бурда бўлиб кетарди-я, бечора!

Мафура опам астойдил ачинди. Мен яна эртак айтишда давом этдим:

«Шундан кейин девнинг ўзи ёруғ жаҳонга олиб чиқиб қўйибди. Абдувалини ўлмай қолганини кўрган бой ҳийла ишлатмоқчи бўпти. У қудуқдан чиққан қимматбаҳо тошларни туяларга ортиб, Абдувалининг қўлига бир хат берибди-да, дебди:

— Сен орқага қайтасан, буларни ишбошимга топшириб, биз қайтгунча ўша ерда бўл. Қайтганимдан кейин олтинлардан сенга бўлиб бераман.

Абдували қайтиб келаётганида чўнтагидаги хат ёдига тушибди. Ўқиб кўрса, шундай деб ёзилган экан: «Туялардаги бойликларни ҳазинамга тўкиб, болани ўлдириб юбор!» Абдували дарров хатни йиртиб ташлаб, мана бунга деб хат ёзибди: «Ушбу бойликларни ёлғиз Абдували қўлга киритди. У ақлли, доно, фирромликни билмайдиган бола экан. У бизга ҳали кўп керак бўлади. Қайтиб боргунимча буткул бойлигимга бош бўлиб турсин, сен Абдувалининг измида бўл».

Шундай қилиб, Абдували бойнинг давлатига эга бўлиб қолибди. Бой бўлса, чўл-биёбонларда адашиб, сувсизликдан ўлиб кетибди...

— Ажаб бўпти,— опам суюнганидан чапак чалиб юборди-да, чопганча кетди. Кетидан мен ҳам югурдим. Чунки булут қуюқлашиб ёмғир томчилай бошлаган эди.

Шундай қилиб, қурбон ҳайити ҳам ўтиб кетди. Оиламизда охорли

кийган битта бувим бўлди. Катгаларнинг айтишига қараганда бувимга бу кўйлакни аммам совға қилган экан. Агар аммам бўлмаганида бувим ҳам бизлардек охорсиз қолган бўларди.

Орадан анча кун ўтди. Акаларим отхонадаги гўнгни ташиб тугатишди. Даладаги айрим ишлар ҳам ниҳоясига етай деб қолди. Қўни-қўшнилларнинг бир қисми кўчиб кетишди. Гал бизга етди: Отам:

— Онаси, у-буларингни йиғиштир, далага кўчамиз, — деб қолди.

Уйимизда йиғиштириладиган ортиқча нарса йўқ. Ҳар йили далага ёки даладан шаҳарга кўчаётганимизни яхши эсламан: ўзимиз билан бир арава юк оламиз, қуруқ уйни қулфлаб кетаверамиз. Бу гал ҳам худди шундай бўлди. Лекин, келинойим билан бувимни ташлаб кетаётганимизни аравага чиққанимдан кейин фаҳмладим.

— Кеннойим ҳам юрсинлар, — деб кўп хархаша қилдим. Онамнинг бўйнига ёпишиб ялиниб ёлбордим. Бироқ онам, эгарга чиқиб ўтирган Абдуғани акам ҳам қулоқ солишмади.

Арава муюлишдан қайрилайтганида:

— Хайр, Абдували, яхши боринг, укажон! — деди келинойим.

Унинг бу товуши бир неча кунгача хаёлимдан кетмади.

5.

Боғимиз унча катта эмас. Шундай бўлса ҳам, ҳамма мевали дарахтлардан топилади. Ҳатто дўлана, бодом ҳам бор. Ичкари ҳовлидаги тандиримиз ёнида мурч ҳам ўсади. Бироқ, меваси пишиб етилмай совуқ уриб кетади. Боғимизда омонатгина қурилган бир уй ва бир айвон бўлиб, унинг атрофи пахса девор билан ўралган. Мевали дарахтларнинг деярли ҳаммаси еримиз четида. Ундан нарисси теракзор. Ёзда булбуллар бизнинг боғимизда бола очади. Ҳамма дарахтларни бувам эккан эканлар. Ҳовлимизнинг ташқарисида ҳовуз бўлиб, атрофи қатор тол, яна ҳовуз четида каттагиңа супа бор. Унинг атрофи гулзор. Онда-сонда келган меҳмонни шу супага ўтқазишади.

Арава кўприкдан ўтгач, кўм-кўк дарахтларга бурканган қадрдон боғимиз кўринди. Мафура опам икковимиз қувонганимиздан чапак чалиб юбордик. Ҳаммаёқ кўм-кўк, атрофимизда чучмома, лолақизғалдоқ ва яна қандайдир ёввойи гуллар очилиб ётибди. Опам икковимиз югурганимизча еримиз атрофини айланиб чиқдик. Чучмома ва лолақизғалдоқлардан гулдаста ясаб, ҳовлимизга қайтдик. Онам Моҳрўй опам билан бирга аравадаги юкларни тушириб, аллақачон уйга жой солиб қўйишибди. Чойдан кейин йўл-йўлақларни бегона ўтдан тозалай бошладик. Абдуғани ва Абдубосит акаларим узумзор боғимизда токни кўтариш билан банд эдилар. Хаёлим оппоғойимларда. Бу аёл қариндошимизнинг хотини, ери бизникига туташ. Лутфи оппоғойи жуда ширинсўз. Бувимга ўхшаб кўп чўпчакларни билади.

Оппоғойимнинг уйи томон югуриб кетдим. Аҳмаджон деган ўғиллари мендан беш ёш катта. Ҳозир Аҳмаджон ака бу ерда эмас, ўқиши туфайли шаҳарда қолган. Зулфи деган қизлари мен билан тенг. Оппоғойимнинг бирдан-бир овунчоғи шу қиз. Кўп йиғлаганлариданми кўзлари хиралашиб қолган. Чунки оппоғойи кўп фарзанд кўрган-у, турмаган, саккизтасини ерга қўйган эканлар-да. Улар биздан уч-тўрт ҳафта олдин кўчиб келишган. Борсам, оппоғойим кир ювиб ўтирган экан. Пешонамдан ўпиб, айланиб ўргилди. Кейин, қўлини тоза сувга ювиб, уйга кириб кетди-да ҳовучида туршак билан жийда олиб чиқди.

— Ма, ол, дўппинг борми? — узата туриб сўради оппоғойим.

— Йўқ.

— Ундай бўлса, этагингни оч.

Оппоғойим ҳовучидаги мевани этагимга тўкди. Туршак билан жийда кўйлагим йиртиғидан дув этиб ерга тўкилди.

— Вой болагинам, кўзим қурсин, этагингни қўйиб, ерга ташлабман шекилли?

— Йўқ, этагимга тушувди.

— Нега бўлмаса ерга тўкилди, кўйлагинг йиртиқмиди?

— Ҳа.

Майли, битта кўймай териб ол-да, айвонга чиқ. Зулфининг бир ўзи зерикиб ётибди, гаплашиб ўтириб, егин.

— Нега ётибди?

— Тоби йўқ, айланай, бугун уч кун бўлди.

Айвонга чиқиб, Зулфининг ёнига чўккаладим. Рангидан қон қо-чиб, катта-катта тим қора кўзлари ич-ичига тушиб кетган Зулфининг мўлтиллаган маъюс кўзларига тикилиб туриб, раҳмим келиб кетди. Иссиғи баланд бўлса керак, энтикиб-энтикиб нафас оларди.

— Қаеринг оғрияпти? — сўрадим ундан.

— Манави ерим, — у биқинини кўрсатди.

— Мана буни егин, тузалиб кетасан.

Икки дона туршакни қўярда-қўймай қўлига тутқаздим. У олишга олди-ю, оғзига солмади. Зулфининг олдида анча қолиб кетдим. Бир маҳал қарасам, Зулфи ухлаб қолибди. Секин ўрнимдан турдим. Ама-кимнинг ёнғоқзорига яқинлашганимда бир тўда болаларга кўзим тушди. Улар қувлашмачоқ ўйнашарди. Ҳаммасини таниб турибман: Искандар, Ҳайдар, Шамси ва яна бошқалар. Ҳайдардан бошқаси мен-га ўхшаб эски кийимда. Айтишларича Ҳайдарнинг отаси қаердадир каттакон эмиш. Болаларга қўшилиб ёнғоқ тагида мириқиб ўйнадик. Бойчечак ўйини бошланди:

Бойчечаким бойланди,
Қозон тўла айронди.
Айронингдан бермасанг,
Қозонларинг вайронди...

Акамнинг велосипеди бор. У шаҳар билан даламизга бир зумда бориб келади. Олдинги сафар келганида мени миндирган. Велосипедда юриш қандай мазза бўлишлигини ўшанда билган эдим. Акам велоси-педда келган эди, отам совуқ кутиб олди.

— Абдушукур, — деди у жаҳл билан, — худога шукрки, ақлингги юргизиб, дунё воқеаларидан хабардор бўладиган даражага етгансан. Замонамиз бетинч бўлиб турган шу паллада камсуқум бўлиб юрмоқ фойдалидир. Сен бўлсанг, шайтон аравангни миниб, бойваччалардек юрибсан.

— Хўш, дада, нима қилгин дейсиз?

— Бу томонга чиқишингда, шайтон аравангни шаҳар ҳовлига ташлаб кел, демоқчиман. — Отам бир оз сукут сақлаб, яна гап бош-лади: — Кеча шаҳардан қайтаётганимда қишлоқ шўросининг оқсоқо-ли Акромов чойхонада ўтирган экан. Ёнига чақириб олди. Қўрқа-писа бориб таъзим қилдим. «Сен колхозимизга муносиб одамсан, ариза бер, кўпчиликнинг бири бўлиб ишласанг ёмон бўлмайди», деди. Мен, хўп, тақсир, келгуси йил боши колхозга кираман, деб аранг қутулдим.

— Кира қолсангиз яхши бўларди, дада. Ана, колхозда ишлаган-лар қоп-қоп буғдой олишяпти!.. — деди Абдушукур акам.

Отам оқ оралаган чўққи соқолини тутамлаб, ўйга чўмганча деди:

— Сен тушунмайсан, биргалашиб ишлашдан ёмони йўқ...

— Нега?

— Негаки, ҳар ким ўз меҳнатининг ҳосилини аниқ ажратиб олол-майди. Кўпчиликка қўшилиб кетиб бирининг ҳақини иккинчиси ейди... Мен бунга тушуна туриб, колхозга кира олмайман. У дунё азобидан ўзи асрасин.

— Шунчалик эмасдур, дада. Ҳар ўн бошда бир ҳисобчи бор эмиш-ку?!

— Ҳисобчи бор бўлса, бордир. Бироқ, у ҳар бир деҳқон кетмони-ни неча марта ерга урганини ҳисоблаб ўтиради, дейсанми? Соя-салқин ерда ўтириб, палончи шунча ишлади, пистончи мунча, деб ёзади-қўяди.

— Далани нима қилмоқчисиз унда? Ташлаб кетаверасизми?

— Ташламаганимизда қўлимизда қолармиди? Хабаринг бўлса керак, ҳамманинг ерини қўшиб, катталаштириб юборяпти. Ундан ке-

йин ҳукумат пўлатдан от ясаганмиш... Девдек кучи бор, деб мақташ-япти.

— Ҳа, эшитувдим. «Трактор» деган нарса эмиш.

— Ҳа, ҳа, худди ўша. Ўша трактор келса бизникига ўхшаш кичик майдонда ер ҳайдай олмас эмиш.

Отам билан Абдушукур акам ўрталарида бораётган суҳбатни онам нафасини ичига ютганича жим, ўтириб тингларди. Шу тобда онамга разм солган одам уни чиндан ҳам қўрқаётганини сезиши мумкин эди. Мен келинойимнинг тиззасига бошимни қўйганимча ётардим. Кўп ўтмай уйқу элтиб, мудрай бошладим. Онамнинг товуши эшитилиб қолди.

— Абдували, тур ўрнингга ёт.

Нонуштадан кейин иш ҳар кунгидек қизиб кетди. Ичкари ва ташқари ҳовлиларни Моҳруй опамнинг назорати остида супуриб-сидирдик. Сўнгра сув сепаиб, муздек қилиб қўйдик. Абдугани акам ҳаммамизни эргаштириб олмазорга олиб кетди. Эртаги олмани у силкитди, биз опам билан териб турдик. Кўп ўтмай қўшни болалар ҳам келиб қўшилишди. Биз уларни эътиборли меҳмонлар сингари кутиб олиб, ажриқлар устига ўтқаздик. Ўртадаги суҳбатимиз ҳам жуда қизиқарли борарди.

— Мен анави теракдан қарқуноқ боласини олиб тушдим. Темир қанот бўлиб қолган экан, — деб мақтанди Ҳайдар.

— Қани? — сўрадим.

— Уйда, ҳовлимизга ўрганиб қолди, кетиб қолмай, дарахтдан дарахтга сакраб юрибди.

Сўзига ишонмадим.

— Рост! Қарқуноқжон, ўрик егим келяпти, ҳу-у анависини олиб бер, деб дарахтнинг учиде турган ўрикни кўрсатсам, у «пир» этадида, худди ўша мен кўрсатган ўрикни узиб, елкамга келиб қўнади. Тумшуғидан оламан-у, мазза қилиб еявераман.

— Алдоқчи!

— Ишонмасанг юр, кўрсатаман.

Суҳбатимиз роса қизиганда қўрғонимиз ичидан чақираётган овоз эшитилди. Болаларни унутиб, Мафура опам билан уйга югурдик. Ҳар куни отам тор йўлагимизнинг бошида кўриниши биланоқ югуришиб бориб қарши олардик. Бугун болалар билан бўлиб, у бурчимизни унутиб қўйган эканмиз. Отам аллақачон елкасидаги юкни қўйиб, супада ёстиққа ёнбошлаганча Фотима синглимни ўйнатиб ўтирарди. Опам икковимиз отамнинг ёнига ўтириб, эркалик қила бошладик. У бизга парво қилмай супанинг бир четиде нон ясаётган онамдан сўради:

— Ойиси, нега буларни кийинтириб қўймадинг?

Кийинтириб қўйганимизни кўрдингиз-ку, бирпаснинг ўзида моховини чиқариб келди.

— Чиқарса чиқарар, ахир шулар кийсин деб келтирмаганмидим?!

— Шундоқ юришаверишсин, уйимизга хон кевоттими!

— Абдувалига-ку, майли розиман. Лекин Мафурага кийгазиб қўй. Ахир қиз бола, айб бўлади!..

— Хўп, дадаси, сиз ўн-ўн беш метр бўз келтириб берганингизда ҳаммасига қўйлак-иштон тикиб берардим. Кечаги олиб келганларингиз уй ичига увол-да...

Онамнинг гапи тугар-тугамас ташқари ҳовлидан «тақ-туқ, тақ-туқ» деган овоз эшитилди. Мафура опам икковимиз супадан сакраб тушиб, овоз келган томонга югурдик. Ташқари ҳовлимиз қўрғон ичига қараганда бир мунча баландроқ. Эшик яқинида шохлари уч томонга тарвақайлаб кетган катта ёнғоғимиз бор. Ҳовлимизга оқиб келадиган сув худди шу ёнғоғнинг ёнгинасидан ўтади. Абдушукур акам дам олиш учун ўзига дурустгина эрмак топибди. Ёғочлардан йўниб, қўл-бола обжувоз ясабди.

— Шоли туйса бўладими? — сўрадим.

— Йўқ, бу ўйинчоқ обжувоз, сенларга ясаб бердим, — жавоб қилди акам.

Ёнғоғимиз таги бирпасда болаларга тўлиб кетди.

6.

Абдубосит акам шаҳарга тушиб, бир-иккита ўртоқларини эргаштириб чиқмоқчи бўлди. Бироқ туша олмади. Чунки, ўша куни Коля онаси билан келиб қолди. Онам уларни иссиқ қабул қилиб, меҳмон қилди. Нина хола ёзги таътилга чиққанидан бери Ориф амакининг уйида дам олаётганини билардик. У ҳар йили шундоқ қилади. Ёзги таътилни Ориф амакининг уйида ўтказади.

Чойдан кейин Коля мен тугул отам ҳам кўрмаган ажойиб бир мўъжиза кўрсатди. Чамадонини очиб, бир ўрам сим чиқарди. Симнинг бир учини ёнғоғнинг тепа шохига боғлаб, иккинчи учини ҳовлимизнинг бу четидаги ўрикка тортди. Симнинг ўртасига боғлаб қўйилган иккинчи симнинг бир учини хонтахтада турган кичкинагина қутичага улади... Қутичанинг мурвати буралса бас, унинг ичидаги сим магнит тошга тегиб, овоз чиқарар экан. Бу қанақа овоз дейсизми? Ҳақиқий одам овози. Секин гапираётган бўлса ҳам бемалол эшитиш мумкин. Фақат бу овозни кичкинагина ясси қутичани қулоғингизга тутганингиздан кейингина эшитар экансиз. Ҳаммамиз хонтахта атрофига тўпланиб олдик. Қутича ўртада талаш. Катталардан ортиб менга етиб келгунча тоқатим тоқ бўлди. Ниҳоят, мўъжизакор қутичани қулоғимга қўйдим. Ажойиб куй, кейин кимнингдир ёқимли овози янгради. Шундан кейин қутича қўлдан-қўлга ўтиб, кўп янгиликлар эшитдик. Онам ҳар гал қутичани қулоғига олиб борганида «Астафтуруллоҳ» деб қўяди. Гал яна менга келди. Энди ундан куй эмас, Фарғонада ташкил этилган бир колхозда қилинаётган ишлар ҳақида гапираётган одам овози эшитиларди. Абдубосит акам «бўлар энди» деб қулоғимдан олиб қўйди. Афти-башарам буришиб кетганини кўрган Коля билан Нина хола ҳимояга ўтишди.

— Нега олдинг, қайтариб бер, бир оз эшитсин.

Абдубосит акам қайта қулоғимга тақиб қўйди-да, ўрнидан турди:

— Юр, Коля, отимизни чўмилтириб қайтамиз.

Коля ўрнидан турди. Қарасам, мен қолиб кетадиганман, қулоғимдаги қутичани олиб, Мафура опамга бердим-да, уларга эргашдим.

Тўқимсиз яланғоч отга мингашиб Хирмонтелага етиб келдик. Бу ердан Бўзсуддан ажралиб чиққан анҳор оқиб ўтарди. Ёз кунлари шу ерга акаларим билан чўмилгани келардим. Кўпинча отимизни ҳам олиб келиб чўмилтирардик.

Чўмилаётган болалар кўп экан, бақирӣқ-чақирӣқлар узоқдан қулоғимизга чалинди. Мен болаларга қўшилиб, анҳорнинг саёз ерида чўмилдим. Коля билан Абдубосит акам югуриб келиб кўприкдан калла ташлашарди Сув ичида кўринмай кетиб кутилмаган ердан чиқарди-да, гўё ўрдакдек сузишиб, бир-бирлари билан қувлашмачоқ ўйнашарди. Ҳавасим келди. Қани энди уларга ўхшаб мен ҳам сузишни билсам!

Абдубосит акам чўмилишдан зерикди шекилли отини ҳам сувга тушириб, ювишга ўтди. Коля унга қарашиб юборди. Энди орқага қайтмоқчи бўлиб турганимизда аравага қўшилган отни миниб келаётган Икромжон амакини кўриб қолдик. Арава устидаги кўрпада Зулфи ётарди. Унинг ёнида оёқлари боғлаб қўйилган қўй.

— Ассалому алайкум, амаки, йўл бўлсин? — сўради Абдубосит акам.

— Зулфини Яланғоч отага олиб бормоқчиман, бўш бўлсанг юр, аксига олиб, Аҳмаджон йўқ. Қарашиб юборасан.

— Хўп бўлади.

Абдубосит акам бизларни уйга қайтариб, ўзи Икромжон амаки билан кетмоқчи бўлган эди, Коля кўнмади. Мен ҳам кўнмадим. Шундан кейин мени аравага Зулфининг ёнига чиқариб, Абдубосит акам Коля билан отга минди.

Яланғоч бувани эшитганман, аммо бориб кўрмаган эдим. Турган-битгани ваҳима экан. Янтоқ босган қабристон ёнидан ўтиб бормоқдамиз. Упирилган қабрлар ичидан тулкими, бўрсиқми, илонми чиқиб келаётгандек туюлади менга. Қабристоннинг чўтир сатҳига назар ташлашга юрагим бардош бермади. Зулфига тикилдим, унинг рангида қон қолмаган, лаблари қуруқшаб, кўзлари ич-ичига тушиб кетган эди.

Арава қабристонни айланиб ўтиб, қўрғоннинг ёнида тўхтади. Яланғоч отанинг мингта каптари бор деб эшитгандим. Рост экан. Ердагилари ҳам, том устидагилари ҳам, осмонда учиб юрганлари ҳам сон-саноқсиз. Шунча каптарни нима қилар экан, Яланғоч ота, билмадим. Коля каптарларни кўриши билан ҳанг-манг бўлиб қолди. У бир-икки-тасини тутиб олмоқчи бўлган эди, Икромжон амаки «руканг қалтироқ бўлиб қолади» деб руҳсат бермади.

Икромжон амаки арава устида ётган Зулфини кўтариб олди. Абдубосит акам қўйни пастга тушириб, улар кетидан эргашди. Ташқарида Коля икковимиз қолдик. Арава устида қизариб бораётган қуёшга тикилганимча қимирламай ўтирдим. Хаёлимни қўрғон ичидаги менга номаълум бўлган воқеалар банд этган. Отам «Яланғоч ота нашавон, каптарвоз ўтган бўлса ҳам, худога яқин киши. Унга астойдил ихлос қилиб борилса, иншооллоҳ, бандаси муродига етади», деб айтганди. Қани энди шундоқ бўла қолса-ю, Зулфи тузалса!

Хаёл билан бўлиб, қанча вақт ўтганини билмабман. Бир вақт Икромжон амаки Зулфини кўтарганича қайтиб чиқди. Аравага ётқизганида Зулфининг юзига кўзим тушди. У боягидан ҳам беҳол, ранглари кум ўчган, кўзини очишга ҳам дармони келмай кўрпа устида ётарди. Икромжон амаки йиғларди.

Ҳар куни Лутфи оппоғойимнинг уйига ошиқаман. Бугун борсам, сппоғойим ҳовли ўртасидаги супада Зулфининг ёнига ўтириб, хира кўзларига ойнак тутганича қуриган кирларини тахлаб ўтирган экан. Салом бериб, ёнига ўтирдим.

— Келдингми, ўғлим?

— Зулфи тузукми?

— Тузук, болам, тузук. Зулфи ҳозиргина ухлади. Аҳмаджон аканг уйда, сенда иши бормиш, кира қол.

— Чўпчак эшитгани келувдим.

— Олдин акангни олдига кир, қайтиб чиққунингча Зулфи ҳам уйғониб қолар, икковингга айтиб бераман.

Мен уй томон йўл олдим. Аҳмаджон ака Мафура опамдан икки-уч ёш катта, Моҳрўй опам билан тенгқур. Узун бўйли, оёқлари ҳам узун, юрганида тенгқурларини зумдаёқ қолдириб кетарди. Аҳмаджон акани биз — болалар орқаворатдан «дароз, қора қош» деб атардик. Бир-бирига тутшиб кетган қалин қошлари тим қора бўлиб, мой суртилгандек доим ялтираб турарди. Уйдагиларнинг кўпчилиги уни «қора қош» деб чақирарди.

Мен ичкари кирдим. Кўрпача устида мук тушиб, катталиги кичик дастурхондек келадиган қоғоздан кўзини узмай пичирлаётган Аҳмаджон акамни кўриб ҳайрон бўлиб қолдим.

— Келдингми? — Аҳмаджон акам мени кўриши билан қаддини ростлади. Енига ўтқазиб гапида давом этди. — Сен ҳам ўқишни яхши кўрасанми? Ургангинг келадими?

— Жудаям, нима, бунда ўқийдиган нарсалар борми?

— Ҳа-да, турган-битгани гап! Оламда барча янгиликларни мана шу газетадан ўқиб билишади.

— Нина холанинг шунақа катта қоғозга тикилиб ўтиришини кўп кўрдим.

— Ҳа, Нина Сергеевна ўқитувчи. У газета ўқиб, олам янгиликларидан хабардор бўлиб турмоғи зарур-да!

— Сиз ҳам ўқитувчи бўласизми?

— Ўқитувчи бўлиш — бирдан-бир орзуим.

— Вой, суратлари ҳам кўп экан. Мана бу киши ким?

Мен газетадаги мўйлови буралиб, қулоқларига яқинлашиб қолган бир одамнинг расмини кўрсатиб сўрадим.

— Бу — Будённий деган одам. Миниб турган отини қара, жуда ажойиб-а?

— Рост айтасиз. Балки, сув тагида яшайдиган учар от шумикан?!

Хаёлимга оппогойим айтган эртактаги учар от келди. Аҳмаджон акам мийиғида кулимсираб қўйди. Унга ҳавасим келди. Шаҳарга бир ўзи тушиб чиқади. Ўқишни ҳам дўндириб қўйибди. Яккабозорда очилган янги мактабга биринчилар қатори кирган эди. Аҳмаджон акам газетанинг айрим жойларини ўқиб берди.

— Уста экансиз, Абдуғани акам билан Абдубосит акам сиздай ўқиша олишмайди, — дедим.

— Улар дангаса, ялқов.

— Йўқ, улар дангаса эмас, — қаршилиқ кўрсатдим.

— Ўқишга бормай, қочиб юрган одамни нима деса бўлади? Майли, улар хоҳлашмаса хоҳлашмасин, лекин сен мактабга борсанг, яхши ўқишга ҳаракат қил. Хўпми? Ўқишни ўрганиб олсанг, бу одамни ким эканлигини яхшироқ биласан. Мана бу бўлса, — деди Аҳмаджон акам газетанинг иккинчи бетигаги суратни кўрсатиб, — ўлкамиздаги биринчи инқилобчилардан. Бизнинг томонларда Шўролар ҳукуматини барпо этишда фаол қатнашган большевик Ҳаким Мусаев бўлади.

7.

Ер тандирдай қизиган, ҳаво дим. Бунақанги пайтда қилт этган шамол бўлмайди. Ишқом ичидан чиқишим билан димиқиб кетдим. Оёғимнинг тупроқда қуяётганлигига парво қилмай югурганимча қовун полизига бордим. Палаклар орасидаги сап-сарик ҳандалакларни кўриб, жойимда таққа тўхтадим. Бир сакраб жўякнинг ичига тушдим-да, калладек келадиган ҳандалакни узиб олдим. Ҳушбўй ҳид димоғимга урилиши билан егим келиб кетди. Ерга бир уриб, иккига бўлгим келди-ю, аммо Мафура опам келмасдан ёролмаслигимни эслаб қолдим. Опам жуда меҳрибон-да, агар у егулик бирор нарса топгудек бўлса, бир қисмини менга, бир қисмини Фотимага бермагунча ўзи татиб кўрмас эди. Шунинг учун шахтимдан қайтиб ҳандалакни бутунлигича сақлаб турдим.

Опам келди. Унинг ҳандалакка кўзи тушди-ю, лабининг четини тишлаганича менга тикилиб қолди.

— Нима қилиб қўйдинг, нега буни уздинг?

— Пишибди-ку, буни қаранг, опа!

— Пишганини билиб турибман, нега уздинг?

— Пишгандан кейин узади-да, келинг ёриб еймиз.

— Абдуғани акам узмай туринглар, деб тайинлаган эди... Ҳа, майли, энди оғзингга эҳтиёт бўласан. Яна айтиб қўймагин, хўпми?

— Хўп, сиз ҳам айтмайсизми?

— Сираям.

Опам ҳандалакни ерга уриб, иккига бўлди. Ичидаги уруғини олиб, қўшнингинг даласи томонга қулочкашлаб отди.

— Ол, энди еявер!

Опа-ука пишиб етилган ҳандалакни мацца қилиб едик. Пўчоғини ҳам ўша томонга ирғитиб, қарқуноқ инини излаб кетдик. Опам қатор теракларнинг бири олдида тўхтади. Теракда қарқуноқ ини кўринди. Мафура опам теракка тирмашиб, юқорига кўтарила бошлади. Ҳашпаш деганча шохдан-шоҳга ўтиб, қарқуноқ ини жойлашган шоҳга етиб олди. Юқорига тикилавериб гарданам қотиб қолди.

— Ия, қоривачча, бу ерда нима қилиб турибсан?

Тўсатдан эшитилган бу овоздан чўчиб тушдим. Ориф амаки ёнимга келиб қолганини сезмай қолибман. У темирйўлчилар кийимида эди. Устидаги кўкимтир халати билан кулча юзига ярашиб турган фураж-касига тикилиб қолдим. Унинг энди чўққи соқоли йўқ, қирдириб ташлагани учун отамдан анча ёш ҳамда тетик кўринарди. Елкасида қўшоғиз милтиқ. Салом беришни ҳам унутиб, ҳайрат тўла кўзларимни милтиғидан узмай турганимда Ориф амаки яна сўраб қолди.

— Нима қилиб турибсан қорнинг ўғли, даданг уйдами?

— Қарқуноқ олмоқчийдик, дадам...

— Э-ҳа, шунақа дегин, қушлар нега безовта бўлиб қолишди деса, сенлар тинчлигини бузаётган экансанларда?!

Ориф амаки юқорига тикилди. У мерган, отамнинг айтишича тангани ҳам бехато ураркан.

— Ёт қизим! Шохни маҳкам ушлаб ол!

Ориф амаки шошилиб қолди. Зудлик билан елкасидаги милтиғини олди. Ҳеч нарсадан хабарсизман. Мафура опам Ориф амакининг буйруғини бажариб, терак шохига ёпишиб олди. Қушларнинг чуғурлаши борган сари авжига минарди. Ориф амаки нега опамни ётишга буюрди, у нимани отмоқчи экан, деган фикр тинчлигимни буза бошлади. Опам қучоқлаб ётган шох атрофидан кўзимни узмай синчиклаб қарай бошладим. Шу вақт шохдан осилиб тушаётган олачипор илонга кўзим тушди. Қўрқиб кетганимдан дод деб юбордим. Ориф амаки тепкини босди. Овозим милтиқ товушига қўшилиб кетди. Илон шалоплаб ерга тушди.

— Энди тур ўрнингдан қизим, эҳтиёт бўлиб пастга туш, қарқуноқ боласини эртага оларсан.

Ориф амаки милтиғини елкасига илди. Менинг бақирим, милтиқнинг гумбурлаган овози қўрғондагиларни чўчитиб юзорибди. Энг олдинда югуриб келаётган онам Ориф амакини кўриб, жойида таққа тўхтади. Сўнгра қандай югуриб келаётган бўлса, худди шундай тезлик билан орқага қайтди. Аб-

дугани ва Абдубосит акаларим етиб келишганда Терак шоҳига қапишиб ётган Мафура опам ҳалиўзини ўнглаб олганича йўқ эди.

— Мафура, тушавер, қўрқма!

Опам аста-секин туша бошлади. У бир амаллаб терак танасининг одам қўли етадиган ерига келганида Ориф амаки кўтариб олди. Шу вақт отамнинг эски тўнини бошига ташлаб олган онам етиб келди. У ерда қўзилиб ётган олачипор илонни кўриб бақириб юборди.

Мафура опамнинг ранги қув ўчган, оёқ-қўллари ҳамон титрарди. Ориф амаки онамга яқинлашиб тинчлантирди.

— Келин, хавотир олманг... Бир оз қўрқди шекилли, ҳозир ўтиб кетади.

Шундан сўнг ҳаммамиз қўрғонга қайтдик. Акаларим ҳовуз бўйидаги супага кўрпача тўшашиб, Ориф амакини ўтқазишди. Мен уларнинг олдига чиқмадим. Опамнинг ёнидан жилмай, унинг юзига сўзсиз тикилиб ўтирардим. Онам тинимсиз йиғлар, меҳмонга чой-нон ҳозирларди. Мафура опам кўп ўтмай ўзини тутиб олди. Ранги ҳам асли ҳолига қайтиб, титроғи босилди.

Қўшни қизлар келиб қолишди. Мафура опам уларга қўзилиб Абдушукур акам чархпалак ясаган ёнғоқ тагига кетди. Улар кетидан эргашмадим, чунки шаҳардаги қизлар сингари булар ҳам тўдаларига мени кўшишмас эди. Ҳовуз томонга юрдим. Ориф амаки иккала акамга ниманидир уқтирарди.

— Куёв бўлиб, гўшангага кирадиган бўлиб қопсанлар-ку, атрофингда нималар бўлаётганини пайқамайсанлар. На ўқишни кетига тушдинглар, на бирор ҳунарни... яхши эмас.

— Нима қилгин дейсиз, амаки? — Ориф амакига чой узата туриб сўради Абдугани акам.

— Колхозга кир. Кечқурун ўқисанг, саводинг чиқар. Бирорта ҳунарнинг бошини тугарсан...

— Отам кўнармикан?

— Кўндирамиз.

— Унда боғ ишларини ким қилади?

— Отанг сутчиликни йиғиштириб, боққа ўзи қарасин. Мана бу қоривачча, — Абдубосит акамни кўрсатиб сўзида давом этди, — ҳозирча отасига ёрдам бериб туради, мактаб очилиши билан ўқишга қатнайди.

Унинг бу гапи Абдубосит акамга ёқинчирамади. Лабларини буриштириб чимирилиб қўйди. Ориф амаки унинг бу ҳолатини сезди шекилли гапига бошқачароқ тус берди.

— Бирор ишнинг бошини тутмай, санқиб юрган киши Совет ҳукуматининг душмани ҳисобланади. Бас, шундай экан, кўзингни каттароқ оч!

Ориф амакининг гапи тугамасданоқ Абдубосит акам ўрнидан турди-да, бедапоядаги отни силжитиш баҳонасида супадан тушиб кетди. Ва шу кетганича амакининг ёнига қайтиб келмади.

Отам тирикчиликдан анча кеч қайтди. Дўстини супада кўриши билан севишиб кетди. Бидонли қопини ҳовуз бўйида қолдириб, қулочини ёйганича супага яқинлашди. Ориф амакини белидан қучоқлаб, бир кўтариб қўйгач, қўлини сиқиб кўриша кетди.

— Яна заводга қайтдингизми, мулла Ориф?

— Йўқ, нима эди?

— Либосингизни айтаяпман-да! Мастеровойларнинг кийимини яна устингизга олибсизми?

— Соғинибман, қори. Менга қадрдон бўлиб қолган темирйўлчилар формасини кийсам худди ўша дўстларим, меҳрибон устозларим ёнида юргандек ҳис қиламан ўзимни.

— Бориб турасизми?

— Яқинда борувдим, барака топкурлар, техника соҳасида анча-

мунча ёрдам беришди. Дам олиш куни юздан ортиқ ишчи чиқиб, дала ишларимизга қарашиб юборишди.

Баракалло, офарин ўшаларга!..

Дўстлар суҳбатига қулоқ берганимча улар ёнида жимгина ўтирдим. Ориф амаки бир колхоз ҳақида, бир заводдаги дўстларининг қилаётган ишларидан гапиришда давом этарди. Кейин суҳбат синфий душманлар устига келиб тўхтади.

— Аҳвол жиддий, — давом этди Ориф амаки. — Қулоқлар заҳарли илондан ҳам хавfli. Улар сизга ўхшаган ғирт оми, художўй кишилардан кўпроқ фойдаланишади. Тошканбойни сўроқ қилишда аниқланди. Акбархўжанинг яна бир жинояти очилди. У Тошканбойни йўлдан урибди. Гапига қараганда, қишлоқ Шўросининг раиси Акрамовни ўлдирса умр бўйи орттирган гуноҳларини худо бир йўла кечирар сулув хотинли бўлиши ҳам мумкин эмиш. Бу Акбархўжанинг ваъдаси эмиш. Бундан ташқари Тошканбой қўш ҳўкизли, от-аравали ҳамда экан. Эшитяпсизми, қори! Аксилнқилобчилар шу йўл билан қасос олишмоқчи.

— Ундоқ бўлса, ўглининг ҳоли нима кечади, мулла Ориф?

— Самандарбойваччани айтаяпсизми? У...

— Ҳай, билмадимов, бўрининг боласи бўри-да!..

— У синовда, синов очиқ-ойдин қилади. Энди сизга келсак, анави муллалардан узоқроқ юринг. Бу ерга пашшахўрда бўлишмасин. Шу тоифа кишилар қишлоқда тескари ташвиқот юргизиб, деҳқонларни бирлаштирмасликка ундашмоқда. Улардан бир-иккитаси қўлга тушди. Эҳтимол, сиз ҳам ўшаларнинг ташвиқотига учиб, колхозга киришга юрагингиз дов бермай тургандир. Бундоқ дўппингизни олиб, ўйлаб кўринг-а! Чеккада қолиб, хато қилмадингизми?

— Эҳтимол, хато қилаётгандирман.

— Ҳа, сиз катта хатога йўл қўйдингиз. Совет ҳукуматида хусусий ер бўлмайди. Бир-икки йил ичида ерлар бирлашиб кетмоғи керак. Ўшанда ортиқ ерингизни топширишга мажбур бўласиз. Яхшиси колхозга кириш-да, кўпчиликнинг бири бўлиб кун кечиринг. Болаларнинг ҳам куни бекор ўтмасин.

— Хўп, мулла Ориф, шундоқ қиламиз.

Ориф амаки халатининг чўнтагидан соатини олиб қаради. Кейин толга илиғлиқ милтиғини олиб, тозалашга тутинди.

— Ов қилмоқчимисиз?

— Ҳа, — истар-истамас жавоб берди Ориф амаки.

— Бўлмаса юринг, кеч кирмасдан айланиб келайлик, тўқайда тустовуқлар сероб.

— Йўқ, бугун тустовуқ эмас, бўри овламоқчиман.

— Нима дедингиз, бу атрофда бўри нима қилсин?

— Бор қори, бор... Бўридан ҳам ваҳшийроғи бор!..

— Шундоғ денг, тушунолмадим. Очиқроқ айтинг?

— Шошилманг, қори, эртага ҳаммасини эшитасиз.

Ориф амаки шошилмай, милтиғини тозалаб, сўнгра ҳовузда қўлини ювди. Кетмоқчи эди, отам қўярда-қўймай уни қайта ўтқазиб, ичкаридан бир лаган қайла кўтариб чиқди. Акаларим ҳам даладан қайтиб, дастурхон атрофида ўтиришарди. Овқатдан кейин иккита ҳандалак сўйилди. Ориф амаки ўрнидан турди. Отам уни кузатиб, қўрғонга кайтганида осмон тўла юлдузлар чарақлаб, ўроқсимон ой кун ботар томонда кумушдек товланиб турарди.

Мен Абдуғани акамнинг ёнида ётардим. Қай маҳал бўлганини эслай олмайман. Абдуғани акамнинг ирғиб ўрнидан турганини сезиб уйғониб кетдим. Тун қоп-қоронғи. Бояги ўроқсимон ой осмонда кўринмайди. Оиламизнинг катта ёшдаги аъзолари супадан пастга тушиб, қишлоғимизнинг шарқий қисмида отилаётган тасир-тусир ўқ овозлари билан кишиларнинг бақир-чақирларига қулоқ солиб туришарди. Овозлар борган сари яқинлашиб келарди.

Отамни ваҳима босди. Қўрғон эшикларини маҳкамроқ беркитиб,

бизларни ҳужрага киритди. Устимиздан қулфлаб, иккала акамни эргаштирганча болахона томига чиқиб кетди. Ташқаридаги ваҳимали овозлар ҳужра ичига ҳам бемалол эшитилиб турарди. Онам бизларни бағрига босганича тинимсиз йиғлар, дуо ўқиб ёмонларни даф қилишни худодан сўраб, ялиниб-ёлборарди.

8.

Отам тонг отгунга қадар бизларни ҳужрадан чиқармади. Тонг нури туйнукдан тушиб, ҳужра ичини ёрита бошлагандагина эшик очилди. Абдуғани акам отни аравага қўшиб, узилган ҳандалакларни Абдубосит акам билан бозорга олиб кетди. Отам ҳам бидонларини орқалаганича йўлга тушганди. Эшикни тамбалаб олдик.

Тушга бориб, эшикни ақлли қарқуноғи бор Ҳайдарнинг онаси Зуҳра опа тақиллатиб қолди. Опам уни ичкарига киргазиб, эшикни қайта занжирлаётганида у койиб ташлади:

— Бу нима қилиқ, куппа-кундуз куни эшикни занжирлаб ўтириш?

— Ҳой, айланай, ҳали хабарингиз йўқми?.. — Онам кўриша туриб тунги тасир-тусурни гапира кетди.

— Эшитдим. Укангиз ўша тўполоннинг бошида эдилар.

— Вой ўлмасам...

— Босмачилар экан. Яланғоч бува мозористонига яширинишган эмиш.

Мен бир онамнинг, бир Зуҳра холанинг оғзига тикилиб ўтирганимда Мафура опам енгимдан тортди. Унга эргашдим. Ташқарига чиққанимизни онам сезмай қолди. Ишком ичига мени бошлаб, опам энтика-энтика гапира бошлади:

— Зуҳра хола гапирган қочоқлар шу ерда экан...

— Уларни қаердан танийсиз? — қизиқсиниб сўрадим мен.

— Танайман. Аммо бу ернинг одамлари эмас, иккита бегона эркак ишком ичидан чиқиб, уйга кириб кетишди. Милтиқлари ҳам бор, тўнлари ичига яшириб олишибди.

— Юринг, ойимга айтамин.

— Йўқ.

Опам қаттиқ қаршилиқ кўрсатди.

— Йўқ, ойимга айтиб бўлмайди. Аттанг, Абдуғани акам бўлганида-ку, Шўрога бориб хабар берган бўларди.

— Шўроси қаерда?

— Биладан, кўчиб келаётганимизда «Шўро шу ерда» деб Абдуғани акам ойимга кўрсатган эди.

— Юринг, бирга борамиз!

Опа-ука қўрғонни четлаб ўтиб, кучимиз борица югуриб кетдик. Қишлоқ шўросига яқинлашганимиз сари йўловчилар сони ортиб борарди. Ҳар бир боғ кўчадан чиқиб келаётган от-аравалар катта кўчага ипга чизилгандек саф тортарди. Бу ерда дор ўйини бўлмоқда эди. Шовқин-сурондан қулоғим битай деб қолди. Опам қўлимдан тортар эди. Чойхона орқада қолгач одамлар сийраклашди. Шўро эшигига яқинлашганимизда опам иккиланмай эшикни очди. Кетидан мен ҳам кирдим. Шўро раиси Акрамов соч қўйган олифта йигитга: «Ниҳоятда эҳтиёт бўлинг, Қаҳрамонжон, пайқаб қолмасин», деб тайинлади. У йигит чиқиб кетгач, Акрамов ўрнидан турди. Пойгакда шумшайиб турганимизни кўриб, ёнига чақирди. Опам воқеани энтика-энтика гапириб берди. Акрамов ҳайрон бўлгандай бизга тикилиб туриб сўради:

— Кимнинг фарзандисизлар?

— Абдуғафур сутчини.

— Э-ҳа, ўзимизнинг қориними? Жуда яхши, кўринишидан ақлли болаларга ўхшайсизлар. Менга хабар берганларинг соз бўлди-да! Бошқа ҳеч ким кўргани йўқми?

— Йўқ амаки.

— Ҳеч кимга гапирганинг йўқми?

— Йўқ.

— Бўлмаса қизим, — деди Акрамов, — ҳозирча сир бўлиб учовимиз ўртамызда қолсин. Укангни ҳам сир сақлай олишига ишонаман, ақлли бола кўринади. Ҳатто отангдан ҳам буни сир сақланглар, хўпми?

— Хўп.

Шўро раиси қоровулни чақириб, Ориф Қосимовни сўради. Опам икковимиз Шўро идорасидан чиқиб, одамлар тўдасига қўшилиб кетдик. Дор ўйинини томоша қилиб, уйга қайтганимизда қуёш ботмоқда эди. Раис айтганидек, бу воқеани отамиздан ҳам сир тутдик. Эртасига эшитсак, ярим тунда қўшнимиз ҳовлисини бир тўда кишилар ўраб олиб, қочоқларни ушлаб кетишибди.

Отам шаҳардан жуда қувноқ қайтди. У опам билан мени кучоқлаб бағрига босди. Сўнгра қопини ерга қўйиб, бидон ичидан иккита қоғозга ўроғлик нарса чиқариб, икковимизнинг қўлимизга тутқазди. Отамнинг тутқазгани попукли қанд экан. Суюниб кетдик. Оғзимизга солиб, отамнинг ёнида уйга қайтдик. Кўп ўтмай оила аъзоларимиз супа устида жам бўлишди. Моҳрўй опам қайнаб турган самоварни келтириб қўйди-да, қуруқ чой йўқ дегандек онамга қаради.

Отам чўнтагидан икки бўлак чой чиқариб, онамнинг олдига ташлади.

— Худога шукр-эй, қачондан бери уйимизга памил чой келмаган эди. Барака топинг, дадаси.

Онам чойни кўзига яқин келтириб, отамни дуо қилганича бир оз тикилиб турди. Сўнгра чой дамлашга тутинди.

— Ҳеч нарсадан хабаринг борми? — отам чой ича туриб онамдан сўради.

— Йўқ, нима эди?

— Гўдакларинг ҳеч нарса дейишгани йўқми?

— Йўқ.

— Бўлмаса эшит, манави иккови, — отам қўли билан бизларни кўрсатиб деди, — ҳукуматнинг ҳақиқий болалари бўлишибди.

— Бу нима деганингиз?

Отам чўққи соқолини селкиллади кулди.

— Тунов куни қўшнимизнинг уйида яширинган ёмон кишиларни ушлаб берган шулар экан.

— Вой, ўлмасам?!

— Узингни бос, онаси! Кўп яхши иш қилишибди-да, Шўро олдида юзим ёруғ бўлди. Қайта туриб чой ичгим келди. Самоварга тушдим. Супага энди ўтирган эдим Шўро раиси Акрамов келиб қолди. Кимсан Шўро раиси икки қўлини кўксига қўйиб, салом бериб сўрашди. Чой-хўрлик қилдик. Болаларинг азаматлик қилганини Шўро раисининг ўзи гапириб берди.

— Ҳа, айтгандай, ёмон кишилар деганингиз ким экан?

— Ким бўларди, тошкентлик бойваччалар-да! Акбархўжани паноҳ тортиб, бу томонга келишган экан. Газандаларнинг тулкилигини қара-я, Яланғоч бува мазорида бошпана топишибди. Яна шайхнинг ихлосманд муридлари!

— Шунақа денг?

— Ҳа, мулла Орифнинг гапига қараганда, бу ерда ҳам улар тинч ётишмаган. Қишлоғимизга келган биринчи ўқитувчини ўлдирган, мактабга ҳамда батракқўмнинг бойлардан тортиб олган буғдойига ўт қўйган ҳам шулар экан.

— Вой, тўймагурлар-эй, ҳаммасини қўлга туширишибдими?

— Билмадим...

— Зуҳра ўша куни бир бўлак олқинди сўраб бизникига чиқувди-я! Газандаларнинг кийимини ювиб бермоқчи экан-да?!

— Ундоқ эмасдур, онаси. Уларда олқинди бўлмаслигига ким ишо-

нади? Кимсан Самандарбойвачча-я! Менимча у бизни бу сирдан хабаримиз борми-йўқми билгани чиққан.

— Самандар қаёқдаям амалдорлик қилиб, юрт сўраб юрибди, дейишарди-ку?

— Ёлғон! — боядан бери катталар гапига қулоқ солиб ўтирган Мафура опам отамнинг гапини бўлди. — Иккита беқасам тўнли киши ишком ичидан чиқишиб, ҳовли томонга ўтишди, кейин обдастада қўлларини ювишиб, Самандар амаки билан уйга кириб кетганларини ўз кўзим билан кўрдим.

— Шундоқ дегин? — дадам ўйланиб қолди.

Эртаси куни Абдуғани акам онамдан руҳсат сўраб, ўзи билан мени бозорга олиб кетмоқчи бўлди. Онам кўнди. Жўнадик. Бозорга яқин қолганда аравамизнинг бир ғилдираги «тўқ» этиб чуқурга тушди-ю, гупчаги синиб, қовун-тарвузларимиз ерга сочилиб кетди. Мен ҳам қовундек думалаб, ерга тушгандим. Яхшиямки ҳеч нарса қилмади. Фақат кўйлак-иштоним расво бўлди. Абдуғани акам отни аравадан бўшатиб, йўл четидаги толга боғлади-да, нима қилишини билмай туриб қолди. Бир вақт Шўро раиси Акрамов пайдо бўлди. У ўткинчи аравалардан бирига бизнинг синиқ аравамизни тиркаб, қаёққадири юборди. Шундан кейин ўзи ҳам кўринмай қолди.

Абдуғани акам мени отга миндириб орқага қайтди. Отдан тушим билан ўзимни ҳовли ичига урдим. Опамни тезроқ топиб, бўлган воқеани унга гапириб беришга шошилардим. Ҳовлида Моҳрўй опам, Фотима синглимдан бошқа ҳеч ким кўринмасди. Супа четидаги шотутга суяниб, йиртиқ-ямоқ билан шуғулланиб ўтирадиган онам ҳам йўқ.

— Нега тез қайтдинглар? — ариқча бўйига чўккалаб, ўсмали қошини юваётган опам сўради.

— Аравамиз синиб қолди. Мафура опам қани?

— Лутфи оппоғойимникига кетди.

— Оппоғойимникига нега кетди?

— Зулфиниса ўлганмиш...

9.

Тонг отиши билан кичкинагина ҳовлимизда яна ҳаёт бошланди. Отам сутчиликка, Абдубосит акам отимиз билан сигиримизни бедапояда боққани кетган. У яқин ўртада қайтмайди. Сабаби, Абдуғани акам тонг отишда бедана овлашни касб қилиб олган. Унинг матрап-тўри ҳамда юзлаб тузоқлари бор. Бедапоя билан қовун полизимиз ичиди акам қўйган тузоқларни учратиш мумкин. Тўр билан бедана овлайдиган бўлса Абдубосит акамни ўзи билан олиб кетади. Ҳозир улар, ким билади, қайси қўшнимизнинг бедасини пайҳонлаб юришганикин?

Онам эрталабданоқ Лутфи оппоғойимникига чиқиб кетган. Ҳовли билан ташқарини супуриб-сидириш Мафура опам икковимизга қолди. Ишимизни эндигина тугатганимизда иккала акам келиб қолишди. Абдуғани акам тутиб келган беданаларни катакка солиб қўйгач, велосипедини ҳовлига олиб чиқди. Олдига бордим.

— Мингинг келяптими? — сўради у.

— Ҳа.

— Бор кийиниб чиқ, ўйнатиб келаман.

Югуриб ҳовлига кирдим, аммо кийинишнинг иложи бўлмади. Онам қовун шираси теккан қўйлагим билан иштонимни кечаси ювиб, дорга ёйиб қўйган экан. Ушлаб кўрсам ҳали ҳўл. Йиғламсираб орқага қайтдим. Абдуғани акам суриштириб ўтирмай велосипедига ўтқазди-да, ҳайдаб кетди. Бир оз юрганимиздан кейин тариллаган ваҳимали товуш эшитила бошлади. Тепаликни айланиб, товуш келаётган майдонга яқинлашдик. Ўрмалаб бораётган баҳайбат нарсага кўзим тушиб сўрадим:

— Бу нима?

— Трактор деганлари шу-да.

Трактор ер бағрини ёрганича биздан узоқлашиб борарди. Акам эса жойидан қимирламасди.

— Кетмаймизми? — сўрадим ундан.

Акам жавоб бермай шудгор томонга юрди. Вой-бўй, тракторнинг бақувватлиги! Ерни палахса-палахса қилиб ағдариб кетаяпти-я! Мириқиб томоша қилдик.

— Ия! Нима қилиб юрибсизлар? — деган товуш эшитилди.

Бундай қарасам Ориф амаки. Дарров қўл қовуштириб салом бердим. Бу ишим амакига хуш келди шекилли, пешонамдан силади. Акам бўлса у киши билан қўл бериб кўришди. Улар иккови нима ҳақдадир ширин-ширин гаплашишди. Кейин Ориф амаки акамга қараб:

— Туя кўрдингми? — деб сўрадилар.

— Йўқ, — деб жавоб қилди акам.

Кечга томон Абдуғани акам аравамизни устахонадан олиб келди. Мен ҳовуз ёнидаги текисликда бир тўда болалар билан ёнғоқ ўйнаётган эдим. Отимиз уйга яқинлашганда муюлишдан қайриллар-қайрилмас устма-уст кишнаб кўярди. Ҳаммамиз бунга ўрганиб қолганмиз. Бу гал ҳам шундай бўлди. Аравамизнинг тузалгани хонадонимиздагиларга битмас-туганмас қувонч келтиргандек бўлди. Отам ҳам мамнун эди. У арава шотисини силаб туриб, акамдан сўради.

— Хизмат ҳақиға қанча тўлашимиз керак экан?

— Ориф амаким, колхозга кирмоқчисан-ку, ҳақини ўшанда гаплашамиз, ҳозирча олиб кетавер, дедилар, — жавоб қилди акам.

— Мулла Орифни раис кўтаришгани дуруст бўлди-да, ўғлим!..

— Ҳа, албатта.

Акам отни аравадан бўшатиб, Абдубосит акамнинг қўлига тутқазди.

— Қовун-тарвузларни узиш керак, ўғлим, ҳалитдан айримларининг ичи туша бошлабди, — деди отам акам ўтириши билан.

— Узамиз.

— Ҳа, ўғлим, исроф бўлмасин... Ундан кейин, шу дейман, колхозга кириб қўя қолсакмикан?

— Менга қолса, эртагаёқ далага чиқмоқчиман. Тракторларга ҳавасим келиб қолди.

— Сенга уни беришармиди?

— Ҳозирча дастёрлик қилиб турармишман, кейин ўқитишармиш... Ориф амаким айтдилар.

Маъқул...

Отамнинг розилиги Абдуғани акамни қувонтириб юборди. Эртаси кунни тонг отарда отни аравага кўшиб, Абдубосит акамнинг қўлига тутқазди. Олой бозорида отамни кутиши зарурлигини, отам келгандан кейин икковлари аравадаги қовун-тарвузларни сотишлари кераклигини таъкидлаб, ўзи велосипедига минди. Ўша кундан бошлаб тракторчиға дастёрлик қиладиган бўлибди. Ҳар гал кечқурун ишдан келганида, бунча керосин билан мана бунча сув ҳўплади, палон ердаги мана бунча ерни ҳайдаб бўлдик, дерди. Отам ҳам, онам ҳам ҳайрон бўлишарди. Мени ҳам олиб кетишини ҳар кун ялиниб, акамдан илтимос қиламан. У кечқурун рози бўлади-ю, аммо эрталаб уйғотмай жўнаб кетади.

Бу гал ҳам уйғотмай кетганлигини билиб, роса тўполон қилдим. Йиғлаш ҳам осон экан, ойимнинг олдида узоқ йиғладим. Мафура опамнинг раҳми келиб: «Мен олиб борсам майлими?» — дея ойимдан рухсат сўради.

— Олиб бора қол, кўргансан-а, Бўригузарни, ўшанинг орқасидаги ерда турибди.

Ирғиб ўрнимдан турдим. Сўрида илиғлиқ турган уст-бошимни тезда кийиб, опамга эргашдим. Бўригузарни ўзим ҳам яхши билардим: холамнинг уйига боришда шу гузардан ўтиларди. Бир вақтлари гузар ёнидан ўтаётганимда қандайдир ваҳимага тушардим. Тўғрироғи,

қўрқар эдим. Негаки, «Бўригузарда бўри бор, у болаларни ҳам, катталарни ҳам еб қўяди», деб ойим мени қўрқитар эди. Опам икковимиз чойхонага етиб келдик. Аммо ўтиб кета олмадим. Тумонат одам. Улар тўп-тўп бўлиб чойхона олдида ўзаро суҳбатлашиб, нима тўғрисидадир таллашиб-тортишиб гаплашарди. Чойхона атрофидаги ялангликда уйиб ташланган гилам, адрас ва духоба кўрпалар сон-саноқсиз, эркак ва аёллар кийимлари тўп-тўпи билан тахлаб қўйилган. Газламалар, ўнлаб милтиқ, тўппонча ҳамда ғилофига солиб қўйилган қиличлар уйилиб ётарди. Сал нарида, эски намат ташлаб қўйилган рангсиз чорпояда қорни аравадек келадиган сероқол бир киши, унинг ёнида тўртта чўққи соқолли одам ўтирарди. Ҳаммаларининг ранги ўчган, кўзларида газаб. Чорпоядагиларни қўриқлаб турган икки қуролли милиционер билан Қаҳрамон ака тўпланган кишиларни уларга яқин келтирмас, овозларининг борица бақариб, кези келганда милтиқларини ўқталишиб оломонни чекинишга мажбур қилишар эди.

Қаҳрамон акани опам икковимиз яхши танир эдик. Қишлоқ Шўросига борганимизда худди шу йигитни раис олдида кўргандик. Ўша кун у қишлоқ комсомоли ячейкасининг секретари эканлигини дорўйинини томоша қилаётганимизда эшитгандим. Қаҳрамон ака ўша кундагидек олифта кийинган, эгнидаги кулранг кители билан галифе шими, оёғидаги хром этиги ўзига жудаям ярашади. Теварак-атрофдан:

— Бизга қўйиб бер, ўзимиз суд қиламиз буларни! — деган бақирлиқлар эшитилар эди.

Хитобларга қулоқ соламан, аммо анави ранги ўчган беқасам тўндагиларнинг айби нимадалигини билолмайман.

— Нима ёмонлик қилишибди улар? — сўрадим опамдан.

— Мол-дунёларини кўргин.

— Бойларми?

— Ҳа-да!

Шу вақт, тўдани ёриб олдинга ўтаётган Аҳмаджон ака ёнимизда пайдо бўлди. Опам икковимиз бараварига саволга тутдик.

— Нега ўлдираман дейишяпти, бой бўлгани учунми?

— Йўқ, фақат бойлиги учун эмас, гуноҳлари ҳам жуда кўп. Булар халқни талаган, отган, чопган.

Мафура опамнинг ранги оқариб кетганди. Орадан кўп ўтмай ўртадаги буюмларни бир нечта аравага ортишди. Эгаларини эса милиционерлар қуршовида ҳайдаб кетишди. Гузарга йиғилган оломон бирин-кетин тарқай бошлади. Опам икковимиз орқага қайтдик.

10.

Кеч кирди дегунча даладаги от билан сигиримизни ичкари киришиб, ҳовлисининг икки четидаги эшикни ичидан занжирлаб оламиз. Гўё босмачилар уларни олиб кетиб қоладигандай.

Абдубосит акам ҳам бу кеча биз сингари ваҳимада ўтирибди. Узоқ-яқиндаги бегона товушлардан, бақариқ-чақариқлардан биз сингари чўчиб, онам бағрига суқилмаса ҳам қўрқаётганини сезиб турибман. У хонтахта устидаги минғирлаб гапираётган радио билан банд. Афтидан шу билан ўзини овутмоқчига ўхшайди.

Тун яна ҳам қоронғилашиб, ҳовлининг у четида кавш қайтариб ётган молларимиз ҳам кўринмай қолди. Ҳаммамиз нафасимизни ичимизга ютиб, қулоқ солиб ўтирибмиз. Кўча томон жимжит, отам билан Абдуғани акамдан ҳали дарак йўқ. Бирдан девор орқасида, Самандарбойваччанинг боғи томонидан шитирлаган товуш эшитилди. Ҳаммамиз чўчиб тушдик. Онам Фотима икковимизни бағрига тортди. Яна сал ўтмай оёқ товуши, кейин пичирлаб гаплашаётган кишилар овози эшитила бошлади. Онам чироқни пуфлаб ўчирди. Секин супадан сирғалиб тушиб, ўчоқ бошидаги косовни келтириб, ўрнига ўтирди. Абдубосит акам онамнинг мақсадини пайқагач, ток сўрисида илиғлиқ турган кетмонни келтириб ёнига қўйди. Уларнинг бу ҳаракатидан бир фа-

локат юз берадиганга ўхшарди. Уйимизга ёмон кишилар бостириб кириб, бизларни ўлдириб, молимизни олиб кетса керак, деган ваҳима млямагга келиб, вужудимни титратиб юборди.

Самандарбойвачча ҳовлисида кетма-кетига узилган ўқ товуши тун тинчлигини бузди. Кейин қаттиқ-қаттиқ гаплашаётган эркакларнинг овозлари эшитилди.

— Ана, эшитаяпсизми, Акрамовнинг овози? Қаҳрамон ака ҳам борга ўхшайди, комсомол ячейкасининг секретари, — деди Абдубосит акам.

Ойим қайтадан чироқни ёқди. Абдубосит акам лип этиб кўчага чиқиб кетди. Лаҳзадан кейин қайтиб кириб, Самандарбойвачча билан уйига бекинган иккита босмачини ушлаб кетишганини айтди. Абдуғани акам ҳали ҳам келгани йўқ.

— Ҳаммасига қирон келсин, қачон тинчир эканмиз бу газандалар дастидан! — онам қарғай-қарғай бизларга ўрин солди.

Эрталаб кеч уйғондим. Опаларим уйғотишмабди. Қўрғонимиз тепасида чарақлаб турган қуёш нури кўзимга тушгандан кейин ўрнимдан турдим. Далага кўчиб келганимиздан бери бунақанги узоқ ухлаганимни эслай олмайман. Ҳатто Фотима синглим ҳам уйғонибди. У ариқча бўйида лойдан нималарнидир ясаб ўтирарди. Шу синглимдан бошқа уйда ҳеч ким йўқ. Урнимдан турдим. Кўрпа-ёстиқларимни билганимча йиғиштирдим. Аммо супа четидаги ток зангига тираб қўйилган сандиқ устига олиб қўёлмадим.

— Ойим қанила? — деб сўрадим Фотимадан.

— Билмиман.

— Қорнинг очдур, чой ичганинг йўқми?

Фотима менинг бу саволимга бош ирғаб жавоб қилди.

— Ке, қўлингни ювиб қўяман.

Фотима истар-истамас ариқ томонга ўгирилди. Қўл-бетини, сўнгра оёқларини ювдим. Этагидаги лойларни қоқиб, кўйлагини тозаллаган бўлдим. Супага ўтқазиб, нон билан бизга қолдирилган косадаги қаймоқни келтириб ўртага қўйдим. Ака-сингил нонушта қилаётганимизда онам келиб қолди. Бошидаги яктагини ток сўрисиغا илатуриб, «Зуҳрага қийин бўлди-да, болалари ёш эди», деб қўйди.

— Нима қилибди, ойи, Зуҳра холага? — сўрадим мен.

— Самандарбойваччани олиб кетишибди.. Коранда ишлатиб, ҳақини бермай, қишли-қировли кунда бола-чақаси билан уйдан қувган баттол у!

Онамнинг нима деяётганига тушунмасдим.

— Отам келдилами?

— Кеч қайтишди. Сен ухлаб қолгандинг.

— Абдуғани акам-чи?

— Келди.

Отамдан кўра Абдуғани акамни кўролмай қолганим менга жуда алам қилди. Чунки у кечаги бўлиб ўтган воқеаларни эринмай ҳаммасини менга гапириб берган бўларди.

Онам ҳужрамизга кириб кетиб, кўчалик кийимларини кийиб чиқди. Оёғида калиш-маҳси, қўлида паранжи, чачвон. Ҳовлига тушиши билан «Ориф амакингникига кетяпман, укангни йиғлатмай ўтир», деди. Косадаги қаймоқ тугагач, Фотима радио қутичасини олди. Мен бўлсам супадан сакраб тушдим-да, ташқари эшикдан чархпалагимиз томонга юрдим. Баҳорда Абдушукур акам ясаб берган чархпалак ҳамон бир меъёрда «тақ-туқ», «тақ-туқ» деган овоз чиқариб, айланиб ётибди. Унинг тепасида туриб болғачаларининг кетма-кет тушишини бир оз томоша қилдим. Кейин, Мафура опам ҳў бирда устига чиқиб, Ҳайдарларнинг ҳовлисидаги босмачиларни кўриб қолган ўрик тагига бордим. Тирмашиб юқори кўтарилдим. Аммо яна баландроқ чиқишнинг иложи бўлмади. Чунки тепадаги шохга қўлим етмасди. Ўрик танаси йўғон, қулочим эса кичкина эди. Шундай қилиб, Ҳайдарлар ҳовлиси тугул девор орқасидаги ишкомни ҳам кўролмай қайтиб тушдим. Оппоғойим-

нинг уйига бормоқчи бўлдим-у, лекин тезда фикримдан қайтдим. Зулфинисонинг ўлимидан кейин оппоғойимнинг силласи қуриб, ётиб қолган эди. Икромжон амаки оппоғойимни шаҳарга олиб кетганидан бери ҳали қайтгани йўқ. Қаёққа боришимни, ким билан ўйнашимни билмай қолдим. Энди нима қиламан деб турганимда дафъатан акам совға қилган китобча ёдимга тушди. Ишком ичига югурдим. Аммо етиб бора олмадим. Ҳовуз бўйида отини эгарлаётган Абдубосит акамни кўриб эргашдим. У кўна қолди.

— Ҳозир Ориф амакиникига борамиз. Кечқурун колхозда умумий мажлис бўлармиш, мажлислари қанақа бўларкин, томоша қилиб қайтамиз.

Ориф амакининг эшиги олдида анча-мунча одам бор экан. Уларнинг кўпчилиги кун иссиғига қарамай тўн кийишиб, устидан қийиқ боғлаб олишган. Тўп-тўп бўлиб ичкарига кириб кетишаётганлар, ёки чиқиб келаётганлар сон-саноқсиз. Ҳамманинг боши қуйи эгилган. Биз отдан тушаётганимизда ичкаридан аёлларнинг чуввос йиғи товуши кўтарилди. Бир неча аёлларнинг бир йўла келаётган нолаи-фиғонларидан баданим сесканиб кетди. Акам мени хассакашлар ёнига бошлади. Отамни шу ерда кўрдим. У жума кунлари киядиган қора лас тўнни кийиб, онам тиккан қийиқчани боғлаб олибди. Унинг ёнида Коля турарди. Отам Абдубосит акамдан ўпкаланди:

— Бекор олиб келибсан.

Абдубосит акам нима дейишини билолмай қолди.

— Қўяверинг, кўпчиликка қўшилса одамгарчиликни ўрганай — деди отамнинг ёнида турган Акрамов.

Шу вақт кўк кийган Нина хола бир қўлида қанд-қурс солинган патнис, иккинчи қўлида чойнак-пиёла билан чиқиб келди. Кўзлари қизариб, қовоқлари шишиб кетган. Қўлидагиларни хассакашлар олдига қўйиб, мени бағрига босди.

— Тақдирнинг ишига кўнмоқ керак, иложимиз қанча, кўп ўкина-верманг, — деди отам Нина холанинг синиққан юзига тикилиб.

Нина хола жавоб ўрнига ҳўрсиниб қўйди. Юрагини эзиб ётган дарду ҳасратлари чайқалиб кетиб, кўзларидан икки томчи ёш отилиб чиқди. Отам унга тасалли бериб турганида Қаҳрамон ака сингари соч қўйган, қорачадан келган узун бўйли, озғин йигит пайдо бўлди.

— Сен мана шу йигитчани, опачаси билан рўйхатингга тиркаб қўй. Уқишга қатнашади, — деб буюрди Акрамов озғин йигитга.

— Ҳўп бўлади.

У йигитнинг фамилияси Набиев экан. У дафтарчасини чиқариб, олдин менинг, кейин Мафура опамнинг исм-фамилияларимиз билан туғилган йилимизни ёзиб олди.

— Шошманг мулла, яна бор, — деб қолди шу пайт отам.

— Яна бор дейсизми, айтинг бўлмаса, — Набиев дафтарчасини қайта очиб отамга қаради.

— Фафурова Моҳрўй, 12 ёшда.

— Катта ёшдагиларни мен рўйхатга оламан, — деди Нина хола.

— Сиз ҳам шу ерда муаллимлик қилмоқчимисиз? — деб сўради отам ажаблангандай.

— Шундай қарорга келдим. Ориф аканинг сағирларига ўзим бош бўлсам деган ниятдаман.

Шундагина Ориф амаким ўлганини билибман. Жуда қаттиқ ачиндим.

Нина хола ичкарига кириб кетди. Орадан кўп ўтмай юк машинаси келиб тўхтади. Ундан анча-мунча темирўлчилар тушди. Уларнинг кетидан саф тортиб қизил аскарлар келишди.

Кўп ўтмай Ориф амаки билан Зайнаб холанинг жасадлари солинган иккита тобут ичкаридан олиб чиқилди. Тобут олдига мен танийдиган, танимайдиган ёш-яланглар тушишди. Улар орасида Абдуғани акам ҳам бор эди. Тўмонат одам билан қабристонга келдик. Жасадларни қабрга қўйиб, устидан тупроқ тортишгач, кителининг устидан

энлик камар боғлаган қора қош, қора соч Ғозиев деган киши оёғига ёпишиб турган хром этиги билан қовжираб ётган янтоқларни босганича олдинга чиқди. У киши райком секретари экан. Ғозиев сўзлади, гапининг охирида ҳаммани синфий душманларга қақшатқич зарба бериб, колхоз хўжалигини мустаҳкамлашга чақирди. Кейин қизил аскарларнинг командири буйруқ берди:

— Большевик Ориф Қосимов ва унинг оиласи учун!.

Милтиқлардан бараварига ўқ узилди.

11.

Ориф амаки отам тенги, қирқ ёшларда эди. Отамнинг айтиши бўйича икковлари бирга ўсишиб, бирга катта бўлишган экан. Қосим ота Раҳмонбойнинг чорикори бўлганлиги туфайли ўғлини ўқитишга имкон тополмаган. Шоядки юким енгил бўлса деган умид билан уни Раҳмонбойнинг даласига бошлаб чиқади. Бироқ Қосим ота ниятига ета олмай оламдан ўтади. Шундай қилиб, Ориф амаки 12 ёшидаёқ отасининг ўрнида чоракор бўлиб, Раҳмонбойнинг эшигида қолиб кетади. Бу ерда у ёшига номуносиб ишларни қилишга ҳам мажбур бўлади. Отхона тўла отларни, қорамол-у, қўй, эчкиларни боқишдан тортиб, арава миниш, қўш ҳайдаш ишларигача бажариб, йигитлик даврини ўтказиб юборади. Ун беш йил бойнинг хизматини қилади. Темир йўл корхонасига ишга киради-ю, унинг орқасига офтоб тегади. Яширин ташкилотга қўшилади. Россиядан сургун қилинган Георгий Афанасьев деган кишининг Зинаида исмли қизига уйланади.

Зинаида Георгиевна Ориф амакининг содиқ дўсти, вафоли умр йўлдоши эди. Тўртта фарзанд кўриб, тўрттовини ҳам тарбиялаб, катта қилди. Тўнғичларининг номи Зафар 12 ёшда, кенжатай Санжар 4 ёшда эди. Зинаида Георгиевна Ориф амакини ҳам ўқитган.

Абдубосит акам уйига нохуш қайтди. Осмонўпар тераклар ўсган хиёбондан ўтиб, еримиз томон бурилишимиз билан йўлини ўзгартирди.

Қовун полизга кириб, сап-сариқ олтин чўгарини узиб олди. Чўнтагидан қаламтарошни чиқариб, чўгарини тилимлаб бирини менга берди. Ширинлиги тилни ёради. Қовунни еб, қоринни қаппайтиргач, сизир-бузоқни суғориб, серўт ерга жилдирдик. Абдубосит акам мени уйга жўнатиб, ўзи тузоқларни текширгани кетди.

Эшикдан киришим билан супа четидаги шотутга суянганича опам билан гаплашиб ўтирган бувимни кўрдим, парпарондек югуриб, қучоғига отилдим. Бувим пешонамдан ўпиб, гинаҳонлик қила бошлади:

— Қап-катта бўлиб қолибсан-ку, нега кўргани тушмадинг? Яхши кўраман деганларинг ёлғон экан-да!

— Акаларим олиб боришмади. Чўпчак айтиб берасизми?

— Ҳали, кечқурун-да!

Абдубосит акам чақириб қолди. Бувимнинг бағридан чиқиб, ҳужра томонга ўтдим. Абдубосит акам тузоққа илинган беданаларни қўйнидан чиқариб тўрқовоққа солаётган экан. У ниҳоятда хурсанд эди. Ҳужрага киришим билан бўйни қийилиб кетган каттакон беданани менга кўрсатиб, «мана буниси зўр!», деб қўйди.

— Қаёқдан биласиз?

— Кеча Абдуғани акам билан кўрганмиз, битта бедана билан ро-са уришиб, рақибининг дабдаласини чиқарган эди. Акам иккаламиз тўр судраб ушлай олмагандик. Носирноввойлар билиб қолса битта отнинг пулига сотиб олади.

— Қўйинг-э, бўлмаган гап.

Акамнинг гапига ишонгим келмасди. Ахир битта беданани шундоқ катта отга тенглаштириб бўладими? Отнинг пулига қайси аҳмоқ беданани сотиб олади. Абдубосит акам яна гапида давом этди:

— Ишонмайсанми? Қиморбозларда пул кўп бўлади. Улар зўр беданани неча пул десанг ҳам олишаверади.

— Нега олаверишади?

— Уриштиришади-да! Ҳар уриштирганида битта-иккита отнинг пулини ютиб олишади.

Акам беданавозлар тўғрисида оғиз кўпиртириб гапира туриб, бирдан тўхтаб қолди:

— Намунча чирқиллашади? Вой, илон!

Кўзим қалдирғочлар инидан бир метрча нарида тўсин паналаб келаётган илонга тушди. Қалдирғочлар безовталаниб чирқиллашда давом этарди. Илон қуш уясига анча яқинлашиб қолди. Шу вақт битта қалдирғоч ҳужра туйнугидан ўқдек учиб кирди. Тумшугида бешиктерват.

— Югур, тешани олиб кел! — буюрди акам.

Ташқарига чиқиб кетдим. Тешани қаерда эканини билмай, қидириб юрганимда Абдубосит акам яна чақириб қолди:

— Теша керакмас.

Ҳужрага қайтиб кирдим.

— Буни қара-я, — Абдубосит акам қўлидаги илонни менга кўрсатди. — Кўзларини қарагин, иккаласи ҳам қон.

— Ҳа, нега кўзлари қон, ака? — ҳайрон бўлиб сўрадим.

— Бешиктерват кўзини ўйиб олган бўлса керак.

— Ростданми?..

Воқеани опаларимга айтиб бериш учун ҳовлига югурдим. Уларни ўчоқ бошидан топдим. Мафура опам ишонқирамай қўл силтади:

— Яна ёлғон гапирсанг дадамларга айтиб бераман.

Ўчоқ бошидан дилим ранжиб чиқди. Супага чиқиб, ёнбошлаб ётган бувимнинг ёнига чўкдим. Ҳужра ичидаги ажойиботни чалакам чатти қилиб бувимга гапириб берган эдим, тушуниб бўлмайдиган қандайдир дуони ўқиди.

Супа ўртасидаги хонтахта ёнига сурилдим-да, Коля ясаб берган радиога қулоқ солиб ўтирдим. Мўъжизакор қутича энди илгаригига қараганда бирмунча баландроқ гапирадиган бўлган. Абдушукур акам хонтахта устига тарелка қўйиб, унинг ичига қутичани солиб қўйган эди. Акамнинг оддийгина қилган ҳаракатидан сўнг биз ҳаммамиз қутича талашиб ўтиришдан озод бўлгандик, радионинг овози қаттиқ бўлмаса-да, ҳар ҳолда ҳаммамизга эшитиладиган даражада кўтарилганди.

Хонтахта устига оғирлигимни ташлаб тинглай бошладим. Аммо ҳеч нарса тушуна олмадим. Ахборот рус тилида бериларди. Онда-сонда Тошкент, Бухоро шаҳарлари тилга олинди, яна кимларнингдир исмлари-фамилиялари қулоғимга чалинди. Рус тилига тушунмасам ҳам бари бир радио олдидан кета олмайман. Музыка бошланди. Кейин овози менга таниш киши гални олди. Энди эшиттириш ўзбек тилида борарди. У янги ўқув йилига тайёргарлик кўраётган қайси бир мактабнинг ишлари, Фарғонадаги колхознинг пахта теримига уюшқоқлик билан тушишга кўраётган тадбирий чоралари, Наманган шойи фабрикасидаги ишчилар етти ойлик планларини муддатдан илгари бажарганини гапирди. Сўнгра душманлар томонидан Горлунов номли колхознинг раиси Ориф Қосимов рафиқаси билан фожиали ўлдирилгани тўғрисидаги хабарни маълум қилди. Ўзимизнинг Ориф амаки! Вужудим титраб кетди.

12.

Онамнинг иккита акаси бор. Катта тоғамнинг исми Нормат, кичкинасиники эса Тўхтамурод. Иккала тоғамнинг феъл-атвори бир-бирига мутлақо ўхшамайди. Нормат тоғам кўнгилчан, меҳрибон ҳамда сажий одам. Тўхтамурод тоғам эса ўтакетган кўрс, биз жиянлари тугул онамни ҳам хуш кўрмасди.

Ҳаммамиз катта тоғамни ёқтирардик. Чунки, у бизни кўргани тез-тез келиб турарди. Ҳар келганида чўнтагимиз листа, қанд-қурслар-

га тўларди. Шу сабабли тоғам кетган кунидан бошлаб уни соғинардик. Нормат тоғам қариганида ўғил кўрганини яқиндагина онамдан эшитгандим. Мана энди, ўша ўғил шарафига юртга тўй берармиш, деган овоза тарқалди. Онам уч кундан бери тоғамникига бориш тарадудини кўради. Алоҳида-алоҳида тугун тайёрлаб қўйди. Шу кечқурун келинойим Тошкентдан келди. У менга ботинка келтирган экан. Томоша қилиб тўймайман. Келинойим ботинка келтирмаганида албатта тўйга ялангоёқ кетган бўлар эдим.

Эрталаб онам мени кийинтириб қўйди. Узимда йўқ хурсандман. Келинойимни қучоқлаб ўпаман, миннатдорчилик билдираман. Севинганларим аравага чиққанимда тамом бўлди. Келинойим уйда қолишлигини пайқаб қолдим.

Абдубосит акамдан ташқари ҳаммамиз жўнаб кетдик. Биз аравадамиз, отам эгарда отни бошқариб борарди. Абдугани акам Ориф амакининг отини миниб олган. У тунов кунги мажлисда Ориф амакининг ўрнига раис қилиб тайинланган Қаҳрамонбек акадан сўраб олган экан. Эшитишимча тоғамнинг тўйида пойга ҳам бўлармиш. Эҳтимол, Абдугани акам пойгада ютиб чиқишини кўзлаб шу жийронни сўраб олган бўлса ажаб эмас.

Қинғир-қийшиқ боғ кўчаларда узоқ юрдик. Чаҳпутдан ўтиб, Қорасув йўлига тушиб олдик. Кун ҳали тикка кўтарилмаган бўлишига қарамай ниҳоятда иссиқ. Қилт этган шамол йўқ. Ҳаммамиз отлар сингари қора терга ботганмиз. Биз болалар дам-бадам сув сўраймиз. Гоҳ отам, гоҳ Абдугани акам йўл четидаги ариқдан дўпписида сув келтириб, бизларга тутати. Қониб-қониб сув ичганимиздан кейин яна юришда давом этамиз.

Қорасувнинг кўпригидан ўтдик. Отам отни кечик томонга бурди. Бу ерда Қорасув ёйилиб оқаркан. Кечувдан ўтаётганимизда от қирғоққа энди кўтарилган ҳам эдики арава шотилари осмонга кўтарилиб, ҳаммамиз Қорасувга ағдарилиб тушдик. Оғзи-бурнимга сув кирди, онамнинг «Вой дод, ёрдам беринглар», дея чинқиргани эшитилди. Узимни Абдугани акамнинг қўлида кўрдим. Фотима ҳам мендай сувга димиқибди. Кейин нон солинган саватни анча узоқдан тутиб келишди. Мева-чева солинган патнисларимизни акам қанча қидирмасин, тополмади. Мен дўпписиз қолдим.

Онам нон билан сарполарни қирғоқ четидаги ажриқ устига ёйди. Бизларнинг кийимимизни ечдириб ювди-да, қайта кийдириб қўйди. Қорасув бўйида узоқ қолиб кетдик.

Ниҳоят яна аравага миниб йўлга тушдик. Узоқдан карнай-сурнай овози қулоғимга чалинди. Тўйхонага етиб боргунча уст-бошларимиз қуриди. От-аравалар сон-саноқсиз, одамлар эса ундан кўп. Том тепасидаги ноғора, карнай ва сурнайларнинг «така-тум, ғат-ғут»лари Товкаттепа осмонини тутиб кетган. Тўйга йиғилганлар камлик қилгандек яна тинмай одам чақирарди. Тоғамнинг ҳовлиси ёнидаги ялангликда бир неча дошқозон қайнамоқда. Чавандозлар пойга олдидан отларини совутишмоқда.

Кечга томон ҳамма отлиқлар бир текис сафга туришди. Баковул овозининг борича қичқариб, пойгада чопиб ўтиладиган масофа билан тўй эгасининг совринини эълон қилди. Шундан кейин томдаги ноғора, карнай-сурнайларнинг «така-тум», «ғат-ғут»и остида чавандозлар отларига қамчи уришиб, чопиб кетишди.

Абдугани акамнинг жийрони зум ўтмай ҳамма отлардан ўзиб, олдинга ўтди. Тўйдагилар «қорининг ўғли ютадиган бўлди!» деб ҳукми ҳозироқ чиқариб қўйишмоқда эди. Бироқ улар айтгандек бўлмади. Қайтишда пойга бошида тамомила бегона одамлар от чоптириб келарди. Абдугани акам кўринмасди.

Тоғам ва бир неча кишилар от чоптириб кетишди. Кўп ўтмай Абдугани акамни отга ўнгариб қайтишди. У беҳуш эди. У отдан йиқилибди. Шундай қилиб тоғамнинг тўйи отамга ҳам, онамга ҳам тати-

мади. Эртасига, тўй тугамасданоқ оёғи тахтакачланган Абдуғани акамни аравага олиб уйга қайтдик.

Нонуштага барвақт йиғилдик. Чунки, бугун биринчи сентябрь — ўқиш бошланадиган кун. Эгнимда оқ сурупдан янги иштон-кўйлак. Оёғимда келинойим олиб берган ботинка ҳали яп-янги. Бироқ, бош-ялангман. Дўппим оқиб кетган. Абдуғани акам ётиб қолганидан бери отам колхоз ишидан бир кун ҳам қолгани йўқ.

Ойим тикиб берган жилдларга нон, олма ҳамда жийдалар солиб, бўйнимга осиб олганман. Қўчанинг бошига етганимда бир тўда эркак ва аёлларга дуч келдим. Уларнинг кўпчилиги руслар эди. Улар ширкат одамлари, улар бизнинг боғимизга келишаётган эди. Отам колхозга кирганидан бери ишқомдаги узумларни бозорга олиб бормай қўйган. Шу сабабли, отам ширкатга топширишни маъқул кўриб, уларни чақириб келган эди. Тўрт кундан бери бизниқида ишлашмоқда. Полизимизда етишган қовун-тарвузларни йиғиштириб олишди. Узумни ҳам бугун-эрта тугатишса ажаб эмас. Отам: «Узумни ширкатга топширсанг, қўлинг мўмай пул кўрар экан», деб хурсанд.

Мактаб катта Посирадаги қулоқ қилинган бойнинг ҳовлисида экан. Набиев билан Нина хола икковлари ҳовлининг икки ерида болаларни тўплашиб туришади. Набиев Мафура опам билан мени чақириб, чувиллашаётган болалар сафига қўшиб қўйди. Менга ўхшаб дўпписиз келганлар ҳам бор. Яп-янги кўйлак-шим, бошида дўппи-ю, оёғига этик кийганлар ҳам йўқ эмас. Уларнинг биттаси Самандар бойваччанинг ўғли Ҳайдар эди.

Набиев болаларни икки группага бўлди. Биринчи группани бўш хоналарнинг бирига киритиб, жойлаштирди. Сўнгра бизни иккинчи хонага бошлади. Ҳаворанг бўёқ билан бўялган жимжимадор эшикнинг қизил шиша тутқичидан тортиб очдик. Ичкарига киришимиз билан оғзимиз очилиб қолди. Деворларига ойнаванд шкаф ўрнатилган, шифтида ҳар хил катталиқда қубба нақшлар ялт-юлт товланади. Уй деворлари сирланган, одамнинг акси кўринади.

Набиев ҳар бир скамейкага тўрттадан бола ўтқазиб, дарс бошлади. Кейин шкафни очди. Катталиги чоғроқ патнисдек келадиган бир нарсани олиб, уйнинг тўрига юрди. Истараси иссиқ, чиройлиқкина боланинг расмини олиб, деворга илиб қўйди. Сўнгра бизларга ўгирилиб сўради:

— Танийсизми, бу ким?

Худди шундай суратни Нина холанинг уйида, тўрдаги деворда осиглик турганини опам икковимиз кўргандик. Сочлари жингалак, лўппи юзли бу болани Коля бўлса керак, деб ўйлаган эдик ўшанда. «Бу мен эмас, доҳий Лениннинг болалиги-ку!», деган эди Коля. Уша суратнинг худди ўзгинаси!

Набиев «Қим бу» дейиши билан опам икковимиз «Ленин бобо» деб жавоб қилдик.

— Ҳа, балли, топдинглар! Бу, Владимир Ильич Лениннинг сурати. Ленин бобо тўғрисида эшитгандирсизлар...

Набиев Октябрь инқилобига қадар Владимир Ильич Лениннинг олиб борган ишлари тўғрисида ҳикоя қилиб берди.

Танаффусда ўғил болаларнинг айримлари ланка тепишар, ошиқ отишар, яна бир хиллари ёнғоқ ўйинига берилиб кетишганди. Уларга қўшилиб ўйнагим келди. Мактабга келишда қўйнимга ёнғоқ ҳам солиб олганман.

— Мен ҳам ўйнасам майлими? — деб сўрадим.

— Ютқазиб қўйсанг йиғламайсанми? — деди нотаниш болалардан бири.

— Йўқ.

Уйинга қўшилиб кетдим. Лекин тезда қўйним бўшаб қолди. Нима қилишимни билмай бир чеккада шумшайиб турганимда Мафура опам келиб қолди.

— Қаёқда қолдинг, чақиравериб овозим бұғилди-ку?!
— Ёнғоқ ўйнадим... — дедим хўрлигим келиб.
Опам Ҳайдарнинг ёнига бориб пўписса қилди:
— Ҳозир укамнинг ёнғоқларини қайтар, бўлмаса ўзингдан кўр!
— Нима! Нимани кўраман?! — Ҳайдар ҳам бўш келмади.
— Мана бўлмаса! — Мафура опам кўйлагини тортиб юборган эди, ёнғоқлари тўкилиб, ҳар қаёққа сочилди. Болалар, талашиб, ердаги ёнғоқларни тера кетишди.

13.

Дала ишларимиз бирмунча енгиллашиб қолди. Ёнғоқлар қоқилиб, олма, нок, анор ва беҳи каби меваларимиз териб олинди. Токларимиз кўмилди. Абдуғани акам ҳам тузалиб қолган. Табиб акамнинг оёғидаги тахтакачи яқинда олиб ташлади. Отам от-аравамизни колхозга топширган, лекин бари бир уйимизда туради. Сабаби ҳали колхозда умумий отхона йўқ.

Икки ҳафта илгари бизникига Ориф амакининг болаларини эргаштириб Нина хола келди. Кетар чоғи у: «Қишда болаларга қийин бўлади, кўчиш керак», — деди. Отам шундан кейин дала боғимизда қишлаб қолиш фикридан айниди. Дарҳақиқат, қўрғонда қишлашнинг имкони йўқ. Биргина хужрага катта-кичик саккиз жоннинг қайси бири сиғади? Супаларда, чайлада ётиб бўлмаса!

Кўчадиган бўлдик. Акаларим икки мартадан қатнашиб деярли барча мева-чева, ўтин-чўпларни ташиб бўлишди. Эндиги гал аравага кўрпа-ёстиқ, қозон-товоқлар ортилиши керак эди. Бироқ ёмғир ёғиб кечиктиришга тўғри келди. Майдалаб ураётган ёмғирда кўчни шаҳарга етказишнинг ўзи бўладими. Мен опаларим билан мактабга жўнадим. Шу куни ёмғир тинмади. Уқиш тугаши билан болалар «озод, озод», деб бақиришганича уй-уйларига тарқай бошлади. Келаётсак Нина хола учраб қолди ва мен билан Мафура опамга: «шаҳарга боргач вақтни бекор ўтказмай дарров мактабга бориб, ўқишни давом эттиринглар», деб тайинлади.

Шундай қилиб, эртаси куни ҳам кўча олмадик. Ёмғир туну кун ёғишга давом этди. Отам кечқурун қизиқ бир ҳикояни айтиб берди.

«Ўтган замонда бир одам дала йўлидан кетаётган экан, — деб гап бошлади. — Бундай қараса, йўлда битта дўппи ётган эмиш. Ўша одам энгашиб дўппини олмоқчи бўлган экан, ичида калла кўринибди. «Ия, бу нимаси, ердан ўсиб чиқяпсанми?» деб сўрабди ҳалиги одам. «Йўқ, ботиб кетган эдим», деб жавоб берибди, дўппи тагидаги одам. «Кўлингни бер, тортиб оламан», дебди юқоридагиси. Шунда ер остидагиси: «Тагимда эшагим ҳам бор!» деб жавоб берган экан».

Биз тоза кулишдик.

Эрталаб Абдушукур акам белигача лойга ботиб келди-да, ойимни шошилинч кийинтира бошлади. Абдуғани акам онамни отга миндириб гидроэлектростанциядаги трамвай йўлигача келтириб орқасига қайтганида ёмғир тиниб, кун чиққан эди. Биз ҳамон кўрпа ичидамиз, мактабга ҳам бора олмадик, сабаби кийим-бошларимиз ҳали жиққа ҳўл эди...

Шаҳардамиз. Отам билан Абдуғани акам ҳали ҳам далада, колхозда ишлашмоқда. Акам Ориф амакининг уйида туради. Нина хола унинг иссиқ-совуғига, кир-чирига қарайди. Отам даладан шаҳар ҳовлимизга қатнаб ишлайди, кечқурун аравани қолдириб, отда келаверади. Мен опаларим билан мактабга бораман. Уқитувчимиз Ойша опага биринчи кунданоқ меҳрим тушиб қолди, ширин сўз аёл, ҳар гапда «жоним тасаддуқ» деб туради. Синфимиздаги болаларнинг ёш жиҳатидан энг кичиғи бўлганим учун Ойша опа печ ёнидаги партага ўтказди.

Ойша опа бир куни бир қоп калиш келтириб, ҳаммамизга улашиб чиқди. Ҳукумат текинга берганмиш. Шундан кейин биз ўқувчиларга

анча дуруст бўлиб қолди. Мактабга қатнаш енгиллашди. Иккала опамнинг янги калишли бўлиши онам билан келинойимни ҳам хурсанд қилди.

Ўқиш, ўрганиш... Назаримда кун сайин катта бўлиб қолаётгандек эдим...

Сўнги сўз

Шу жойда асарга нуқта қўяман. Сабаби, бошингдан кечмаган, лоақал тўлиқ тасаввурга эга бўлолмаганинг воқеалар баёни, талабчан ўқувчи олдида беҳудага ёзувчилик даъвосини қилиш довдирашдан бўлак нарса эмас. Ҳар қалай, мен шундай деб тушунаман.

Болалигинг ёшинг бир жойга бориб қолганида топиб бўлмас бойлигинг бўлиб қолади. Ўқиганингиз — ёшлигимда кўрганларим энди мен ҳеч маҳал кўролмайдиган азиз ва қимматли лавҳалар, хотиралар... Айрим қишлоқ ва кишилар номини ўзгартирдим, холос. Агарда қайсидир бир қаҳрамоннинг тақдири тўлароқ тасаввур бермаса қўлимни кўксимга қўйганим ҳолда узр сўрайман ва шундай кафолат бераман: улар бахтли яшамоқда, йўллари ёруғ!

Ўсиб-улғайган қишлоғимга бот-бот бориб тураман. Жуда-жуда ўзгариб кетган. Қаср деса бўладиган бир-бирига туташ иморатлар, боғ-роғлар, пахтазорлар... Одамлар-чи? Уларнинг қувончига ҳатто еру кўк ҳам торлик қилаётгандай.

Мен буларнинг ҳаммасини кўнглим кўзи билан кўраман. Шундай ажойиб юртда яшаганим, яшаётганим, бахтиёрлар қаторида бўлганлигим учун шукр қиламан.

МУАЛЛИФ.

В. ҒАФУРОВ. ◆ ШОҲЛАРДАГИ МЕЗОНЛАР

Турсунбой Адашбоев

Расм дарсида

Уқитувчи олма, нокни
Сумкадан олиб, артиб.
Сўнг авайлаб вазага —
Териб чиқди батартиб.
Энг устига ўрнатди
Қизил — нақшин олмани.
— Бу натура, болалар,
Ол мани дер, ол мани.

Қани чизинг, акс этсин,
Шундай нозик паллаким...
Шу чоқ сиртдан домлани
Йўқлаб қолди аллаким.
Домла қайтса, олма йўқ,
Уша қизил — нақшиси.
Қаранг, кимдир еб қўйибди
Натуранинг яхшисин...

Бошинг кўкка етса ҳам

— Кушлар қандай кийинар?
— Бири созу, бири зўр!
Қора камзул, оқ кўйлақда
Ола қарға дирижёр.
Сариқ китель тиктирибди
Езга мослаб Зарғалдоқ.
Тўтиқушнинг қулоғида
Тақа нусха зар балдоқ.
Поча-пўстин тўғри келмай,
Қораялоқ хит-хуноб.
Малла костюм зап ярашиб,
Там-там босар Қарқуноқ.
Қизилиштон боши узра,

Энлик алвон тож билан.
Чумчуқ юрар етаклашиб
Сергап Читтак гож билан,
Калхат сўзлар, —
Пўпишакхон,
Бугун жуда пўримсиз.
Булбул кийган усти-бошлар,
Ҳай, намунача кўримсиз,
Қалдирғоч дер, — дўстлар,
наҳот,
Қадр-қиммат кийимда.
Бошинг кўкка етса ҳамки,
Булбул бўлиш қийин-да...

Бензиним йўқ...

Дастурхонни етаклаб,
Боласини етаклаб
Кетиб борар Кенгуру,
Тўйга айтган тенгқури.
Бормаса бўлмас, чунки,
Зориқиб кутар Тулки.
У адирдан ўтганда,
Қамишзорга етганда,
Самолётдай ғувиллаб,
Дароз Лайлак зувиллаб

Илон овлаш кўйида,
Қўнди кўлнинг бўйига.
Кенгуру айта борди,
Ва Лайлакка ёлборди:
— Қойил саман отингга,
Бизни самолётингга
Етказиб қўйгин, дўстим.
Ҳақиға берай пўстин.
— Овдан қўясан, шошма,
Бензиним йўқ-да, ошна.

Рауф Толиб

Шухрат чизган суратлар

Рассом жияним Шухрат
Чизибди талай сурат...

— Айт-чи, нега дарахтнинг

Оёғи бор, бу не сир?

— Дарахт ҳам одамлардай
Юрсин, яйрасин ахир.

— Жуда қизиқ, осмонда
Нега иккита қуёш?

— Қуёш зерикар ёлғиз,
Ясадим унга йўлдош.

— Хув шохдаги қайси қуш?
Кўриб мен ҳайрон яна.

— Вой, акажон, шуни ҳам
Билмайсизми — бедана!

— Бедана... дарахтдамас,
Тўрқовоқда туради.

— Йўқ, энди бундан буён
Эркин, яйраб юради.

— Ия, тулкини қаранг,
Нега қўлтиқ таёқда?

— Товуқхонага кириш
Энди унга қаёқда?!

Шухрат чизган суратлар —
Ширин орзу-ниятлар.

Ҳабиб Раҳмат

Доно қиз

Мен қўғирчоқ ўйнадим,
Бекинмачоқ ўйнадим.
Ўртоқларим билан хўп
Иноқ-қувноқ ўйнадим.

Ўйинга ҳеч тўймайман,
Ортидан ҳам қувмайман.

Чақирсалар ойимлар,
Ҳеч кутдириб қўймайман.

Дарров уйга кираман,
Ишда ёрдам бераман.
Ойим «Доно қизим» деб,
Суюнарлар, биламан.

Исмат Санаев

Чақимчи омон

Доим бировга
Айб тўнкаб, чақар.
Унинг феълидан
Ҳамма тутақар.
Оқни қора дер,
Қора бўлса — оқ.
Дўстлар койиса,
Тан олмас бироқ.

Ер чизиб доим,
Минғиллайди у.
Яхши бўл, десанг,
Тўнғиллайди у.
Сўнгра сени ҳам
Ноҳақ чақади.
Айтинг, бу одат,
Кимга ёқади?

Султонмурод Ҳожибоев

Болаликдан

Кўркам уйни кўрсатиб,
Насиҳат қилар дадам.
Уй асоси — пойдевор
Бўлса метин, мустаҳкам:
Бино узоқ туради.
Унда ўсиб, яшайсан.
Соз иморат қуришни
Пойдевордан бошлайсан.

Болалик ҳам умрнинг
Пойдевори — асоси.
Ҳар бола ўз умрининг
Асосин тўғри олсин.
Боламан деб юрмасдан,
Уйлаб қадам ташлагин.
Яхши одам бўлишни
Болаликдан бошлагин.

Анвар Ҳожи

Балиқ

Йил бўйи сувда сузиб,
Балиқлар толмасмикан?
Қаҳратон қиш кунлари
Совқотиб қолмасмикан? —

Шу ҳақда ўйлаб Вали,
Ўзича топди имкон.
Анҳорнинг қирғоғига
Ёқиб кўйди зўр гулхан.

Тол

Эшик олдига қатор
Қаламчалаб тол экдим.
Парваришлаб, сув қуйиб,
Куни бўйи тер тўкдим.

Толларим ўсди роса,
Энди ҳар ким қарайди.
Ҳар навдаси бобомга
Ҳассаликка ярайди.

Ҳунарим

Ҳунарим бор бир талай,
Ясаб олдим айиқвой,
Қарға, мусича, чумчуқ,
Қўзи, эчки ва кучук, —
Ясаб оламан харчанд
Мен шундайин ҳунарманд.
Қимирламас, жони йўқ.
Овқат емас, қорни тўқ.
Қаранг, ҳеч учиб кетмас,
Чумчуғим-чи, пир этмас.

Эчким дарахт шилмайди,
Ўрнидан ҳеч жилмайди.
Мусича ку-куламас,
Мушугим миёвламас.
Айиқ полвон юролмас,
Сира асал сўролмас.
Қўрқманглар, гишламайди,
Ўрмонда қишламайди.
Лойдан ясадим уни,
Сира ҳам йўқдир жони.

Кундалик дафтар

— Кундалик дафтарингни,
Унутибсан, эй, Вали!
Ўқитувчинг доскага,
Чақирса керак ҳали!

— Ҳозир, ойи, дафтарни,
Қўлда олиб кетаман
Ўқитувчи доскага
Чақирмаса, нетаман?!

Парда Турсун

ЯША, «ПАХТАКОР»¹

— Маълум бўлдики, — деди Норпой райпартком котиби ўртоқ Олимбеков, район партия кенгашмасида, 1931 йил куз, районнинг йиллик пахта тайёрлаш плани 38 процент билан чеклангандан сўнг, — колхозларга бизнинг раҳбарлигимиз кучсиз, колхозлар ташкилий хўжалик томондан мустаҳкам эмас. Мана касал қаерда! Энди биз колхозларни ўз раҳбарлигимиз остига олишимиз керак.

Олимбековнинг олдида икки рўйхат бор эди: бириси партияли раҳбарлари бор, планни бажарган оз қисм колхозлар, иккинчиси раҳбарсиз — планни бажара олмаган кўпчилик колхозлар; бу рўйхат ҳар бир колхознинг партия қўлига муҳтожлиғини кўрсатар эди.

Ҳам тезда, куз шудгор ишлари бошланмасданоқ, колхозларга раҳбарлар биркитилди.

Районнинг планни бажаролмаган энг катта колхозларидан бири «Пахтакор» эди, ул кучли бир киши талаб қилар эди.

Олимбеков участка партия активларидан Ражаб Оллоёровни ўз қаршисиға чақирди:

— Ўртоқ Оллоёров — деди Олимбеков, — Пахтакор колхози сизнинг жавобгарлигингизга топширилади. — Ва ўзича куйиниб қўйди. — Ахир бу қандай номусли ишки, шундай бир кучли колхоз планни 53% бажарсин?!

— Мана шу касофатға планимиз 38 бўлиб қолди-да, ахир...

Ражаб Оллоёров шу куни «Пахтакор» колхозига жўнади.

Узоқ Жанубдаги Қоратоғ, шунга кўндаланг турган шимолдаги Оқтоғ этакларигача Нарпай районининг қуруқ-текис даласи қулоч ёяди. Далани ўқдай кесиб Масков билан Полтаратски-Сталинободларни бирлаштирган икки темир чизиқ Фарбга шўнғиб кетади. Район марказидан 25 чақирим нари, темирўлнинг ўнг қанотида иморатлар сочилиб жойлашган Паён Гумбаз қишлоғи туради.

Бу қишлоқнинг 4 минг 97 хўжалиги 29-йилда «Пахтакор» исми билан ёппасига бир колхозга уюшди. Колхоз ҳукуматга икки йилдан бери пахта топширса ҳам шартнома тўлмай қолиб келади.

Оллоёров келган куни кечқурун колхозчиларнинг умумий мажлиси чақирилди. Колхоз правлениесида кўпдан бери ёнмаган чироқлар ёндирилди. Мажлисга келувчиларни кутдилар. Аммо, ҳеч ким мажлисни яхши кўрмас эди, 20 дан ортиқ киши йиғилмади. Узоқ пойлаб ўлтирдилар, бошқа ҳеч кимдан дарак бўлмаганидан сўнг мажлис қолдирилди... Эртасига Оллоёров ўзи уйма-уй юриб мажлисга чақириб келди. Оллоёровнинг таклифини рад қилолмай, айтган вақтида ҳамма йиғилиб, ҳар гал 10—20 киши билан мажлис ўтказатурган колхоз правле-

¹ «Ўзбекистон Шўро адабиёти», 1932 йил. 6—7-сон.

ние биносининг эшиклари, деразалари тегигача эр ва хотин-қизлар билан тўлди. Бино шундай, ёрилар даражасида одам билан лиқ бўлишига қарамай, бўш ҳолидагича жуда тинч, шов-шувсиз ҳамма қизил алвонли устал ёнидаги Оллоёровга кўз тикиб, унинг оғзидан чиқадиган сўзни кутар эди...

— Қолхозингиз «Пахтакор» — деди Оллоёров, — районимизда энг катта колхоз, 1 минг 236 гектар ҳосилдор ерингиз бор, кучингиз мўл. Аммо топширган пахтаингизчи? 53%. Нима учун бундай?

Йиғин шамол ўтгандаги буғдой машоқларидек бир тўлқинланиб олди. «Нима учун бундай?» деб сўрагандек колхозчилар бир-бирларига қарашдилар.

— Маълум, — деди давом этиб Оллоёров, — ҳатто мажлисга келишни истамайдиган кишилар пахта учун жон куйдирасизми, ишга ўзингизникидек қарамадингиз, омонат қарадингиз! «Бўлса бўлар, бўлмаса ғовлаб кетар» бўлди. Ё бу ёлғонми? Масалан: ғўзаларингизни қаранг. Бўйи 2 қариш, кўсаги 15 дан ошмайди. Нима учун? Пахта талаб қилган ишни сиз қилмадингиз. Мамлакатимиз биздан пахта кутади. Биз мамлакатимиздан хўжалигимиз учун машина-асбоблар, чит-газламалар — саноат моллари кутамиз. Шу кутганларимизни олиш учун фабрикаларимизни пахта билан тамъинлашимиз керакки, у чет эл бойларидан пахта сотиб олишдан бутунлай қутулсин. Ё бу нотўғрими?

Йиғиндан бир кўп овозлар қўшилиб эшитилди.

— Тўғри!..

— Тўғри!..

Колхозда бундай мажлислар жуда сийрак бўлар эди. Бўлган бўлса ҳам бундай жонли бўлмас, колхозчилар Оллоёров сўзлаган каби сўзларни эшитмас эдилар. Шунинг учун бўлса керак, мажлисга йиғилган вақтда, баъзилари деворга орқаси билан мункайганча мудраб вақт ўтказиб, баъзилари сўзловчининг оғзига мажбуран бақрайиб қарасалар ҳам ҳеч нарса англамай, сўнггида бошларини силкиб чиқиб кетаберар эдилар.

Бу гал эса Оллоёровнинг шовқинли овозиданми ёки унинг кишини жалб қиларлик сўзлашиданми ҳамма тирик руҳий ҳолатда: бошларини қимирлатиб, Оллоёров сўзининг маъқул эканлигига ишора қилар эдилар.

Оллоёровдан сўнг йиғин орасидан колхозчи Жумаев ирғиб сўзга чиқиб, бор овози билан шовқинлай бошлади.

— Ўртоқлар, — деди Жумаев, бир қўли билан усталга таяниб, — ўртоқ раҳбаримизнинг айтгани бари тўғри. Бари гап ўзимизда! Рост! Биз колхозчилар бировга ишлаб ётгандай қарадик. Колхоз иши ўз ишимиз, ўзимиз учун эканлигини англамадик. Биз мана шу йиғинда раҳбаримиз олдида ўз янглишимизни бўйинга олиб энди шундай қилмасликка ваъда беришимиз керак.

Мажлис қизиб тантанали бир тусга кириб кетди. Кўплар сўзга чиқиш учун тил қайрай бошладилар. Активлар, партия аъзолари, комсомоллар бирин-кетин сўзга чиқиб раҳбар Оллоёров олдида қизғин ваъда бердилар. Ҳам мажлис охирида бу ваъдалар қоғозга қарор бўлиб ёзилди.

Шу кундан бошлаб колхознинг ишларида ва колхозчиларнинг руҳий ҳолатларида ўзгариш ясалди. Ишлар яхшилана борди.

Оллоёров раҳбарлигида эски, иш билмас танбал правление аъзолари тарқатилди, ўрнига ёшлигидан бойлар эшигида жабр тортиб, меҳнат билан суяги қотган иш суярлар — Рустам Жумаев (Правление райси), Доноқул Бердиқулов, Аҳмедовлар правление тепасига кўтарилди. Булар район қўли — Оллоёров раҳбарлигида колхозчилар оммасини 32-йилнинг пахта курашига тайёрламоққа, кечмиш йилнинг доғини ювмоққа бел боғладилар.

Колхоз партия ячейкаси, бунга қадар ҳеч қачон кўрилмагандай жонлилашди. Аъзолар активлашди. Булар ячейканинг топшириғи билан колхозчилар орасига кириб, колхоз ишининг ҳар кимнинг ўз иши,

ким яхши, кўп ишласа, турмуш ҳам шунча яхши бўлажагини, бу жиҳатдан колхозда бўлишнинг илгаригича якка бўлишдан қанча авзал эканини тушунтирдиларгина эмас, ҳатто бошқа колхозларда кўрилган фактларни олиб кўрсатдилар.

Колхозчилар бора-бора юмшариб колхозга ва унинг ишига ўзиникидек муҳаббат билан қараб турган бўлдилар, иш бўлса жону дил билан кириша, мажлис чақирилса илгаригидай тенгсалмай, бола-чақаларигача ёпирилиб келишатурган бўлдилар.

Колхозчиларда шундай кўтаринки ва ишончли руҳий ҳолатнинг пайдо бўлиши натижасида пахта майдонларини кузги, қишки шудгорлаш ва ўғитлаш ишлари кутилгандан илгари бажарилди. Бу эса колхознинг тарихида биринчи мартаба муваффақиятли иш эди.

Булар ҳаммаси ўртоқ Оллоёровнинг чин раҳбарлиги натижаси эди. Янги йил янги ўзгаришлар билан келди.

Марказкомнинг, доимий ишлаб чиқариш бригадалари тузиш тўғрисидаги 4 февраль қарори босилган газеталар колхозга етиб борди. Кечқурун мажлис чақирилди. Колхозчилар Оллоёровнинг сўзини эшитмай қолмаслик учун айтилган вақтдан ҳам илгари етиб келиб, правление биносига тиқилишдилар.

Оллоёров қўлида газетаси билан фонар ёнига келди.

— Ўртоқлар. Янги гап бор,— деди ул.

— Қани нима гап экан ўзи? Эшитайлик,— дедилар колхозчилар.

— Доимий бригадалар тузар эканмиз.

— Доимий бригадалар?! Маъқул гап,— дейишдилар.

Оллоёров газетадан бир жумла ўқиб, ўн оғиз гап билан қайтариб, тушунтирди. Колхозчилар жимжит ўлтиришиб қулоқ билан эмас, бутун тан билан тинглар эдилар.

— Мана, ўртоқлар — деди Оллоёров охирида,— бизга янги вазифа. Янги иш йўли!

Колхозчилар орасида тартибсиз ғовур-ғувурлар кўтарилди.

— Маъқул гап! Бўлсин!

— Участкаларга бўлинг

— От улов, асбобларини ўз қўлимизга беринг.

— Пахтани ҳар бир бригада ўзимиз қўлбола қилиб йиғиштирамиз.

Тезда райондан агроном етиб борди. Агроном билан бирликда Оллоёров ва колхоз правление аъзолари экин майдонларини 25 участкага бўлиб чиқдилар. Кейин колхозчилар ҳам 25 бригадага бўлиниб, бригада бошлиқларига кўпчилик томонидан исталган ва синалган кишилар қўйилиб, от-улов ва асбоблар тақсимланиб, участкаларга жойлаштирилди.

Эрта баҳор, қорлар кетиб, ерлар юмшариб, майин ел жиловини узган отдек, Қоратоғ ва Оқтоғ ораларидаги кенг текисликда кишнаб югура, томирларда қонлар кўпира бошлаган вақтларда «Пахтакор» бригадалари ўз участкаларида, иш майдонида бўлдилар. Бригадаларга ҳар бири катта машинанинг бир бўлагидек қимирлаётган кишилар, от уловлар, машина асбобларининг ҳаракати, шарпаси билан ўлик дала тирилди, янгради.

Оллоёров бригадаларни тўхтовсиз айланиб турар эди. Бригададаги ишнинг қўйилиши бузилганми? Ишнинг бориши яхшими? Қимнинг бригадасида қандай етишмаслик юз берди? — буларнинг ҳаммасини диққат билан текширар, колхозчилар ва бошқалар билан суҳбатлашиб уларга иш ва ақл ўргатар эди.

Колхозчилар Оллоёровдан ортиқ миннатдор бўлдилар.

— Аттанг!.. Бултур ҳам сиз, бизда бўлганингиздами?! Планимизни 100 процент бажарар эканмиз — дедилар, чиндан ҳам уни ўзлари учун ғамхўр, бир билармон сифатида яхши кўрдилар. Унинг участкаларда пайдо бўлиши колхозчиларнинг ғайратларига ғайрат қўшди.

Ҳайдаш ишлари чаққон ва унумли борар эди. 1 апрелга сўнгги ҳайдов тамом бўлиб, жўяклар олиниб, ер экишга тайёр бўлди. Колхозчилар ва бригада бошлиқлари ўртасида умумий гап кўтарилди. Брига-

да бошлиғи Назаров бу масалани колхоз правлениеси ва Оллоёров олдига келтириб қўйди.

— Бу ишлашда,— деди ул,— тоғни талқон қилиб юборгидаймиз. Бир каттароғини жоловини пойгага бурайиқ ахир!

— Бўлади — деди Оллоёров,— умумий мажлис чақириб масалани муҳокама қилиш керак.

Мажлис чақирилди. Колхозчилар одатдагича йиғилиб масалани муҳокама қилдилар. Охирида ёппасига колхозлашган 4 колхозлик («Қизил Ўзбекистон», «Сталин», «Қизил Нарпай», «Қизил ой» колхозлари) Месит қишлоғини социал мусобақага чақиритишга қарор қилдилар. Мусобақани йўлга қўйиб юборишни колхоз правлениесига топширилди.

Чигит тикишга киришиш олдидан, Зиёдинда (участка маркази) колхозчиларнинг участкавий слёти чақирилди. Слётда бир кўп колхозчиларнинг сўзидан кейин навбат «Пахтакор» колхозининг раиси Жумаевга тегди.

Жумаев баланд овоз билан деди:

— Уртоқлар, ҳозир ҳаммамиз чигит тикишни бошлаш олдида турамыз. Шу муносабат билан биз Поён Гумбаз шўроси — «Пахтакор» колхозини Май байрамига тўла-тўқис экиб бўлишга, кейин ўз муддатида уч марта рост чопиқ ўтказишга, ҳосилимизни кўтаришга, планимизни ошириб бажаришга ўзимизни мажбур ҳисобладик. Ҳам сизларни олдингизда шу вазифаларни шарт қилиб Месит колхозларини социал мусобақага тортамыз. Орага 3 радио.

Йиғиндагилар:

— Оббо, «Пахтакор» катта кеттию,— деб ўзаро шов-шув кўтардилар.

Меситликлар «Пахтакор»га жавобан сўзга чиқдилар. «Пахтакор» томонидан орага қўйилган 3 радиони кам ҳисоблаб 5 қўйдилар.

Шу кун Месит шўросининг 4 колхозини правлениелари бир томонда, иккинчи томонда «Пахтакор» колхозининг правлениеси ўтириб, социал мусобақа шартномаси тузилди. Хат билганлар қўл қўйдилар, билмаганлар бармоқ босдилар.

Шу кундан бошлаб «Пахтакор» билан меситликлар орасида пахта учун қизғин кураш бошланди. Бунинг устига райондан енгувчи колхозга Қизил байроқ тақдим қилинув хабари тарқалди.

Бу хабар «Пахтакор»ликларни ишга яна ҳам қаттиқроқ ёпиштирди.

Мусобақага яна бир колхоз — «Обидова» қўшилди. Қизил Байроқ учун кураш кескинлашди. Аммо «Пахтакор» ҳеч кимга етказмай борар эди. Чигитни ўн кун илгари тикиб бўлди. Чопиқ даврларида яна тириш-қоқлик кўрсатдилар. Колхоз хотин-қизлари ҳам эрлар билан баравар чопиқ олиб бордилар, уларнинг болаларига яслилар тузилиб, кампирлардан юпатувчилар қўйилди. Ишни бир минут ҳам сусайтирилмаслик учун иш бошида умумий қозон осдилар.

* * *

Кўсақлар портлаб, далани бодироқ босди.

«Пахтакор»ликлар уни илгаридан ошиқиб кутар эдилар. Терим бошланди. Кишилар ишдан чарчаш деган гапни унутдилар, ҳар кимнинг фикрини меситликларни енгил, Қизил байроққа етиш ишғол қилган, барча шунини ўйлар эди.

Аравалар темирйўл ёқалаб кетган йўлда кеча-кундуз, пунктга пахта ташидилар.

Оллоёров бригадалардан бригадаларга, участкалардан участкаларга тинмай югурди.

— Агар Қизил байроқни қўлга киритсангиз,— деди ул колхозчиларга, бригадирларга,— ўшандагина «Пахтакор» номига арзийсиз...

Бригадирлар, колхозчилар сеvimли раҳбарнинг сўзини жон билан тингладилар.

— Агар биз бу йил планни бажаролмасак,— деб жавоб бердилар улар.— Майли «Пахтакор» исмини бошқа қўйганимиз бўлсин?

Бу ҳазил эмас, юракдан айтилган чин ваъда эди. Бригадаларда буни исботлаш учун кураш кетди. Бригадир Йўлдош Эрназаров, Асат Холбўтаевларнинг йиллик пахта тайёрлаш планлари юз процентдан ошиб, Худойберди Эрназаровники 120 га етиб, бошқалар булар орқасидан қувалар, улар яна илгари югурар эдилар.

Бу — пахта тайёрлаш қизғин давом этаётган ноябрнинг биринчи кунлари эди.

* * *

Тонг саҳарлаб узоқ колхозлардан районга вакиллар оқа бошлади. Нарпай районининг маркази. Бу марказ — Ўзбекистоннинг бошқа район марказлари сингари минг йиллик тарихий бинолар, кўчаларга эга эмас. Бу марказ — шу 29-йилдан бери Қарай, Зиравулоқ стансасининг яланғоч бир даласида майдонга келган 4 яшар бир ўспирин: МТС, мактаб, қулуб, матбаа, банка, сберкасса, идоралар, ишчи-хизматчилар учун уй-жойлар, столовой, магазинлар ҳаммаси сўнгги 4 йилнинг болачаларидир.

Ҳали истиқбол олдда. Шошилиш равишда янги бинолар қурилиб, шаҳар 4 томонга қулоч отмоқда. Электр стансаси битказилиб, ишчилар хайқиршиб оғир, Дизел қувват машинасини ичкарига киргизаётirlар.

Пахта тозалаш заводнда машиналари чинқириб ишлаётirlар. Завод дарвозаси тепасида қизил алвонга ёзилган: «Эсингда тут! Мамлакат сендан пахта кутади!» Бу ёзув тагидан қатор-қатор араваларда қанор-қанор пахталар ичкарига тўхтовсиз кираётirlар ва ичкаридан тозаланиб миқталган той-той пахталар темирйўлга чиқаётirlар.

Соат 12 лар. Гулдор қизил (кўрпабоб) читлардан кийилган кенг чопонлар, қизил-кўк саллалар ранг-баранг гулдай яшнаб: шаҳарчани тўлдирдилар. Булар умумрайон слётига келган колхоз правление аъзолари, партия ячейкалари, колхозчилар эдилар.

Партия қўмитаси биносининг олдида «Пахтакор» колхозининг қишилари Оллоёров, Жумаев ва Бердиқуловлар нимадир сўзлашиб хурсанд кулишар эдилар.

Слёт бошланди... Райпартком котиби ўртоқ Олимбеков колхозчиларга бу йил районнинг пахта учун курашда эришган ютуқларини, колхозчиларнинг кўрсатган қаҳрамонликларини районнинг 17 ноябрғача пахта тайёрлаш планини 103% бажариб партия ва ҳукумат томонидан 20 минг сўм пул, бир юк автомобил, биринчи январғача районни телефонлаштириш билан мукофотланганини энди, узоқ колхозларғача телефон симлари югуриб, илгаригидай вақтнинг беҳудага кетмаслигини тушунтирди.

Колхозчилар «телефон» тўғрисида ғовур-ғувур сўз очган эдилар. Олимбековнинг қўлида Қизил байроқ пайдо бўлганини кўриб жим қолдилар.

Кўзлар ёниб қизил духоба байроққа тикилдилар. Байроқ шамолда шарпираб зарли хатлари қуёшда ялтирар эди. Ҳамма бир овоз билан шовқинлаб, хатни ўқиди: «СССР пахта мустақиллиги учун курашда зарбдорчилик асосида қўлга киритилган ютуқларни мустақамлашга қараб илгари бораётирмиз».

Район партия қўмитаси.

Район ижроия қўмитаси».

Юзларча байроққа тикилган кўзлар, қайси азамат байроқни қабул этишга журъат этар экан, деб турар эдилар.

— Шўролар Иттифоқининг пахта мустақиллиги курашида,— деди Олимбеков,— партия ва ҳукуматнинг топширигини бажаришда намуна бўлиб, Октябрь ўн беш йиллигига планини 100 процентдан ошириб, ҳо-

«ПАХТАКОР» ЯША, ПАРДА ТУРСУН

зирда 130 га етадиган пахта қаҳрамони, социал мусобақа зарбдори «Пахтакор» колхозига тақдим қиламан...

Сонсиз хурсандчилик шов-шувлари ичида «Пахтакор» раиси Жумаев байроқни қабул қилди. Байроқни ушлаб кўпчиликка қараган ҳолда деди:

— Биз «Пахтакор» колхозчилари бу йилги планимизни 150% га етказиш билан келажакда пахта учун курашни яна ҳам илгари сурамиз.

Ийғин томонидан олқиш, шов-шувлар кўтарилди.

— «Пахтакор» қандингни ур!..

— Яша «Пахтакор».. Яша...

Кечқурун от устида байроқни парпиратиб, ҳаммага кўз қилиб, Жумаевлар «Пахтакор»га кириб бордилар. Колхозчилар қийқиришиб, югуришиб келишиб колхоз правлениеси олдида байроқ атрофини ўрашиб олдилар. Ёзиб, зарли хатига қарадилар. Шовқин кўтардилар.

— Эй Доноқул! Буни ўқичи, нима ёзибди экан?

Байроқ ёнида Оллоёров пайдо бўлиб қолдилар. Колхозчилар муаллим олдидаги ўқувчи болалардек жим бўлиб қолдилар.

— Ўртоқлар,— деди Оллоёров,— биз пахта учун курашда энгдик. Бу бизнинг энгиш байроғимиз. Биз, албатта, энгдик деб кайфланиб қараб турмаймиз. Энгиш байроғимизни маҳкам ушлаб пахта учун курашимизни бошқаларга яна ҳам намуна қиламиз! Шундай эмасми?

— Албатта...

— Албатта, ўртоқ Оллоёров!

Оллоёров — ўз раҳбарлигидаги колхознинг ютуқларидан колхозчиларнинг ўзига бўлган муҳаббатларидан мамнун бўлиб, правлениега, Жумаев олдида кирди.

Ташқарида колхозчилар байроқни қаерга қўйиш тўғрисида мунозара кўтардилар:

— Бу ёққа... бу ёққа... идорага!

— Йўқ, йўқ, қизил чойхонага...

БАХТИЁРЛИК. С. МАҲКАМОВ фотоэтиуди.

ЭЛЛИГИНЧИ БАҲОР

Мақсад

Баҳор ҳар йили дастлаб мана шу Қизбиби чўққиси этакларида чечак отади. Кейин Зарафшон томон эниб тушади-да, новдаларга маржон бўлиб илинади, димоқларга хушбўй атир бўлиб уфуради, ариқлар қошига сурма бўлиб инади...

Қизбиби чўққиси аслида Қоратоғ адоғига тўғри келади. Унга кўндаланг тарафда, олисда Оқтоғ адоғи чўзилиб ўтади. Уртада экинзор далалар, посёлкалар, қишлоқлар, боғлар, темир йўл ва яйловлар...

Қоратоғ — Зарафшон тоғ тизмасининг давоми саналган Зирабулоқ ва Зиёвуддин тоғлари деб ҳам аталади. Унинг бу ердаги тизмалари Пахтачи районини икки қисмга — суғорилмайдиган кенг Қарноб чўлига ва шимолий қисм — суғориладиган Зарафшон водийсининг чап соҳили текислигига ажратиб туради. Каттақўрғон сув омборидан бошланувчи катта Нарпай канали бу ерларга етиб келгунча ўртамиёна анҳорга айланиб қолади. Сўнг шу атрофдаги хўжаликлар далаларининг чанқоғини қондириб адо бўлади. Бу канал суви районнинг дашт қисмига насослар ёрдамида кўтарилиб боради. Қишлоқларда булоқлар ҳам бор.

Самарқанддаги сув айиргичдан Оқ дарё, Қора дарёга бўлиниб кетгучи Зарафшон худди мана шу район территориясига келганда қўшилиб, яна Зарафшон бўлиб оқа бошлайди. Бироқ, бунда унинг ўзани анча паст бўлганлигидан суғоришда тўла фойдаланилмайди. Аммо у район муҳитига, кўркига ярашиқ. Қисқаси, бир ёндан тоғ этаклари, бир ёндан дашт иқлими, бир ёндан овбоп табиат кенгликлари... Булар кишилар табиатига ҳам таъсир қилмай қолмаган.

Пахтачи райони доврўғини кўп эшитгансиз. Унинг «Коммунизм» колхози марказидаги Хумор посёлкаси овозасидан, район халқ ансамблининг Москва олимпиадасида қатнашганидан, Шамси Назаров каби раислари шуҳратидан, пахтаси, пилласи, қўй-қўзиси, дон-дуни, мевачеваси тўкинлигидан хабардорсиз.

Совет Иттифоқи Қаҳрамони Қудрат Суюнов мана шу ерларда ўсиб-улғайган. Қўшни Нарпай районидан чиққан атоқли дostonчи, Ўзбекистон халқ бахшиси, Ленин орденли Ислom шоир бу ерларда ҳафталаб терма ва дostonлар айтиб ўтган, Советлар ватанини, янги тузум фазилатларини дўмбирасига жўр бўлиб куйлаган кишиларни меҳнатга, курашга отлантирган...

Манзараси чизилаётган бу ерлар шу районнинг Бухоро билан чегарадош томонлари. Мана бу — «Пахтакор» колхозининг дашт қисмидаги ўн еттинчи бригадаси дала шийпони. Бу ердан колхоз кафтдаги-

дай кўриниб туради. Ҳу, ундан нари Охунбобоев номли колхоз ерлари, ундан кейин Бухоро областига қарашли ерлар.

Бундан роппа-роса ярим аср илгари жўшқин адиб, толмас публицист Парда Турсун келиб худди шу ерларни тасвирлаган.

Бозор актив ва бошқалар

Сардоба — ҳозирги «Пахтакор» колхозининг йирик қишлоқларидан. Бобоёр бобо Бозоров шу ерда туғилиб ўсган. Етмиш бешга тўлган бу нурунийга ҳали ҳасса, тирак, соғлигидан нолиш бегона. Умр йўли колхозни йўлига уйғун. Даствлабки артеллар тузилишида, ёппасига коллективлаштириш йилларида, Улуғ Ватан уруши ва сўнгги тинч қурилиш йилларида ва бугунги кунгача тиниб-тинчимасди: кўпга қўшилиб тўқайзорларни ажриқдан тозаллади, кетмон чопди, қўш ҳайдади. Ўт келса ўтдан, сув келса сувдан тоймас комсомолларга бош бўлди. Неча босмачиларнинг тумшугини ерга ишқади, нияти бузуқ қулоқларни ўз уясида уялатди. Биринчи беш йилликларда кишилар бошини бириктиришда жонини жабборга бериб югурди. Турли лавозимларда умумхалқ ишига сафарбар бўлди. Мактаб очаман деб, хотин-қизларни билим олишга ундайман деб неча бор ўлимдан қолди. Фидойий бир коммунист сифатида намуна кўрсатди.

— Ўша сизлар айтган Рустам Жумаев,— дейди Бозоров бобо,— «Пахтакор»га раис бўлган кезлари шу Пахтачи райони, ҳозирги Советобод районининг анча катта қисми Нарпай районига қарар эди. У пайтлар мен Зиёвуддин пахта пунктида мудир эдим. Парторглик, ташкилотчилик ишлари ҳам зиммамда эди. Бозор актив дейишарди мени. Жон ҳовучлаб юришга тўғри келарди. Биқинингда қуролинг турарди-ю, лекин... У пайтлар ҳали босмачилик оқовалари кўпчиб қолар, ё ичи қора шайкалар, қулоқларнинг турли нағмалари чиқиб турар эди. Уларга қарши курашдан, коллектив ишига кишилар бошини бириктиришдан чарчамасдик. Ўттиз-ўттиз иккинчи йиллар эди-да. Районда ўн етти колхоз эди-ёв, чамамда ўша пайтлар. Шу Жумаев «Пахтакор»ни қадрини тиклади асли. Парда Турсун деганларингизнинг очерки ёзилган йили ҳақиқатан мусобақалашган хўжаликлар ичида байроқ олгани шу «Пахтакор» бўлгани эсимда. Шундан бир-бир ярим йил ўтиб Жумаев районга кўтарилиб кетди. Кейинроқ яна раис бўлди, яна кейинроқ турли ишларда ишлаб, умрини охиригача колхоз бахт-саодати йўлида қўлдан келганини аямади.

Холисанилло айтиш керак, дастлаб комсомол фаоллар, колхоз партия ячейкаларининг хизматлари катта бўлди... Артеллардан бошланган колхозларни мустаҳкамлаш осон эмасди.

Ҳозирги «Пахтакор» ҳам 1929 йилда артелдан бошланган. Унинг биринчи раиси Абдусайд Эшпўлатов эди. Ўттиз бир-ўттиз иккинчи йилларда эса Тожи Маҳмонов деган бўлди.

Шу ерда Бобоёр бобо яна Бозор активлигига борди. Бир пас ўйлаб турди-да, раисга юзланди:

— Зулфия қизим, колхозга раис бўлганлардан уч-тўрттасига машинагни юборсангмикин-а, яхши бўларди келишса...

— Ҳа-я,— деди Зулфия Ҳошимова,— мен уларни юбориб, ўзим дала айланай. Қартошка эсмоқчийдик бугун. Ёмғир биз билан ҳисоблашмоқчимас шекилли, ёғишини қаранг.

Бозор актив сўзини давом эттирди:

— Ундан кейин десангиз, ўша ўттиз иккинчи йили Дониёр Орзиқуловни раисликка сайладик. Қирқ тўққизинчи йилга келиб Қодир Очил деганимиз ундан раислик эстафетасини олди. Уям, денг ўн уч йилча раис бўлдиёв... Етмиш еттинчи йилгача Дўстмурод Эргашев, Худойберди Шодиевлар ҳам колхозимизни қадрини тиклаган раислардан бўлдилар. Ана ундан сўнг то бурноғи йилга довр ҳозир қўшни Охунбобоев номли колхозни бошқариб турган Илҳом Холбоев хўжали-

гимизни тебратди. Тушида ҳам қишлоқ хўжалигини кўрса керагов, дейман-да, шу кадримизни кўрсам. Фан кандидати барака топгур. Ҳосилга-ҳосил, қурилишга-қурилиш, ерга-ер қўшиб кетди у ҳам. Мана, икки йилдирки, бояги Зулфиямиз...

Бозор актив Зулфияхоним таърифига энди киришувди ҳамки, шофёр икки қарияни бошлаб кирди. Бозор актив бўлса шундай усталик қилди. Суҳбат мавзуини дарҳол вазиятга мослаб бурди:

— Манависи боя Дониёр Орзиқулов деганимиз. Орада икки йил «прогул»ини ҳисобга олмасак, энг узоқ вақт раислик қилган, қарилигини бўйнига олмайдиғанларимиздан. Бу йил роппа-роса саксон икки ёшнинг устида турибди. Ишни ҳамаша пухталиқдан бошлайдиган буниси эса, Қодир Очилов деганимиз. Бу раисликни анави Дониёр акадан қабул қилиб олган. Ҳалиям бир-бирига эргашиб, бир-бирига суянишиб, бир-бирдан олиб юрмаса кўнгиллари тўлмайди,— дея ҳазил-мутойиба билан таништирди Бозор актив. Кейин жиддийлашиб: «Меҳмонларга ўттизинчи йиллардаги ишлардан гапириб берайлик»,— деган мақсадда йўқлатдим сизларни — деб изоҳ берди.

— Дониёр бобо бир оз ўйга толди. Кейин вазмин сўз бошлади:

— Йигирма саккиз-ўттиз иккинчи йилларда Тўхтамурод босмачи дегани чиқувди. Қирқ олтилар шайқаси бўлса кўпларнинг ёстиғини қуришиб кетди. Унга Оқтепа қишлоқлик Тилов Фармон дегани бошлиқ эди. Бу шайқа ваҳшийликлари Хатирчидан Нормурод носфуруш, Каттақўрғондан Хайрулла бошлиқ каллакесар бирлашганидан сўнг яна кучайди. Улиб ҳам номи ўчмади ғаламисларнинг. Эсингдами, Бозор актив, Анна Жумаев деган ўт-олов комсомолимиз бўларди. Уни ариққа тириклай кўмиб, устидан сув қўйиб юборишган, аблаҳлар.

— Совет ҳукумати ҳаммасининг ҳам иложини топди. Аммо ишларимиз бенуқсон, беқурбон бўлмади.

— Э, нимасини айтасан. Колхоз ўз-ўзидан ўсиб-улғаймагани ҳаммага аён энди,— деди Дониёр бобо.— Ундан кўра, сен, Қодир, раис бўлган даврларингдан гапирсанг-чи, мундоқ?!

Кўксиди Меҳнат Қизил Байроқ ордени, Улуғ Ватан урушидаги жасоратлари учун берилган орден-медаллар тебраниб турган Қодир Очилов, «Мен нима ҳам дердим», дегандек елка учирди-да, вазминлик билан сўз бошлади:

— Э, раис-раисда, Дониёр ака. Узингиз биласиз, раиснинг қўш қаноти бўлмаса, ҳеч вақо чиқмайди. Хабарингиз бор, мана шу юксалишлар кўзингиз олдида рўй берди. Раиснинг қўш қаноти одамлар, техника. Колхознинг манови посёлкаси генплан асосида қурила бошлаганда ҳам, ерлар кенгайтирилиб, ишга муносабат янгича тус ола бошлаганда ҳам шу одамларнинг қаҳрамонликларига, сафарбарлигига таяндик-ку! Улар сизу биздан яхши билишади энди бу гапларни.

«Пахтакор» далаларини кезиб, одамлари билан суҳбатда бўлиб, бир нарсага ҳайратланади киши. Уларни ҳаммаси ҳам колхознинг бугунги кунини елкасида кўтариб келган манови табаррук қариялар сингари сипо, уddaбурро, эртани ўйлаб гапирдилар. Гўё улардан эмас, колхознинг ўзидан ҳикоя тинглаётгандай туясиз ўзингизни...

Шу пайт хонага қуёшдай чарақлаб Зулфияхон кириб келди.

Ана энди суҳбатни шу ерда тўхтатайлигу, гапни андак ана шу замон барчинойларидан бири Зулфияхон ёққа, у бошқараётган колхознинг бугуни, эртаси томонга бурайлик.

«Пахтакор»нинг Зулфияси

Халқимизда ёшлигидан халқ дostonларини ўқимаган, уларда куйланган қаҳрамонлардек мўъжизалар яратишни хаёл қилмаган одам топилмаса керак. Йигитлар Гўрўғлидек, Алпомишдек, Рустами дostonдек, Авазхону Муродхонлардек бўлишни; қизлар Юнус пари, Мисқол

пари, Малика-ю, Барчинойдек, Орзигулу Зулхуморлардек бўлишни орзу қилгани аниқ.

Зулфия Ҳошимова ҳам шундоқ халқ қаҳрамонларига ўхшашни ёшлигидан дилига тугиб олган, ниҳояти бунга эришган хотин-қизлардан: барчин келбат, барчинназар...

— Қолхозимизнинг раҳбар ходимлари ҳам роса бир тоифада терилганмиз ўзи,— дейди Зулфияхон,— ана партком Нетьмат Жўрақулов ё бош агроном Ўрин Сувоновни кўринг. Ё бўлмасам, бош бухгалтер Наим Ҳамидов, ана униси бош инженер Омон Ражабов. Буниси бош зоотехник Даврон Раббимов, униси эса бош экономист Нормўмин Сатторов...

Ҳақиқатан миқти, вужудидан «иш деганини қотириб ташлаймиз» деган азму қарор ёғилиб турган, ишнинг «кўзини очиб» келган, меҳнат-да суяги қотган коммунистлар...

Раис улардан бирини чақирди.

— Сафар Азизов шу бўлади. Боя айтганим. Маданий ишлар бўйича ўринбосарликка таклиф этганимда олдимга шарт қўйган: айниқса, қурилиш бўйича таклиф-истакларимни инobatга оласиз, деб. Бало, лекин. Ажойиб ёш коммунист, олий маълумотли мутахассислиги ҳам бинокорлик... Қурилишларимизни кўрдингизлар: тўртта ўрта, битта бошланғич мактаб, тўртта болалар боғчаси, кутубхона, тўрт клуб, савдо марказлари, ҳаммом бор, хонадонларимизда газ, радио, телевизор, холодильник, кир ювиш машиналари, уч юз элликка яқин колхозчимизда енгил автомашина... Саккиз жойда доимий новвойхонамиз, олти сартарошхона, Султонобод марказида эса Марказий универмаг, 535 ўринли мактаб, пилла қабул қилиш пункти, нон комбинати (бир суткада беш тонна ун маҳсулоти ишлаб чиқаради), колхознинг ўз янги бозори ишлаб турибди. Типовой лойиҳа асосида қурилган колхоз музейи ва маиший хизмат уйи ишга туширилиши арафасида. Ҳаммасини мана шу Сафар зиммасига ишониб топширганмиз.

— Бу беш йилликда,— дейди Сафар,— саккиз юз ўринли клуб, ҳар бири юз саксон ўринли болалар боғчаси, бир минг етмиш икки ўқувчига мўлжалланган замонавий мактаб, олти кооператив уй қурилади. Ун беш километр йўлимиз асфальтланади. Колхоз тўла газлаштирилиб, водопроводлаштирилиб бўлинади. Олти гектар майдонга мўлжалланган теплица ишга туширилади. «БАХТ» уйи ёшлар хизматида бўлади.

— Турмуш маданияти бўлса шунчалик бўлади-да,— сўзга аралашди Бозор актив.— Нима истасанг ёнингда: бозоринг ҳам, новвойхонанг ҳам, сартарошхона-ю, дам олсанг — боғ-роғинг ҳам. Ҳўш, қайси хоқону, қайси бахтиёрдан каммиз. Шундай замонда ҳам баъзан фирромликка, лўттибозликка, текинтомоқликка муккасидан кетганларни кўрсам қоним қайнаб кетади-да, лекин...

— Кутубхоналар иши яхши эканку-я, лекин, колхозчиларнинг китоб ўқиши, китобга муносабати қалай? Ахир, доҳиймиз Ленин китоб буюк кучдир, деган башорати энди ҳар бир соҳада кўриниб турибди. Китоб кишиларимизнинг кундалик эмас, ҳатто лаҳзалик эҳтиёжига айланиб қолди, Китобсеварлар жамияти билан боғлиқ нималарни айтишингиз мумкин?

Сафар бу саволга тугилиброқ жавоб қайтарди:

— Албатта, ёмон эмас... Ҳатто, машинанг бўлмасаям китобинг бўлсин, дейдиган кишиларимиз ҳам талай. Лекин бирда ундай, бирда бундай: ҳар кимнинг ҳар хил дунёқараши, деганларидай... Шунга қарамасдан бу соҳада кенг кўламда ташвиқот ишлари олиб бораёпмиз. Кечирасизлару, бу соҳада сиз ёзувчилар ҳам кўп қарздорсизлар. Ҳали пахтакор меҳнати, ҳаёти, орзу-умидлари ҳақида, ташвишлари ҳақида ёстиқ тагига қўйиб ухлайдиган бадий китоблар жуда кам...

Сафар Азизов ёшига номуносиброқ улурғисфатлик билан яна амалга ошажак ишлар ҳақида ёниб-куйиб тушунтиради. Ҳозир, айниқса, колхознинг «Парвоз» ансамбли тузилаётгани ҳақида, бунга Тошкент-

дан таниқли балетмейстр, композиторлар жалб этилгани, костюмлар буюртирилгани, ансамбль аъзолари асосан колхоз аъзоларидан иборат экани, ансамбль яқин келажакда албатта республикага танилажаги ҳақида астойдил гапиради...

— Колхозимиз чўнтагида қарийб беш миллион сўм маблағ бор, дейди Зулфия Ҳошимова.— Нимаики қилсак колхозчиларимизнинг ўзи учун, болаларимиз бахти, келажакимиз учун қиламиз. Буни бугун ҳар бир колхозчимиз мендан яхши тушунади. Қанча яхши ишлашса шунча яшаш шароити яхши бўлаверишини ҳар дақиқа ҳис этишади.

Бир юз эллик етти коммунистимиз ҳамма ишда ўрнак. Уларнинг ҳар тўрттадан бири хотин-қизларимиздан иборат. Беш жойда ёш коммунистлар ўқуви олиб борилепти. Бир минг олти юз етмиш олти касабасоюз аъзомиз, уч юз ўттиз тўрт комсомолимиз бор. Кам даромадли оилаларимиздаги саккиз ёшга етмаган ҳар бир болага (Улар 1187 нафарни ташкил этади) 12 сўмдан нафақа тайинлаганмиз. Бундан ташқари пенсия ёшига етиб, давлат нафақаси олаётган кексаларимиздан 166 кишига колхоз ҳисобидан қўшимча пенсия тўланаётир.

Зулфия пешонасига силқиб тушиб халақит бераётган бир тутам зулфини тўғрилаб қўйди-да, гапида давом этди:

— Колхоз тузилиши йилларидан бошлаб фаол бўлган, ҳозирда ўн ўн уч боланинг, этак-этак неварачевараларнинг ҳузурини кўраётган табаррук пенсионер момоларимиздан Ойша Севарова, Ризат Бобониёзова, Боғдагул Мўминова, Турсун Файзиёвалар ёшларимизнинг маслаҳатгўйи...

Колхоз ҳақида гап кетса, Зулфияни гапдан тўхтатиб бўлмаслиги шундоқ кўриниб турар, эндигина қирқдан ошган бу жувон тўққиз фарзандга она, бир келинга қайнона эканлигига сира ўхшамас, тоғни йиқгулик шижоати кўрганни ҳам ғайрат отига миндириб юбориши аён бўлиб турган эди.

Зулфияхон дастлаб ҳисобчилик қилди. Кейин қирқ центнерчилар ҳаракатини бошлаб берганлардан бири Орзиқул Жумаевга шогирд тушди, қишлоқ совети раисининг ўринбосари, энг қолақ бригадага бошлиқ, қишлоқ советида раис вазифаларида ҳам ҳалол ишлади. Янги анъаналар жорий этди: пенсионерлар нафақаларини жон койитмай уйларида ўз вақтида оладиган қилди. Никоҳ оқшомлари, Қаҳрамон оналар кунлари, Меҳнат байрамлари янгича, замонавий шаклларда ўтадиган бўлди. Бу йиллари Зулфия енгил машина билан мукофотланди, коммунист, деган юксак шарафли номга сазовор бўлди, Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтида таҳсил кўрди. Қишлоқ, район советларига депутатликка сайланди. Мана, икки йилдан буён «Пахтакор» раисаси. Осон эмас. Катта хўжалик: ўн бир жойда аҳоли пункти, уч участкаси, йигирма икки бригадаси, икки қорамолчилик, битта чўчқачилик фермаси бор.

Қарийб беш минг гектардан иборат бу хўжалик ерининг 2120 гектари экинзорлар, 2420 гектари яйловлар. 1399 хонадонда 8793 жон истиқомат қилади.

Чорва — зарбдор фронт, дейилади. «Пахтакор»нинг бу соҳадаги иши ҳам чакки эмас: 1239 бош қорамоли, 3657 бош паррандаси, 28 оти, 208 чўчқаси парвариши кўнгилдагидай. Бўлмаса ўтган йилнинг ўзида ҳар сигирдан 2131 литрдан сут, ҳар товуқдан 136 дондан тухум, жами 436 бош бузоқ олинган бўлармиди.

Пахта ҳосилдорлиги эса қирқ тўрт центнердан ошди хўжалиқда. Ҳар қути уруғдан қарийб юз килограммдан пилла олинди.

Меҳнат унумдорлиги, деган тушунча Зулфияхон сўзларидан жуда оддийгина тушунилиб туради. У хўжаликнинг узумчилик, полизчилик, сабзавотчилик, маккажўхорикорлик каби соҳалари ҳақида сўзлаганда ҳам меҳнат унумдорлигининг омиллари нимадан иборат эканлиги изоҳсиз аён бўлиб туради.

— Айтгандай, ўтган йили колхозчиларимизнинг ўртача ойлик маоши 142 сўмдан тушди,— эслатди Зулфияхон яна.— Албатта айтилган рақамлар салмоғини ошириб боравериш асосий бурчимиз бўлиб қола-

веради. Аммо, муҳим гапни айтсам, бу йилги маррамиз ҳар гектар пахта майдонидан эллик центнердан ҳосил кўтармоқ. Қишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқлари бўйича кўзлаган довларимиз шу сингари баландпарвоз. Аммо булар ҳаммаси хўжалигимиз коллективининг умум гапи — умумиятимиз, умумбурчимиз, умумаҳдимиз. Демак, уялиб қолмаймиз — айтганимиз айтган, уддалаймиз!

Айтганимиз айтган!.. Бу — ўзига ишонган, ерига, одамларига ишонган, партиявий раҳбарлик моҳиятини, замини меҳрини, келажак туйғуларини жон-қонига сингдира олган қалбдан чиқиши мумкин.

Агар, пахтага кимёвий дорилар ишлатиш масаласи ҳақида гап кетса, бас, Зулфия ҳамма ишини йиғиштириб қўяди-ю, сиз билан «олишиб», гўё пахтани эмас, ўз жигаргўшасини бирор хавф-хатардан асрамоқчи бўлган каби олдинга шаҳд билан энгашади, тутоқиб кетади:

— Ўзингиз ўйлаб кўринг, ахир: колхозчи қишин-ёзин шу пахтасини ўйлайди, колхозчи, оиласи, бугуни, эртаси, келажаги ҳақида қайғуради. Манглай терини сидириб, ҳалол меҳнат қилади. Хўш, нега энди биз мусаффо ҳавомизни, гўзал муҳитимизни заҳарлашимиз керак? Бундан ташқари аҳолининг аксарияти булоқлардан, ариқ сувидан фойдаланади-ку? Бугунги кунда олимларимиз пахтага ишлов беришнинг янгидан-янги усулларини, аҳолига, муҳитга беэиён йўлларини ишлаб чиқишяпти-ку. Пахта касалликлари тарқатувчи зараркундаларга қарши биологик препаратлар қўллаш самараларини исботлаб беришяпти-ку. Бу ерда фақат янгиликни қўллашдан қўрқмаслик, уни жорий этиш учун жон койитишдан қочмаслик керак холос.

Мана, ўтган йили дефолиацияга йўл қўймадим. Самолёт ишлатмадик. Қисқаси, аҳолига, мол-ҳолимизга, табиатимизга зиёни бор кимёвий дорилардан, ўғитлардан имкони қадар фойдаланмадик ҳисоб. Боя айтганимиздек, ҳозир ҳаммасининг иложи бор: маҳаллий ўғитлар, биологик методлар, ўз вақтида ҳар тарафлама ишлов, Тошкент технологияси, хуллас, ишга меҳр керак!

Раис гўё дилидагиларни бизга айтиб қололмайдигандай яна давом этди:

— Томорқа хўжалигидан фойдаланишга имкониятлар яратилгани хўп иш бўлди-да. Хонадонингда товуғинг, сигиринг, қўй-қўзинг бўлгач, коллектив ишига ҳам юз чандон ортиқроқ киришасан-да. Ҳам ўзингга, ҳам давлатга фойда. Колхозчиларимизнинг жони кириб қолди.

Энди оилавий экипаж, звено, оилавий бригада, деган гаплар ҳам чиқиб қолди. Менимча, бу жуда мавриди билан кўтарилаётган масала кони фойда, кони ибратли гаплар. Мана кўрасиз, энди колхозчими, совхоз ишчисими, хуллас коллектив ишига ҳамишадагидан ҳам ортиқроқ ёпишадиган бўлади, ўз манфаатини умумманфаат билан бир кўрадиган бўлади.

Шундай қилиб, суҳбат алламаҳалгача давом этди...

...Бозор актив биз билан хайрлашаётиб уқтирди:

— Эртага ўша Парда Турсун деганларининг нафаси теккан Поёнғумбаз қишлоққа ўтадиган бўлсаларинг, бир гап, Мамарасул катта, деганимиз бор. Албатта, зиёрат қилинглар. Адашмасам, ҳозир беш кам юз ёшдаёв. Унда кўп гап бор.

Боболик

Борсак, Мамарасул катта кампири билан сандалда ўтган-кетгандан хотирлашиб ўтирган экан.

— Ассалому алайку-у-м..

Чолу кампир ёшларига номутаносиб дадиллик билан ўринларидан туриб, келганларни сандал атрофига таклиф қилишди.

— Узр, энди отахон, безовта қилдик. Йўлимиз тушиб бир йўқлайлик дедик-да.

— Бош устига. Қайтамга меҳмон келса ёшариб кетамиз кампирим билан. Ойбу, (Ойбуви) қани дастурхон-пастурхонингга қара-чи...

Очиқ эшикда ҳовлига назар соламиз: сигир «қутир-қутур» ем кавшайди Икки қўй арқонсиз юрибди, товуқлар қурқуллайди. Хурмада сут, саватда нон илиғлик.

— Эшитишимизча юзни ҳам қоралаб қолибсиз-да, бобо,— деймиз сўзни нимадан бошлашни билмай. Сўнг келишимиз сабабини тушунтирамиз. Яна гап унчалик қовишавермайди. Яна савол берамиз.

— Ун фарзандингиз, боғ-роғингиз тўла невара, чевара-ю, эварангиз бор экан. Нега алоҳида турибсизлар энди? Уларнинг ҳузурини кўри-и-б ётмайсизларми ахир?

— Э, йўқ,— дейди боболикнинг боқий лаҳзаларини кечираётган бу табаррук нуроний,— ўзим ҳаракат қилиб яшашга кўнгиб қолганман-да. Анави ҳовли тўридаги бинойидай уйларни ўғилларим қуришган. Баъзилари алоҳида-алоҳида рўзғор қилиб, ўзларидан тинчиб юришибди. Қизларим ҳам. Газ бор, сув ёнимизда, ойнаи жаҳон билан гаплашиб турибмиз. Худога шукр, ҳеч нолишимиз йўқ. Лекин манави сандалга кулманглар: ўрганиб қолганмизда кампир икковимиз. Тани-жонимиз шу сандал.

Мен газета-журналлардан янгилик ўқийман, кампирим эшитади, сандалга суяни-и-б. Утмишни эслаймиз, замонни алқаймиз, болаларимизни алқаймиз. Мол-қолга, кунинг омон бўлгур манави чуғурчуқларни эркалаган бўламиз. Яна сандалга оёқни узати-и-б мизғиб оламиз...

Аср юзини кўраётган бу нуроний ҳаракатлари асло ёшига номутаносиб: гоҳ патир ушатиб қўяди, гоҳ илдамлик билан туриб, биз суриштирган ўзи ҳақидаги ҳужжат ва суратларни топиб келади. У чиқиб кетганда бизга ҳамроҳ бўлган Карл Маркс колхозининг партком секретари (айни пайтда раис муовини) Мирзақул Отақулов эса қария ҳақида гапириб чарчамайди.

Карл Маркс номли колхоз Зулфияхон бошлиқ «Пахтакор»га туташ. Бундан кейинги ҳикояларимиз бевосита шу колхозга боғлиқ бўлади. Негаки, Парда Турсун очеркида тилга олинган, ўша вақтдаги «Пахтакор»нинг маркази Поёнғумбаз қишлоғи ҳозир Карл Маркс колхозида.

— Уша ёзувчи очерк ёзган йиллари ўрмон хўжалигида зоотехник эдим. Улуғ Ватан урушига қадар шу вазифада ишлаганман,— деди Мамарасул бобо.— Лекин 1931 йилгача шу Поёнғумбазда пахтачилик бўйича агроном эдим. Уша сиз айтган ёзувчи тилга олган «Пахтакор» колхозига шу Поёнғумбаз қишлоғи, яна Болаи гумбаз, Қурбонқул, Абдуамин, Қўшработ, Хўжақишлоқлари қарар эди. Ҳаммаси Поёнғумбаз қишлоқ совети қарамоғида эди...

— Эй, ҳаммаси ўтиб кетди,— дейди бобо, оғир сўлиш олиб. Кеча кўрганларинг Бозор актив яхши билади у даврларни.

Уша пайтларда «Пахтакор» колхозида Улуғберди, Ҳиммат, Бозорой, Нурхолой, Анбар, Саодат исмли активларимиз бориди. Ҳай-ҳай... Айниқса Хушвақт кампир деган партячейка бўларди. Ҳаммани ўтқизиб-турғизарди. Узиям тинчимасди.

Анави сизлар тилга олган Жумаев Рустам ҳам жонкуяр эди. Шу раис бўлди-ю, «Пахтакор»га жон кирди: тилга тушди, рўйхатга тушди. Ён-атроф хўжаликларни беллашувга чақирадиган бўлди.

Мамарасул катта, ўша «Пахтакор»нинг кейинроқ уч хўжаликка бўлингани, Улуғ Ватан уруши олдидан яна бирлашгани, шу орада Ортиқ Эшмурадов, Ҳайит Бозоров, Берди Султонов, Орзи Рўзиқулов, Очил Шомуродов деганлар раис бўлгани ҳақида эслайди. Хаёли воқеалар гирдобиди чувалади. Яна ўша Хушвақт кампир, Жумаев кабиларни, улардан сўнг активлар ҳақида ғаройиб воқеаларни айтади.

Битта тўни иккита бўлмаса бўлмасди, оч қолса қоларди, лекин одамларни едириб, кийинтирарди валломатлар. Қани энди, улар ҳозир бўлса...

Бобо «Хўп замонлар ўтди-да»,— дейди ўзига ўзи гапиргандай. Сўнг сандал устидаги газета-журналларни бир четга олиб, дастурхон очадди.

Исми жисмига ярашиқ

— Ҳозир-чи, ҳозир қандай ўша колхознинг бугуни? — сўраймиз Мамарасул бободан.

— Бугунга нима етсин? Бугуннинг куниям, одамлариям, воқеалариям буюк. Бугуннинг садағаси кетсанг арзийди. Мана шу Карл Маркс номли колхознинг Ленин участкасини олдинги «Пахтакор» колхози, десак бўлади.

Колхоз энди исми жисмига ярашиқ — Карл Маркс номида. Бу гаплар қаёқдайди бир пайтлар: хоҳласанг машина ол, хоҳла дунёнинг бир бурчагида дам олиб кел, хоҳла тўй-маъракангни эл қатори ўтказ, хоҳла данғиллама уй қур. Бунинг устига болангга ҳукумат қараган, кексаларни ҳукумат авайлаб-асраган, соғлигингни, тинчлигингни ҳукумат қўриқлаган, ҳукумат ўқитган, ҳукумат тақдирлаган...

Колхозимизга ўша Жумаев, Хушвақт кампирлар ишининг давомчиларидан бири раҳбар ҳозир. Ўттиз йилча бўлиб қолдиёв раис бўлганигаям. Болалигидан биламан шу Шомуродни: меҳнат билан косаси оқарганлардан. Ўқидиям, ишладиям. Коммунист, деган номга доғ туширгангани билмадим ҳали. Кўксида қўша Ленин ордени ва яна қанча орден, медалларни тақиб олади байрамларда. Урушданам юзи ёруғ бўлиб қайтди азамат. Кейин партия мактабиниям битирди чоғи. Хизмат кўрсатган пахтакор, деган унвони бор. Жудаям ярашади-да, унга бу ёрликлар. Боя учрашган бўлсаларинг сезгандирсизлар ўзларинг ҳам.

...Бу пайтда боя бизларни шу қутлуғ хонадонга кузатиб қўйган Шомурод Қаҳҳоров далаларини, колхози марказини айланиб, бошлаб қўйган ишларига назар солиб юрарди. Бундай кезларда дилидаги қатъият янада ошади: «Нима ҳам қилдим дам олиб? Манави ишларни кўнглимдагидай давом эттириша олармиди? Йўқ, ниҳоясига етказишим керак?...»

Амалга ошиши лозим юмушлар-ку, улкан. Лекин қилинган ишлар ҳам анойн эмас: 4438 гектар майдонининг 3502 гектари суғорилади, шундан 1878 гектарига пахта экилади. Ўтган йил ҳар гектаридан 44, 7 центнердан ҳосил кўтарилди. Ялпи ҳосил 8398 тоннани ташкил этди. 9 мактаб, 9 савдо тармоғи, 7 шифохона, 4 доимий болалар боғчаси, 3 нонвойхона, 3 клуб, 4 кутубхона, маиший комбинат, дорихона, амбулатория, музей, ошхона, радиоузел, телефон, водопровод суви, газ... хуллас, 10340 кишилик колхоз аҳолиси учун шарт-шароит жойида. Йўллар раван.

Бу йилги пахтадан олинадиган ялпи ҳосил 9390 тоннага етиши керак, ўтган йилдагидан минг тоннадан кўп. Шунингдек, қишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқларида ҳам шундай ўзгариш ясалиши кўзда тутилган.

Раис колхоз марказини ҳар гал айланганда бир яшаради: Қўзибоқар посёлкаси кун сайин жамол очаяпти. Йигирмага яқин кооператив уй қад кўтарган.

Колхоз правлениесининг ҳашамдор биноси. Тўрт чақирқдан буён область Совети депутатлигига сайланиб келаётган Шомурод Қаҳҳоров икки йил муқаддам бу ерда ўзи бошлиқ шу машъал хўжаликнинг ярим асрлик юбилейи зўр тантана билан нишонланганини эслади.

Шомурод Қаҳҳоров ўтган йили олий анжуман — КПСС XXVI съездида делегат сифатида қатнашиб қайтгач, ишига яна янги куч билан киришиб кетди. Вужудга сингиб кетган шу далалар, шу фидойи одамлар, манави гўзал посёлка кўзига янада азиз кўринди, қилинаётган ишлар, режалар ҳали ҳеч гапдай туюлиб кетди.

Колхозда 168 коммунист, 720 комсомол, 3200 касаба союз аъзоси бор. Тўқсонта олий ва ўрта маълумотли мутахассис колхоз истиқболи йўлида жон қуйдираяпти. Олдин актив ва мутахассисларни йиғиб, план ва режаларни қайта кўриб чиқди. Кейин умуммажлис чақирди. КПСС XXVI съезди материаллари асосида ишланган янги план ва режалар

колхозчилар билан муҳокама қилинди. Олий анжумандан олган ҳадсиз таассуротларини ҳикоя қилиб берди. Уларни янги марраларга отлан-тирди. Ушангаям икки йилдан ошиб қолди. Қанча ишлар амалга ошди, ошмагани, асосийлари бўлса олдинда...

— Ҳа, бу кунлар қайдайки? Орзумиз эди, эртақларда куйлаган ҳа-ёлимиз эди,— давом этарди Мамарасул бобо.— Худога минг қатла шу-крки, орзу қилган кунларимизга етиб турибмиз.

Ўтмиш-ку ўтмиш, кун и кечани, ўша Парда Турсунларинг келиб кет-ган даврни айтай. Данғиллама идора-ю, кошоналар қайда эди дейсиз? Қолхоз идораси аталмиш уйга мажлис чақирилса, ярми сиғиб, ярми сиғмай ётарди. Йиғилган одамнинг-ку ўзи тайини бўлмасди. Иморатлар ким қандай, қаердан хоҳласа солинаваради. Ушандай алмисоқи бино-лардан бир-иккитаси ҳу анави бурилишда қолган. Келаётиб кўрган-сизлар албатта. Шу миттигина бинога сиғарлик одам йиғиш шунча муш-кул бўларди у пайтлар. Пахтага-ку қайда, ўзимиз учун транспорт йўқ эди. Қўл меҳнатига таянардик. Лекин одамлар тушуниб жон-жаҳдлари билан тер тўкарди. Бизларни шу ёшга етказган ҳам меҳнат, деб ўйлаб қоламан баъзан.

Ўйлаб кўринг-а, каллаи саҳарлаб елкада кетмон, белбоғда зоғора, кўкрак очиқ далага чиқиб кетади, денг колхозчилар. Хотин-халаж аж-риқ юлади, молага минади (ўша кезлари молага оғир тош-пош боғлаб қўйиш ҳам хаёлга келмаган-да!), бола-чақа дала четларида, чакалак-ларда мол кетидан қолмайди...

— Аммо, Парда Турсуннинг ўзини кўрмаган бўлсам ҳам номини кўп эшитардим. Ёзганларини ҳижжалаб ўқиб юрардим бир пайтлар. Ҳозир ўша ёзувчига раҳмат деб ўтирибманда. Худо ярлақасин уни. Эл-лик йил олдин келиб, бизнинг Поёнгумбаз қишлоғидан очерк ёзиб кет-маганида шунча гапларни эслаб ўтирармидик. Сизлар ҳам мендек чол-ни суриштириб, лақиллашига қулоқ тутиб турармидинглар ё йўқмиди...

— Бари бир, омадларинг йўқ экан,— деди у мулойим жилмайиб.— Бир-икки уй нарида ажойиб аёл яшайди. У билан албатта суҳбатла-шишларинг керак эди. Боя келганларингдаёқ неварамни юборувдим, қаёққадир кетибди эмиш иш билан. Шу йил хотин-қизлар байрамида шекилли, колхоз идорасида меҳнат фаолиятининг эллик йиллигини эс-лашибди. Дунёга номи кетган бир пайтлар унинг. Ҳа, ўша Парда Тур-сун бекорга танламаган бу жойни.

Поёнгумбазлик Тожихон

— У ҳақда кўп эшитгансизлар,— деди яна Мамарасул бобо.— То-жихон Ҳусайинова-да, йиғирманчи йилларда қўлда пахта теришда ҳам-мани лол қолдирган, кўпларни мусобақада қайириб доврўғ солган. Би-ринчи колхозчилардан, биринчи комсомоллардан, биринчи звено бош-лиқларидан бўлди. Ўзбек қизиям анойи эмаслигини кўрсатганлардан бўлди-да! Хуллас, эри урушга отланганда ўқишини ташлаб келиб ҳам эри, ҳам ўзи учун тер тўкди. Ташкилий ишдан ҳам, қора ишдан ҳам қочмади. Эркакчасига ишлашга одатланди. Ҳар йилги мавсумда ўн беш тоннадан ошириб пахта терарди ўзиям қуруғ. Мукофот устига муко-фот, раҳмат кетидан раҳмат ёғилди. Қолхозда партия ташкилотининг секретари Бурхон Уринов, Пахтакор қишлоқ советининг раиси Норхол Абдиевалар эди. Шуларни кетидан қолмади. Улар йўл-йўриғидан чиқ-мади.

Э, Тожихон олов эди, олов. Ўзимизда ҳалиги стахановчилик ҳара-катини бошлаб берганлардан биринчиси ҳам шу бўлди. Калининнинг шахсан ўзи унга Қизил Байроқ ордени берди.

Тиниб-тинчимас партия аъзолари сафидаям Тожихон биринчилар билан бўлди. Яна Қизил Байроқ ордени олди. Москвагаям бориб кел-ган эди катта раҳбарларимиз билан. Ўтган йилмиди-ей, бир журналда Москвада таниқли сардорлар билан тушган суратини беришганди...

Бирдан, ёдимизга «Гулистон» журналида Усмон Юсупов ҳақида босилган мақола, унга илова қилинган сурат тушди.

Воқеа бундай бўлган эди:

Улуғ Ватан урушида қозонилган буюк Ғалабадан сўнг тинч қурилиш йиллари бошланиб кетди. Катта куч, катта сафарбарлик лозим эди. Ҳар куни йилларга тенг беш йилнинг ўрни тикланиши, талафотлар қопланиши лозим эди. Ана шундай долзарб йиллар кечаётган бир даврда, 1946 йили Тожихон СССР Олий Советига депутат қилиб сайланди.

Ушанда Тожихон Ҳусайинова республикамиздан борган делегатлар билан атоқли партия ва давлат арбоби Усмон Юсупов, академик адиб Ойбеклар билан биргаликда Совет Иттифоқи Маршали Иван Степанович Конев, Совет Иттифоқи Маршали Георгий Константинович Жуков, артиллерия бош Маршали Николай Николаевич Вороновларнинг суҳбатларида бўлди. Уларнинг барчаси эсдалик учун суратга тушдилар. Бу нодир сурат боя айтганимиздай «Гулистон» журналида ҳам эълон қилинди.

Ҳозир у Карл Маркс номидаги шу колхоз музейининг экспонатлари сафини тўлдириб турибди.

Ундан кейин-чи? Ундан кейин Тожихон Ҳусайинова олдингисидан ҳам фаол бўлибди. Меҳнат унга бир неча бор Самарқанд область советига, Нарпай, кейинроқ Пахтачи район советларига, Пахтакор ва Карл Маркс қишлоқ Советларига депутат бўлиб сайланишига шаҳодатнома берибди. Узлуксиз ўн йил давомида Пахтакор қишлоқ советига раислик қилибди. Ҳаёти, иш фаолияти тажрибалари қўл келиб, бу ерда ҳам янгилик яратишда, ташаббус кўрсатишида ўрнак бўлибди. Ҳам коллективни, ҳам оилани ибратли бошқарибди. Шогирдлари кўпайибди. Зойир ўғли инженер, Бахтиёр ўғли механизатор бўлибди. Қизи Маҳбуба Тошкент қишлоқ хўжалик институтини тамомлаб ўз изидан кетибди. Укаси Холмурод Қаримов ҳам унинг панд-насиҳатларини олиб адашмабди — геология-минерология фанлари доктори бўлибди.

— Ҳозир менга ўхшаб пенсионер, — дейди Мамарасул бобо. — Лекин уйдан топиш қийин. Ё ўғил-қизларникида, ё ёшлар ўртасида...

Айтаверсак гап кўп. Қисқаси, меҳнатда суягимиз қотиб ўргандикда! Бозор актив, Жумаев, Орзиқулов, Хушвақт кампирларни эсладик. Улар кўпчилик эди аммо. Парда Турсуннинг очеркида тўрт ярим мингдан зиёд хўжалик яшарди, фалон гектар майдони бор эди, деб ёзибдику ўша пайтларда. Демак, гап кеча бўлганларинг «Пахтакор» мана шу Карл Маркс номи, ҳатто «Пахтакор»дан нари Охунбобоев номи колхоз ерлари атрофи, ана шу атроф одамлари кўзда тутилган бўлса бордир.

Қайтишдаги суҳбат

Табаррук чолу кампир ҳузуридан қайтаётганимизда баҳорнинг яна бир куни яримлаб қолганди. Ўтмиш хотиралари, умрини умрдай яшаётган чолу кампирнинг ҳаёт йўли манзаралари, ялпиз, чучвара ҳиди таъсириданми, ҳайтовур, баҳор кўзга ҳар галгидан ҳам жозибали кўринар, диллар ажим туйғулар ҳукмида эди.

Карл Маркс номи колхоз марказига етиб келганимизда Шомурод Қаҳҳоров областдан келган вакилга Қўзибоқар посёлкасини таништириб юрарди.

— Мана бу томонда кооператив уйлар қурилиши давом этади, — дейди раис. — Анави эса 624 ўринли мактаб. Аммо фундаментини қўйишда кўп тортишдим. «Лойиҳа», «Лойиҳа» деб бошимни қотиришди. «Лойиҳа» эмас, мени бинонинг ҳар жиҳатдан маъқул бўлиши қизиқтиради, деб туриб олдим... Қаранг, мана энди маъқул бўлди.

Бу пайт Шомурод Қаҳҳоров ёнида улкан кўтарма кран қад кўтарган, асосий қисми тикланай деб қолган қурилиш томон бошларкан, асабийлашиб давом этди:

— Бу йили кетаётган барча ишлардан кўнглим тўқ. Пахта ҳам, бошқа маҳсулотлар ҳам кўзланганидан ортиқ бажарилди. Лекин мана шу қурилиш тинчимни олиб қўйди.

Раис, гўё бизлар тушунмай қолаётгандай, қўлларини ёйиб тушунтирар, қурувчиларнинг шароит билан ҳисоблашмаслигидан ранжир, уларни «калтабинлик»да айблар эди.

— Тушунсаларинг-чи, ахир санъат саройи отхона эмас-да! Бу ерда бир йўла 800 киши ҳордиқ чиқариши, турли йиғинларда тўпланиши керак. Ана қаранг, тўрдаги қурилишни! Тўхтатиб қўйдим кеча. Манави орқа тарафнинг юқори қисми кино қўйиш учун мўлжалланган эмиш. Манави саҳна тарафнинг икки ёнини қаранг, шу йўсинда ўн олти метр гишт терилиб, кетаверармиш, лойиҳада албатта. Шунчасини териб қўйишди. Бари бир буздираман. Саҳнага кирадиган (артистлар учун) эшикни нотўғри қўйишган, мана бу ерга олдирадими... Ахир, бу қарийб 800 минг сўмга қурилаяпти-я! Эртага бир ёнидан «емирилиб», кимгадир маъқул бўлмай турса-чи? Йўқ, бу гап кетмайди.

Шомурод Қаҳҳоровни колхозчилар қўярга жой топмайди. Негаки у ҳаммасига вақт топади: мажлисга ҳам, дала айланишга ҳам, колхозчиларнинг қувончи-ю ташвишига шерик бўлишга ҳам.

Мана шу Шомурод Қаҳҳоровга ўхшаганларни кўриб, боши кўкка кўтарилади кишининг. Ҳавасинг келади, қувонасан, фахрланасан, дилингни шундай гап кечади: «Хўш, халқ шундай фарзандларини, фидойиларини эъзозламай, бошига кўтармай қаёққа борарди!»

Мурод

Парда Турсун қаҳрамонлари яшаган муҳитнинг эллик йил кейинги манзараларини кузатиб, ўтилган ярим аср воқеалари ҳикояларидан тўлқинланиб қайтарканмиз, Пахтачи пахтакорларининг азму қарори, ишончи, ғурури дилларга ўрнашиб қолганди. Кўз ўнгимизда уларнинг эртаниндин қўлга киритажак ютуқлари бўй бермоқдайти.

* * *

...Ҳадемай, бу ерларга ҳам куз сепи ёйилади: пахтакор ўлка яна бир йилнинг ҳосилини кўтара бошлайди. Тўйлар тўйларга уланади. Бу йилги ҳосил тўйимиз СССРимизнинг қутлуғ олтмиш йиллиги юбилейига уланиб кетади. Куйга қўшиқ, қўшиққа куй жўр бўлади. Шоирлар қаламидан шеър тўкилади. Улар пахтакор ўлканинг Пахтачиси деҳқонлари шаънига ҳам айтилган бўлади.

Оппоқ далаларнинг файзи бўлакча —
Манглайда ёнар қизил алвонлар...
Залворли ҳосилдан кўнжи тўлганча
Манзилга ошиқар пахта карвонлар.
Уммондек чайқалар, чаноқлар —
маржон
Мамнун жилмаяди заргар деҳқоним.
Нур — пахта, дур — пахта, пахта —
шараф-шон,
Жаҳонга ярайвер, пахтаполвоним!

Тошкент — Пахтачи — Тошкент.
1982 йил, март.

ДАВР БИЛАН ҲАМҚАДАМ

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри тарихида унутилмас воқеалар кўп. Булардан бири 1933 йилда бўлган эди. Уша йили Ўзбекистон ҳукумати томонидан ўзбек миллий санъатини ривожлантиришдаги хизматлари учун унга Академик театр деган юксак унвон берилганди. 1934 йилда эса театрнинг 15 йиллиги нишонланди. Шу муносабат билан «Ўзбек совет адабиёти» (ҳозирги «Шарқ юлдузи») журнали 1934 йил 6-сонининг кўп қисмини театр фаолиятига бағишлаган. Журналда театрга юксак унвон бериш ҳақидаги республика ҳукуматининг қарори босилган. Унда жумладан шундай дейилади: «Ҳамза номидаги ўзбек асосий драм театруси биринчи миллий театру бўлиб, Октябрь инқилобидан бери давом этиб келади. Театру ўз давомида Ленин миллий сиёсатини тўғри ва муттасил амалга ошириш, шунингдек, Ўзбекистонда социалистик маданиятни ўсдиришда партия ва советлар ҳукуматининг ёрдамчиси бўлди. Мана шуларни эътиборга олиб, ЎзССР ЖМИ Қўмитаси қарор қилади:

1. Ҳамза номидаги ўзбек драм театрусига «Ҳамза номидаги академик театруси номи берилсин».

Театрнинг ташкил топганига ўн беш йил тўлиши ва академик театр номини олишига бағишланган журналнинг бу сонидан ўртоқ А. Икромовнинг Ўзбекистон Компартияси МК VI Пленумида қилган докладидан парчалар ҳам берилган. Унда қуйидаги жумлаларни ўқиймиз: «Инқилобдан бурун ҳар қандай бир шаҳарда миллий спектакль қўйилиши фавуқлодда ҳодисалардан саналар эди. Ҳозир шаҳарда ўзбек драм театруси академик театру бўлиб олди. У Иттифоқимизнинг бошқа шаҳарларида ҳам муваффақият билан гастроллар беради ва ўзининг тайёрлиги билан олдинги театруга тенглаша олади...

Репертуар яратиш театру соҳасидаги энг муҳим вазифаларнинг биттасидир. Бунинг учун репертуар устида ишлаш, янги репертуар яратиш, ёзувчиларга уни туғдиришда ёрдам бериш ва эски репертуардан фойдаланиш устида жиддий иш олиб бориш керак».

Уша пайта театр директори бўлган Зиё Саиднинг «Ўзбек академик театруси-

га 15 йил» сарлавҳали мақоласи ҳам берилган. Муаллиф бу мақолада театр коллективининг босиб ўтган йўли, ижодий коллективи, қандай асарлар қўйгани, қайси асарлар устида иш олиб борилаётганлиги, унинг келажаги ҳақида фикр юритган.

Шунингдек, Сагайдошнинг «Ўзбекистоннинг санъати яна ўсажак», Восенинг «Академик театрунинг янги биноси қачон билади?» сарлавҳали мақолалари, -театр артистларидан Е. Бобожонов, М. Уйғур, М. Мироқилов, М. Кузнецова, рассом Ҳ. Икромовнинг қалб сўзлари босилган. Улар театр коллективининг фаолияти, олдида турган муҳим вазифалар, сахна тили, актёрлик ижроси, режиссура, безак ҳақида яхши фикрларни ўртага ташлаганлар. М. Уйғур ёзади: «Драматургларимиз сўз беришда, тип яратишда классиклардан ўргансалар, бу ҳам ўзларининг, ҳам театрнинг ўсувига катта ёрдам берадир».

Булардан кўринадики, ёш театр коллективи қисқа давр ичида, яна энг қийин, оғир шароитда катта ютуқларни қўлга киритади, ўзбек совет миллий театри вужудга келади. Зеро, ўзбек совет театр санъатининг пайдо бўлиш, шаклланиш ва тараққиёт йўлини ана шу коллективсиз тасаввур қилиш қийин. Бинобарин, бу театр янгича ўзбек театрининг асоси бўлди, ҳозир ҳам шундай бўлиб қолмоқда. Шунини айтиш керакки, мазкур театр фақат сахна санъатимиз тараққиётининггина белгилаб қолмасдан, драматургиямиз ривожига ҳам муҳим, асосий бир ижодий лаборатория вазифасини ўтаган, бугунги кунда ҳам бу аъёна давом этмоқда. Демак, Ҳамза номидаги театр янгича ўзбек маданиятининг шаклланишида катта роль ўйнаган бақувват ижодий коллективдир...

Маълумки, Туркистонда Совет ҳокимияти ўрнатилгандан сўнг бир неча ҳаваскорлик, ярим профессионал театр труппалари ташкил этилган. Ўзбек совет адабиёти ва санъатининг асосчиси Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий томонидан 1918 йилда Фарғонада тузилган «Мукулмон ўлка сайёр драм труппаси», ўзбек сахна санъатининг атоқли намояндаси Маннон Уйғур (Мажидов) раҳбарлигидаги Карл Маркс номидаги ўзбек совет драма труппаси улар ораси-

да энг ёрқин, кўзга кўринган, бақувват труппалардан эди. 1920 йилнинг 17 декабрида Туркистон республикаси Маориф Халқ Комиссарлигидаги ТEO (театр бўлими) Намуна ўзбек труппасини тузиш ҳақида қарор қабул қилади. Бу қарор Туркистон республикаси Халқ Комиссарлари Советининг 1921 йил 7 майдаги қарори билан тасдиқланади. Намуна труппаси давлат таъминотига ўтказилади ва унга Маннон Уйғур раҳбар қилиб тайинланади. Бу пайтда театрнинг асосий аргистлари Аброр Ҳидоятлов, Етим Бобоҷонов, Маъсума Қориева, Обид Жалилов, Сайфи Олимов, Музаффар Муҳамедов, Шакар Нажмиддинов ва бошқалар эди.

Аммо ҳар жиҳатдан бақувват, давр талабига тўла жавоб бера оладиган асарлар қўйиш учун гоҳида актёрлар, режиссёрлар маҳорати, билими етишмай қолар эди. Шу сабаб 1924 йилда М. Уйғур, А. Ҳидоятлов, М. Муҳамедов, Е. Бобоҷонов, С. Эшонтўраева, Ш. Қаюмов, С. Табибуллаев, З. Ҳидоятлова, Ҳ. Исломов, Ф. Исомов, Т. Сайдазимова, Л. Назруллаев, Ҳ. Латипов, Н. Раҳматов каби иқтидорли артистлар Москвада очилган ўзбек театр студиясига ўқишга борадилар. Улар пойтахтда Р. Н. Симонов, Л. Н. Свердлов, И. М. Толчанов, Б. Е. Захава, О. Н. Басов, В. С. Канцель сингари устозлардан сабоқ оладилар, совет театр санъатининг ютуқлари, проблемалари, режиссура ва актёрлик сирларини ўрганадилар.

Кейинчалик ўзбек давлат драма театрининг ядросини ана шу билим юртларини битириб қайтган артистлар ташкил этади. Энди театр коллективи ҳар томонлама бақувват асарларини сахнага олиб чиқишга қодир эди. Театрнинг ўша даврда кўрсатган энг яхши спектакллариға хос хусусият шундан иборат эдики, асарлар революцион аҳамиятга эга бўлиш билан бир қаторда айрим артистлар бадиий образлар яратишга интилаётганлиги алоҳида кўзга ташланарди.

1929 йилда Ҳамза Ҳакимзода дин пешволари томонидан ваҳшийларча ўлдирилади. Унинг хотирасини абадийлаштириш мақсадида театрга Ҳамза номи берилади. Театр коллективи йилдан-йилга ёш истеъдодли артистлар билан тўлиб боради. Миршоҳид Мироқилов, Марья Кузнецова, Шукур Бурҳонов, Олим Ҳўжаев, Наби Раҳимов, Шоҳида Маъзумова, Зайнаб Садриева, Амин Турдиев, Марям Ёқубова, Икрома Болтаева каби ёшларни театр коллективи ўз бағрига олди. Айни вақтда Комил Яшин, Назир Сафаров, Умаржон Исмоилов, Зиннат Фатхуллин каби ёш драматурглар театрга яқинлашдилар, театр коллективи улар билан ҳамкорликда ишлаб бир неча янги спектакллар яратди. Уларда даврнинг актуал проблемалари қаламга олинган эди. К. Яшиннинг «Икки коммунист», «Ёндирамит», У. Исмоиловнинг «Пахта шумғиялари», З. Фатхуллиннинг «Ниқоб йиртилди», Н. Сафаровнинг «Уйғониш», З. Саид ва Н. Сафаровнинг «Тарих тилга кирди» каби асарлари асосидаги спектакллар шулар жумласидандир.

Театр коллективи 1936 йилда биринчи марта Москвага гастролга борди. Энг яхши спектакллари пойтахт томошабинларига, театршуносларига кўрсатди. Гастроль спектакллари орасида «Ҳамлет» ҳам

бор эди. М. Уйғур сахнага қўйган бу спектакль театр коллективининг ўша пайтдаги энг бақувват спектаклларида бири бўлиб, унинг бош ролини Аброр Ҳидоятлов ижро этарди. Актёр Ҳамлет образини талқин қилар экан, оилавий фожиадан изтиробга келган, иродасиз шаҳзодани эмас, балки уйғонши даврининг илғор ғоялари билан қуролланган буюк инсонпарвар, оташин файласуф образини яратди. Унинг бутун ижросига «Дания — зиндон» деган ибораси қизил ип бўлиб ўтади. Ҳамлет — Ҳидоятлов ҳаётини тамоман ўзгартириш кераклигини чуқур тушунади, аммо бу улуг курашда ёлғиз эканлигини ҳам сезиб, ожизлигидан изтироб чекади, қарама-қаршиликлар гирдобида қийналади. «Ҳамлет» — чуқур ижодий фикр билан суғорилган спектаклди. Халқ артисти Уйғур бу спектаклни сахнага қўйиб, ўзининг етук санъаткор эканлигини кўрсатди, ўзбек театрининг кўпгина актёрларини, масалан, С. Эшонтўраева, А. Ҳидоятлов, Л. Назруллаевларни рус драмаларининг йирик усталари билан бир қаторга қўйиш мумкин», деб ёзган эди «Правда Востока» газетаси 1936 йил 28 июнь сониди.

Москва гастролдан кейин, 1937 йил 31 майда театр коллективи Ватаннинг юксак мукофоти — Ленин ордени билан тақдирланди.

Ўзбек сахна лениномаси ҳам шу театр билан боғлиқ. 1940 йилда Н. Погодиининг «Милтиқли киши» пьесасини сахнага қўйиш билан ўзбек театри сахнасида илк марта доҳий В. И. Ленин роли ижро этилди. Бу шарафли вазифани Ўзбекистон халқ артисти Саъдихон Табибуллаев бажарди. Шундан кейин театр сахнасида доҳий образи СССР халқ артистлари Шукур Бурҳонов, Зикир Муҳаммаджонов томонидан талқин қилинди. Маҳсум Юсупов ва Рихсивой Авазовлар эса Лениннинг ёшлик даври образини яратдилар. Энг муҳими, ўзбек драматургиясига ҳам В. И. Ленин образи кириб келди. Бу — атоқли драматург Комил Яшиннинг «Йўлчи юлдуз», «Инқилоб тонги» асарларидир.

Театр ҳамиша замон хизматида бўлди. Улуғ Ватан уруши йилларида театр репертуаридан халқни жасоратга чорловчи, душманга қарши аёвсиз курашга даъват этувчи асарлар ўрин олди. Комил Яшиннинг «Улим босқинчиларга», Ҳамид Олимжоннинг «Муқанна», А. Ржешевский ва М. Кацнинг «Олеко Дундич», Ф. Вольфнинг «Профессор Мамлюк» асарларини мисол келтиришимиз мумкин. Бу асарлар турли давр, турли халқ ҳаётидан бўлмасин, уларнинг асосий ғоясини Ватанин ёвдан ҳимоя қилиш, халқ озодлиги, Ватан поклиги йўлида охириги қони қолгунча бўлса ҳам курашиш ташкил қиларди.

Улуғ Ватан урушидан кейинги тинч курилиш даврида театр коллективи ҳам меҳнатни, совет халқлари дўстлигини улугловчи асарларга мурожаат қилди. Уйғунинг «Навбахор», «Журрият», «Ҳаёт қўшиғи», Абдулла Қаҳҳорнинг «Шоҳи сўзана», «Оғриқ тишлар», Баҳром Раҳмоновнинг «Юрак сирлари» каби қатор пьесалари томошабинлар олқишига сазовор бўлди.

50-йилларда театрга кириб келган Я. Абдуллаева, Э. Маликбоева, Р. Иброҳимова, Ё. Аҳмедов, Т. Азизов, М. Орипов,

О. Юнусов, П. Саидқосимов, О. Норбоева, Л. Бадалова, Т. Хонтўраев, Т. Тожиевлар эндиликда Ўзбекистон халқ артисти ёки республикада хизмат кўрсатган артист унвонига сазовор бўлган. Ё. Аҳмедов билан Т. Азизов СССР Давлат мукофоти билан тақдирланган.

Октябрь инқилобининг 40 йиллигига бағишлаб 1957 йилда Москвада ўтказилган Бутуниттифоқ театрлар фестивалида «Йўлчи юлдуз», «Ганг дарёсининг қизи», «Жазоир — менинг ватаним» спектакллари билан бу театр ҳам қатнашади. «Ганг дарёсининг қизи» спектакли шу йилнинг энг яхши спектаклларида бири деб топилди ва биринчи даражали диплом билан мукофотланди.

Театрнинг 50- ва 60-йиллар мобайнида эришган ютуқларида унинг бош режиссёри бўлиб ишлаган Ўзбекистон халқ артистлари А. О. Гинзбург ва Т. Хўжаевнинг хизматлари катта.

Кўпмиллатли совет адабиётининг энг яхши намуналари билан томошабинларни таништиришга театр коллективи ҳамisha катта эътибор бериб келмоқда. А. Софронов, В. Розов, М. Шатров, А. Штейн, Б. Васильев, Н. Мирошниченко, М. Карим, Р. Иброҳимбеков, О. Абдуллин ва бошқаларнинг қатор пьесалари асосидаги спектакллар ўзбек театр санъати тарихидан муносиб жой олди.

Октябрнинг 60 йиллиги нишонланган 1977 йилда театр коллективи Москвада ижодий сафарда бўлди. Бу галги гастролда К. Яшиннинг «Инқилоб тонги», У. Умарбековнинг «Қиёмат қарз», В. Чичковнинг «Мен Чилига ишонаман», С. Аҳмаднинг «Келинлар кўзғолони», Софоклнинг «Антигона», Е. Шварцнинг «Қор маликаси» асарлари кўрсатилди. Пойтахт томошабинлари, театршунослари бу спектаклларга юксак баҳо бердилар. СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофотининг лауреати, Вахтангов театрининг бош режиссёри Е. Симонов, санъатшунослик докторлари К. Рудницкий, И. Вишневакаллар СССР Маданият министрлигида гастроль якунига бағишланган муҳокама йиғилишида театр артистлари, режиссёрлари, расмслари маҳоратини юқори баҳоладилар. «Правда» газетаси катта мақола берди. Уша йилнинг кузда «Инқилоб тонги» спектаклининг бир гуруҳ ижодкорлари СССР Давлат мукофоти билан тақдирландилар.

Бугунги кунда театр мамлакатимиздаги энг бақувват ижодий коллективлардан биридир. Унинг саҳнасида даврнинг актуал мавзулари қаламга олинган асарлар кўрсатилмоқда. Устозлар анъанасига содиқ ёшлар театр шуҳрати учун курашмоқдалар. Утган йили КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси ўртоқ Л. И. Брежневнинг машҳур «Кўриқ» асари асосида ажойиб спектакль намойиш қилинди. СССРнинг 60 йиллигига бағишланган бу спектакль театр репертуаридаги энг бақувват асарлардан бири сифатида томошабинлар, театршунослар томонидан қайд қилинди.

Бир неча йилдирки, театрга истеъдодли режиссёр Баҳодир Йўлдошев бадий раҳбарлик қилмоқда.

СССРнинг 60 йиллигини муносиб асар-

лар билан кутиб олиш учун санъаткорлар астойдил ижодий меҳнат қилмоқдалар. Ҳамзанинг «Бой ила хизматчи» драмаси театрнинг дастлабки пайтларидаёқ саҳнага қўйилган эди. Олтмиш йилдан зиёд давр мобайнида бу асар театр саҳнасида бир неча марта қайта намойиш қилинди. Ўзбек драматургиясининг бу классик асари театр актёрлари маҳоратининг ўсувида ҳам муҳим аҳамият касб этди. Шонли юбилей йилида театр артистлари бу асарни яна саҳнага олиб чиқдилар. Театрнинг бош режиссёри Б. Йўлдошев раҳбарлигида ёшлар бу масъулиятли вазифани шараф билан бажардилар.

Ҳамза номидаги театр — муқаддас даргоҳ. Бу ерда ишлаш, ижод қилиш ҳар бир актёр, режиссёр, рассом учун бахт. Шунинг учун ҳам унинг саҳнасида роль ижро этаётган артистлар ҳар бир асарга, ҳар бир ролга — катта-кичиклигидан қатъи назар — ана шу юксак масъулият билан ёндошадилар. Энг муҳими, театрда устозлар ва шогирдлар ҳамкорлиги яхши йўлга қўйилган, улар доимо баҳамжиҳат иш олиб борадилар. Бинобарин, бу даргоҳга илк қадам босган ҳар бир ижодкор Ш. Бурҳонов, С. Эшонўраева, Н. Раҳимов, С. Олимов, С. Табибуллаев, З. Муҳаммаджонов, З. Садриева, З. Ҳидоятова, И. Болтаева, Ғ. Аъзамов, Х. Хўжаева каби устозлар даврасига қўшилади. Улар ижодга енгил-елли қарашга, қўл учида иш қилишга йўл қўймайдилар. Бунинг устига ҳар бир кўрик давомида саҳнанинг қаеридандир, М. Уйғур ва Е. Бобононов, А. Ҳидоят ва О. Жалилов, О. Хўжаев ва Ш. Қаюмов, А. Гинзбург ва Т. Хўжаевларнинг сэмимий маслаҳати, айни вақтда талабчан нигоҳи кўрингандай, эшитилгандай бўлаверди.

Театрга академик унвони берилганда унинг тузукроқ биноси ҳам бўлмаган. Шунинг учун «Ўзбек совет адабиёти» журнали «Академик театрунинг янги биноси қачон битилади?» деб чиққан эди. Эндиликда театр салкам минг ўринли муҳташам залига, замонавий техника билан жиҳозланган саҳнасига эга. Театрнинг босиб ўтган йўлини акс эттирувчи музей мухлислар хизматида. Буларнинг ҳаммаси жонажон партия ва ҳукуратимиз санъат ривожига, санъаткорлар ижодига доимо ғамхўрлик қилиб келаётганлигидан ёрқин нишондир. Театр коллективи эса Ленин партияси ғояларининг актив тарғиботчиси сифатида ҳормай-толмай меҳнат қилмоқда. Коллективнинг бу улуғ нияти ҳамisha уларга йўлдош бўлаверсин! Мухлислар академик театр саҳнасида замондошларимизнинг ёрқин образлари яратилган, даврнинг долзарб масалалари кўтарилган, ҳам режиссура, ҳам актёрлик ижроси, ҳам саҳнавий безаги жиҳатдан ҳозирги замон театр санъати ва бугунги илғор фикрли, диди юксак, билимдон томошабинлар талабига тўла жавоб бера оладиган спектакллар кўраверишга ишонадилар. Узининг илк қадамидан бошлаб то шу кунгача давр билан ҳамқадам бўлиб, кўпмиллатли совет театр санъати байроғини баланд кўтариб келаётган театрунинг бундан кейин ҳам шу бош йўлдан оғишмай санъатимиз ютуқларини кўз-кўз қилаверишига астойдил ишонамиз. Бунга ҳар томонлама тўла асос бор!

Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ

ЗАҲМАТКАШ, КАМТАРИН ИЖОДКОР

(ҲАЙДАРАЛИ НИЁЗОВ ОЛТИМИШ ЕШГА ТУЛДИ)

Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйининг иккинчи қаватида «Шарқ юлдузи» редакцияси жойлашган. Бош редактор хонасига қарама-қарши эшикни очишингиз билан тўрдаги столда барваста қоматли, кўзойнак таққан, салобатли, гаплари ва хатти-ҳаракатлари вазмин кишига кўзингиз тушади. У киши ўтирган столнинг усти доимо қўлёмалар, ўқиладиган асарлар, корректуралар билан тўла туради. Столда ўтирган киши ўқишдан бош кўтармайди. У ҳар бир сўзни, сатрни, жумлани диққат билан кўздан кечираркан, қоғоз четига, сўзлар устига ёзади, ўчиради, қандайдир белгилар қўяди, чизикча тортиб қоғознинг орқа томонига ёзади...

Бу киши «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими», «Шарқ юлдузи» журнали бош муҳаррирининг ўринбосари Ҳайдарали Ниёзов бўлади. У ўз фаолиятини ўқитувчиликдан бошлаган эди. Ёш авлодга гаълим ва тарбия бериш, ўқиш, ўрганиш ва изланиш бўлажак ижодкорга дастлаб журналистик, сўнгра кўп ўтмай таржимонлик қаламини тутқазди. Шундан бери ўтган қирқ йил давомида Ҳайдарали Ниёзов ижод оламида фаолият кўрсатиб келмоқда.

Журналистик ва таржимонликни баравар давом эттираётган Ҳайдарали Ниёзов 1951 йилда Коммунистик партия сафига кирди. У 1954—56 йилларда Ўзбекистон ёзувчилар союзида адабий консультант, 1956—72 йиллар мобайнида эса «Шарқ юлдузи» журналининг проза, танқид ва адабиётшунослик бўлимларида мудир бўлиб ишлади. 1972 йилдан ҳозирга қадар шу журналнинг бош муҳаррир ўринбосари вазифасида фаолият кўрсатиб келмоқда. Йигирма олти йилдан буён «Шарқ юлдузи» журналида узлуксиз ишлаб келаётган Ҳайдарали Ниёзов жаҳон ҳамда қардош халқлар ёзувчиларининг ўн иккита йирик роман ва қиссаларини, элликдан зиёд ҳикояларини ва бир қатор илмий, назарий мақолаларини ўзбек тилига таржима қилди. Булар орасида Питер Абрахмсининг «Чакмоқли йўлларда», Тавфиқ ал Ҳа-

кимнинг «Туган», Ришард Клиснинг «Какаду», Тўлепберген Қаипбергенонинг «Сўнги ҳужум», Хўжабек Сеитовнинг «Машаққатли бахт» романлари ҳамда Сембен Усмоннинг «Почтадан келган пул», Адий Шариповнинг «Партизан қизи», Григорий Марьяновскийнинг «Минг бир тақдир», Константин Теньякшевнинг «Оддий операция», Эмил Амитнинг «Қирмизи салла», Хараламб Зинкенинг «Ўзбек бўлиб қолганим қиссаси» повестлари ва В. Мюфкенинг «Африка фарзандлари» драмаси бор.

Ҳайдарали Ниёзов рус, қозоқ ва қорақалпоқ тилларидан эркин таржима қилади. Бу осонликча амалга ошмайди, албатта. Чунки таржима санъатининг ҳам лаззатли,

ҳам машаққатли онлари бўлади. Лаззат-лилиги шундаки, таржимон жаҳон прогрессив адабиёти вакилларининг ҳамда рус ва қардош республика ёзувчиларининг энг яхши асарларининг таржимаси билан китобхон фикрий доирасини янада кенгайтиради. Бунинг машаққатли томони шундаки, таржимон иш жараёнининг дастлабки босқичида аввал алоҳида сўзларни, сўнг сўз бирикмаларини ва оддий жумлаларни таржима қилиш мушкулотини енгади. Яъни таржимон асар ёзилган тилдаги сўзларнинг грамматик бирикув қонуниятлари асар таржима этилаётган тил қонуниятларидан фарқлинишини ҳис этиб, уларга мувофиқ воститалар топади.

Иккинчи босқичда мураккаб жумлалардан ташкил топган кичикроқ текстларга, табиат манзаралари тасвирига, муаллифнинг ўзи тасвирлаётган воқеа-ҳодисаларга муносабати сингари жиҳатларни аслига мос шаклда бера билиши керак.

Учинчи босқичда эса бадий асарлардан олинган катта-катта парчалар аслига монанд ҳолда берилади. Энг муҳими, бадий таржимада шакл ва мазмун бирлиги, ба-

дий тил, тил нормаси ва мантиқ каби масалалар борки, бу — таржимон маҳоратини синовдан ўтказадиган машаққатли жараёндир.

Шуниси қузонарлики, Ҳайдарали Ниёзов таржима қилган асарлар унинг бу меҳнатининг лаззатию машаққатидан баҳраманд бўлиб келаётганини кўрсатади.

Олтмиш ёшини қаршилаётган Ҳайдарали Ниёзов ўзининг келажак режалари ҳақида камтарлик билан шундай дейди: «Ҳозир Анатолий Ананьевнинг «Танклар ромба бўлиб келаётир» ва Тўлепберган Қалипбергеновнинг «Кўз қорачиғи» романлари таржимаси устида ишлаяпман, ҳали кўнгилда режалар кўп».

1960 йилдан СССР Журналистлар союзи аъзоси, 1972 йилдан буён СССР Ёзувчилар союзи аъзоси Ҳайдарали Ниёзовни ҳамisha ишлаб турган ҳолда учратамиз. Унинг таҳриридан ўтаётган қўлёзмалар эса, «Шарқ юлдузи» журнали саҳифаларини бойитишга ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Норқул БЕКМИРЗАЕВ,
филология фанлари кандидати.

СЎЗ ҲАҚИДА

Ҳаммадан юқори сўз салтанати,
Фақат сўздин эрур дунё давлати.

Низомий ГАНЖАВИЙ

Нутқи-ла ҳайвондан ажралур инсон,
Пуч сўзласа ундан яхшидир ҳайвон.

Саъдий ШЕРОЗИЙ

Бизлар бир ўткинчи, жаҳон барқарор,
Одамдан фақат сўз қолур ёдгор.

Абулқосим ФИРДАВСИЙ

Сўз ичра мудом ақл яшириндир,
Сўз чимилдиғу ақл келиндир.

Носир ҲИСРАВ

Қисқа сўзлик, қара, не яхши ҳолдир,
Сергаплик тамоман дилга малолдир.

Ҳусрав ДЕҲЛАВИЙ

Сўз вужудга келмиш осмон авжидан,
Кўнгил иқлимидан, юрак мавжидан.

Абдурахмон ЖОМИЙ

Назмида ҳам асл анга маъни дурур,
Бўлсун анинг сурати ҳарне дурур.

Алишер НАВОИЙ

Ҳар вақтки кўргайсен менинг сўзумни,
Сўзумни ўқуб англағайсен ўзумни.

Заҳририддин БОБИР

ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ТЕРМИНОЛОГИЯМИЗНИНГ МУҲИМ МАСАЛАЛАРИ ҲАҚИДА

Янги ижтимоий тузум ва Коммунистик партиянинг изчиллик билан олиб борган ленинча миллий сиёсати туфайли ўзбек халқининг маданияти ва тили кенг раванқ топди. Хусусан, ўзбек тилининг лексикаси, шу жумладан, унинг ижтимоий-сиёсий терминологияси янги ҳаёт ва рус тилининг баракали таъсири остида қиёс қилиб бўлмайдиган даражада ривожланди.

Совет даврида ўзбек тилининг грамматик қурилиши янада такомиллашиб, луғат таркиби, айниқса унинг терминологик лексикаси минглаб янги-янги сўзлар ва русча-интернационал терминлар ҳисобига бойидики, натижада сиёсий-ижтимоий ва илмий асарларнигина эмас, ҳатто рус ва жаҳон адабиёти классикларининг, хусусан марксизм-ленинизм классикларининг асарларини ҳам ўзбек тилига таржима қилиш имконияти туғилди. Таржималар эса ўз навбатида ўзбек тили ва унинг ижтимоий-сиёсий терминологияси тараққиётига катта таъсир кўрсатди.

Маълумки, марксизм-ленинизм классиклари таржима кишиларнинг интеллектуал тараққиётида муҳим восита эканлигини қайта-қайта уқтириб ўтган эдилар. Бинобарин, ўзбек халқининг маънавий ҳаётида, шу жумладан, ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологиясининг бойиши ва тараққиётида ҳам таржималар муҳим роль ўйнади. Ўзбек халқи таржима орқали рус ва жаҳон маданияти, фан ва техника янгилликлари билан яқиндан танишмоқда, улардан баҳраманд бўлмоқда.

Масаланинг энг қувончли томони шундаки, жаҳон пролетариатининг улуг до-

ҳийлари Маркс, Энгельс ва Лениннинг фалсафа, сиёсий иқтисод ва умуман илмий коммунизм назариясига оид кўпчилик асарлари ўзбек тилида чоп этилди. Эндликда ўзбек халқи инсоният тафаккурининг нодир дурдоналари — «Коммунистик партия манифести», «Капитал», «Анти-Дюринг», «Материализм ва эмпириокритицизм», «Давлат ва революция» сингари марксизм-ленинизмнинг гениал асарларини таржима туфайли ўз она тилида ўқишга муяссар бўлди.

Шундай қилиб марксизм-ленинизм классиклари асарларининг, шунингдек, кўплаб ижтимоий-сиёсий адабиётларнинг ўзбек тилига таржима этилиши натижасида ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологияси ҳар томонлама кенг ривожланиб кетди.

Бироқ бу кўп йиллик бой тажриба ҳозиргача ҳам умумлаштирилмай, ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологиясининг тараққиёт йўллари, шунингдек, унда йўл қўйилиб келаётган айрим камчилик ва нуқсонлар илмий асосда ўрганилмай келади. Айниқса, бу соҳада ўзбек китобхонларига кўмаклаша оладиган тўлароқ ҳажмли терминологик луғат яратилмаганлиги катта камчиликдир.

1976 йилда «Фан» нәшриёти чоп этган «Ижтимоий-сиёсий терминлар луғати», унда йўл қўйилган айрим камчилик ва нуқсонлардан қатъий назар, ана шу эҳтиёжни қондиришда биринчи тажриба бўлди.

Бироқ ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологиясининг илмий асослари мунтазам равишда ишланиб борилмаганлиги, бунинг устига ўзбек илмий терминологиясини тартибга солиб, қонунлаштириб борадиган бирор органнинг йўқлиги натижасида ижтимоий-сиёсий терминология со-

Мақола қисқартириб босилмоқда — ред.

ҳасида бир қанча ҳал бўлмаётган келаётган масалалар тўпланиб қолди. Турли авторлар ёки таржимонлар русча терминларга ўзбекча эквивалент танлашда турлича йўл тутганликлари боисидан терминологик лексика яратиш соҳасида ҳар хиллик ва чалқашликлар келиб чиқди. Уларни бартараф этish ва ижтимоий-сиёсий терминологияни тартибга солишни ҳаёт тақозо қилади.

ТИЛ ТРАДИЦИЯСИ ВА ЛИСОНИЙ МЕРОС МАСАЛАСИ

Ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологияси соҳасида илмий жамоатчилик иштирокида муҳокама қилиниши зарур бўлган долзарб проблемалардан бири — адабий тил ва ижтимоий-сиёсий терминологияни тартибга солиш ва унификация қилишда тил традицияси ва лисоний меросга (тил меросига) муносабат масаласидир. Лисоний меросдан фойдаланиш проблемаси эса маданий инқилобнинг муҳим масалаларидан ҳисобланади. Бу проблема ўзбек тилшунослигида ҳалигача чуқур ва илмий асосда ўрганилмаганлигидан адабий тил ва терминологияни ривожлантиришда лисоний меросимизга муносабат масаласида турлича қарашлар ҳамон ҳукм суриб келади. Ҳолбуки, масалани ҳал этишда марксизм-ленинизм классикларининг маданий мерос ҳақидаги таълимотига амал қилиб иш тутилса, айрим чалқашликлар ва субъектив қарашларга чек қўйилиб, адабий тил ва терминологиянинг яна ҳам раванқ топиши учун йўл очилар эди.

В. И. Лениннинг ўтмиш даврлар маданиятининг энг яхши намуналарини, традициялари ва натижаларини марксистик асосда танқидий ўзлаштириш ва ривожлантириш ҳақидаги таълимоти, шубҳасиз, тил маданияти ва миллий лисоний меросни, шу жумладан, ўзбек тили ва ўзбек халқининг лисоний меросини танқидий ўрганиш ва ундан ижодий фойдаланишда ҳам назарий ва методологик асос бўлиб хизмат қилади. Бу эса ўз навбатида ўтмиш тил маданиятининг бойликларидан, унинг энг яхши намуналари ва традицияларидан танқидий фойдаланишни ва уларни ижодий ўзлаштиришни тақозо қилади.

Зеро, тилда мустақкам ўрнашиб қолган терминларни тил традициясига хилоф равишда, яъни тегишли асос бўлмагани ҳолда бошқа сўзлар билан алмаштириш ҳоллари ўзбек тилининг ижтимоий-сиёсий терминологиясида ҳам учраб қолади. Жумладан, бу ўринда совет даврида ўзбек тилининг луғат составида мустақкам ўрин олган ва узоқ умр кўрган, бироқ кейинчалик маълум бир муддат ижтимоий-сиёсий терминлар доирасидан чиқариб юборилган ана шундай сўзлардан нифоқ, нифоқчи, истибод, мажмуа, тижорат сўзларини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Маълумки, ўзбек тилида нифоқ, нифоқчи, нифоқчилик сўзлари 30 йиллардан бошлаб русча «раскол», «раскольник», «раскольнический» сўзларининг маъноларини ифодаловчи эквивалентлар сифатида ишлатилиб келади. Шу даврдан бошлаб бу сўзлар ижтимоий-сиёсий маъно касб этиб, русча «раскол», «раскольник», «раскольнический» терминларининг мос эквивалент-

ларига айланиб қолди. Натижада бу сўзлар ўзбек тилининг ижтимоий-сиёсий терминологиясида мустақкам ўрнашиб, 50-йилларнинг ўрталаригача ҳам ижтимоий-сиёсий адабиётларда, шу жумладан, партия тарихига оид дарслик ва қўлланмаларда худди шу тарзда ишлатилиб келди. Матбуот саҳифаларида ҳам бу традицияга тўла амал қилинди.

Бироқ 50-йилларнинг ўрталаридан бошлаб ўзбек тилида нифоқ, нифоқчи, нифоқчилик терминларининг ишлатилишига нисбатан субъектив қарашлар пайдо бўлади ва бу традиция бузила бошлайди. Шунинг оқибатида 1954 йилда нашр этилган бир томлик русча-ўзбекча луғатда «раскол», «раскольник», «раскольнический» сўзларини изоҳлашда бу сўзларнинг мос эквивалентлари бўлиб қолган мақур сўзлар ҳатто қайд ҳам этилмаган. Ҳолбуки, луғатда «раскол» ва «раскольник» сўзларига эквивалент қилиб келтирилган «ажратувиш» ва «ажратувчи» сўзлари термин тусига кирмаган бўлиб, улар русча сўзларнинг маъноларини яхши ифодамай олмадилар. Уларга маънодош эквивалентлар сифатида тавсия этилган «ихтилоф» ва «ихтилофчи», «бузғунчи» сўзлари ҳам маъно жиҳатидан тўғри келмайди. Чунки ихтилоф ва бузғунчи сўзлари ўзбек тилида «разногласие», «разлад» ва «дезорганизатор» сўзларининг маъноларини ифодамай келади.

Тил фактига, тил традицияларига ана шундай муносабатда бўлиш натижасида бу даврда, айниқса 50-йилларнинг ўрталаридан бошлаб нифоқчи термини ўрнида ажратувчи, бузғунчи ҳамда нифоқчилик терминини ўрнида ажратувчилик сўзи ишлатила бошлайди. Бироқ, шунга қарамастан, айрим муаллиф ва олимлар, тажримон ва матбуотчилар неча ўн йиллар мобайнида ўзбек тилида ишлатилиб, мустақкам ўрнашиб қолган нифоқ, нифоқчи, нифоқчилик терминларини афзал билиб, ҳамон шуларнинг ўзини ишлатиб келмоқдалар. Жумладан, «Қизил Ўзбекистон» (кейинроқ «Совет Ўзбекистони») газетасининг турли йиллардаги сонларидан олинган қуйидаги мисолларга эътибор беринг: нифоқчилик ва фракциячилар (1959, 30-сон), нифоқ солиш (1959, 213-сон), антипартиявий нифоқчи группа (1960, 35-сон), халқаро ишчилар ҳаракатига нифоқ солиш (1960, 178-сон), коммунистик ҳаракатдаги нифоқчилар (1961, 273-сон), албаниялик нифоқчилар (1962, 14 декабрь), нифоқчилик ишлари (1963, 16 июль), хитой нифоқчилари (1963, 24 сентябрь), нифоқ тугаганлиги (1964, 17 апрель), ишчилар ҳаракатидаги нифоқ (1968, 9 апрель), пекинлик нифоқчилар, нифоқчилик фаолияти (1969, 5-сон), сиёсий нифоқ (1974, 14 ноябрь). Бу даврда «Ўзбекистон коммунисти» ва «Партия турмуши» журналлари ҳам мавжуд традициядан келиб чиқиб, русча «раскольнические действия» терминини нифоқчилик ҳаракатлари тарзида ифодалаганликларини кўраимиз (Қаранг: «Ўзбекистон коммунисти», 1963, 8-сон, 14-бет, «Партия турмуши», 1965, 1-сон, 54-бет).

Ушбу нифоқ сўзи ўзбек тилидагина эмас, ҳатто озарбайжон, тожик ва форс тилларида ҳам русча «раскол» сўзининг энг мувофиқ эквиваленти сифатида ишлатилиб келади.

Шундай қилиб, юқорида келтирилган далиллар ўзбек адабий тилида неча ўн йиллар мобайнида қўлланиб келган **нифоқ** ва **нифоқчилик** терминларини қайтадан ўз ҳуқуқида тиклаб, истеъмолга киритишни тақозо қилади. Бинобарин, терминологик луғатларда русча «раскол», «раскольник», «раскольнический», «расколоть» сўзларини изоҳлашда, айни маҳалда уларга эквивалент бўлиб келадиган ажралиш, бўлиниш, ажратувчилик, ажратмоқ сўзларини инкор қилмаган ҳолда, **нифоқ** ва **нифоқчилик** сўзларини ҳам ўз ўрнида асосий эквивалент тарзида тавсия этиш тўғрироқ бўлур эди. Қиёслаб кўринг:

раскол1 — ажралиш бўлиниш; раскол2 — нифоқ
 раскольник — нифоқчи, нифоқ соловчи; раскольнический — нифоқчилик...
 раскольническая политика — нифоқчилик сиёсати
 раскольнические действия — нифоқчилик ҳаракатлари
 расколоть 1 — ажратмоқ, ажратиб (бўлиб) юбормоқ; расколоть2 — нифоқ солмоқ

Русча «самодержавие» ва «самодержавный» сўзларини ўзбек тилида ифодалаш масаласида ҳам лисоний меросимизга, ўзбек тилининг мавжуд луғат бойлигига нисбатан эътиборсизлик билан қараш ҳукм суриб келмоқда.

Маълумки, русча «самодержавие» сўзи ўзбек тилида ҳатто инқилобгача ҳам **истибдод** тарзида ифодаланиб келди. Бу сўз умумхалқ тилида ҳам шу қадар ўзлашиб кетган эдики, бунини халқимиз уртасида кенг тарқалган «истибдоддан дод» ибораси ҳам яққол кўрсатиб турибди. Ушбу **истибдод** сўзи инқилобдан кейин, ҳатто 40-йилларгача русча «самодержавие» сўзининг мос эквиваленти сифатида ишлатилиб келди. «Самодержавие» сўзининг сифатини («самодержавный» сўзини) эса **мустабид** сўзи орқали ифодалаш қатъий норма тусига кириб қолган эди. Масалан, **мустабид ҳокимият** «самодержавная власть» сингари. Ушбу русча «самодержавие» ва «самодержавный» сўзлари озарбайжон, тожик ва форс тилларида ҳозиргача ҳам **истибдод**, **мустабид** тарзида ифодаланиб келинмоқда.

Ана шуларга қарамасдан, айрим таржимон ва луғатчиларимиз ўзбек тилида муваффақият билан ишлатилиб келган ушбу **истибдод** «самодержавие» ва **мустабид** «самодержавный» сўзларидан негадир воз кечиб, ҳар икки ҳолда ҳам **самодержавие** сўзини ишлатиб келмоқдалар. Чунончи, бир томлик «русча-ўзбекча луғатда» (1954) русча «самодержавие» ва «самодержавный» сўзларининг ҳар иккисига ҳам **самодержавие** сўзининг ўзи эквивалент қилиб берилган. **Истибдод** сўзи эса ҳатто маънодош эквивалент сифатида ҳам қайд қилинмаган. Бироқ русча «самодержавец» сўзини **ҳокими мутлақ**, **мустабид ҳоким** тарзида ифодалашга мажбур бўлганлар. Шунинг натижасида ўзбек тилида кўпдан ўрнашиб қолган **мустабид ҳокимият** «самодержавная власть», иборасини ҳам сунъий равишда тузилган **самодержавие ҳокимияти** «власть самодер-

жавия» ибораси билан алмаштирганлар. Айни маҳалда луғатчиларимиз **истибдод** сўзини «деспотизм» ва «тирания» сўзларига маънодош эквивалент қилиб беришни унутмаганини, бу жуда тўғри бўлган. Ҳақиқатан ҳам «самодержавие» сўзи ҳам рус тилида «деспотизм» ва «тирания» сўзлари билан маънодошдир. Шунинг учун ҳам озарбайжон, тожик ва форс тилларида бу ҳар учала сўз кўпинча **истибдод** сўзининг ўзи билан ифодаланади.

Бироқ матбуот саҳифаларида, айниқса адабий ва публицистик асарларда мавжуд традицияга кўра **истибдод** ва **мустабид** сўзларининг ўзи ишлатилганини кўраимиз. Қиёсланг: Урта Осиё халқларининг илгор кишилари... прогрессив Россияга, **истибдод** ва жаҳолатга қарши курашга даъват этган Россияга назар солган эдилар («Қизил Ўзб.», 1959, 122-сон), Улуғ Октябрь... эксплуатация ва **истибдод** тузумини ағдариб ташлади («Сов. Ўзб», 1967, 25 июнь), ... **мустабид ҳукумати**; ... лекин бахт-саодат деган нарсани **истибдод** замонида мен асло кўрмадим («Ўзбекистон», 1968, 421-бет).

Шундай қилиб, биз амалиётда **истибдод** ва **мустабид** сўзларининг кўпинча русча «самодержавие» ва «самодержавный» сўзларига эквивалент қилиб ишлатилганлигини кўраимиз. Айрим ҳоллардагина **самодержавие** сўзининг ўзига зарурият туғилиб қолади. Шунинг учун ҳам русча-ўзбекча икки тилли терминологик луғатларда русча «самодержавие» сўзига асосий (биринчи) эквивалент қилиб **истибдод** сўзини олиш ва ундан кейин **самодержавие** сўзини ҳам келтириш, «самодержавный» сўзига **мустабид** сўзини, «самодержавец» сўзига эса **мустабид** ва **ҳокими мутлақ** сўзларини эквивалент қилиб келтириш тўғри бўлур эди.

Ўзбек тилида эскидан ишлатилиб келган **мажмуа** сўзини ҳам луғатларимизда «эскирган» ҳисоблаб, истеъмолдан чиқариб юбориш, айниқса маънолари бир-бирига яқин сўзларга ўзбекча эквивалент танлашда қийинчилик келтириб чиқарди. Лисоний меросимизга бу тарзда нотўғри муносабатда бўлиш натижасида маънолари бир-бирига яқин бўлган бир неча русча сўзга ўзбек тилида айни бир сўзини бефарқ эквивалент қилиб ишлатавериш ҳоллари келиб чиқдики, бунини русча «**борник**», «**свод**» ва «**собрание**» сўзларини ўзбек тилида ифодалаш мисолида яққол кўриш мумкин.

Бир томлик «Русча-ўзбекча луғатда» тузувчилар «**борник**», «**свод**», «**собрание**» сўзларининг маъно жиҳатдан бир-бирларидан маълум даражада фарқланишини, яъни маъно тусланишларини ҳисобга олмасдан ҳар учала сўзга ҳам биргина тўппам сўзини эквивалент тарзида тавсия қилганлар. Тузувчилар қарийб 40 йил мобайнида русча «свод», «собрание» (кейинги маъноси) сўзларининг жуда мувофиқ эквиваленти сифатида ишлатилиб келган **мажмуа** сўзини, шунингдек, суд практикасида ишлатилиб келган **қонунлар мажмуаси** «свод зақонов» терминини эскирган ҳисоблаб, **мажмуа** сўзини тўппам сўзи билан алмаштирган эдилар. Натижада «**борник**» ҳам тўппам, «свод» ҳам тўппам, **собрание**» ҳам тўппам бўлиб чиққан.

Ҳолбуки, **мажмуа** «свод», **қонунлар мажмуаси** «свод зақонов» терминлари шу лу-

фат нашр этилганга қадар, яъни 50-йилларгача ҳам қўлланиб келган эди. Ҳатто бу терминлар 1926, 1934 ва 1942 йилларда нашр этилган русча-ўзбекча луғатларда ҳам норматив терминлар сифатида қайд этилган эди. Бундай ҳолларда русча сўзларнинг маъноларидан келиб чиқиб эквивалент танланса, масала яна ҳам ойдинлашади. Чунончи, русча «сборник» сўзи ҳар хил асарлар ёки ҳужжатлар тўпламидан иборат бўлган китоб маъносини билдириб келади. Бинобарин, ўзбекча тўпلام сўзи бу сўзга айнан эквивалент бўлиб келади, масалан, **шеърлар тўплами «сборник стихов»** деганимиздаги каби. Бироқ тўпلام сўзи русча «свод» ва «собрание» сўзларига том маънода эквивалент бўлиб кела олмайди. Чунки бу сўзлар ўзларининг билдириб келган маънолари, маъно тусланишлари билан тўплам сўзидан фарқ қиладилар. Масалан, русча «свод» сўзи оддий бир тўпلامни эмас, балки муайян тартибда жойлаштирилиб, яхлит бир ҳолга келтирилган турли маълумотлар, материаллар ёки текстлар маъносини билдириб келади. Бу маънони **мажмуа** сўзигина ифодалаш мумкин, масалан, «свод законов» — **қонунлар мажмуаси**.

Русча «собрание» сўзи ҳам оддий бир тўпلامни эмас, балки маълум бир системага солинган яхлит, бир бутун қилиб тўпланган нарсалар ёки асарлар мажмуини билдириб келади. Бу жиҳатдан у «свод» сўзининг маъносига жуда яқин. Бинобарин, «собрание» сўзига ҳам мажмуа сўзини асосий эквивалент қилиб олиш мумкин. Масалан: «собрание сочинений» — **асарлар мажмуаси**; «собрание сочинений Ленина» — **Ленин асарлари мажмуаси**.

Лисоний мерос ва тил традициясига эътиборсизлик билан қараш, айрим сўзларга нисбатан нигилистик муносабатда бўлиш тилда ўрнашиб қолган **табиёт** ва **ижтимоёт** сўзларини «архаизм» лавҳаси остида истеъмолдан чиқариб юборишда ҳам яққол кўринади.

Маълумки, 60-йилларгача «естествознание» маъносига **табиёт** сўзи ишлатилиб, бу сўз ўзбек тилида, хусусан унинг табиий фанлар терминологиясида мустаҳкам ўрин олиб қолган эди. Яна шуниси ҳам маълум эдики, рус тилида 20- ва 30-йилларда табиий фанлар, яъни табиат ҳодисалари ва табиат қонунларидан баҳс этувчи фанларнинг умумлашма номи бўлмиш, «естествознание» (табиёт) сўзи билан бир қаторда табиётдан бошланғич маълумотларни ўз ичига олган мактаб предмети (фани) маъносига «природоведение» сўзи ҳам ишлатилар эди. Ўзбек тилида эса бу ҳар икки сўз табиёт сўзи билан ифодаланар эди. 40-йилларда рус тилида «природоведение» сўзи истеъмолдан қолиб, унинг ўрнида ҳам «естествознание» сўзи ишлатила бошлайди. Бу ҳолда ҳам **табиёт** сўзи русча «естествознание» сўзининг мос эквиваленти сифатида муваффақият билан ишлатилиб келган эди. Бироқ 50-йилларнинг охиридан бошлаб **табиёт** «естествознание» сўзи ўринсиз ва асосиз равишда **табиатшунослик** сўзи билан алмаштирилиб, мактаб дарсликларига ишлатила бошлайди. Натижада матбуот саҳифаларида ҳам «естествознание» маъносига **табиатшунослик** сўзи қўллана бошлайди.

Бироқ илмий жамоатчиликнинг кўпчилиги ҳамон **табиёт** сўзининг ўзини қўллаш-

ни маъқул топмоқда. Шунинг учун ҳам айрим муаллифларнинг мақола ва асарларида бу «қоида»га зид равишда «естествознание» маъносига ҳамон **табиёт** сўзининг ўзи ишлатилаётганини кўраемиз. Қиёсланг: **Табиёт оламида доҳий ғоялари** — (мақола сарлавҳаси) («Сов. Ўзб.», 1970, 43-сон), Ленин ва **табиёт** фанлари (илмий мақолалар мажмуаси, 1972), В. И. Ленин ва ҳозирги замон **табиёти** (илмий мақолалар тўпламининг номи — 1970). Ленин асарларининг таржималарида ҳам **табиёт** сўзининг ўзи ишлатилган.

Тўғри, **табиатшунослик** термини ўзбек тилида 60-йилларгача ҳам ишлатилган ва луғатларда ҳам қайд этилган эди. Бироқ шунда ҳам бу термин «естествознание» терминининг эквиваленти сифатида эмас, балки ўша вақтда рус тилида эскирган ҳисобланган «природоведение» ва «естествоведение» сўзларига мослаб танланган эквивалент эди. Табиатшунослик термини эса ўзбек тилида илгаридан ишлатилаётир. Бироқ бу термин русча «естествоиспытатель» (натуралист) терминининг мос эквиваленти сифатида барқарорлашди, ҳозир ҳам худди шу маънода ишлатилади.

Бинобарин, бу терминларнинг қўлланишидаги мавжуд хато ва чалкашликларни бартараф этиб, **табиёт** сўзини ўз ҳуқуқида тиклаш керак бўлади. Агар биз бу масалада ўзбек тилида 60-йилларгача барқарор тус олиб қолган традицияни қайтадан тикласан, яъни **табиёт** сўзини русча «естествознание» сўзига, **табиатшунослик** сўзини «естествоиспытатель» ва «натуралист» сўзларига, **табиатшунослик** сўзини эса «природоведение» сўзига эквивалент қилиб ишлатишни қондалаштирсак, у вақтда бу хато ва чалкашликларга чек қўйган бўламиз.

Дарвоқе, кейинги йилларда рус тилининг ўзида ҳам умуман **табиёт** (естествознание) фани билан мактабларда ўтиладиган **табиёт** фани (табиётдан бошланғич маълумотларнинг ўз ичига олган мактаб предмети)ни фарқлаш мақсадида истеъмолдан чиқариб юборилган «природоведение» сўзи яна қайтадан тикланиб, **истеъмолга** киритила бошланди. Шу муносабат билан ноширларимиз («Ўқитувчи» нашриёти ҳам) «естествознание» сўзига эквивалент қилиб ишлатилиб келаётган **табиатшунослик** сўзини эндиликда рус тилида янгидан тикланган «природоведение» сўзига эквивалент қилиб олдиларки, бу юқорида биз томонимиздан айтилган фикрнинг тўғрилигини яна бир бор тасдиқлайди.

Бу ўринда фалсафий терминлардан замон ва макон терминини ҳам кўрсатиб ўтиш керак.

Маълумки, замон ва макон «время и пространство» термини ўзбек тилида қарийб 40—50 йил мобайнида ишлатилиб келади. Кейинги йилларда эса айрим файласуфларимиз ҳеч қандай асос бўлмагани ҳолда бу терминни вақт ва фазо тарзида истеъмолга кирита бошладилар. Айрим олимлар эса традицияга амал қилиб, замон ва макон терминининг ўзини ишлатиб келмоқдалар. Натижада бу терминни ишлатишда икки хиллик пайдо бўлди. Ҳолбуки, бу термин кўпчилик Шарқ халқларида қадим замонлардан бошлаб худди шу тарзда — замон ва макон формасида ишлатилиб келади. Жумладан, форс ва озар-

байжон тилларида ҳозир ҳам «время и пространство» термини **замон ва макон** тарзида ифодаланади. Ҳатто русча — форсча ва русча — озарбайжонча луғатларда «время» ва «пространство» сўзларини изоҳлаш маҳалида бу сўзларнинг фалсафий маънолари алоҳида ажратилиб, «время» — **замон**, «пространство» — **макон** тарзида кўрсатиб ўтилади. (Қаранг: Русско-персидский словарь, М., 1965, 118 ва 732-бетлар. Русско-азербайджанский словарь, Баку, 1959, 405-бет).

Бинобарин, айрим ўзбек файласуфларининг «время и пространство» терминини **вақт ва фазо** тарзида ишлатишлари ҳақиқатга эйдир. Бу термин фалсафий тушувчан ифодалай олмайди. Шунингдек, физикларда ва ўзбекча физика дарсликларида «время» сўзининг **вақт**, «пространство» сўзининг **фазо** тарзида ишлатилиши ҳам фалсафий терминни ўзгартиришга асос бўла олмайди. Шунинг учун ҳам тил традициясига амал қилиб, **замон ва макон** терминининг ўзини ишлатиш айни муддао бўлур эди.

Тилимизда ҳамон сақлалиб келаётган **оқартув** сўзига ҳам назар солайлик. Бу сўз айниқса «маданий-оқартув ишлари», «маданий-оқартув муассасалари» сингари серистеъмол иборалар тарихида келиб, ўзининг гализ талаффузи билан ўқувчининг ҳам, тингловчининг ҳам ғашини келтириши ҳаммага аён.

Маълумки, 20-йилларда ўзбек тили соҳасида авж олиб кетган пуристик ҳаракат натижасида ҳатто **маърифат**, **маориф** сўзларини ҳам «арабизм» лавҳаси остида ўзбек тилидан қувиб чиқарилиб, уларнинг ўрнида **оқартиш** сўзи ишлатила бошлаган эди. Шунинг натижасида ўзбек тилида **оқартиш**, кейинроқ **бориб оқартув** «просветительство», «просвещение», **оқартув ишлари** «просветительство», **оқартувчи** «просветитель», **оқартмоқ** «просветить, просвещать» сингари сунъий сўз ва иборалар пайдо бўлди. Бироқ йиллар ўтиши билан матбуот ва адабиёт аҳллари бундай сунъий сўзлар ўрнида ўзбек тилида мавжуд **маориф**, «просвещение», **маърифат**, **маърифатпарварлик** «просветительство», **маърифатпарвар** «просветитель», **маърифат тарқатмоқ**, **маърифатли қилмоқ** «просветить, просвещать» сингари сўзларни ишлата бориб, тилимизнинг балоғат ва фасоҳатини оширдилар. Чунончи, сўнги йилларда матбуот саҳифаларида эълон қилинган айрим мақолаларда баъзи муаллифлар **маърифатпарварлик** «просветительство» сўзининг ўзаги бўлмиш **маърифат** сўзидан келиб чиқиб, ундан русча «просветительный» сўзига мос эквивалент бўлиб кела оладиган тамоман янги **маърифий** сўзини ясаб, шу асосда юқорида зикр қилинган **оқартув** компонентли терминларни жуда яхши ихчамлаштириб, **маданий-маърифий ишлар**, **маданий-маърифий муассасалар** тарзида ифодалай бошладилар. Қиёсланг: ...ғоявий, **маърифий** эстетик бурч («Ўзб. мад». 1971, 40-сон), тарихий-маърифий курс («Совет мактаби», 1979, 4-сон), санъат ҳаётни **маърифий** умумлаштиришдир («Гулистон». 1973, 3-сон), **маърифий** асарлар («Сов. Ўзб.», 1974, 34-сон), **маърифий** аҳамият («Сов. Ўзб.», 1974, 84-сон).

Бинобарин, юқорида айтилганлар, русча «просветительный» сифатини ўзбек тилида

ифодалашда пайдо бўлган тенденция ўз даврида пуристлар томонидан киритилган **оқартув** сўзини **маърифий** ва **маърифат** сўзлари билан алмаштиришни тақозо қилади. Масалан, «культурно-просветительная работа»— **маданий-маърифий ишлар** {маданий маърифат ишлари, «культурно-просветительные учреждения»— маданий-маърифий муассасалар, «культурно-просветительные работники»— маданий маърифат ходимлари.

Сўнги йилларда матбуот саҳифаларида ижтимоий-сиёсий ва публицистик лексикани ривожлантириш жараёнида, зарурият туғилган ҳолларда, истеъмолдан чиқариб юборилган айрим арабча-форсча сўзларни янги-янги маъноларда қайтадан истеъмолга киритиш тенденцияси ҳам пайдо бўлдики, буни ҳам ижтимоий-сиёсий терминлар луғатини яратишда ҳисобга олишга тўғри келди. Шу жиҳатдан **нишон** сўзини кўздан кечирайлик.

Маълумки, ўзбек тилида русча «орден» ва «орденоносец» сўзлари маъносидан ишлатилиб келган **нишон** ва **нишондор** сўзлари 30-йилларнинг охиридаёқ истеъмолдан чиқиб, эскирган сўзлар қаторидан жой олган эди. Шунинг учун ҳам бу сўз ўзбекча-русча луғатларда **эск.** (эскирган сўз) ишораси билан қайд қилинганлигини кўрамыз.

Бироқ 60-йиллардан кейин матбуот саҳифаларида бу сўзлар янги маънода ишлатила бошлади. Маълумки, 30-йиллардан **нишон** ва **нишондор** сўзлари билан бир қаторда **значок** ва **значок эгаси** «значкист» терминлари ҳам кенг истеъмол қилина бошлаган эди. Русча «значок» ва «значкист» сўзларига ўзбек тилида мос эквивалент бўла оладиган сўзлар топилмаганидан, бир томлик ва беш томлик русча-ўзбекча луғатларда, шунингдек, бир томлик «Ўзбекча-русча луғат»да (1959) ҳам **значок** «значок» ва **значок эгаси** «значкист» сўзларининг ўзи тавсия этилган эди. 60-йиллардан кейин эса матбуот саҳифаларида тожик ва озарбайжон тилларидаги сингари ўзбек тилига яхши сингиб кетмаган **значок** ва **значок эгаси** «значкист» сўзлари ўрнида истеъмолдан чиқиб кетган **нишон** ва **нишондор** сўзлари ишлатила бошлайди. Матбуотчиларимиз ва моҳир таржимонларимиз бу эскирган сўзлардан жуда ўринли фойдаланиб, уларни янги маънода кенг истеъмол доирасига киритдилар. Эндиликда тилимизда **нишон** ва **нишондор** сўзлари шу қадар сингишиб кетдики, бугунги газетхон ёки журналхон бу сўзларга дуч келганда «орден» ва «орденоносец» эмас, балки «значок» ва «значкист» ҳақида сўз кетаётганини дарҳол пайқай олади. Бу айтилганларнинг ҳаммаси бизга эскирган **нишон** ва **нишондор** сўзларини русча «значок» ва «значкист» сўзларининг мос эквивалентлари сифатида адабий тил нормасига киритиш ҳуқуқини беради.

В. И. Ленин Клара Цеткин билан бўлган суҳбатда шундай деган эди: «Гарчи «эски» бўлса-да, ҳамма гўзал нарсани сақлаб қолиш керак. Нима учун биз ҳақиқатан ҳам гўзал бўлган нарсадан у «эски» бўлганлиги туфайлигина юз ўгирган эканмиз, ундан воз кечар эканмиз, нима учун ундан келгуси тараққиёт йўлида негиз сифатида фойдаланмас эканмиз?» («Ленин маданият ва

санъат тўғрисида» тўплами, Тошкент 1962.

Юқорида айтилганларнинг ҳаммаси тил фактларини Лениннинг маданий мерос ҳақидаги таълимоти асосида ўрганишни, лисоний мерос бойликларидан фойдаланиш ва уларни шанқидий ўзлаштиришни тақозо қилади. Шунинг учун ҳам тил ва унинг терминологиясини тараққий эттиришда лисоний меросдан фойдаланиш проблемаси социалистик маданий инқилобнинг муҳим масалаларидан бири сифатида катта аҳамият касб этади.

ТЕРМИН ҲОСИЛ ҚИЛИШДА АЙРИМ СЎЗ ЯСОВЧИ ВОСИТАЛАРНИНГ РОЛИ МАСАЛАСИ

Маълумки, ўзбек тилининг луғат таркиби ва унинг сўз ясаш воситалари ижтимоий-сиёсий терминологияни бойитишда асосий манбалардан бири ҳисобланади. Ижтимоий ҳаёт ва тараққиёт тақозоси билан пайдо бўлган янги-янги ҳодисалар ва тушунчаларни ўзбек тилида акс эттириш, ифодалаш зарурати эса бу манбаларнинг ҳаракатга келувига туртки бўлиб хизмат қилади. Натижада ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологиясининг турлича усулларда бойиб борганлигини кўрамыз. Шу билан бирга, худди шу соҳада муҳокама ва мунозара талаб масалалар, жумладан, тилда маънодош сўз ясаш формалари ва янги сўз ясовчи моделларнинг пайдо бўлиши уларни ҳал этишни ва тартибга солишни тақозо қилади.

Маълумки, совет даврида ўзбек тили луғат состави ва терминологик лексиканинг беқиёс бойиши билан бир қаторда унинг морфологик системаси ҳам ривожланиб, турли ўзгаришларни ўз ичига олган ҳолда такомиллашиб борди. Бу даврда, айниқса, 50-йилларнинг охирилари ва 60-йилларда ўзбек тилининг морфологик воситалари рус тилининг баракали таъсири остида кенг кўламда ривожланиб, янги тараққиёт босқичига кўтарилди.

Ўзбек тили морфология системасининг ривожланиши ва норматив тус олиши жараёни жуда мураккаб бўлиб, она тилининг сўз ясаш воситалари ҳамда рус тилидан сўз ўзлаштириш жараёнида пайдо бўлган морфологик кўрсаткичлар ёрдамида янги-янги сўзлар, илмий терминлар таркиб топа бошлади.

Ўзбек тилининг морфологик системасида, хусусан сўз ясаш формаларининг ривожланишида содир бўлган ва бўлаётган ўзгаришлар умуман сўз ясаш формаларининг тараққиётини, айрим шаклларнинг алмашинуви ривожини илмий асосда ўрганишни тақозо қилади.

Ҳали мувофиқ эквиваленти топилмаган айрим русча ижтимоий-сиёсий терминларни ўзбек тилида ифодалаш мумкинлигини аввало -кор ва -дор қўшимчалари ҳамда сўз ясовчи -нома морфемаси мисолида кўрсатиб ўтиш мумкин.

-КОР ҚЎШИМЧАСИ ҲАҚИДА

Маълумки, -кор қўшимчаси ўзбек тилига аслида форс тилидан ўтган бўлиб, бу тилда ҳам икки хил маънони ифодалаб келган. Биринчидан, коштан (экмоқ) феълининг

ҳозирги замон негизидан олинган-кор — «экувчи, ўтказувчи» маъносини билдириб келган [пахтакор, ғаллакор сўзларидаги сингари]. Иккинчидан, бу қўшимча «бирор нарса билан шуғулланувчи, бирор нарса қилувчи» маъносини билдириб келган [ситамкор, ҳасадкор сўзларидаги сингари]. Совет даврида эса -кор аффиксининг истеъмол доираси, шунингдек, унинг маъно кўлами ҳам анча кенгайди. Бу қўшимча воситасида отгина эмас, айни маҳалда ҳам от ҳам сифат вазифасида ишлатиладиган янги-янги сўзлар пайдо бўла бошлади. Масалан: ҳаваскор, ижодкор, тажрибакор, ҳамкор, ҳужумкор, исёнкор, тезкор каби.

50—60-йилларда мамлакатимизнинг экономикаси ва халқ ҳўжалигида содир бўла бошлаган улкан ўзгаришлар, айниқса, фан ва техника тараққиётидаги буюк инқилоб — космос асрининг бошланиши рус тили воситасида миллий тиллар, шу жумладан, ўзбек тилининг ҳам тараққиётига катта таъсир кўрсатган эди. Бу даврда ўзбек тилида янги-янги сўзлар, илмий терминларгина пайдо бўлиб қолмасдан, шу билан бирга сўз ясаш доирасининг ҳам кенгайганлигини кўриш мумкин. Шу жиҳатдан аввало -кор қўшимчаси воситасида ясалган сўзларнинг ҳозирги адабий тилимизда серистеъмол қуйидаги бир группасига эътибор қилинг: бунёдкор — бунёдкорлик, тежамкор — тежамкорлик, даъваткор — даъваткорлик, тадбиркор — тадбиркорлик, халоскор — халоскорлик, қасоскор — қасоскорлик, шифокор, фазокор, забткор, шиддаткор, журъаткор, жиловкор, зиёкор, таъзимкор, мафтункор. Бу сўзларни биз кундалик матбуот саҳифаларида, ёзувчиларимиз, олимларимиз ва публицистларимизнинг мақола ва асарларида тез-тез учратиб турганимиз учун ҳам уларни аввалдан мавжуд бўлган сўзлар тарзида ҳис этамиз. Ҳолбуки, бу сўзларнинг барчаси асосан 60-йилларда (улардан баъзиларигина 50-йилларда) пайдо бўлган янги сўзлар — неологизмлар бўлиб, уларнинг биронтаси саксонинчи йилларгача ўзбекча-русча луғатларда қайд этилмаган.

Чунончи бир томлик ва беш томлик русча-ўзбекча луғатларда «создатель», «созидатель» сўзлари «яратувчи, тузувчи, бунёдга келтирувчи, барпо қилувчи, туғдирувчи, ижодчи, ижодкор» тарзида 6—7 та эквивалент билан изоҳланган бўлса-да, бироқ уларнинг ичида бу сўзларга мос эквивалент бўлган бунёдкор сўзини учратмаймиз. Русча «творец» сўзига эквивалент қилиб келтирилган сўзлар ичида ҳам бунёдкор сўзи қайд қилинмаган. Лекин бунёд сўзи замирида таркиб топган бунёдга келтирувчи бирикмаси берилган. Шундан бир неча йил кейин нашр этилган бир томлик «Ўзбекча-русча луғатда (1959) ҳам бунёдкор сўзи қайд этилмаган.

60-йиллар давомида эса бунёдкор сўзи шу қадар кенг истеъмол қилина бошладики, натижада у русча «создатель» «созидатель» ва «творец» сўзларигагина эмас, ҳатто «строитель» ва «преобразователь» сўзларига нисбатан ҳам маънодош дублет тарзида ишлатила бошлади. Жумладан, «народ-созидатель», «народ-творец», «народ-строитель», «народ-преобразователь» бирикмалари кўпинча бунёдкор халқ тарзида ифодаланиб келмоқда. Бу сўзни, ай-

ниқса, матбуот саҳифаларида тез-тез учра-тиб туриш мумкин. Қиёсланг: Чорвоқ бун-ёдорлари («Сов. Узб.», 1966, 224-сон), Ленинизмнинг қудратли бунёдор кучи («Сов. Узб.», 1974, 96-сон).

Сўнги 15—20 йил мобайнида -кор аф-фикси воситасида сўз ҳосил қилиш шу қа-дар активлашдики, ҳатто -чи ва -ли кўшим-чалари воситасида ясалган ва истеъмолда бўлган айрим сўзлар ҳам -кор аффикси воситасида қайтадан таркиб топа бошлади. Масалан, матбуот саҳифаларида норма сифатида қабул қилинган сабзавотчи ўрнида сабзавоткор, полизчи ўрнида полизкор, қасосчи ўрнида қасоскор, халқ қасосчилари ўрнида халқ қасоскорлари, тадбирли ўрнида тадбиркор, шиддатли ўрнида шиддаткор, шижоатли ўрнида шижоаткор сўзлари ишлатилмоқда. Ҳатто пиллакаш сўзи билан бир қаторда унинг семантик дублети сифатида пиллакор сўзи ҳам истеъмолга кириб бораётир. Китобий ёки поэтик сўз ҳисобланиб келган исёнкор, итоаткор, сабабкор сингари сўзлар эса китобийлик доирасидан чиқиб, умумадабий тил муҳитига кириб бормоқда.

-ДОР ҚЎШИМЧАСИ ҲАҚИДА

Сўнги 15—20 йил мобайнида -дор қў-шимчасининг истеъмол доираси, шунингдек, унинг маъно кўлами ҳам анча кенгайди. Бу қўшимча воситасида самарадор, совриндор, ҳажмдор, жарангдор, давомдор, натижадор, доврўқдор сингари ҳали ўзбекча-русча луғатларимизда ҳам қайд этилмаган янги-янги сўзлар пайдо бўлди. Ҳатто физика, математика, метеорология ва бошқа фан соҳаларига тааллуқли айрим русча терминларни ўзбек тилида тўғри ифода-лашда ҳам бу қўшимча жуда қўл келиб қолди. Қиёсланг: сифимдор (ёмкостный), сифимдорлик (ёмкостность), ёруғдор (светостный), ёруғдорлик (светость), намдор (влажный), намдорлик (влажность), толадор (волоконистый), толадорлик (волоконистность), донадор (зернистый), донадорлик (зернистость), томчидор (капиллярный), сувдорлик (водность), булутдорлик (облачность), қийматдорлик (значимость) ва шу кабилар.

Ҳозирги ўзбек адабий тилида -дор қў-шимчаси қўлланиш доираси шу қадар кенгайиб кетдики, натижада тилимизда маънодош моделларнинг, яъни -дор қўшимчаси модели билан -ли аффикси моделининг тўқнашуви содир бўлганлигини кўраимиз. Чунончи, луғатларимизда норматив тарзда тавсия этилган маъноли, мўъжизали, оҳангли, ваззли, жимжимали, ҳуснили, савлатли, ширали, шаклли, сингари сўзларнинг маънодор, мўъжизадор, оҳангдор, вазндор, жимжимадор, ҳусндор, савлатдор, ширадор, шаклдор сўзлари билан алмаштирилиб ишлатилаётганлигини кўраимиз.

Дарслик ва қўлланмаларда эса ҳозирги замон ўзбек тилида -дор қўшимчасининг истеъмол доираси ва маъносидида содир бўлган эволюция ҳисобга олинмасдан, ҳозиргача ҳам бу қўшимча шахс оти ясовчи қўшимча сифатидаги талқин этиб келинмоқда.

Юқорида келтирилган мисоллардан кўринадик, -дор қўшимчаси ҳозирги ўзбек тилининг ижтимоий-сиёсий терминологияси

доирасидаги эмас, ҳатто аниқ фанлар терминологиясида ҳам активлаша бориб, сўнги 15—20 йил мобайнида сериестемол қўшимчага айланиб қолди. Шу билан бирга унинг билдириб келган маъно доираси ҳам анча кенгайди.

Бу ўринда ўзбек тили ижтимоий-сиёсий терминологиясида -дор қўшимчаси воситасида ясалган айрим шахс отларининг қўлланишидаги ҳато ва чалкашликлар ҳамда амалда янглиш ишлатиб келинаётган, бироқ уларнинг ўрнида -дор қўшимчаси воситасида сўз ясаши тақозо қиладиган баъзи терминлар ҳақида тўхтаб ўтишга тўғри келади.

Ўзбек тилида асли -дор қўшимчаси воситасида ясалган мулкдор, ердор, заминдор сўзларини қўллашда ҳозиргача ҳам хато ва чалкашликлар мавжуд. Чунончи, русча «землевлaдeлeц», «помещик» ва «собственник» сўзларининг ўзбекча эквивалентлари ва уларнинг маънодош дублетлари ҳануз бир барқарор тус олмаганидан, улар кўпинча чалкаштирилиб юборилади. Русча-ўзбекча луғатларимизда ҳам бу сўзларга эквивалент танлашда чалкашликка йўл қўйилган. Чунончи, «землевлaдeлeц» сўзи бир томлик луғатда ер эгаси тарзида, беш томлик луғатда эса ердор, заминдор тарзида; «помещик» сўзи бир томлик луғатда помечик, катта ер эгаси, беш томлик луғатда эса помешчик, мулкдор тарзида; «собственник» сўзи бир томлик луғатда ҳам мулкдор тарзида изоҳланган. Дарвоқе, русча-ўзбекча иқтисодий терминлар луғатида ҳам мулкдор сўзи русча «собственник» сўзига эквивалент қилиб берилган. Бундан кўринадики, русча-ўзбекча луғатларимизда мулкдор сўзи русча ҳам «собственник», ҳам «помещик» сўзига эквивалент бўлиб келган. Ердор ва заминдор сўзларининг ҳар иккиси эса «землевлaдeлeц» сўзига маънодош эквивалент қилиб берилган. Ҳолбуки, заминдор сўзи адабий-бадий асарларда помешчик сўзининг маънодош дублети сифатида ишлатилиб барқарор тус олиб қолган.

Шунинг учун ҳам бу сўзларни маъно жиҳатдан қатъий ажратиб, қуйидагича ифода-лаш тўғрироқ бўлур эди:

землевлaдeлeц — ердор (ер эгаси)
землевлaдeниe — ердорлик (ер эгалиги)

помешчик — помешчик, заминдор
собственник — мулкдор

Агар -дор қўшимчасининг ички маъно имкониятларидан тўла фойдалана олсак, унинг воситасида шахс отларининга эмас, шу билан бирга, самарадор, шаклдор, ҳажмдор сифатлари сингари, ўзак ёки негиздан англашилган нарсага эгалик ёки сероблик маъноларини билдириб келган янги-янги сифат формаларини ҳам ҳосил қилиш мумкин.

Маълумки, русча «колониальный» сифатининг маъноларидан бири «мустамлакарларга эга бўлган» (владеющий колониями) маъносидир. Масалан, русча «колониальные державы» ибораси «мустамлакарларга эга бўлган давлатлар»¹ деган маънони билдириб келади. Шунга қарамасдан, бу ибора ўзбек

¹ Словарь русского языка в 4-х томах, т. II, М., 1958, стр. 96.

тилада ҳозиргача янглиш равишда мустамлакачи давлатлар тарзида ишлатилиб келмоқда. Ҳолбуки, мустамлакачи, «колонизатор» сўзи мустамлакалардаги меҳнаткашларни эзувчи ва эксплуатация қилувчи шахсни ифода қилади. Бинобарин, бу сўз русча «колониальный» сўзининг «мустамлакаларга эга бўлган» деган маъносини ифода қила олмайди. Бу маънони ифода қилишда ягона йўл — яна ўша -дор кўшимчаси воситасида мустамлака сўзидан мустамлакадор тарзида сўз ясаб ишлатишдир. Шундагина «колониальные державы» иборасини мустамлакачи давлатлар тарзида эмас, балки мустамлакадор давлатлар (яъни мустамлакаларга эга бўлган давлатлар) тарзида маъно жиҳатдан тўғри ифодалаш мумкин бўлади. Бу ўринда яна шуни ҳам кўрсатиб ўтиш керакки, -дор кўшимчали модель асосида ясалган мустамлакадор сўзи ҳам от, ҳам сифат вазифасида ишлатилиши мумкин.

Луғатларда русча «доходность» ва «доходный» сўзига эквивалент танлашда ҳам шундай ноаниқликларга йўл қўйилган. Ҳатто бу ўринда ҳам фойдалилик сўзи эквивалентлардан бири сифатида тавсия этилган. Бу хато ва ноаниқликларни барта раф этишда ҳам -дор кўшимчаси қўл келади. Бу кўшимча воситасида русча «прибыльность» ва «прибыльный» ҳамда «доходность» ва «доходный» сўзларини бир-биридан фарқлаб, уларнинг маъноларини тўғри ифодаладиган ва талаффузи қулай эквивалентлар ҳосил қилиш мумкин. Бироқ булардан «доходный», «прибыльный» сифатларига (маъно жиҳатидан эквивалент бўла олмасалар-да) сердаромад, серфойда сўзларини ҳам маънодош эквивалент қилиб келтириш мумкин. Киёсланг:

доходный — даромаддор (даромад келтирадиган) сердаромад

доходность — даромаддорлик (даромад келтиришлик).

прибыльный — фойдадор (фойда келтирадиган) серфойда

прибыльность — фойдадорлик (фойда келтиришлик).

Маълумки, ўзбек тилида русча-интернационал сўзлардан ясалган сифатларни ишлатишда ҳам қайтадан ўйлаб кўрилиши лозим бўлган ўринлар бор. Агар бундай сифатларнинг туб формалари билдириб келган маънодан келиб чиқилса, буларнинг ҳам айримларини ёки айрим маъноларини -дор кўшимчаси воситасида сўз ясаб ифодалаш мумкин. Масалан, русча «индустриальный» сўзи (сифати), унинг билдириб келган маъноларидан қатъий назар, барча ҳолларда индустриал тарзида ифодаланиб келади. Ҳолбуки, унинг билдириб келган маънолари ўзбек тилида бир-биридан фарқ қиладиган эквивалентлар бўлишини тақозо қилади. Масалан, рус тилининг изоҳли луғатларида «индустриальный» сўзи «промышленный» сўзининг маънодош дублети эканлиги қайд этилади. Шунинг учун ҳам бу сўз луғатларда «индустриальный — промышленный» ёки «индустриальный — то же, что промышленный» тарзида изоҳланади. «Промышленный» иккинчи маъноси эса рус тили луғатларида «саноати ривожланган, ривожланган саноатга эга бўлган, яъни саноати бой» тарзида ифодаланади. Масалан, «промышленные страны», «промышленный район» каби. Бу бирик-

маларни уларнинг рус тилида билдириб келган маъносидан келиб чиқиб, -дор кўшимчаси воситасида ясалган саноатдор (ўзининг компонентлигида саноатдор мамлакатлар, саноатдор район) саноат райони тарзида ифодалайвериш мумкин.

Модомики шундай экан, русча «промышленный» сифатининг маънодош дублети ҳисобланмиш «индустриальный» сўзи ҳам худди шу маънода келганда индустриядор сифатини ишлатиш мувофиқроқдир. Масалан, индустриядор давлат — «индустриальное государство» ва «индустриальная держава», индустриадор мамлакатлар — «индустриальные страны» (бошқа ҳолларда индустриал сифатининг ўзи ишлатилаверади).

-НОМА морфемаси ҳақида.

Сўнги даврда сўз ясовчи -нома морфемасининг ҳам -кор, -дор кўшимчалари сингари маҳсулдор ва серистеъмол сўз ясовчи элементга айланганлигини кўрамиз. Хусусан, Улуғ Ватан урушидан кейинги йилларда сўз ясовчи -нома морфемасининг ҳам анча активлашиб, унинг воситасида янги-янги сўзлар пайдо бўла бошлаганини кўрамиз. Бу ҳодисани кўпинча матбуот саҳифаларида учратамиз.

Улуғ Ватан урушидан сўнг русча «эпопея Великой Отечественной войны» бирикмаси «Совет Узбекистони» газетаси саҳифаларида Улуғ Ватан урушининг қаҳрамонномаси, Улуғ Ватан уруши жангномаси тарзида ифодалана бошлади. Ушбу газетада босилган бир тақризда рус тилида чоп қилинган «1966 йил 26 апрелдаги Тошкент зилзиласи» номли асар зилзиланома (зилзила ҳақидаги китоб) деб аталган эди.

«Совет Узбекистони» газетаси ўз саҳифаларида -нома морфемаси асосида ясалган жасоратнома сўзини ишлатар экан, «Офатни енгган шаҳар» китоби Тошкент бунёдкорларининг, улуғ Ватанимизда яшовчи бир-бирига дўст ва устоз барча халқларнинг жасоратномасидир» (1974) деб ёзган эди. Ушбу газетада босилган яна бир мақолада Горькийнинг «Бизнинг мамлакатда ҳатто тошлар ҳам кўшиқ айтади-куйлайди» деган ҳикматомуз ибораси «улкан бадий советнома» тарзида баҳоланган эди.

Ушбу сўз ясовчи -нома морфемаси воситасида янги-янги сўзлар ясаш тенденциясини бошқа газета ва журналларда ҳам учратамиз: Масалан: сафарнома — путевые заметки («Ўзб. мад.» 1974, 41-сон), фарёднома, «Фарҳод ва Ширин» номли фарёднома («Ўзб. мад.» 1974, 89-сон), тавсиянома — архив термини («Фан ва турмуш», 1966, 12-сон 18-бет), марканома — филателия («Фан ва турмуш», 1968, 9-сон, 22-бет) ва шу кабилар.

Бинобарин, буларнинг ҳаммаси — нома сўзининг актив сўз ясовчи морфемага айланганлигидан далолат беради. Юқорида келтирилган қаҳрамоннома, зилзиланома, жасоратнома, советнома, ишчинома, сафарнома, фарёднома, тавсиянома, марканома сўзлари ҳали луғатларимизга кириб улгурмаган неологизмлар — янги сўзлардир. Айрим ёзувчиларимиз ҳам бу сўз ясовчи морфемадан маҳорат билан фойдаланиб, янги-янги сўзлар ижод қилганликларини

кўрамаиз. Масалан, Мақсуд Шайхзода ўз асарларида Тошкентнома, Давлатнома, телефоннома, ҳаётнома сингари сўзларни ижод қилган.

Русча айрим терминларга ўзбекча эквивалент танлашда ҳам бу морфемадан фойдаланишга тўғри келади. Чунончи, рус тилида запрос, «запрос депутата» сингари расмий терминлар борки, уларни тавсифий усулда ифодалаш ҳар вақт ҳам тўғри бўлиб чиқавермайди. Ўзбек тилида бу терминларнинг маъноларини тўғри ифода-лай оладиган эквивалент яратилмаганлиги боисидан, бу терминлар луғатларимизда ҳам турлича изоҳланиб келмоқда. Масалан, русча «запрос» термини бир томлик русча-ўзбекча луғатда «сўраш, сўраб билиш олиш, талаб» тарзида, беш томлик луғатда эса «талаб қилиш, сўраб билиб олиш, талаб» тарзида изоҳланган. «Запрос депутата» термини эса ҳар икки луғатда ҳам «депутатнинг талаби» тарзида изоҳланган, натижада бу терминларнинг маъноси очилмай қолган.

Ҳолбуки, русча «запрос» сўзи оддий талаб (требование) ёки сўраш (просьба) бўлмасдан, балки бирор маълумот ёхуд изоҳ беришни талаб ёки илтимос қилиб ёзилган расмий мурожаатномани билдиради, «запрос депутата» термини эса депутатнинг ҳукуматдан, айрим министрлардан бирор иш, бирор масала юзасидан маълумот ёки изоҳ беришни талаб қилиб ёзган расмий мурожаатномасини англатиб келади. Русча «запрос» сўзининг бу маъносини ўзбек тилида -нома морфемаси воситасида сўроқ сўзидан сўроқнома тарзида сўз яшаш йўли билан ифодалаш мумкин. У вақтда русча «запрос депутата» терминини «депутатнинг сўроқномаси» тарзида ифодалаш мумкин бўлади.

Худди шунинг сингари, ўзбек тилида турлича изоҳланиб келаётган «вестник» (баъзи даврий нашрларнинг номи) ҳамда баъзи таркибий терминларнинг составида хабарлар маъносига ишлатиладиган «ведомости» сингари сўзларнинг маъносидан келиб чиқиб, -нома морфемаси асосида ясалган хабарнома, ахборотнома сўзларини эквивалент қилиб белгилаш мумкин. Масалан:

Вестник МГУ — МДУ хабарномаси
Ведомости Верховного Совета СССР
— СССР Олий Советининг ахборотномаси.

Ушбу -нома морфемаси «приветственный адрес», «явочный лист» сингари ибораларга эквивалент яратишда ҳам жуда қўл келади, масалан: адреснома «приветственный адрес», қайднома «явочный лист».

Русча «приветствие», «поздравление», «обращение», «требование», «исоблезнование» сингари сўзларнинг ёзма вариантларини ҳам -нома морфемаси воситасида ажратиб, уларни табрикнома, кутловнома, мурожаатнома, талабнома, таъзиянома тарзида ифодалаш мумкин бўлади. Русча «путеводитель» ва «адрес» сўзларига ҳам уларнинг билдириб келган маъносидан келиб чиқиб, -нома морфемаси воситасида ясалган йўлнома, адреснома ва табрикнома сўзларини эквивалент қилиб олиш мумкин.

Бу ўринда -нома морфемаси воситасида

ясалган солнома ва йилнома сўзлари ҳақида ҳам баъзи фикрларни айтиб ўтишга тўғри келади.

Баъзи таржимонларимиз, шунингдек айрим муаллифлар ҳам йилнома сўзини солнома сўзининг маънодош эквиваленти деб билиб, уни «летопись» (солнома) маъносида ишлатиб келмоқдалар. Шунинг натижасида русча «летопись» сўзи матбуот саҳифаларида, шунингдек, дарслик ва китобларда ҳам гоҳ солнома, гоҳ йилнома тарзида икки хил формада ишлатилиб келмоқда. Ҳатто бирор газета ва журналнинг айни бир сонига «летопись» маъносига ҳам солнома, ҳам йилнома сўзларини ишлатиш ҳолларини учратамиз. Жумладан, «Совет Узбекистони» газетасининг бир сонига (1972, 254-сон) бир ўринда «Юбилей йилномаси» (2-бет), иккинчи ўринда эса «Коллективлаштириш солномаси» (3-бет) тарзида берилган сарлавҳалардаги йилнома ва солнома сўзлари русча «летопись» сўзининг эквивалентлари сифатида ишлатилган.

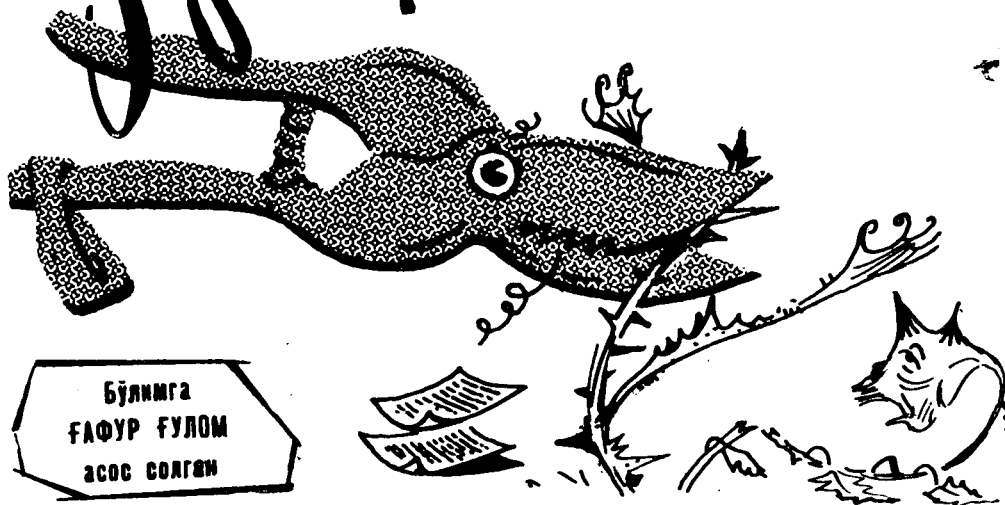
Бу терминларнинг бефарқ ишлатилишидаги чалкашлик аслида луғатларимиздан, шу жумладан, шахсан менинг иштирокимда нашр этилган беш томлик русча-ўзбекча луғатдан келиб чиққан. Чунончи, беш томлик русча-ўзбекча луғатда «летопись» сўзига ҳам солнома, ҳам йилнома сўзлари эквивалент қилиб берилган. Ўзбекча-русча луғатда ҳам солнома ва йилнома сўзлари «летопись» тарзида изоҳланган. Беш томлик луғатда «летопись» сўзидан тамоман фарқ қиладиган «ежегодник» (йилда бир чиқадиган журнал ёки тўплам) сўзига ҳам солнома сўзи эквивалент қилиб келтирилган. Бир томлик русча-ўзбекча луғатда эса «ежегодник» сўзи «йиллик(?) йилдалик (?)» тарзида янглиш изоҳланган.

Ҳолбуки, йилнома сўзи русча «летопись» сўзининг эмас, аксинча «ежегодник» сўзининг маъносини айнан ифодаловчи жуда мувофиқ эквивалент бўлиб келиши мумкин. Шунинг учун ҳам бу сўзларни бири-биридан фарқлаб, русча «летопись» маъносига ўзбек тилида қадимдан ишлатилиб келган солнома сўзини, «ежегодник» маъносига эса йилнома сўзини ишлатишни қатъий нормалаштириш керак.

Шундай қилиб, ижтимоий ҳаётимиздаги ўзгаришларнинг, хусусан фан ва техника тараққиётининг тилимизда янги-янги сўзлар, терминлар пайдо бўлишгагина эмас, ҳатто -кор, -дор, -нома сингари айрим сўз ясовчи элементларнинг активлашувига ва улар воситасида янги сўзлар, терминлар ясалишига ҳам туртки бўлганлигини кўра-миз.

Бироқ лисоний стихияда туғилган ҳамма нарсалар, жумладан, мазкур қўшимчалар воситасида янгидан пайдо бўлган сўзларнинг барчаси тилда мустаҳкам ўрнашиб, адабий нормага кирди, деб айта олма-миз, албатта. Уларнинг муайян қисми, шубҳасиз, истеъмол қилина бориб, тилда мустаҳкам ўрнашиб қолиши, айримлари эса истеъмолдан чиқиб кетиши мумкин. Буларнинг ҳаммаси ўзбек тилида содир бўлган ва бўлаётган ўзгаришларни жиддий ўрганишни тақозо қилади.

Тўрқабон

Мамасоли Саримсоқов

«Мен ҳам шуни айтмоқчи эдим»

Дарсдан чиқаётсам, адабиёт ўқитувчиси Фармонов:

— Салоҳиддин, бу ёққа келгин, болам. Олтинчиларга иш буюрсам удалай олишмабди. Узинг бир нарса қилиб қўй, — деб қолди.

Кўнгилчанлигимдан яна бир марта нолиб, собиқ ўқитувчимга эргашдим. Янги адабиёт кабинети ташкил қилишаётган экан. Кабинетнинг уч томони ёзувчи ва шоирларнинг портретлари билан тўлдирилибди. Бири баланд, бири паст. Деворлар илма-тешик. Фармонов айтганидек қилиб, ҳаммасини бошқатдан ўрнаштирдим. Девордаги илма-тешикларга барака кирди. Иш тугагач, яна ҳато қилганимизни билиб қолдик, тўғрироғи, билиб қолдим.

— Домла, буларни яшаган даврига қараб жойлаштириш керакмиди? Биз биология кабинетида шунақа қилгандик.

— Ҳм... мен ҳам шуни айтмоқчи эдим, — деди домла оғир ўйга толиб тургач.

— Домла, қай бирини олдин қўйай, — сўрадим Беруний билан Ибн Сино портретларини кўрсатиб. У портретларга ҳайратомуз кўз югуртириб чиққач деди:

— Шуни ҳам билмайсанми, адабиёт ўқи-гансан-ку!

Бир амаллаб аниқладик: Берунийники олдин, Синоники кейин қўйиларкан. Илма-тешиклар яна кўпайиб, ишимиз ниҳоясига етай деганда хонага бошқа адабиёт ўқи-тувчиси кириб қолди.

— Жуда мазмунли, соз бўлибди. Агар

портретларнинг остига ўша кишиларнинг ибратли фикрларидан ёзиб қўйилса янаям дуруст бўлармиди?

Бу фикр менга ёқди. Фақат Фармонов бир оз ўйлашиб турди-да.

— Мен ҳам шуни айтмоқчи эдим, — деди.

— Қойил! Адабиётчилар ҳамма ерда ҳам ажралиб туришади. Аммо шеърларни шунақа ёзадими? Бош ҳарфларини қаранг. Телеминиатюралардаги ёзувларга ўхшаб қолибди, — дея ўз фикрини айтди тарих ўқитувчиси. Фармонов бу фикрни айтмоқчи бўлиб турган экан, рози бўлди. Шеърларни бошқатдан ёздим. Яна бири Муқимий билан Фурқат портретлари ўрнини алмаштиргизди. Бир неча кунни сарфлаб, Фармоновнинг «айтмоқчи бўлиб турган» фикрларини тугатганимизда (аслида тугамасди, чунки ҳали кабинет тўғрисида фикр билдирмаган мактаб лаборанти, қоровул бор эди) малакасини ошириб келиш учун кетган директоримиз қайтиб қолди.

— Бу нимаси?! — деди у тутқиқиб, гарчи адабиёт кабинети эканлигини билиб турса ҳам.— Адабиёт кабинетими ё қамалда қолган қалъами? — деди ҳар бир портрет атрофидаги сон-саноксиз тешикчаларга ишора қилиб директор.

— Мен ҳам шуни айтмоқчи бўлган эдим, — деди Фармонов дарров менга юзланиб.

Хурматли ўқувчим, мен ҳам сизга шуни айтмоқчи эдим, холос.

ҲАМЗАХОНЛИК

10 мартда Ўзбекистон Ёзувчилар союзи қошидаги Ҳамид Олимжон номли Адабиётчилар уйи республикамизнинг атоқли адиблари ва шеърят мухлислари билан гавжум бўлди. Инқилобчи шоир Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижодига бағишланган бу адабий кеча диёримизда март ойида ўтказиладиган ҳамзахонликлар дебocasидир.

Адабий кечани Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Комил Яшин олиб борди. Таниқли ҳамзашунос олим, профессор Лазиз Қаюмов шоирнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида маъруза қилди. Ҳамид Фулом, Туроб Тўла ва Эйтибор Охунвалар Ҳамзанинг шеърларидан ўқиб бердилар. Андрей Дементьев, Эркин Воҳидов, Муҳаммад Алилар эса Ҳамзага бағишланган шеърларидан ўқишди. Ҳамзани кўрган, у билан суҳбатлашган шоғирдларидан бири, драматург Зиннат Фатхуллин шоир ҳақидаги эсдаликларини сўзлади. Ҳамзашунос олим Юсуф Султонов эса шоирнинг ҳаёти ва ижодига оид баъзи янги ҳужжатлар, тафсилотлар билан йиғилганларни таништирди.

Шунингдек, Ўзбекистон ССР Маориф Министрлиги ва Республика Ёзувчилар союзи биргаликда ташкил қилган ҳамзахонлик кечаси Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика институтида ҳам бўлиб ўтди. Унда республикамизнинг атоқли маорифчилари, ёзувчи ва шоирлари, ҳамзашунослари қатнашдилар.

Тошкент шаҳридаги муаззам Ҳамза ҳайкали қошида бўлиб ўтган митингга ҳам инқилобчи шоирнинг жасурона ҳаёти ва ижоди улуғланди.

ҲАМЗАШУНОСЛАР АНЖУМАНИ

17 мартда ЎзССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида ўзбек совет адабиётининг асосчиси Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ижодини ўрганишга бағишланган XX аънавий илмий сессия бўлиб ўтди. Сессия Ўзбекистон Ёзувчилар союзи, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси, тарих, тилшунослик ва адабиётшунослик бўлими ҳамда А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти томонидан ташкил этилган бўлиб, унда 14 та доклад тингланди.

Сессияни Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Комил Яшин кириш сўзи билан очди. У Ҳамза ижодининг муҳим аҳамиятини, унга хос бўлган олмос қирраларни таъкидлаган ҳолда шоир ижодий меросини ўрганиш борасидаги адабиётшунослар олдида турган вазифалар ҳақи-

да гапирди. Ҳар йили ўтказилаётган аънавий илмий сессияларнинг ана шу вазифаларни амалга ошириш йўлидаги дадил қадамлар эканини таъкидлади. Шундан сўнг профессор Лазиз Қаюмов «Ҳамза ва замон» мавзуда доклад қилиб, оташин инқилобчи шоирнинг замонага муносабатини, кундалик ҳаётнинг талаб ва эҳтиёжларига жавобан амалга оширган тадбирларини, унинг даврга ҳамоҳанглик касб этган ижтимоий, сиёсий, маънавий фаолиятини алоҳида таъкидлади.

Филология фанлари доктори Ҳомил Ёқубовнинг «Ҳамза — ўзбек социалистик реализм адабиётининг асосчиси» мавзудаги маърузаси ўзининг чуқур назарийлиги билан сессия иштирокчиларида яхши таассурот қолдирди. Сўнгра академик М. Нурмуҳаммедов Ҳамзанинг Қорақалпоғистоннинг Хўжайли шаҳрида амалга оширган ишлари ҳақида батафсил гапирди. ЎзССР Фанлар академиясининг мухбир аъзолари: М. Қўшоновнинг «Ҳамзанинг драматурглик санъати», Ю. Султоновнинг «Ҳамза — совет турмуш тарзининг тарғиботчиси» мавзудаги докладларида шоирнинг санъатдаги ва граждон сифатидаги инқилобий жасорати, буюк хизматлари ҳақида кенг тўхталди.

Ҳамзанинг сатирик маҳорати ҳақида филология фанлари доктори Ҳ. Абдусаматов доклад қилди. Олим Ҳамзанинг бир қатор асарлари ва «Майсаранинг иши» комедиясидаги ўткир сатиранинг аҳамияти ва фош этувчилик қудрати ҳақида фикр юритди.

Ҳамзанинг композиторлик маҳорати ва унинг ўзбек музыка санъати ривожига қўшган ҳиссаси ҳамда 70-йиллар музикасидаги Ҳамзага муносабат масалалари ҳусусидаги санъатшунослик фанлари кандидати Т. Фафурбековнинг, Ҳамза «Мукамал асарлар тўплами»ни нашрга тайёрлаш тўғрисида сўз юритган филология фанлари доктори С. Эркиновнинг докладлари ҳам тингловчиларда яхши таассурот қолдирди. Шунингдек, филология фанлари кандидатлари И. Мирзаев, М. Иброҳимов, Т. Зуфаров, Ғ. Мўминовларнинг докладлари ҳам буюк шоир ҳаёти ва ижодининг ранг-баранг ҳусусиятларини кашф этувчи характерга эга бўлди.

АДАБИЁТ ТАРҒИБОТЧИЛАРИНИНГ ПЛЕНУМИ

4 март куни Ҳамид Олимжон номли Адабиётчилар уйида Ўзбекистон Ёзувчилар Союзи Бадий адабиёт пропагандаси Советининг XII пленуми бўлиб ўтди.

Пленумни пропаганда Совети раиси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Иброҳим Раҳим очди. Бадий адабиёт пропагандаси бюросининг директори Туроб Тўла бюронинг ўтган йилги фаолияти ва навбатдаги вазифалари ҳақида доклад қилди. Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правленийсининг биринчи секретари Сарвар Азимов пленумда нутқ сўзлаб, жумладан, бадий адабиётни пропаганда қилиш ишларини замонавий талаблар даражасига кўтариш, меҳнаткашлар билан ёзувчиларнинг учрашувларини бадий ва ғоявий жиҳатдан юксак савияда ўтказиб бориш зарурлигини таъкидлади.

Доклад юзасидан бўлган музокараларда ёзувчилардан Ўткир Рашид, Олимжон

Холдор Назиржон Баракаев, Дмитрий Полинин, Ҳамроқул Ризо ва бошқалар сўзга чиқиб, бадий адабиётни пропаганда қилиш ишларини янада яхшилаш юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини айтдилар.

МУҲОКАМА

Ўзбекистон Ёзувчилар союзи партия ташкилотининг март ойида бўлиб ўтган очиқ партия мажлисида Тошкент шаҳар партия комитети бюросининг Ўзбекистон ФАнинг А. С. Пушкин номидаги тил ва адабиёт институти партия ташкилотининг иши ҳақидаги қарори муҳокама қилинди. Муҳокамада Ўзбекистон Ёзувчилар союзи партия ташкилоти секретари Туроб Тўла доклад қилди. У институт партия ташкилоти фаолияти ва умуман бу катта даргоҳда амалга оширилаётган ишлар, ютуқлар, йўл қўйилган жиддий ғоявий хатолар ҳақида батафсил сўзлади.

Сўнг Ўзбекистон халқ ёзувчиси, кекса, тажрибали коммунист Назир Сафаров, академиклар Марат Нурмухамедов, Воҳид Зоҳидов, шоир Эркин Воҳидов ва бошқа ўртоқлар йўл қўйилган ғоявий хатолар ва нуқсонларни очиб ташладилар. Муҳокамада А. С. Пушкин номи тил ва адабиёт институти директори Матёқуб Қўшжонов сўзга чиқиб, Тошкент шаҳар партия комитети бюросининг қарорида ва ушбу очиқ партия мажлисида айтилган гаплар, кўрсатилган камчиликлар ҳаммаси тўғри эканини таъкидлаб, институтда бундан кейинги қилинажак ишлар тўғрисида сўзлади.

Ўзбекистон Ёзувчилар союзи правленесининг биринчи секретари Сарвар Азимов адиблар ва танқидчилар олдида турган вазифалар ҳақида кенг тўхталди.

ЕШЛАР БИЛАН СУҲБАТ

Яқинда Ҳамид Олимжон номи Адабиётчилар уйида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи қошидаги Ёш ёзувчилар билан ишлаш советининг навбатдаги семинар машғулоти бўлиб ўтди. Машғулотда семинар қатнашчилари — ёш қаламкашлар Ўзбекистон халқ шоири, Ҳамза номидаги республика Давлат мукофоти лауреати Уйғун билан учрашдилар.

Семинар раҳбари, адабиётшунос олим Иброҳим Ғафуров йиғилганларни Уйғуннинг ҳаёти ва ижодий фаолияти билан таништирди. Сўнгра атоқли шоир ўзининг ижод йўли ҳусусида, адабиётдаги устоз ва шоғирдлари, дўстлари тўғрисида мароқли ҳикоя қилиб берди. Шеъриятда бадий маҳорат масалалари, талант тарбияси, ҳар бир қаламкашнинг халқ олдидаги муқаддас бурчи ҳақида ўз фикрлари билан ўртоқлашди.

Қизиқарли ўтган машғулот сўнгида Уйғун янги шеърларидан намуналар ўқиди.

ҲАРБИЙ ВАТАНПАРВАРЛИК МАВЗУИДА

Февралда Ўзбекистон Ёзувчилар союзи қошидаги Ҳамид Олимжон номи Адабиётчилар уйида ҳарбий ватанпарварлик мавзусидаги асарлар, адабиётимизда муҳим ўрин тутадиган бу мавзунинг муаммоларига бағишланган илмий конференция бўлиб ўтди. Ўзбекистон Ёзувчилар союзи қошидаги ҳарбий ватанпарварлик мавзусидаги адабиётлар совети ташаббуси билан ўтказилган бу конференцияга совет раиси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Назир Сафаров раҳбарлик қилди. Филология фанлари докторлари Масъуд Расулий, Нинел Владимиrowa, Очил Тоғаев, филология фанлари кандидатлари Умрзоқ Ўлжабоев, Норқул Бекмирзаевлар ҳарбий ватанпарварлик мавзусида яратилаётган асарлар ҳусусида маъруза қилдилар. Сўнгра генерал-лейтенант Файзулла Норхўжаев ва филология фанлари доктори Бердиали Имомовлар сўзга чиқиб, ҳарбий ватанпарварлик мавзусидаги асарларнинг ютуқ ва нуқсонлари ҳусусида батафсил фикр юритиб, ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар.

ЗВЕЗДА ВОСТОКА

ИЮНЬ СОНИДА

Журналнинг бу сонида наср ихлосмандлари ёзувчи Владимир Карповнинг «Саркарда» повести билан танишадилар. Шеърият мухлислари эса Ойдин Ҳожиёва, Николай Куликов, Собит Мадалиев шеърларини ўқишлари мумкин. Шунингдек, бу сонда болалар шоирлари — Рауф Толиб, Ёқуб Хўжаев, Шамси Одил, Оташ Холмирзаевларнинг янги шеърлари ҳам берилган.

Адабий-танқид бўлимида Саид Шермухамедовнинг «Ҳаёт китоби» номи мақоласи, публицистика бўлимида Николай Ефремовнинг «Ер тагидаги аскарлар» очерки, санъат бўлимида Абдулазиз Ҳусайнов ва Никифор Кимнинг «Қамолот арафасида» мақоласи босилган.

МУНДАРИЖА

«Шарқ юлдузи» журнали редакциясига	3
«Шарқ юлдузи» журнали редакциясига	4
Севишли журналхонларимиз!	5
Ҳафиз Абдусаматов. Шонли йўл	9

ЯРИМ АСР ҲАЗИНАСИДАН

Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий. Яша, Шўро!	18
Садриддин Айний. Ҳуррият марши	19
Абдулла Қодирий. Обид кетмон	20
Ҳамид Олимжон. Бахтлар водийси	31
Ғафур Ғулом. Шараф қўлёзмаси	36
Ойбек. Наъматак	38
Сергей Бородин. Йилдирим Боязид	39
Ғайратий. Улуғ Москва	45
Абдулла Қаҳҳор. Анор	46
Мақсуд Шайхзода. Тозушлар	49
Миртемир. Сени улуғлайман	53
Собир Абдулла. Кел	55
Ойдин. Дўндикдан ҳам ёш экан	56
Султон Жўра. Қанотли ўлка	61
Фозил Йўлдош ўғли. Октябрь — қуёш.	62

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» МЕНИНГ ҲАЕТИМДА

Сарвар Азимов. Шода-шода йиллар меҳнати	63
Эркин Воҳидов. Нурли юлдуз	64
Белни маҳкам боғлайлик	65
Мирмуҳсин. Адабиётимиз кўзгуси	66
Асқад Мухтор Йўлдошимиз	67
Маҳмуд Мўйдинов. Шарафли йўл	68
Абдулла Орипов. Ижод устахонаси	70
Турсуной Охунова. Менинг севишли журналим	70
Назир Сафаров. Мураббий ва тарбиячи	71
Уйғун. Эзгу истаклар	74
Дурдона Худойберганова. Қардон суҳбатдош	74
Шоислом Шомуҳамедов. Устоз ва мактаб	76
Комил Яшин. Камолот ёши	77
Иброҳим Ҳамробоев. Навқиронлик.	78
Жуманиёз Жабборов. Қуёш юрти. Поэма.	80
Шуҳрат. «Она қизим». Пьеса	99

ЯНГИ ШЕЪРЛАР

Уйғун. «Қизил қум»да.	128
Иброҳим Юсупов. Гул қолмас	134
Вали Ғафуров. Шохлардаги мезонлар. Эсдаликлар.	136

БОЛАЛАР ШОИРЛАРИНИНГ ШЕЪРЛАРИ

Турсунбой Адашбоев. Расм дарсида; Рауф Толиб. Шуҳрат чизган суратлар; Ҳабиб Раҳмат. Доно қиз; Ис-мат Санаев. Чақимчи Омон; Султонмурод Ҳожи-боев. Болалиқдан; Анвар Ҳожи. Балиқ.	170—172
--	---------

ОЧЕРКЛАР

Парда Турсун. Яша, «Пахтакор»	173
Назир Сафаров, Отаёр. Эллигинчи баҳор	179

САНЪАТ

Маматқул Ҳазратқулов. Давр билан ҳамқадам	190
---	-----

ЮБИЛЯРЛАРИМИЗ

Норқул Бекмирзаев. Заҳматкаш, камтарин инсон	193
--	-----

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК

Олим Усмон. Ижтимоий-сиёсий терминологиямизнинг муҳим масалалари ҳақида	195
---	-----

ГУЛҚАЙЧИ

Мамасоли Саримсоқов. Мен ҳам шуни айтмоқчи эдим	204
Маданий ҳаёт.	205
«Звезда Востока» июнь сонисида	206

Бош редактор Ҳ. АБДУСАМАТОВ.

Редколлегия: С. АЗИМОВ, Н. ВЛАДИМИРОВА, Ж. ЖАБ-
БОРОВ, ЗУЛФИЯ, Т. МАЛИК (масъул секретарь), МИР-
МУҲСИН, Н. НАРЗУЛЛАЕВ, Ҳ. НИЁЗОВ (бош редактор
ўринбосари), У. НОРМАТОВ, А. ОРИПОВ, И. РАҲИМ,
Т. ТУЛА, УЙГУН, У. УМАРБЕКОВ, У. УСМОНОВ, Р. ФАЙ-
ЗИЙ, Ҳ. ХУДОЙБЕРДИЕВА, Ҳ. ШАРИПОВ, Ш. ШОМУ-
ҲАМЕДОВ, И. ЮСУПОВ, Н. ҚОБУЛ, Ҳ. ҒУЛОМ.

На узбекском языке

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ»

(Звезда Востока)

№ 6

Орган Союза писателей Узбекистана
Ордена Трудового Красного Знамени типография издательства ЦК КП Узбекистана,
Ташкент—1982.

Рассом Э. Рўзиев. Тех. редактор М. Аҳмедов. Корректор А. Билолов.

Редакцияга келган бир босма тобоқча бўлган материаллар авторларига қай-
тарилмайди.

Журналдан олинган материалга, «Шарқ юлдузи»дан олинди, деб кўрсатилиши
шарт.

Теришга берилди 13.04.82. Босишга рухсат этилди 10.06.82 й. Р-02991. Қоғоз
формати 70×108¹/₁₆. Қабарик босма. Физ. листи 13. Шартли босма листи 18,55.
Нашриёт ҳисоб листи 20,2. Тиражи 198025. Заказ № 3268.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ
орденли босмаҳонаси. Тошкент—700029, «Правда Востока» кўчаси, 26-уй.

© «Шарқ юлдузи» 1982.

Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.

БИЗНИНГ АДРЕСИМИЗ:

700000. ТОШКЕНТ ГСП, ПУШКИН КЎЧАСИ, № 1.

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» РЕДАКЦИЯСИ.

ТЕЛЕФОНЛАР:

БОШ РЕДАКТОР—332437, БОШ РЕДАКТОР УРИНБОСАРИ—332181.
МАСЪУЛ СЕКРЕТАРЬ—330918, ПРОЗА—332181, ПОЭЗИЯ, ТАНҚИД ВА
АДАБИЁТШУНОСЛИК—332479.